

«ANIMA UNA»-könyvek / 2

KORTÁRS
MAGYAR
JEZSUITÁK / 1

Anima Una könyvek 2

KORTÁRS MAGYAR JEZSUITÁK I

ANIMA UNA-KÖNYVEK 2

Kortárs magyar jezsuiták

I. rész

Összeállította Szabó Ferenc S. J.

PRUGG VERLAG
Eisenstadt 1991

Druck : Eisenstädter Graphische GmbH., 7000 Eisenstadt, Jos. Haydngasse 10

BEVEZETŐ

1989/90 a nagy fordulat éve volt Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is. A 40 évvel korábban erőszakkal szétszórt szerzetesrendek is újra kezdhették működésüket. Az 1909-ben megalakult önálló magyar jezsuita rendtartomány az újrakezdéskor egyben emlékezett 80 éves fennállására. Ezenkívül a négy évtizedes üldöztetés-szétszóratás után (ennek történetét írta meg Pálos Antal S. J. az *Anima Una-könyvek* 1. kötetében *Viharon, vészen át* címmel) újraéledő rend a világ valamennyi jezsuitájával az Ignác-évet is ünnepli 1990/91-ben. P. Kolvenbach generális kettős évfordulóra hirdette meg a jubileumot: az alapító, Loyolai Szent Ignác születésének (1491) 500., valamint a Jézus Társasága jóváhagyása (1540) 450. évfordulójára. Ezzel a kiadványunkkal és folytatásával e jubileumi évnek is szeretnénk emléket állítani.

Az I. kötet életrajzait szinte teljesen készen kaptam, csak bizonyos simításokat és kiegészítéseket végeztem. Hálás köszönetem a szerzőknek, elsősorban p. Pálos Antalnak, akitől a legtöbb írás származik. A II. kötetbe szánom pl. Hunya, Kerkai Jenő, Varga László és Mócsy életművének méltatását, hogy csak a fontosabbakat említsem. Az anyag már együtt van, de Kerkai, Varga és Mócsy életrajzának összeállítása még jelentős munka. (Szívesen fogadok javaslatokat, illetve további dokumentációért is hálás leszek.) Világos, hogy a két kötetben közölt kb. 20 arcél nem adhat még megközelítően sem teljes képet a XX. századi magyar rendtartományról, a kortárs jezsuiták történetéről. De ez nem is volt célja az összeállításnak. Inkább azt szeretttük volna érzékeltetni, hogy a most újjáéledő rendtartomány jezsuitáinak figyelemre méltó szerepük volt a magyar egyház és a magyar kultúra jelenkori történetében: továbbá a jövőt is tekintettük: a Szent Ignác rendjébe, Jézus Társaságába jelentkező fiatalok serkentést kaphatnak, példát vehetnek a "régiekre emlékező" írásokból.

Róma, 1990. Nagyboldogasszony

Szabó Ferenc S. J.

A KIADÓ MEGJEGYZÉSEI

Két híres magyar jezsuita családnevét a két világháború közötti kiadványokban nem egyöntetű írásmóddal találjuk: a Katolikus Lexikon szerint Bíró Ferenc és Bus Jakab; Petruch Antal életrajzi monográfiájában Biró Ferenc és Bús Jakab. Mi a Bíró és Bús írásmódokat követjük. – Döry (nem pedig Dóry) Ferenc szerepel a saját művében szerzőnévként, ugyancsak a Katolikus Lexikonban is.

Most, hogy negyvenéves kiesés után újraindul Magyarországon a szerzetesélet, érdemes végiggondolni a szerzetesek világában gyakori, személyeket jelölő, sajtós kifejezések helyesírását. Hajlamosak lennénk az 1950 előtt többé-kevésbé általánosan használt írásmódokat folytatni. Ehelyett azonban jobb lesz az egységes akadémiai rendszer elveit átvennünk és alkalmaznunk. Külön hivatkoznunk talán csak az 1984-es helyesírási szabálykönyv 149. és 153. pontjára kell.

Felsorolunk néhány jellegzetes példát: páter Alszeghy; p. Szabó; fr. p. Implom; fr. Kovács; Kamill testvér; Salkaházy testvér; Jozefa nővér; máter Almási; carissimus Torma (vagy) c. Torma; a tisztelendő főnöknő; a tisztelendő anya; a főapát úr; a generális atya; legfőbb előljárónk; a páter rektor (vagy) a p. rektor; Tisztelendő Főnöknő Anya!; Főtisztelendő Páter Rektor! stb.

1.

BEVEZETŐ HELYETT

Bagaméri József: *Emlékezünk régiekről*

Bagaméri József S. J. (1903–1973)

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL

(A visszaemlékezések megjelentek az Anima Una c. sokszorosított lap 87. és 97. számában.)

1950 óta az a fura helyzet állt elő Magyarországon, hogy a szerzetesrendek föloszlatásával maholnap emlékük is kivész. Valamikor fiainknak, főképpen pedig leányainknak jórészt a szerzetesi iskolák nevelték. Kórházainkban a kedves nővérek képe volt honos. Ma, 1965 körül mindez már a múlté. Nincsenek népmisszionáriusok, nincs igazán katolikus sajtó, katolikus film, sőt katolikus regény, katolikus könyvsiker sincs. Lassanként elszokunk mindezekről. Elszokunk a nagy katolikus összefüggésektől, zarándoklatoktól.

Egyszóval ez a nemzet éli a maga szürke életét, katolikus jelleg, katolikus színezet, katolikus hangsúly, katolikus kritika, katolikus nekibuzdulás, katolikus bánat-öröm nélkül. Hogy ez mekkora veszteséget jelent a nemzet teljessége szempontjából is, az csak idővel fog kitűnni, amikor bizonyos tespedés másoknak is fájdalmas lesz. Meglehet, hogy a szürke emberek kora nem fog sokáig tartani. Meglehet, hogy a most felszínen ágáló gerinctelensége, jellemtelensége megbosszulja magát, megutáltatja magát, nem válik példaképpé az eszményt kereső fiatalok szemében. De ez a kiábrándulás, ez a felébredés hosszú időbe is telhet. Ki tudja a jövőt?

A következő soroknak nem célja a romantika, a feltétlenül szép beállítás. Mégis, mégis szép idők egy emléke, de igaz emléke akar lenni. Azt akarja bemutatni, hogy egy ifjú, majd korosodó, sőt végül megöregedő lélek mit látott, mit élt át.

* * *

Nem lehet mindenkiből bármi vagy minden. Egyszerű csizmadia fia vagyok. Apám katona volt az első világháborúban. Én meg gimnáziumi diák ugyanakkor. A családból semmiféle nyelvi készséget nem hoztam magammal. Mi csak magyarul tudtunk. Zeneileg sem képezhettem magamat, nem lévén még egy hegedűm sem.

De már Nagykállóban kezdtem belekóstolni a német-francia nyelvbe a gimnázium és azok révén, akikkel az élet összehozott. Mint egri kispap továbbgyötörtem magamat mind nyelvi, mind zenei téren. Egyiket sem hagytam abba, bár eléggé idegesen csináltam mind-egyiket. Hiányzott az adottság, az érzék, a könnyedség, és az ezekkel járó lelki öröm.

Tulajdonképpen miért mentem papnak, és végtére jezsuitának?

Papnak azért mentem, mert Isten hívott. 1921. június vége felé lehetett. Hazafelé tartok a gimnáziumból. VI-os gimnazista vagyok, jó tanuló egy elégséggessel (sose szerettem a biflázást, a verstanulást). A sétatér mellett találkozom Márnó plébános úrral. "Holnap megyek Egerbe. Nem jönnél velem?" Meglepett a kérdés. Félig-meddig kérésnek is vettem: Jer velem! És én azt mondtam: Megyek! És az a fiú, aki éveken át harangozószkodott, aki rendben tartotta Isten házát, a templomkertet, elindult azon az úton, ami Isten közelébe vezetett.

Jezsuitának pedig így mentem el:

Sokat hallottam, sokat olvastam róluk. Elolvastam Jablonkay Gábor 1921-ben megjelent nagy monográfiáját: *Loyolai Szent Ignác élete*. Társaim közül Egerből előbb Dombi, majd Koós ment el jezsuitának. A példa vonz. Láttam, hogyan mennek ki a fölszenteltek az életbe (úgyiszlóván úgy, ahogyan bejöttek a szemináriumba). Tapasztaltam a magam gyengeségét, gyarlóságát. Levontam a végkövetkeztetést: A harctérre így nem mehetek ki!

Aztán évről évre jezsuiták adták a lelki gyakorlatokat az egri szemináriumban. Elsőéves teológus koromban p. Müller Lajos adta. Nagy felkészültséggel, vonzó, lelkesítő példákkal. A következő években p. Fiedler Lipót. Kissé szárazabb stílusban, de nagy odaadással és készséggel. Harmadik éves koromban a jó p. Bernhard Zsigmond. Törékeny, művész lélek. Lelki gyakorlataimat általában nagy komolysággal szoktam végezni. Az imádság nekem mindig jól állt, még ha nem is hatotta át teljesen életemet.

Falusi pap nem akartam lenni. Pestre, Innsbruckba vágytam. Engem az eszmék, a kor vezető gondolatai mindig nagyon érdekelték. Alapos filozófiai-teológiai és lelki műveltségre vágytam. Így lettem jezsuita.

És itt legyen szabad egy kis visszapillantást tennem a Gondviselés útjaira. Mi, emberek sokszor, nagyon sokszor nem látjuk, mit akar az Isten. És mégis úgy teszünk, hogy az jön ki, amit a mennyei Atya akar. Íme a Gondviselés útja: Atyám katolikus hitre tér. Jómagam ministráns gyerek, templomos fiúcska vagyok, a pap jó embere, pártfogoltja. Nem leszek jeles érett, nem kerülök Budapestre. Társaim közül kettő is jezsuitának megy. Belső elégedetlenség. Nagy-ravágyás. Ideálkeresés. Így értem be az egyenes vonalba.

1926. július derekán írtam p. Csávossynak. Ő volt akkor a jezsuiták provinciálisa. "Kedves fiam, jöjjön jelentkezni" – volt a válasz.

A jelentkezés megtörtént. Szállás azonban nehezen akadt. "Nem baj – mondtam –, majd adnak a domonkosok, írta egy pesti teológus barátom." A házgondnok, p. Müller Fülöp elkezd óbégatni: "Jaj, oda ne menjen! Jezsuitának jelentkezik, és a domonkosoknál száll meg . . ." Én meg mosolyogtam magamban.

P. Csávossy kezdte az examinálást. "Hát nálunk az engedelmesség! . . ." Hirtelen feleltem: "Lesznek ugyan nehézségek, de csak menni fog a dolog."

P. Jámbor Laci bácsi a következő examináló. Mosolygós, joviális bácsi. Mindjárt a kongreganistáihoz írt leveleiről kezdek neki áradozni, hogy mint falja azokat a húgom. Nagyon örvend neki. Nem firtatja "múltamat". Inkább p. Bangha Rómából való visszatéréssel vigasztal meg.

P. Bús már nem veszi ilyen könnyen az examinálást. A tisztaság dolgában bizonyos rutint kíván meg, mert hát egy jezsuitának néha bizony nehéz helyzetekben is meg kell állnia a helyét. Könnyedén ígérem jóakaratomat. A jó páter kissé gyanakvólag néz felém. . .

P. Vukov (a provinciális titkára) meg egyenesen azzal állít elém, hogy ő nekem nem ad jó bizonyítványt. "Nem is kell" – vágom rá nagy merészen. Hogy miért nem kell, azt magam sem tudom. Valami azt súgta nekem, hogy engem felvesznek.

Fel is vettem, 1926. augusztus 19-én. (Akkor Mária Szeplőtelen Szívét ünnepelte az Egyház.)

Ennyi pátert látva egy csomóban, első gondolatom az volt: mit csinálhat ennyi ember együtt?! Dehát sejthettem volna, hogy nemcsak keresztelni meg temetni lehet. . .

Másnap, augusztus 20-án, a Bazilikába mentem nagymisére. Délután pedig (először lévén Budapesten) irány ki a János-hegyre. Fenn a kilátón, gyönyörködve a tájban, valóban igazat kellett adnom egyvalakinek, aki azt mondta, hogy ezek a pestiek nem is tudják, milyen szép ez a magyar főváros.

Egerbe menet, teológustársaim azzal fogadnak: Éppen jókor jössz. Holnap megyünk Bélapátfalvára. A szeminárium egyik birtokára. A ciszterek középkori temploma még áll. Műemlék. Orgonáján a billentyűk fából voltak. Kőedénygyárának akkor már befellegzett. De a cementgyárnak annál jobban ment.

Délben a túrós csusza és jó borocska mellett megköszöntöm azt a kanonokot, aki 1903. április 19-én Nagykállóban megkeresztelt engem: Matusztká Mihályt, aki kanonoktársával gyönyörű kétlovas hintón jött ki egy kis jó levegőre Egerből.

Az érseki aulában elég könnyen elengedtek. A szemináriumban Ivánovich Emil rektor úr így fogadott: "Veszít az Egyház, nyer az Egyház." Kissé hebegve-habogva köszöntem meg neki az Egerben töltött évet, az ellátást, a gondoskodást.

Nagykállóban édesanyám nem nagyon örül az én jezsuitáskodásomnak. Mikor végtére el kell tőle válnom, még a kocsimra is felmászik egy ráadás búcsúcsókra. Apám kísért ki az állomásra. Nehezen váltam el Egertől is, mikor 1926. szeptember 5-én a füzesabonyi állomáson egykori teológustársaimtól elköszöntem.

Pesten még egyszer körülnéztem, aztán 6-án délután vonatom bedöcögött Érdre.

Érd. Nagy, poros falu. Irtó meleg. Még szerencse, hogy egy jótévő lélek felvesz a faluba menő kocsijára. Éktelen hosszú falu. Egyelőre semmi látnivaló. No, végtére feltűnik egy eleven jezsuita! Nagyban nézem, hogy tisztességtudóan köszönhessek neki. Ő meg nem is hederít rám a szél kavarta nagy porban.

A noviciátus fenn van a domboldalon, az egykori Szapári-kastélyban. Szép, oszlopos terasza a Dunára néz. A novíciusok törénetesen nem voltak otthon, nagy sétára mentek.

A novíciusmester, p. Müller Lajos fogad: "No, kedves, szívesen jött-e?" "Igen, szívesen" – feleltem. De inkább csak mondtam, mint éreztem. Egerből én már ismertem a páttert. Hogy ő megismert-e engem, nem tudom. Erőltetett mosoly, szíves készség a kalauzolásban. Mindent megmutatott az atya. Még az istállókat is.

P. Müller Lajos valamikor pécsi egyházmegyei pap volt. Mély lelki életre vágyó ember. De felvett szegényke valami fura szokást, hogy kiabálva: nem, nem, nem! – győzze le a kísértést a tisztaság ellen. Lehetett hallani a kiabálást félreeső szobájából, mert ilyent választott ki magának. Mire jó egy haszontalan kísértés! Igyekezett a Páter örökösen lefoglalni magát: *ne diabolus te inoccupatum inveniat* (hogy az ördög ne találjon elfoglaltság nélkül). Úgyis lejsztoló sváb volt, így még inkább dolgos jezsuita lett. Nem annyira olvasott, mint jobbadán írt. Mint kezdő novíciusmester Meschler könyveit bújta. Jól kidolgozta elmékedéseit. Nem búsult, nem hagyatkozott svádájára, mint utóda: p. Vukov. Majd hozzálátott a tízparancsolat, a hét szentség, a hiszekegy népszerű feldolgozásához. Mind nagyobbra vállalkozott: írt kétkötetes Aszkétika-Misztikát. Végül egy egész évre szóló elmékedéssorozatot állított össze, és adott ki. Sok más apró témát is feldolgozott. Cikkezett az *Utunk*-ban, az *Eucharisztikus Értesítő*-ben és másutt is. Megírta barátjának, p. Bernhardnak rövid életrajzát.

Emellett sokszor adott lelkigyakorlatokat, sokat prédikált, missziózott. (Nagykállóban is volt 1927-ben, ahol nagyszerű, szemléltető példáival alig bírta a jó nép betelni. Édesapám később, amikor meglátogatott, valamennyit elmondta. A kis novíciusok szájtátva hallgatták.) Még anekdotázni is elég jól tudott a mosolygós páter.

Mint novíciusmester szívesen, közbeszólás nélkül meghallgatta az embert. Nem helyeselte elődjének, p. Molnár Jánosnak mindenképpen dirigálni szerető módszerét. Azt tartotta, hogy nem okos dolog a Szentlélek munkáját siettetni az emberi lélekben. Ő tudta és akarta azt kívárni. Engem nem kedvelt különösebben, de sokat várt tőlem. Hiszen meglehetősen érett fővel, három év teológia után léptem be a rendbe. És ha látta, hogy mentem valamire, örömmel állapította meg előrehaladásomat.

Ritkán elegyedett közénk, novíciusok közé. És ha ott is volt, mindjárt előhozott valami témát, problémát, és azon nyargalt. Egyik-másik felolvasásom (*collatióm*), szentbeszédem tetszett neki. Ké-sőbb, mikor kiadtam egyháztörténeti fordításomat, nagyban buz-dított, hogy csak írjak, írjak. Erősen hitt a nyomtatott betű hatal-mában.

Édesapám nagybetegen feküdt Debrecenben. A jó atya éppen lelkigyakorlatot adott a Svetitsben. Hívtam, hogy jöjjön el hozzánk. Nem jött el. Sőt, 1928-ban nem fogadta édesapámat sem, aki feljött a budapesti Manréza felavatására. "Vendéget nem fogadunk!" – mon-dotta. A jó lhász néni, aki az újonnan létesített Manréza konyháján szorgoskodott, vette pártfogásba szegény apámat.

Érdről éppen csak hogy felköltöztünk a Manréza mellé, Müllert le-váltották, mert talán túlságosan is könyveinek élt. Szinte ugrott az ebédlőben, hogy átadja helyét utódjának, Vukovnak. Egy ideig misz-szionáriuskodott. A budapesti nagy misszióban főszerepe volt. Majd p. Jablonkay Gábor halála után a szegedi szeminárium rektora lett. Mint teológiai tanár is kiválóan működött; praktikus, szemléltető volt a módszere a morális tanításában. 1935-ben a szegedi jezsuita kol-légium rektora lett. Rekreáció idején sem tudott feloldódni a társal-gásban. Zenét szeretett volna hallgatni. Ezt lefűjták, mert szerintük a felüdülés ideje nem zenére való. Mikor 1938-ban éppen csak hogy átcsúsztam a tanári vizsgán, mentegette gyenge eredményemet, mondván, hogy idős vagyok. Egy quinquennális vizsgán meg is buktatott, de a jó p. Somogyi, a provinciális áthúzott, mert hát, úgymond, a szakvizsga után kimerült az atya. Hiába, p. Müller egész életében a *Vorschrift* embere volt. A körülményeket kevésbé mér-gelte.

Talán ez a magát, de másokat se nagyon kímélő áldozatosság vitte el. 1945-ben a pestises katonákat ápolván, megkapta a kórt. Így halt meg, amint hallottam, nagy lelki küzdelmek közepette. Mindig bravúrral akart győzni a kísértéseken. És talán végső tusájában kellett tapasztalnia, hogy ez nem mindig sikerül. Szerette volna mon-dani, hogy Isten nem engedi magát fölülmúlni nagylelkűségben. Hogy a nagylelkűségnek egyik fajtája éppen az, hogy meghajlunk Isten hatalmas keze alatt, azt talán ő, a nagy teljesítmények embere,

nehezen értette meg. Igen, vannak, akik szeretnek fölemelt fővel meghalni.

* * *

Az érdi noviciátus másik jellegzetes személyisége a jó p. miniszter, p. **Fiala János** volt. Olyan régivágású jezsuita, aki p. Bíróval egyetemben hosszú hajtat viselt (mint a kislányok szoktak), és még nyáron is nagykabátban járt. Töpörödött ember volt már, 70 felé járó, kissé puklis, de mindig kedves, mindig böllenkedő, mindig jóságos. Szerette a fiatalokat. Szívesen jött közénk akadémiákra. Karácsonyi tombolán végképp meg volt győződve, hogy "véletlenül" nyert egy doboz trabukót. Mikor felköltöztünk Érdről Budára, a vacsoránál szinte kikövetelte a "satis"-t, azaz hogy ne olvassanak, mert most ünnep van – gondolta.

Szeretett punctákat tartani a jó öreg, à la Fiala. Azaz kb. öt percnyi bevezetőt tartott arról, hogy tulajdonképpen miről is akar beszélni. És egy félóránál alább nemigen hagyta a rendesen három pontra tagolt meditációt.

Az oltárnál egy novícius a ministrációt mondja, aminek a vége: hajtsátok be a birkákat! Ti. p. Fiala a kápolna ablakán keresztül meglátta a csellengélő birkákat.

Az én novícius koromban, 1926–28-ban Érden csak petróleumlámpák járták. Aminek szomorú következménye az volt, hogy a "cilinderek", azaz a lámpaüvegek tisztítás közben sorba törtek. Történetesen úgy esett, hogy egy zöldfülű novícius ("*carissime*") eltört egy ilyet, és otthagya a nyakamon. Viszem a jó páterhez: "eltört". "Semmi eltört! Eltörtem! . . ." Hiába próbáltam magamat kimagyarázni.

Történelmi nevezetességű Szapáry-kastélyban lakván, Pestről régészek jöttek le megnézni azt a pincét, ahol Hamzsa bég sanyargatta Szapáryt. A jó öreg páter mindjárt bennfentes lett a nadrágosok között. Nagy készséggel kalauzolta őket egész késő estig. Mikor ezek végtére hazafelé kászálódtak, a kocsilejáró fordulóján petróleum lámpájával mutatta az utat: aztán nekem fel ne forduljatok!

Mindenki szerette. Szögeden arról volt ismerős, hogy meglátogatta a beteget. A filozófusoknak villát szerzett. Érden pedig mindig szeretettel fogadta a Pestről leruccanó vendégeket.

Sehogyan sem volt megelégedve azzal, hogy a kapornaki birtok oly keveset jövedelmez. *Schwarz auf weiss* bizonygatta, hogy ennyinek meg ennyinek kellene onnan befolynia. No, erre 1928-ban (amikor a Manrézába költöztünk), megtették kapornaki superiornak, jószágkormányzónak. De hát a kormányzás, de főképpen a jogi rabulisztika nem neki való volt már. Mikor aztán az utóbbival sehogy sem boldogult, akkor üzenetetett az ottani jegyzőnek, hogy jöjjön fel a kastélyba, kis "sürgős" munkára. Ami a jogi feladaton kívül egy alapos kvaterkázást is jelentett, ami éppen nem volt ellenére Zumbók jegyző uramnak. A kvaterka megvolt, de a több jövedelemből nem lett semmi.

Ott nyugszik a zalai dombok tövében a jó p. Fiala János.

* * *

Érdről 1928 nyarán Budára, az újonnan épült Manréza mellé költözött a noviciátus. Szinte sajnáltuk odahagyni a Dunát, a minaretet a réten, a Károlyi Imre birtokán levő Mátyás király Kutjavárát, a Hamzsa bég-erdőt, a Riminyák-tavat. Mind-mind kedves emlék volt számunkra.

Persze Buda is tetszett. Igyekeztünk felfedezni szépségeit: a Hármashatár-hegyet, Aquincumot, Máriaremetét, Makkos Máriát, a János-hegyet, a Báthori-barlangot. Ám, mikor egy ízben akasztott emberre akadtunk az erdőben, a sok budai szépség már kevésbé tetszett nekünk.

Rövid budai tartózkodás után Szögedre mentünk, filozófiára. Ott is egyelőre a villára, mert a Kálvária utcai rendházat éppen akkor nagyobbították, restaurálták. A munkáknál **p. Resch Ferenc** volt a *fac-totum*. Az ilyen gyakorlati munkákat inkább szerette, mint a levegőben való filozofálást. Pedig ehhez is értett. Jóllehet Kínába vágyott p. Szarvas mellé, egyelőre itthon volt rá szükség. P. Resch csinálta is a dolgát, meg nem is. Esze vágott, mint a borotva, de alkotófantáziája nulla volt. Nagyszerűen analizált, annál kevésbé tudott szintetizálni. Irodalmilag egyáltalán nem működött. Szentbeszédeiben is kevés volt a leíró rész, a vigasztaló, megnyugtató, vagy éppen lelkesítő

vonás. *Du sollst!* ezt hangsúlyozta, nem hiába volt sváb az istenadta, budakörnyéki sváb.

Engem nem valami nagyon kedvelt. Először is azért, mert karácsonykor átmentem a bienniumra, az ő kurzusára. Örökösen macerált, gondolván, hogy nem bírok a többivel tartani. Ebben kb. igaza is volt, különösen kezdetben. De mire a jó páter rám lecsapott, akkorára társaim alaposan kisúgtak.

Másodszor azért nem kedvelt, mert mikor már belejöttem a tempóba, akkor örökösen belekotnyeleskedtem a mondókájába, mindig voltak problémáim, meglátásaim. Gyors volt a felfogásom, rapszódikus. "Jó, jó, hogy érdeklődik – mondotta a páter –, de ne az órán álljon elő kérdeznivalóival." Mindig érdekelt a filozófia, de főképpen a metafizika, az ismeretelmélet. Szerettem volna intuitívan meglátni a dolgokat. Sokat írtam ebben az időben, sokat olvastam. p. Lányi, a fő professzorom defendáltatott velem. A rekreáció idején én voltam a hangadó. Azt gondoltam, filozófiatanár leszek. És mégsem lettem az. P. Resch szerint túl sokat fogtam, keveset szorítottam. Az összefoglaló vizsgán ő nem adott nekem *superat mediocritatem* (a közép-szerűséget meghaladja) jegyet, ami Innsbruckba, onnan esetleg a katedrára juttatott volna.

Mikor a villa rendbehozásakor segítettem neki, ezt jónéven vette.

Mivel keményfejű ember volt, megmondta a magáét még p. Bíró-nak, az akkori provinciálisnak is. Erre, élte derekán, úgy 45 év körül kiküldték Kínába. De egy új nyelv megtanulására már nem futotta az ereje. Félemberként dolgozott ott. Bölceletet taníttatott. Nem sokáig. Valószínűleg eléggé magára hagyatottan halt meg.

* * *

Más zsánerű ember volt fő filozófiaprofesszorom, p. **Lányi Ede**. Esze szintén élesen vágott, de szeretett fújni, a részletekbe bele-menni, és így nehezen jutott valaminek a végére. Ezer fecnit olvasott össze. Ezekből úgy-ahogy kijött a tétel. De hogy valamit teljesen kidolgozzon – erre nem volt ideje, talán idegzete sem. Még az Aquinói Szent Tamás Társaságba való bevételkor szokásos felolvasását is visszakérte, hogy majd kiegészíti. Amit valószínűleg mindmáig nem tett meg. . .

Bár szeretett humorizálni, ugratni, jómaga nem volt ugró természetű. Nehezen indult, nehezen döntött. A praktikus vezetést szívesen átengedte p. Reschnek.

A nők is megkönyékezték. Gyónás címén jó negyedórákig sugdostak neki. Valószínűleg bántották is ezek a mihaszna bizalmaskodások, de nem akarta ridegen lerázni őket magáról. Mint örökös filozófiatanár halt meg. Engem szeretett. Én is becsültem, tiszteltem őt, a kissé elméleti embert.

* * *

Szegeden másodszor találkoztam p. **Bús Jakab**bal, az első magyar provinciálissal (1909–12). Amint látható, elég hamar, három év múltán menesztették a tartományfőnökségtől, mert ahelyett, hogy az önállósult tartomány ügyeit intézte volna, ide-oda szaladgált az országban a kongregációk központosítása ügyében, ami végtére mégsem sikerült úgy, ahogyan ő gondolta. Az Actio Catholica csinálta meg később azt, amiről ő ábrándozott. A pesti kongregációs központ felépítése jórészt az ő érdeme.

Itt Szegeden ugyancsak a férfiak kongregációjával vesződött. Szent József-akciót vezetett a szegények gyámolítására. Jóban volt Somogyi Szilveszterrel, az 1930-as évek polgármesterével. P. Bús egy évvégi szentbeszédében lekapta a szegedieket, hogy fogadalmi templomukat még most sem fejezték be, pedig még az 1879-es árvízkor megfogadták. Erre a szögediek nekidurálták magukat, és 1930-ra valóban befejezték.

Egyszóval, tekintélye volt a jó atyának Pesten is, meg Szögeden is. Sok minden jól állt neki. Pl. amikor váteszként szónokolt: hogy mi ez a nemzet testén? Hullafolt? . . . A polgári házasságkötést is meg akarta reformálni (hogy előbb templomi kötés legyen).

Retorikát is tanított a surbankó jezsovéta ifjúságnak. Szedte elő a jó Kleutgen arany szabályait, és ha valaki más stílusban mert prédikálni, mint a régi klasszikusok, hát az illetőt lekapta a tíz körméről. Így lekapta Tóth Tihamért, aki akkortájt kezdett rádióbeszédeivel híressé válni. "Az útszélen szedi össze mondókáját" – böllenedett a jó páter. Cikket is eresztett meg ellene az *Egyházi Lapok*-ban. Tóth Tihamér azonnal válaszolt, engesztelőleg, hogy úgymond *verbum Dei non est alligatum* (Isten ígéje nincs megbilincselve). "Útmentii"

példáira mindenki fölfigyelt, még Párizsban is (egy ottani atya mondotta nekem később).

P. Bús az én szentbeszéd-próbálgatásomat is kifogásolta. Azt mondotta, hogy nem látja benne a logikát. No, erre elkészítettem egy jó beszédet Szent Erzsébetről. Az ebédidő alatt leadtam, és aztán bementem az atyához is. Tudtam, hogy most meg kell dicsérnie. "Hm, carissime, hát ez volt a legjobb, amit eddig Öntől hallottam." Mindig egy kissé gyanús voltam előtte. Szinte keményszívűséggel vádoltam meg őt.

Pedig jó ember volt. Nem hiába lett ő az első magyar jezsuita tartományfőnök. Ha követelt is, de volt benne bizonyos kedvesség, gyermekded lelkület is. Hamar vállalkozott mindenre. Nem kímélte magát. Pedig félig-meddig mindig beteg volt. Örökösen köhögött.

1935 egyik őszi napján p. Varga Lászlóval együtt ment ki a villára. Útközben még Szent József-akciós terveiről beszélt. Amikor belépett a villa kapuján, összeesett. P. Varga éppen csak hogy abszolválni tudta. Becsületből a Dóm kriptájában temették el.

* * *

A szegedi rendháznak az 1930-as években a negyedik jellegzetes személyisége **p. Fiedler Lipót** volt. A megtestesült aszkézis. Talán sohasem lakott jól életében. Hogy mint feküdt ágyában, nem tudom. De azt x esetben láttam, hogy úgy ült a széken, jobban mondván a szék szélén, hogy arról majdnem leesett, lecsúszott. Egy asszony, látván a páter aszketikus ülését (támaszkodás nélküli ülését), mindjárt óriási reverenciával nézett fel rá.

Ha vizsgáztatnia kellett a filozófián, egész délután tanulta a tételt, az egyetlen tételt, amelyet aztán nem is engedett más vizsgáztatónak elorozni maga elől . . .

Szentbeszédeiben a végletekig gyakorlatias volt: "Most kedves hívek, hazamentek, és otthon ezt meg ezt fogjátok tenni."

Bármit látott vagy hallott az életben, mindjárt kamatoztatta kedves lelki gyermekei, a filozófusok számára. Még Szegedre se költöztünk, már jött elibénk a Manrézába, hogy lelkileg traktáljon minket. Itt történt vele a következő eset. A nagy erőlködés folytán megfájdult a feje. Elment a budai hegyekbe, hogy kissé kiszellőztesse magát. Nem

nagyon ismervén a dörgést, eltévedt a budai hegy-völgyekben. "És képzelmék, carissimi, hová jutottam: a Lipótmezőre. Megyek a portára. Itt: hopp, stopp! ne tovább!" "De kérem, én nem vagyok bolond!" "Igen, igen, itt mindenki ezt mondja." Nagy nehezen tudta igazát az atya bebizonyítani.

Szegeden árgus szemmel őrködött a jó erkölcsökre. Zsámár Jenő, kissé kisasszonyos természetű teológus páter, unván a sok tanulást, a konyha cicájának nyakába piros szalagot kötött. Skandalum! Mindjárt a következő lelki olvasásnál elő is jött vele a jó p. spirituális: "Carissimi! Volt egy házban (hogy melyikben, azt nem nevezte meg) egy matska. Egy valaki (megint csak nem nevezte meg az illetőt) dédelgette, cirógatta, ápolgatta. Mindhiába ez a partikuláris barátság: a matska megdög- megha-, kimúlt. Íme, carissimi, ide vezet a rendetlen szenvedély!"

Mindig applikált, mindenből lelki hasznot akart meríteni. Minden furcsasága, minden szögletessége ellenére én nagyon szerettem őt, mert mindig embertársai javát akarta. Az önmegtagadás, a munka, az önfeláldozás embere volt. Lelki vívódásaimban mindig mellettem állt. Nem volt előtte titkom. Azt akarta, hogy lelki életemben, tanulmányaimban előre haladjak.

Rosszul esett neki, mikor a spirituálisságról leváltották. Misszionárius lett. Erdőtelken, a hideg templomban meghűlt. Félig holtan is egymagában felöltözködött. Alig ért Pestre, meghalt. Ott fekszik a kerepesi sírboltban.

* * *

A szegedi filozófiáról Pécsre küldtek magiszternek. Nagyon örültem a hegyes vidéknek, az ősi patinás városnak, az új kollégiumnak. P. Ádám Lajossal mentünk együtt. M. Vadkerti volt szobájába szálásoltak el. Csak az volt a baj, hogy már előzőleg bizonyos vérszívók befészkeltek ide magukat. Ezek aztán éjszaka nekem estek, és nem hagytak aludni. Szaladok reggel a rektorhoz: p. **Somogyi Jenőhöz**: "Uram, segítség! Ezek engem megesznek!" "Érdekes – mondja a rektor –, elődje ilyenekről nem panaszkodott." "Panaszkodott, nem panaszkodott az az ő dolga. De rajtam könyörüljön! Adjon másik szobát!"

Adott is. Nagytakarítást végeztem ebben is. Állandóan egész éven keresztül. Úgyhogy csak egy vadállatot találtam egész év folyamán.

A magiszterkedés azzal kezdődött, hogy a magiszteri kar hivatalosan kirándult Mohácsra, magiszter Német hazájába. Minél jobban közeledtünk a "hős vértől pirosult gyásztér"-hez, a jó magiszter annál beszédesebb lett. Vezetőnk pedig, p. Hauer udvariaskodott, finomkodott mindenütt: a Csele-patak melletti II. Lajos emlékműnél, a fogadalmi templomnál, a Duna szigetén, furtonfurt. Hazaérve agyba-főbe dicsérem a p. rektornak p. Hauer előkelő modorát. Ravaszkásan hunyorog hozzá. Egy szóval sem mondja, hogy nincs igazam. . .

Már jócskán benne vagyunk az iskolai évben, amikor p. rektor érdeklődik diákjaimnál bizonyos iskolai dolgok iránt, amit azok persze nem tudnak. Hát 78 gyermekkel nehezen is boldogultam. Még szerencse, hogy a 78 nebuló mellé még négy tantárgyat is a nyakamba varrtak: latint, magyart, természetrajzot és hittant. Még hozzá osztályfőnök is voltam.

Természetrajzot tanítsak? . . . Soha ilyesmihez nem értettem. Szaladok a rektorhoz. "Ugyan, már ez is valami?! Hát csak tudja, hogy mi a szilva, meg mi az alma! Különben is a Janó históriáját már bizonyára hallotta . . ."

? . . . ! . . .

– Kérdi valaki Janótól: Te, Janó. Mi az? Szilvafán terem. Húsos. Édes. Közepén magva.

– Áá, azt Janó nem tudni.

– Te csacsi. Hát egy szem szilva.

– Te, Janó. Mi az? Szilvafán terem. Oszt kék hamva van. Húsos, édes, kettő van belőle.

– Áá, azt Janó nem tudni.

– Jaj, jaj, te oktodni. Hát két szem szilva.

– Te, Janó. Mi az? Az ember a lábán hordja. Oszt fekete, meg vikszozni szokták.

– Azt Janó már tudni. Többet nem csapsz be! Három szem szilva.

És ezzel megvolt a természetrajz-tanári instrukció.

Különös vonzalommal viseltetem ezen józan eszű p. Somogyi iránt. Nem hiába tették meg alig negyvenéves korában provinciálisnak, 1918-ban, a legnehezebb időkben. Hat évig viselte ezt a tisztséget. Ólatta keletkezett a szegedi, érdi és mezőkövesdi renchez (ez utóbbi azonban inkább p. Bíró érdeme). Alig volt egy évig szabad, 1925-ben máris megtették pécsi rektornak. Itt megnagyobbította a kollégiumot, majd felépítette, egy krajcár adósság nélkül, a Jézus Szíve-templomot. Mindig volt pénze, mert beosztással élt. Hittant tanított. Az új templomban, de másutt is pasztorált. Nem volt nagy szónok, még kevésbé író. Állandóan fájt a feje. Éjjelenként nem aludt. Néha-néha elkajátotta magát. De nem volt az elragadtatások, a fantázia embere. Emberismeretét sokra tartották, még a pápai nunciátúrán is. Az emberek gyöngéit humorizálva szokta feltárni. P. Kerling lett volna a ház minisztere, de a pénzt nem bízta rá. Azzal ő gazdálkodott.

Szerette a gyermekeket. Ezért is hívtam meg osztályom májusi kirándulására Gyüdre, Siklóstra, Harkányba. Mint a kotlós, úgy ült a buszban a kicsikék között, zsebe megrakva cukorkákkal. Fürdés közben árgus szemmel vigyázott a lurkókra. Menet közben megfigyelte, hogy mint regulázom őket. Nem kívánta, hogy rektornak szólítsák. A gyermekek le-"tisztelendő magiszter"-ezték.

Májusi akadémiát rendeztem a díszteremben. Persze, nagy próbálgatások nélkül. Így egyik-másik gyermek csak motyogott a színpadon. A "közönség", azaz a rengeteg diák pedig elkezdett fecsegni egymás között. Erre a nagy Somogyi feláll, és hunyorog szemével: "Miért zúg a tömeg?". . . És a tömeg elcsendesül.

A felszentelésem körüli mizériáknál szólt mellettem. Később ő maga mondta ezt el nekem.

Francia nyelvszakos tanárnak is bizonyos kedvezési szándékból tett meg. Tudniillik 1935-ben másodszer nevezték ki provinciálisnak, mert nemigen találtak jobbat nála. P. Bangha ekkor már beteg volt.

Nehezen ment nekem 34 éves fejjel a francia. Úgy-ahogy átcsúsztam az alapvizsgán. Erre a jó Somogyi beíratott egy hónapra a pesti Berlitz-iskolába. Innen mentem Párizsba. Minden hónapban írnom kellett Pestre, Somogyinak, hogy ezzel is jelezzem: rendben

van a szénám. Pénzt nem küldött egy krajcárt sem. Gondolta, van a franciáknak.

Mikor aztán 14 hónap után, 1937 őszén Párizsból hazavergődtem, és 1938. május végén szakvizsgámat letettem, nagy kő esett le a páter szívéről: volt kit küldeni Pécsre, p. Kovács helyébe. Előzőleg egyik páter otthagya a nagy garral megkezdett számtan-fizika szakot, a másik meg félig (az egyik tantárgyból megbukott).

Az eucharisztikus kongresszus alatt még fiatalosan lépegetett. 1941 körül a Manrézába került utolsó tisztségébe spirituálisnak. Jó öreg tatus lett. Talán még melegebb szívű, mint volt egész életén át.

Mikor 1950-ben elhurcolták a szerzeteseket, az elhurcoltatás után egy időre rokonai körében, Bihar megyében húzta meg magát. Majd Pannonhalmára került. Ott is halt meg. Együtt fekszik sok-sok rendtársával.

* * *

A pécsi rendházi és gimnáziumról is illő mondanom valamit, ahol 11 éven át tanárkodtam. Először 1930 augusztusában kerültem oda mint magiszter, a jó p. Hörl Gyula halála miatt. Hirtelenében nem volt más, kit odatenni. A kínai misszió annyira megvágta a kis magyar provinciát, hogy a gimnáziumokba kénytelenek voltak civil tanárokat felvenni, bár ezt a diákok szülei nem nagyon kedvelték, tudván, hogy egy civil sosem élhet annyira diákjainak, mint egy szerzetes.

Az atyák, bizony már 1930-ban is, eléggé elöregedtek. Fiatalabb alig akadt, azok is olyanok voltak, hogy más munkára aligha lettek volna jók. Aztán a gimnáziumi tanári pályát mintha lesajnálták volna a magyar provinciában. Márkás tanár csak néhány öreg volt.

Elsőnek **p. Thalhammer Jánost** említem meg. Félig-meddig "kollegája" lettem, mivel hogy a jó öreg szintén természetrajzot tanított, de csak becsületből, egy-két órát, hogy legyen valami elfoglaltsága a mieink gyóntatásán kívül. Nyolcvan év körül hogyan bírt az I/A-ban 78 gyermeket karbantartani – ez egy kicsit rejtély előttem, mert ezek, bár kissé respektálták nagy korát, de a gyermek gyermek marad mindenkoron. Különösen ha unja az anyagot, és nem hallja az öreg ember motyogását.

Nagy "legyész" volt a páter. Nem is tudom, hány ezer fajtát ismert belőlük. Valamikor járta a gyermekekkel a hegyeket. Méhészkedett is. Az én időmben mindez már a múlté volt. De még ekkor is feldöcögött déli rekreáció idején a domb oldalán lévő lugasba, saletlibe, és néha-néha beleszólt a társalgásba, amiben gyakran előfordul a szólásmódja volt, hogy ez meg ez így van "azon egyszerű oknál fogva". . . Franciául is tudott valamit. Osztrák létére jól megtanult magyarul. Szerették is sokan ezt a légyszorgalmú tudóst, melegszívű atyát.

A második, akit meg kell az öregek közül említenem, **p. Riegl Sándor**. Fizikus-csillagász volt. Magas, szikár ember. Kalocsán is tisztséget viselt. Pécsre már megérkezett rektori kinevezése, amikor hirtelen meghalt. A tekintély embere volt, de nem rideg, nem merev. Tudott igen barátságos lenni. Jól ismerte szaktárgyát. Cikkeket írt. Volt egy közepes távcsöve. Úgy hírtelt valamikor, hogy a pécsi egyetemen lesz magántanár. De ez nem sikerült. . . Komolyságával szerénysége párosult. Szavára mindenkor lehetett építeni.

* * *

A jó **p. Pinzger Ferencről**, a harmadik magyarrá lett osztrákról is hadd mondjak valamit. Mindig szeretett volna rektor lenni. Már majdnem azzá is lett. Nosza erre beharangozta vele a fél falut. Így aztán nem nevezték ki. Sokat dűnnyögött miatta. Mikor 1938-ban másodszer kerültem Pécsre, akkor már spirituálisnak tették meg. "Utolsó állás, utána már csak a sír következik" – mormogta némi megadással. De ezt az állást jól töltötte be. Pontkait, exhortációit jól előkészítette, bár én majdnem mindig elaludtam alattuk monoton hangja miatt.

Természetrájk-kémia volt a szakja. Nem kedvelte, hogy szerárából én mindent kihordtam, ami a gyermekeket érdekelte. A képeket odaszegeztette a falra, hogy senki emberfia ne bántsa azokat. Én meg egymásután leszedtem, mert úgy tartottam, hogy képekről könnyebb tanítani a gyermekeket. Egyszer két kitömött állatról nagyban bizonyítottam a nebulók előtt, hogy végképp különböznek egymástól, lévén az egyik (az én megállapításom szerint) ázsiai, a másik meg afrikai. A rekreációban aztán a páter rám piritott, hogy a két állat teljesen, de teljesen ugyanaz. (Nesze neked, kellett neked szem-

léltető módszer!) Minden leckének megvolt nála a speciális vicce. A tankönyvekbe már be voltak írva. Ha a vicc véletlenül elmaradt, a gyermekek csak néztek egymásra, nem értették a "tanmenetet". Már majdnem túmentek az anyagon, amikor a gyermekek nagy megkönnyebbülésére, belekezdett mondókájába: "Hát azt a tréfát ismerik-e, hogy. . ."

Nagyon szeretett a nagyurakkal egy tálból cseresznyézni. A grófi, hercegi gyermekeknek külön respektus járt ki részéről. . . Az is hízelgett neki, hogy a pécsi püspöknek, Virág Ferencnek lett a gyónatója. Ezzel ugyanis egy kis nyári vakációzás is járt Püspökszentlászlón.

Annyira jól megtanult magyarul, hogy nem is egy könyvet írt és adott ki édes honi nyelvünkön. Földolgozta a régi pécsi jezsuiták apostoli tevékenységét a török idők után. Továbbá Fáy András dél-amerikai misszionárius kalandos életét *Magasztos eszmék útján* címmel írta meg. A Magyar Tudományos Akadémia is kiadta egyik munkáját (a címe nem jut eszembe). Egyszóval nem tudott, nem akart ellaposodni a szürke tanári életben. Azt a pár talentumot, amit Istentől kapott, jól kamatoztatta.

Sokat sétálgattam vele, főképpen ünnepnapok, vasárnapok előtt. *Nur langsam* – ez volt a kezdeti jelszava. Később annyira belejött a menetbe, hogy alig bírtam követni árkon-bokron keresztül, mert ez is jellemző volt sétáira: az extra utakat szemelte ki. Engem sokszor föloldozott, mint türelmes, elnéző gyónató atyám. Bizonyára Isten is elnézte neki emberi gyarlóságait.

Még p. Kerling Jánosról, a pressburger "Bohnyüchterről", a "nagy komédiásról" is hadd mondjam el kegyeletes megemlékezésemet. Sok színdarabot írt, erkölcsi tanulsággal telítettek. Volt azokban némi humor is: de még több volt a nóta. Mert az öreg dúdolgatni is tudott. Két énekét: *Óh, Nagyasszony, nemzetünk reménye* és *Kassa dísze, Krisztus vértanúi*, országszerte ismerik. Magas termetű, kissé ügyetlenkedő ember volt. Ha valaminek melléfogott (ami pedig gyakran megesett vele), nem vette rossz néven, ha kifigurázták érte, bár egyszer a jó Pinzgert megkulpáztatta túlságosan nyílt kritikájáért. Rektornak is megtették, de csak három évre, mert nagyon zúgott a tömeg. . . A nagy spórmájszter, p. Czerovich volt a házgondnok-minisztere. Kis fejadag szalonnákat

mért ki reggelire. A magiszterek látván, hogy a rektornak mégiscsak nagyobb szalonnát adnak, hát a pernahajderek kicserélték a rektor fejadagját közönségesre. Amire a rektor is felhördült, bogy ami kevés, az kevés. . .

Szerette a muzsikát. Bandáját Rómába is elvitte. Hadd hallja a szentatya, hogy mit tudnak. Mennek befelé a Szent Péterbe. Hát, uramfia, mit hallanak, mint a jó páter énekét: *Óh, Nagyasszony, nemzetünk reménye*. A templomból kifelé jövet azt mondja az egyik magyar zarándok: "Sohasem hittem volna, hogy ilyen csúnya ember ilyen szép énekét írjon." Még németül is tudott verselni, bár mint tanár nemigen jeleskedett.

Mikor a gimnáziumból kivettek bennünket, és én a Dráva mentére kerültem, haza-hazanézegetvén, látván az atyák levegőben lógását, kértem a jó p. Kerlinget, írná meg a Pius történetét, hiszen elejétől végig ott volt. Meg is írta, kissé túlságosan egyéni színezettel.

Mikor 1956 táján Pannonhalmán meglátogattam az öregeket, a jó páter már vak volt, de teljesen a maga eszén. Hangomról még megismert. Kilencven év körül volt, mikor meghalt.

P. Lenner Józsefről is illő megemlékeznem, az örök idealistáról, a hosszú éveken át gimnáziumi igazgatóról. Örök ifjú volt; mozgékony, sovány, nagy diákbarát. Szatmár megyében látta meg a napvilágot. Sváb létére nem bírta a németeket. (Mellesleg szólva fráter testvére meg a németekhez húzott, ami, háború lévén, kényes helyzeteket teremtett.) Állandóan a német drill ellen hadakozott. Mindig a stonyhursti angol jezsuita kollégium rendszerét emlegette mint mintaképet. A pécsi kollégium, tömve lévén német származású, német mentalitású páterekkel, a jó Lenner atyának éppenséggel nem volt könnyű a helyzete.

Úgy elméletben szépen hangzottak a páter szavai. A gyermekeknek is tetszett, hogy a "pedagógiai harcban" van egy örökös pártfogójuk: de se fegyelmezés, se eredmény dolgában az angol liberalizmus nemigen igazolta a jó páter felfogását. Hiába, a magyar diáknak erős fegyelem kell. Maguk a gyermekek is, ha nem is kedvelték, de mindenesetre többre becsülték azt a tanárt, akinél tudtak, aki előbbre segítette őket.

Lenner páter az az ember volt, aki mindenkit tárt karokkal fogadott, de öt percen belül össze is akadt vele, mert a maga igazából nemigen engedett. Tüzes, de nem lángoló lélekkel szónokolt; értelmesen, logikusan. Szaktárgyáért, a számtanért, fizikáért nem nagyon lelkesedett. Szerette a természetet. Talán ezerszer is megjárta a Tubest, a Misinát. Külföldre is sokfelé vitte diákjait, különösen Svájcba, a vierwaldstadti tó környékére. Tudott igen barátságos, készséges lenni. Haragot nem tartott. Még Pannonhalmáról is el-elhívogatták a régi Piusba, érettségi találkozókra. Fiatalosan élt, szinte betegség nélkül halt meg 75 éves korában.

* * *

Ez a kis megemlékezés nem akart teljes lenni, még egy kollégium életéről sem. Hiszen sok jeles páterről, akikkel együtt éltem, nem szólok; meg a fráterekről sem, pedig ezek között is nem egy akadt, aki a fráterség mellett sok mindenhez értett. Pl. fr. Pócs András, aki önmaga erejéből tanult meg írni-olvasni. Tudott festeni, rádiót kigyalni. Írt költeményeket. Hadd említsem fr. Klapita Ágostont, aki három nyelven beszélt (lévén Pozsony környéki), volt sekrestyés, ostyasütő, borbély, cipész, bevásárló. Sose ment rekreációba, örökösen dolgozott. Hiába volt légmentes riadó, ő nem volt hajlandó elbújni.

Mondom, nem teljes ez a kis mémoire. Mégsem akarom befejezni anélkül, hogy a Pázmány után legnagyobb magyar jezsuitáról, **Bangha Béláról** el ne mondjam személyes élményeimet. Az a szerencse ért életemben, hogy olykor-olykor vele lehettem. Őt méltatni nem akarom. Nyisztor Zoltán *Bangha Béla élete* kimerítőbben szól róla.

1926 augusztusában jezsuitának jelentkezvén örömmel hallottam p. Jámbortól, hogy Bangha hazajön római "száműzetéséből". Hogy miért "száműzték", pontosan ma sem tudom, de a mendemondák alapján sejtem, hogy Csernoch hercegprímás érzékenysége volt a háttérben. Prédikációiban is éreztette a páter, hogy ha a magas klérusban akadnak Cölestinek, akik érzik, hogy a magas állás terhes feladat, nem nekik való, akkor kövessék is V. Cölestin pápa példáját, aki lemondott. Bangha nyilvánosan merete ezt kimondani. Ebből azonban nem következik, hogy meg is fogadták szavát. Erre még nincs példa Magyarországon. . .

P. Bangha tehát 1926-ban hazajött Rómából. Előtte szétnézett a teendők között. Mivel szeretett "világrészekben gondolkozni", hamar meglátta, mit tehet ebben a Csonka-Magyarországban. Először is meglátta azt, amit Olaszországban meglátott, azt nevezetesen, hogy a magyar klérus nem mindenben alábbvaló, mint az olasz papság, mert általában iskolázottabb, tisztálkodóbb, és a magyar papban van valami úri tempó. A rádiót akkortájt szerelvén föl az országban, P. Bangha csakhamar elemében volt, ha rajta keresztül a budapesti belvárosi templomból az egész országnak beszélhetett.

Egy Polónyi nevezetű izgága ember megtámadta a jezsuita rendet. P. Bangha azonnal éles karddal, egy könyvvel válaszolt: *A jezsuita rend és ellenségei*. Majd *Világnézeti válaszok* címen eligazítást adott sok vitás, homályos kérdésben.

1930 körül megszervezte a *Katolikus Lexikon* írógárdáját. Amit mások előzőleg nem tudtak megtenni, ő megtette: négy hatalmas kötetben kiadta a Lexikont. Bár halálos betegségének, a fehérvérűségnek előjelei már kezdtek nála jelentkezni, még mindig nagy fába vágta fejszéjét: nyolckötetes katolikus egyháztörténetet szerkesztett Ijjas Antallal. Halála előtt adta ki *Világhódító kereszténység* címen magasröptű gondolatainak tárházát.

1940 április végén történt temetésén Glattfelder csanádi püspök mondotta róla, hogy Bangha királyi lélek volt. Igen, ő arra született, hogy dirigáljon, vezessen, hódítson, felsegítsen, győzzön. Gondolatain, érvein nem érzett, hogy azok könyvszagúak, összeollóztak, kölcsönkértek lennének. Hitéről, igazáról, egyházáról teljesen meg volt győződve. Az ellenfél gyengéit, legyen az akár liberális zsidóság, akár magyarkodó protestantizmus, eleve meglátta, kipécézte, kifigurázta, hihetetlen könnyedséggel nevetségessé tette. Mindenki lel-két felemelte, és azzal a hittel töltötte meg, hogy mi csak győzhetünk. Nem lamentált, mint annyi más páter. Nagy távlatai arra voltak jók, hogy a múltban is, a jövőben is a főlemelőt, a magasztosat, az istenit lássa meg.

Hősiesen küzdött a gyilkos kór, a fehérvérűség ellen. Dunakesziben építtetett egy kis villát. Ide ki-kiszaladt egy éjszakai pihenőre. Én voltam akkor házigazdája mint egyetemi hallgató, itt készültem jövődi tanári életemre. Szegény p. Bangha szétnézett az esti szür-kületben, aztán zsupsz, bele a kerti beton medencevizébe. A helybeli

községközi urak, tudván, hogy kicsoda a falu vendége, meghívták egy kis uzsonnára. Nem szívesen ment el, mondván, hogy nem azért jöttünk ide, hogy társadalmi életet éljünk. Mégiscsak elment. A jegyző felköszöntötte. A páter azonnal válaszolt. Frappánsan, ügyesen. Megdicsérte, amit megdicsérhetett, de mindjárt a teendőkre is rámutatott, lelkesített. Feltételezte a jószándékot, a segíteni akarást.

Később, mikor a kór már előrehaladt, Szegedre jött. Éppen az én szobámba szállásolták el (rendes, tiszta szobám volt. . .). Asztalomon otthagytam egyetemi könyveimet. . . P. Bangha mindjárt megjegyezte, hogy azok a latin klasszikusok nem is olyan könnyű csemegek.

A szegedi villán igyekezett az atya elszórakozni. Tréfás német versikékre, nótákra tanított minket, surbankókat. Tréfás kártyajátékokat mutatott be. A kártyajáték különben tiltva volt, habár a páter erre is megjegyezte, hogyha a kövekkel szabad játszani (dominózni), akkor ő nem látja be, hogy kártyákkal miért ne lehetne. . . Ette szegényke a füvet, salátákat. Még valami csodadoktorhoz is elment. Mit se használt. . .

Igen, a jó p. Bangha elhasználódott. Sohasem kímélte magát. Valamikor nem ismert fáradságot. Rengeteget prédikált, gyóntatott, írt, agitált. Milyen szépen tudott imádkozni! Fel-alá járva imádkozott, csak hogy ez is jól, jobban menjen.

Élete vége felé vette észre, hogy a szociális kérdés terén mennyi még a teendő. Csodálta és helyeselte p.Varga és Kerkai kezdeményezéseit; a protestánsokkal, sőt még a zsidósággal is kereste a közeledés útjait. Ilyen értelemben írt, tartott előadásokat.

Mit tehetett volna még ez az atya, ha tíz-tizenöt évvel tovább élhetett volna! . . . De ugyan mit tehetett volna a mai világban? . . . Nagy idők, nagy emberek. Ha nem lett volna meg a lehetősége, nem szólhatott volna olyan nyíltan, ahogyan ő szokott szólani. A Szent Pálok nagyon közel állnak a börtönökhöz. Napjainkban Banghának is ez lett volna a része. Így tündökölvé, lángolva, elégségtel halt meg, egy nagy nosztalgiát hagyván nekünk, epigonoknak a lelkében: mikor lesz, mikor lehet egy ilyen meteor, egy ilyen üstökös lélek még egyszer a magyar égen?!

Neki hatvan év elegendő volt arra, hogy örökre beírja nevét a magyar egyház aranykönyvébe.

* * *

Hadd zárjam visszaemlékezéseimet a **budapesti eucharisztikus kongresszusról** való élményeimmel. Tudvalévó, hogy azért rendezték 1938-ban az eucharisztikus kongresszust Budapesten, mert ekkor volt Szent István halálának 900 éves évfordulója. Rengetegen jöttek hozzánk a világ minden részéről, csak a németeket nem engedte Hitler.

Nekem nagyon jól jött a terminus. Május végére leszakvizsgáztam, és ami a fő, átmentem. P. Keszeg, a szegedi rendház akkori minisztere adott kb. száz pengőt: költssem, amire akarom. A Manrézában kvártélyoztam. Egy darabig fizetgettem. De hamarosan rájöttem, hogy a legokosabb, ha beállok az ugyancsak Manrézában elszállásolt 18 olasz püspök egyike mellé csicserónénak. Tudniillik az istenadták se németül, se franciául nem tudtak. Így potyán utazgattam a főváros által rendelkezésükre bocsátott autón. Bejártam velük a királyi várat (úgy tett a püspök, mintha a királyi várban lakó olasz kardinálissal volna megbeszélni valója). Micsoda selyemülékes liftek voltak ott, és milyen puhány testőrök! Jegyem volt a Nemzeti Színház előadására, de minnek mentem volna oda, mikor az Operába mehettek, díszelőadásra, Horthy jelenlétében. Autóztunk a budai hegyekben. Még a parlamenti díszfogadásra is bekukkantottam. De hát nem szeretem én azt a túl előkelő társaságot: csupa főpap, csupa főúr. Fogtam magamat és hazamentem, s uramfia, a Manréza asztal terítve minden jóval: sonka, tojás, ilyen, olyan felvágott, tea. Mintha csak engem vártak volna! . . .

Az első, ami nagyon szép volt, a szerda esti beköszöntő az Iparcsarnokban, a Városligetben. A kislányok gyönyörűen táncoltak. Egy százéves kecskeméti gazda nunciusüdvözlése mindenkit meghatott. Másnap, áldozócsüdtörök este volt a Dunán az Oltáriszentség hajós körmenete: egy fényárban úszó tünemény. Rengeteg nép a Duna két partján. Én a Gellért-hegy oldaláról néztem, néztem és néztem, mondván magamnak, hogy ilyet csak a mennyországban fognak látni. De zengett az ének: *Üdvözlégy, Oltáriszentség! O salutaris Hostia, quae coeli pandis ostium*. A Citadellából gyönyörű

tűzijáték zárta be az ünnepséget. Éjfél felé járt, hogy vége lett a nagy vízióknak. Nehéz lesz fölülmúlni – mondta egy francia dominikánus, mikor nemzeti összejövetelükön másnap részt vettem.

Péntek este a férfiak szentségimádása volt a milleniumi emlékműnél, a tábori oltár körül. Kb. százezer csupa férfi. Az akkor még polgárháborúban vérző Spanyolország prímása mondotta az éjféli misét. Micsoda fények az oltár körül, micsoda hit! P. Bangha és p. Csávossy vezették az elmélkedéseket. Különösen ez utóbbi remekelt. Az előbbin megéreződött a végzetes kór, fáradt volt.

Szombat, pihenőnap: előkészület a vasárnapi nagymisére. A pápa, XI. Pius beszélt, a rádión keresztül. A városligeti lecsapolt tó helyén gyóntattam és gyóntattam *sine fine*. De mikor a pápa hangját hallottam, abba hagytam a gyóntatást, annyira felemelő volt a hangulat, a látvány, a rengeteg ünneplő sokaság. Délután 4 órakor megkondult a Bazilika nagyharangja. Jött Horthyné két *dame d'honneur* kíséretében, díszmagyar ruhában, rózsafüzért morzsolva egész úton. Az Oltáriszentség diadalmenetben vonult Pest utcáin. Itt is, ott is felcsattant az ének: *Ez nagy szentség valóban! Imádunk nagy Istenséget! Győzelemről énekeljen napkelet és napnyugat:* P. Bangha és Koudela Géza éneke, erre az eucharisztikus világszemlére írva. Énekeltek magyarul, németül, horvátul, tótul, talán még más nyelven is egy szívvel, ujjongva, együtt érezve. Valóban, mintha 1938. május végén Európa szíve Budapesten lett volna! Igen, akik ott voltak, együtt éreztek. De akik nem voltak ott, a hitleristák és mások másként éreztek. Gyűlölködtek, gyűjtötték a viharfelhőket Európa egére.

A vihar, mintha csak előre akarta volna jelezni a jövőendő időket, valóban megjött mennydörgéssel, villámlással. Mire a Hősök terére értünk, megeredt a májusi eső. De ha már itt vagyunk, mondogattuk egymás között, nem tágítunk. Nem is tágítottunk. Megvártuk, míg az Oltáriszentség elvonult, míg elvitték egy közeli kápolnába. Ez is hitvallás volt. Nem a szép időért jöttünk ki.

Hétfőn, hogy mintegy jóvátegyük a tegnapi elázást, a Parlament előtti térről indult egy másik felvonulás a Szent István-év megnyitásaként, ugyancsak a Hősök terére, Horthy kormányzó részvételével. Most aztán nem áztunk el. Ragyogó napsütésben a kissé hosszú felvonulás fárasztó volt. Az Árpád-házi szentek ereklyéit mind-mind felsorakoztatták a római Szent Péter-templom kon-

fesszióját utánzó tábori oltár körül, és zengett most is az ének: Isten, hazánként térdelünk elődbe. . . *Hadd legyünk mink is tiszták, hősök, szentek. Hazánkat így mentsd meg! Igen, így mentsd meg a te kegyelmed, a mi tisztaságunk, hősies életünk által.*

Az ország folytatta a megkezdett Szent István-évet. Ez még be sem fejeződött, és már november elején visszakerült hozzánk a Felvidék egy része. Majd jött a többi. 1939-ben a Kárpátaljának, 1940-ben Erdélynek egy része, 1941-ben pedig Bácska.

Hadd legyünk mink is tiszták, hősök, szentek. . .

És mivel nem lettünk egészen azokká, elveszett újra nagy hazánk. Meddig? Örökre?

* * *

Katolikus, tiszta, hősies, szent Magyarország, elvesztél? Meddig? Örökre? Szerzetesi élet, gimnáziumaink, iskoláink, kórházaink, árvaházaink, aggok-szegények otthona, katolikus sajtó, p. Bangha nagy műve, *Magyar Kultúra*, p. Bíró műve: *Szív újság*, szívgárda, p. Bernhard műve: Manréza, p. Szarvas műve: kínai misszió, népmissziók, p. Varga, p. Kerkai műve: Kalot, Emszó, Kalász, Mária Kongregációk, szociális akciók, népművelés mind-mind örökre elmúltak volna? Ki támasztja ezeket életre? Senki? Soha? . . . *Megverem a Pásztort, és elszélednek a nyáj juhái.*

De amikor feltámadok, előttem megyek!

Egyszer talán mégiscsak lesz feltámadás, lesz újra virradat. Az apostolok se nagyon hittek benne nagypéntek este. És mégis bekövetkezett a nem várt nagy pillanat. Mert isteni erő lakozott a Holtban. Ki hitte volna, mire képes az Isten? Talán még magyar tájakon is. . .

2.

BÚS JAKAB (1861–1935)

Dr. Döry Ferenc: *Bús Jakab S.J. emlékezete*

Dr. Döry Ferenc (1875–1960)

BÚS JAKAB S. J. EMLÉKEZETE

(1861-1935)

(Megemlékezés 1936. jan. 28-án a budapesti Urak Mária Kongregációja gyűlésén. Különlenyomat, 1936. A szerző az Országos Levéltár nyugdíjas igazgatója volt.)

Azt hiszem, túlzás nélkül állíthatom, hogy kevesen vannak vagy voltak, kik ebben a században annyit tettek volna a hitélet emelésére, főleg az intelligencia körében, mint p. Bús. Pedig p. Bús nem rendelkezett a nagy szellemeket jellemző rendkívüli képességekkel. Bár hatásosan tudott szónokolni, s beszédeit szívesen hallgatták, nem tartozott a kivételes nagy szónokok közé; bár jól forgatta a tollat, s mint író és szerkesztő sokat tevékenykedett, nem írt nagy műveket, melyek nevét a világirodalomban híressé tették volna; noha igen képzett teológus volt, nem hívták meg egyetemi katedrára, s szervező- és alkotóképessége is nélkülözötte azokat a tulajdonságokat, melyekkel a nagy agitátorok egyszerre tömegeket tudnak megmozgatni. Sikereit, úgy vélem, annak lehet tulajdonítani, hogy Szent Ignácnak igazi fia, az Úr Jézusnak valódi katonája volt, aki nem egyéni érvényesülését kereste, hanem bármely helyen, ahová őt rendi előljárói állították, erejének legjavát adta oda, és feladatát igyekezett a legtökéletesebben megoldani.

P. Bús Jakab 1861. április 29-én született Magyarakanizsán. A gimnázium első hat osztályát Szegeden a piaristáknál végezte, hetedikre Kalocsára került kispapnak. Itt jutott először összeköttetésbe a Jézus Társasággal, itt ismerkedett meg tanárainak személyében Szent Ignác fiaival, s bizonyára már ebben az időben felébredt benne a gondolat és a vágy, hogy soraikba belépjen. Egyelőre elvégezte a kalocsai szemináriumban a teológiát, és 1886-ban, 25 éves korában pappá szentelték. Érseke először Miskére küldte káplánnak; egy év múlva Mélykútra, majd Martonosra helyezte át. A csendes falusi

lelkipásztorkodás azonban nem elégítette ki lelkét; magasabb tökéletességre, apostoli tevékenységre vágyott. Felvételért folyamodott a Jézus Társaságba, és megnyervén az engedélyt, közel ötévi káplánkodás után búcsút mondott egyházmegyéjének, s 1891. április 8-án Nagyszombatban mint novícius belépett a rendbe.

A noviciátus elvégzése után a Jézus Társaság tanulmányi rendjének megfelelően két éven át – 1892-től 1894-ig – Pozsonyban filozófiát hallgatott; ekkor azonban jövendő hivatásához szükséges magasabb tanulmányainak végzésében váratlan akadály gátolta meg. Tüdőbajt kapott, úgyhogy elöljárói egy évi pihenés végett mint kisegítőt Nagyszombatba küldték. A veszedelmes betegség, mely a magasba törő lelke által kitűzött cél megghiúsulásával fenyegette, súlyos megpróbáltatás volt számára. Az isteni Gondviselés azonban magasabb dolgokra tartogatta őt; nem engedte, hogy ez a szépen meginduló szerzetesi pálya mindjárt a kezdetén derékba törjön, nem engedte a bajt elhatalmasodni felette. Egészsége megjavult, úgyhogy az 1895/96-os tanévre már elmehetett Szatmárra konviktusi felügyelőnek. A Jézus Társaság gyakorlata szerint tudvalevőleg a három évi bölcséleti tanfolyam és a teológia közé két-három év szokott beékelődni, melyeket az illető valamely internátusban tölt el, egyrészt hogy a hosszas, intenzív tanulás közben kissé felüdüljön, s így a szellemi túlerőltetést elkerülje, másrészt hogy az ifjúsággal való érintkezésben tanári és nevelői tapasztalatokat szerezzen, melyeket esetleges későbbi tanári működésénél értékesíthessen. Két év múlva az innsbrucki egyetemre küldték, ahol a Jézus Társaság hírneves tanárainak vezetése alatt három éven át bővítette és tökéletesítette a kalocsai szemináriumban szerzett hittudományi ismereteit.

Megszerevén így a magasabb teológiai fokozatot, már mint kész jezsuitát 1900-ban Nagyszombatba rendelték a rendi novíciusmester mellé segítőtársnak, egy év múlva pedig újra Szatmárra küldték, ezúttal mint házfőnökhelyettest. Szatmáron a Jézus Társaságnak nem volt gimnáziuma, csupán konviktusa, honnét a növendékek a kir. kat. gimnáziumba jártak előadásokra. A rend tevékenysége tehát itt főleg a valláserkölcsei nevelésre irányult. P. Búst erre a feladatra jóságos lelkülete, szeretetteljes, tapintatos bánásmódja szinte predestinálták. Növendékei rajongtak érte, s még ma is áradozva emlékeznek róla. Mint pedagógus kitűnően ismerte és tudta formálni az

ifjúság lelkét. Ennek a tevékenységnek egyik maradandó gyümölcse volt a *Lelki tükör* összeállítása.

A *Lelki tükör*, mely szerzőjének alázatosságához mérten névtelenül jelent meg, rövidsége mellett is oly szabatos, világos útmutatást ad a gyónásra készülőknek, aminőt másutt hiába keresünk; valóban nélkülözhetetlen *vademecum* (vezérfonal) nemcsak az ifjúság, hanem a felnőttek részére is. Hatása és sikere felülmúlta a nagyérdemű szerző legmesszebbmenő várákozását is: öt hónap alatt 20 000 példányban kelt el.

Miután négy évet töltött p. Bús az ifjúság nevelésével, a rend előjárósága 1905-ben Budapestre helyezte át a Jézus Szíve-templomhoz lelkészi teendőkre, s egyúttal megbízta az Urak Mária Kongregációjának vezetésével. Ebben az időben a fővérosi hitélet újjáéledése, mely a jezsuiták itteni megtelepedésével 1891-ben indult meg, már túl volt a kezdet legelső nehézségein. A hitközönység, mely a hívők, főleg az intelligencia lelkét megülte, a jezsuita atyák és néhány más egyházi férfiú buzgólkodása nyomán lassan oszladozni kezdett; a vallásos élet melege a Jézus Szíve-templom mint gyújtópont körül egyre jobban terjedt; a komoly hitéletet élő s a szentiségekhez gyakrabban járuló hívek száma lassanként növekedett.

1897-ben a boldog emlékű p. Tomcsányi Lajos vezetésével megalakult – jórészt egykori kalocsai kongreganistákból – az egyetemi hallgatók Mária Kongregációja; p. Bóta Ernő pedig 1902 elején merész kezdeményezéssel megszervezte az iparos ifjak, majd az iparos mesterek kongregációját; ezt követte egy évvel később, csaknem egyidejűleg a tisztviselők – első elnevezése szerint férfiak – és az Urak Mária Kongregációjának megalakítása. Az előbbit ugyancsak p. Bóta, az utóbbit pedig gr. Zichy Nándor, br. Barkóczy Sándor és dr. Führmann Ferenc kezdeményezésére 1903. január 10-én p. Damján János alakította meg, egyelőre szerényen, mindössze nyolc taggal. E kongregációk létesítése akkor talán csekélynek látszó, de valójában nagy fontosságú esemény volt. Hogy az intelligencia a múlt század folyamán legnagyobbbrészt kivetkőzött elődeinek hagyományos vallásosságából, s az indifferenzizmus és liberalizmus tanainak behódolt, azt nem csekély részben annak lehet tulajdonítani, hogy II. József a Jézus Társaság feloszlata után nemsokára a Mária Kongregációkat is megszüntette, melyek a jezsuiták tanintézeteiben

annyi derék katolikust neveltek a hazának. A jezsuita atyák, midőn a múlt század közepén az országban újra megtelepedtek, életre keltették ugyan tanítványaik körében a kongregációkat, a gimnáziumból kikerült ifjúság azonban egyebütt nem talált ilyet, ahová átléphetett és a megszokott vallásos gyakorlatokat folytathatta volna, úgyhogy az iskolai évek áldásos eredménye sokaknál teljesen megsemmisült. Más intézetek növendékei pedig még hírből sem ismerték a Mária Kongregációt, még a szerzetes gimnáziumokban sem. Rendkívül üdvös és megbecsülhetetlen értékű gondolat volt tehát az egyetemi ifjúság s az annak köréből kikerült intelligencia számára is megalapítani a Mária Kongregációt, s őket ennek segítségével bensőségebb hitélet folytatására és saját hatáskörükben leendő apostolkodásra nevelni.

A vállalkozás nem kecsegtetett gyors sikerrel. Míg az iparosok, sőt a kisebb képzettséggel bíró tisztviselők köréből az egyszerűbb családokban még jobban ápolta, hagyományos vallásosságánál fogva inkább volt remény gyors tömörülésre, ami be is következett, a magasabb műveltséggel bíró és magát vallási kérdésekben is felvilágosultnak tartó intelligenciánál, az itt uralkodó vallási hidegség és társadalmi előítéletek miatt nem lehetett kezdetben tömeges csatlakozásra számítani. Az első tagok jelentékeny részben a jezsuita intézetek volt növendékei közül rekrutálódtak; lassanként jelentkeztek mások is, úgyhogy az 1903. május 15-i első felvétel alkalmával már 25 volt a tagok létszáma, mely a következő tanévben (amidőn az eltávozott p. Damján helyett p. Komárik vezette a kongregációt) 48-ra emelkedett. Ebben az állapotban vette át a vezetést az 1905/6-i tanév kezdetén p. Bús. Reá hárult a feladat, hogy az elődök által megvetett alapokon tovább építsen, s ezt a kongregációt, melynek működése addig úgyszólván csak néhány katolikus úri embernek csendben végzett ájtatossági gyakorlataira szorítkozott, az akkor már mindenfelé alakuló kongregációk közt vezető szerephez juttassa, és a magyarországi kat. mozgalmak egyik tényezőjévé tegye.

A Szatmáron töltött évek ugyan p. Búsna ebben a tekintetben is jó iskolául szolgáltak, de az ifjúsági kongregáció vezetését a budapesti urakétól mégis nagy különbség választotta el. Nemcsak az exhortációkat kellett a magasabb intelligencia színvonalához mérni, hanem a kongregáció egész vezetésében is a tagok életkorához, társadalmi állásához és gondolkozásmódjához kellett alkalmazkod-

ni. Azokat a szabályokat és elveket, melyek a kongregáció fegyel­mének fenntartása, a felvételtkor vállalt kötelezettségek teljesítésének biztosítása tekintetében az ifjúságnál jól beváltak, itt nem lehetett mereven érvényesíteni. Az Urak Mária Kongregációja olyan társadalmi állású egyénekből alakult, akikről joggal fel lehetett tételezni, hogy belső meggyőződés és komoly buzgóság indították őket a belépésre, nem pedig hiúság vagy érdek. Abban az időben kongre­ganistának lenni a hivatali pályán és a társadalmi életben rendszerint nem is érvényesülést, hanem inkább mellőzöttség és áldozatot jelentett; s akiket mégis számítás hozott a kongregációba, belső meggyőződés nélkül, azok száraz gallyként többnyire hamar le is töre­deztek róla. Itt tehát többet lehetett építeni a felvételtkor tett ígéret komolyságára és a kötelességérzetre, mint a fegyelmezés külső eszközeire. Az emberi gyarlóságtól azonban a kongregáció sem volt mentes, azért a prézesnek nagy tapintatra, okos mérsékletre, de szükség esetén erkölcsi bátorságra is szüksége volt. Ezek a tulaj­donságok p. Búsban mind megvoltak. Nyájás, szeretetteljes modora, műveltsége, az ügyek vezetésében való helyes érzéke azonnal meg­nyerték kongreganistáinak szeretetét, ragaszkodását és tiszteletét.

Nagy előnyt jelentett számára, hogy olyan prefektus állt oldalán, mint br. Barkóczy Sándor, ez a lelke mélyéig meggyőződéses, meg­félemlíthetetlen bátorságú hitvalló, vallásilag is művelt, éles ítélő­képességű és feltétlenül korrekt gondolkozású, előkelő katolikus úriember. P. Bús mint prézes és br. Barkóczy mint prefektus valóban ideális kongregációvezetők!

Az urak kongregációjának számbeli gyarapodása mindamelllett egyelőre lassú volt: az 1905/6. év végén csak 57, 1906/7. év végén pedig 73 volt a létszám. Ennek egyik oka kétségkívül abban kere­sendő, hogy a kongregáció nem toborzott dobszóval, s a felvételt komoly feltételekhez és próbaidőhöz kötötte. Inkább kevesebb, de jobb tagokra törekedett. Az urak kongregációja egyébként ekkor még nem is volt általánosan ismeretes; katolikus úri emberek, kik szívük szerint örömmel csatlakoztak volna, vagy nem is hallottak még létezéséről, vagy nem ismerték a hozzá vezető utat. Az Egyetemi Mária Kongregáció, az utánpótlásnak ez a későbbi gazdag forrása, ekkor még szintén csak fejlődésének első éveit élte, s időre volt szükség, míg az innét kikerülő fiatalság képesítéshez és álláshoz jutva átvételét kérhette.

A kongregációs eszme terjedésének gyorsítása s az országszerte megalakuló kongregációk életének elevenebbé tétele végett p. Bús a hasonló külföldi lapok mintájára az urak kongregációjának kiadásában, *Mária Kongregáció* címmel folyóiratot indított meg, mely két éven át kéthavonként, évi öt, 1909-től kezdve pedig havonként, azaz évi tíz számban jelent meg. Szerkesztője és jórésztben írója is maga p. Bús volt 1910-ig, amikor társat vett maga mellé az akkor Budapestre helyezett p. Bangha Béla személyében, aki átvette a felelős szerkesztői tiszteket, majd 1915-ben, p. Bús távozásakor, a kizárólagos szerkesztést is. A kis lap rendeltetése egyfelől az volt, hogy a mariológia és főleg a Mária Kongregáció körébe vágó cikkeket tanítson és lelkesítsen, másrészt hogy a magyarországi kongregációk működéséről tudósításokat hozzon, s így mintegy a kongregációs életnek nyilvántartója és az egyes kongregációknak összekötő szerve legyen. A lap általában szíves fogadtatásra talált, s most már 29-ik évfolyamában teljesíti feladatát, bár, sajnos, még mindig nem sikerült elérni, hogy ott legyen minden kongreganista asztalán.

A lap megindításával egyidejűleg szükségesnek látta P. Bús a magyarországi kongregációk egységes szellemben való vezetésének biztosítása végett a prézes, de egyúttal a tagok részére is a szabálykönyv mellett egy bővebb, magyarázó jellegű kézikönyvet kiadni, mely *Kalauz a Mária Kongregációk számára* címmel 1907-ben jelent meg. Talán nem részesült akkora méltánylásban, mint megérdemelte volna, holott ma is kitűnő szolgálatot tenne főleg a prézesek és jelöltmesterek kezében. Az előbbiekről részére p. Bús *Prézes* cím alatt külön lapot is alapított.

Ezen irodalmi vállalkozások mellett p. Búst ebben az időben egy sokkal merészebb és sokkal nagyobb jelentőségű terv is foglalkoztatta: a kongregációs otthon ügye. Addig ugyanis a kongregációknak a Jézus társasági rendház Horánszky utcai részének földszintjén egy kisebb terem egy szobácskával és a II. emeleten egy kápolna állott csak rendelkezésükre. Ezek a helyiségek a tagok számának emelkedésével csakhamar szűkekké bizonyultak. P. Bús szeme előtt egy nagyszabású épület lebegett, melyben a kongregációk részére szükséges kápolnán, gyülekező- és előadótermeken s irodákon kívül egy, főiskolai hallgatók befogadására alkalmas internátus is helyet találjon. Mindez költségben százezreket jelentett, s a jó páternek nem volt hozzá egy fillérje sem. Másvalaki képtelen-

ségnek tartotta volna a gondolatot, de ő nem az az ember volt, aki egykönnyen visszariadt, ha a jó ügy érdekéről volt szó. Bízott abban, hogy a Szűz Anya nem fogja cserbenhagyni. Összefogott br. Bar-kóczyval, s a Vallásalaphoz fordult támogatásért. Megértő pártfogók segítségével sikerült egy igen jelentős összeget, 200 000 koronát ki-eszközölni. 1908 elején örömmel közölhette ezt a magisztrátussal, egy hónappal később pedig már a telek megvételéről is jelentést tehetett. Az épület elkészültéhez azonban még nagyon hosszú volt az út, a szükséges összeg nagyobbik fele még hiányzott. Ekkor gyűjtést indított, engedélyt szerzett tárgysorsjátékra, kilincsel, agítált, s így lassan-lassan összegyűlt annyi, hogy az építés megkezdődhetett. 1911. május 7-én tették le az alapkövet, s a következő évben már készen is állt ez az otthon, mint p. Bús törhetetlen buzgalmának és alkotó képességének maradandó s némaságában is beszédes tanúja. Úgy vélem, itt volna az idő, hogy létrehozójának érdemeit a lépcsőházban vagy az előcsarnokban márványba vésve is megörökítsük.

1908-ban vitte ki p. Bús az Urak Mária Kongregációját először a nyilvános szereplés terére. A kongregáció május 31-én a boldogságos Szűz lourdes-i jelenéseinek 50 éves jubileuma és X. Pius pápa aranymiséje alkalmából a magyar püspöki kar s más egyházi és világi előkelőségek bevonásával nagyszabású ünnepséget rendezett, melynek középpontja a Katolikus Körben tartott impozáns díszgyűlés volt. Két év múlva, 1910. nov. 13-án, a katolikus nagygyűléssel kapcsolatban p. Bús elérkezettnek látta az időt, hogy a magyarországi kongregációkat gyűlésre hívja össze. Ez az első országos kongreganista összejövétel, melyet szintén a Katolikus Körben tartottak meg, oly fényesen sikerült, hogy a következő évben már a Vigadó nagytermébe kellett a gyűlés színhelyét áttenni; 1912. november 23-án pedig a lelkes prézes a kongregációs otthon felavatásával kapcsolatban a katolikus nagygyűléstől függetlenül tartott önálló országos kongregációs gyűlést.

Mindez azonban nem merítette ki a kongregációs mozgalom előmozdítására irányuló tevékenységét. Ennek szentelte úgyszólván minden idejét, mely lelkipásztori és ez időben egyúttal házfőnöki teendői mellett szabadon maradt. Nem elégedett meg azzal, hogy saját kongregációit – egy ideig az egyetemi kongregációnak is prézese volt – mennél magasabb fokra emelje, hanem egyetemesebb

célokra törekedett. Élénk érdeklődéssel kísérte a magyarországi szabadkőművesek tevékenységét, akik máris felfigyeltek a kibontakozni kezdő kongregációs mozgalomra, s megkezdték ellene aknamunkájukat, sőt nyílt támadásaikat a sajtóban és a parlamentben is. P. Bús belátta, hogy az országot teljesen behálózó szabadkőműves páholyokkal csak a katolikus intelligenciának szintén az egész országra kiterjedő, jól megszervezett és központilag irányított szerve veheti fel a küzdelmet. Azzal a gondolattal foglalkozott tehát, hogy a vidéki városok intelligenciája körében a budapesti Urak Mária Kongregációja fiókjaiként ún. kolóniákat alakít, melyek az anyakongregáció mintájára helyi szervezettel működnének, azzal a különbséggel, hogy prézes helyett egy felkért egyházi férfiú mint prézeshelyettes vezeti a lelkiekben a kongregációt, s oldala mellett egy asszisztens működik; minden kolóniának lesz azután a budapesti kongregáció tagjai közül egy konzula, aki összekötő kapocs lesz a kongregáció magisztrátusa és a kolónia közt, ezzel állandó érintkezést tart fenn, s a kolónia ügyeiről a magisztrátusnak jelentést tesz. A tagok felvétele, illetve törlése felett a kolónia javaslatára szintén a központi magisztrátus határoz. A kolóniák, p. Bús elgondolása szerint, a központból kapják az irányítást, főleg időszerű kérdések megvitatására vagy valamely országos akciónak saját körükben leendő keresztülvitelére, s ily módon a kolóniák elterjedése és megerősödése után az intelligens katolikusok egész tömegeit lehet szükség esetén azonnal csatasorba állítani az Egyház védelmére.

A terv kétségkívül nagyszerű volt, s ha teljesen valóra vált volna, nagy erkölcsi erőt jelentett volna a katolicizmus ügyére nézve. Hogy a szépen megindult és jó eredménnyel biztató szervezkedés mégsem érte el célját, és néhány év múlva megakadt, nem p. Búson múltott. Ő a maga részéről mindent megtett, amit lehetett. Keresztülkaszálta az országot, felkereste a vidéki városokat, összegyűjtött ott néhány jólelkű katolikus úriembert, keresett egy prézeshelyettest, s megalakította a kolóniát. A felavatónapságra rendesen elkísérte a prefektus, br. Barkóczy s esetről esetre a kongregáció egy-két tagja is. A szervezkedés szépen haladt előre. 1908-tól 1910-ig az országban mindenfelé alakultak kolóniák; név szerint a Dunántúlon Sopron, Győr, Székesfehérvár és Pécs, a Duna–Tisza közén Vác, Baja, Szabadka, Szeged és Zombor, fentebb Selmecbánya és Eger, a Tiszántúlon Arad, Debrecen és Nagyvárad, a Bánságban Temesvár

és Nagybecskerek s Erdélyben Székelyudvarhely és Torda székhellyel. Közülük némelyik erőteljes fejlődésnek indult. A központ és a kolóniák közti érintkezés élénkebbé tétele s az egymás működéséről való tájékoztatás végett p. Bús külön *Értesítőt* is adott ki, melynek első két száma 1914-ban könyomatban, további három pedig 1915-ben nyomtatásban jelent meg.

A tapasztalat tehát azt bizonyította, hogy a vidéki városokban mindenfelé akad elegendő alkalmas elem, akiből a kolóniát meg lehet alakítani; s ha az intézmény mégsem vált be úgy, amint p. Bús remélte, sőt egészen meghiúsult, azt részint belső nehézségek, részint külső okok idézték elő. Mindenekelőtt nehéz volt egyes helyeken megfelelő prézeshelyettesre szert tenni. A világi vagy szerzetes papság egy része nem is vállalkozott a kolónia vezetésére, vagy ha el is vállalta, nem lévén a Mária Kongregáció szellemében és működésében otthonos, a vezetés, mely a mindenkori s többször változó prézeshelyettes felfogásától függött, nem volt egységes. Ez okból kívánatos volt, hogy az urak kongregációjának prézése a kolóniákat időnkint meglátogassa, működésüket irányítsa és ellenőrizze. P. Bús sok időt töltött ugyan úton, de – nem is szólva arról, hogy gyakori távolléte hátrányos volt az anyakongregációra nézve – így sem győzte a már felszaporodott kolóniák meglátogatását. A kinevezett konzulok, Budapesthez lévén kötve, alig kereshették fel kolóniájukat, annak tagjait nem is ismerték, működésükről legfeljebb írásból értesültek, s így a kapcsolat az anyakongregáció és a kolóniák közt nagyon laza volt. A központi vezetőségnek rendszerint nem volt anyaga, mellyel a kolóniákat foglalkoztathatta volna, holott ezek a központtól várták és kérték a célok kitűzését és az irányítást. Egyszerűen a szervezetnek mint ilyennek működésében nem volt eleven élet.

A külső akadályok pedig egyes megyésfőpásztorok részéről merültek fel, akik nem tartották a kánonjog rendelkezéseivel összeegyeztethetőnek, hogy az ő egyházmegyéjükben működő s szabály szerint az ő joghatóságuk alá tartozó vallásos egyesületek egy, az ő területükön kívül eső s hatóságuk alá nem tartozó egyesületnek függetlenek legyenek, és attól kapjanak irányítást. Ez okból újabb kolóniák szervezése felsőbb rendelkezésre abbamaradt, a meglévők pedig lassanként önálló kongregációkká alakultak át vagy megszűntek. P. Búst nagyon fájdalmasan érintette kedvenc alkotásának

éppen e nem várt oldalról történt meghiúsítása; hiszen hogy mily nagy fontosságot tulajdonított neki, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az Urak Mária Kongregációjának prézesi tisztét megtartotta akkor is, amikor 1909-ben a Jézus Társaság magyarországi része az addigi osztrák–magyar rendtartományból kivált, és önálló provinciává alakult, és őt nevezték ki első tartományfőnökké. Az új rendtartomány megszervezésével és kormányzásával járó bokros teendői között is tudott időt szakítani arra, hogy a kolóniákat látogassa.

Még intenzívebben foglalkozott a kongregációk ügyeivel, midőn lejárt a három év, melyre tartományfőnöki kinevezése szólt, s az éppen akkor elkészült kongregációs otthon régensévé nevezték ki. Ezt az új tisztséget az épületben megnyitott főiskolai internátus vezetése tette szükségessé. Ebben a minőségében létesítette p. Bús az otthon alagsori helyiségeiben az Apostol Nyomdát is. A nyomda részvénytársasági alapon jött létre; az alaptőke felét, 30 000 koronát, az építkezés feleslegéből a Jézus társasági rendház, a többi pedig kongreganisták és más, az ügy iránt lelkesedő katolikusok jegyezték. P. Bús arra számított, hogy így egyrészt olcsóbban tudja előállítani a kongregáció lapját és egyéb nyomtatványait, másrészt hogy a vállalatból befolyó jövedelem az otthon fenntartását fogja szolgálni. A számítás, sajnos, nem vált be; a nyomda helytelen vezetés folytán nem jövedelmezett, a forradalom idején pedig a szocialista terror hatása alatt kénytelen volt a rendház a részvényeket átadni; így a nyomda a kongregációra nézve elveszett, majd később meg is szűnt.

Maga a kongregációs otthon is csak rövid ideig szolgálhatta teljes mértékben eredeti célját. A világháború kitörése után, amidőn a sebesültek elhelyezéséről kellett gondoskodni, a rend főnöksége hazafias lelkesedéssel felajánlotta az otthont hadikórház céljaira. Az internátuson kívül az I. emeleti termeket is ágyakkal szerelték fel, úgyhogy a kongregációk részére csak a kápolna és a földszint maradt meg. A sebesültek ápolását az Isteni Szeretet Leányai társaságának néhány tagja és kongreganista úrihölgyek vállalták magukra.

P. Búst a rend elöljárósága időközben, 1915-ben vicerektori minőségben a pozsonyi kollégiumba helyezte át, hol a filozófiát hallgató jezsuita növendékek végezték tanulmányaikat. Az áthelyezés a szokásnak megfelelően a nyári szünetben történt, amikor az urak kong-

regációja nem volt együtt, s így a tagoknak, kiket az áthelyezés híre váratlanul ért, legnagyobbrészt nem is volt módjukban szeretett prézesüktől, ki tíz éven át annyi jósággal és áldozatos munkával fáradott értük, személyesen búcsút venni. A kongregáció hálatelt, fájó érzelmeit csak írásban fejezhette ki, melyet akkori prefektusunk, Szinyei Merse József vezetésével nyolctagú küldöttség vitt el és adott át Pozsonyban.

Az áthelyezés egyébiránt nem szakította meg p. Búsnak a Mária Kongregációval való kapcsolatát; a budapesti helyett most mint a pozsonyi urak kongregációjának prézese folytatta tevékenységét. Három év múlva, 1918 nyarán visszakerült ismét házfőnöknök Budapestre. Akkor már, a háború ötödik évében nagyon nehéz, gondterhes napokat éltünk. A végsőkig megfeszített húr minden pillanatban elszakadással fenyegetett. Hazaárulók, kihasználva a nemzet kimerültségét, nemsokára ki is robbantották a forradalmat, s kezükbe ragadták a hatalmat. Ezekről a felforgató elemektől az Egyház, főleg a Jézus Társaság semmi jót sem remélhetett. Már a Károlyi-kormány idejében része volt a rendháznak házkutatásban és egyéb zaklatásban; 1919. február 19-én pedig a szocialista famunkások szakszervezetének felbérelt tagjai betörték az Apostol Nyomdába – melynek igazgatóságából pedig csak pár nappal előbb erőszakkal távolították el a kongreganistákat –, s azt teljesen szétrombolták, majd tovább dűlve az épület földszintjén és I. emeletén bezúzták az összes üvegajtókat és képeket, összetörték az üvegcsillárokat, sőt a kápolnában is kezdtek rombolni, de itt szerencsére egy jobb érzelmű munkás felszólítására mégis abbahagyták a pusztítást. P. Bús szeméit előntötte a könny, midőn gyönyörű alkotásának, a hadi kórháztól már amúgy is sokat szenvedett otthonnak ilyen vandál módon való tönkretételét meglátta: de alig fogott hozzá a károk helyrehozásához, amikor Károlyi Mihály átadta a hatalmat a kommunistáknak, akik kikiáltották a proletárdiktatúrát. Ez rögtön véget vetett a kongregációk működésének is; az épületet lefoglalták, és a női szabók szakszervezete ütötte fel benne tanyáját.

P. Bús néhány páterrel egy ideig még bennmaradt a rendházban, és örökös aggodalmak közt tovább folytatta a Jézus Szíve-tempomban lelkipásztori tevékenységét, mígnem április legelején egy vasárnapi szentbeszédében elkövetett állítólagos izgatás miatt elfogták, és forradalmi törvényszék elé állították. Megdöbbenés és kétség-

beesés töltötte el a hozzá ragaszkodó hívek lelkét, kik, mint egykor a keresztények a börtönben levő Szent Péterért, imádkoztak kiszabadulásáért. A helyzet valóban nagyon aggasztó volt; a forradalmi törvényszéken ülő söpredéktől lelkiismeretes ítélezést és kíméletet várni nem lehetett. P. Bús nyugodt lélekkel elkészült a halálra, s önérzetesen szállott szembe az alaptalan váddal. Szerencsére akadt egy emberesebb érzésű tanú, aki jelen volt a szentbeszédén, s megcáfolta a vád állításait. P. Búst erre elengedték, s visszatérhetett aggódó hívei közé, pedig, mint mondta, örömet vállalta volna a mártírhalált. Továbbra is itt maradnia s életét szükség nélkül kockáztatnia azonban nem lett volna tanácsos, ezért titokban eltávozott a fővárosból, és – átszökve a szerb demarkációs vonalon – elment Pécsre a Pius Kollégiumba, s ott várta az idők jobbra fordulását. Amint azonban a kommunizmus bukásáról értesült, nem volt többé maradása, s bár a megszállt terület le volt zárva, titkos úton, kijátszva a tilalmat, sietett haza Budapestre. Midőn Kisasszony napján reggel a megnyitó közös szentáldozásra az otthonban összegyűltünk, örömkönnyek közt köszöntöttük sok viszontagság után visszatért szeretett prézesünket.

Újra derűsebb napok virradtak reánk. Miként a lezajlott forradalmak után általában az egész országban, a kongregációban is új élet zsendült. Az elmaradt régi tagok helyét buzgó, új jelentkezők foglalták el, s a kongregáció színvonala a lelkes prézes vezetése alatt emelkedő irányt mutatott. P. Bús ekkor ismét egy új, nagy terv megvalósításán gondolkozott. Nem tudott szabadulni attól az aggodalomtól, hogy az egyház- és társadalomellenes elemek, ha ideiglenesen le is gyűrték őket, nem adják fel a harcot, s ha a jobbérzésűek nem szervezkednek, az 1918/19-es évek eseményei megisméltődnek. Egy nagy, országos jellegű szövetséget akart tehát létrehozni, melynek célja a katolikus öntudat fejlesztése s az Egyház érdekeinek minden irányban való védelme lett volna. Nem új egyesületet tervezett, abból a megfontolásból indulva ki, hogy szabályszerű, hatósági jóváhagyással működő egyesület nem rendelkezik a gyors cselekvéshez megkívánható elevenséggel, s hogy – nyilvánosan lévén köteles működni – nem tarthatja rejtve terveit, és ennél fogva nem versenyezhet a titokban dolgozó szabadkőművesekkel és más földalatti szervezetekkel. Úgy képzelte el tehát a dolgot, hogy az egyes kongregációknak apostoli munkára vállalkozó tagjai mintegy közös

szakosztályt alkotnának, és ki-ki saját körében a kongregáción kívül álló alkalmas egyének bevonásával dolgozna a szakosztály elnökének utasítása szerint. De mindenütt saját személyükben lépnének fel, nem pedig mint a kongregáció vagy a szakosztály tagjai, nehogy működésükből folyólag esetleg ezeket érje támadás vagy hátrány. A szervezet megjelölésére az Anyaszentegyházat Védő Egyesület, rövidítve AVE elnevezést találta a legmegfelelőbbnek. Meg is indította a szervezkedést, de még csak a kezdet kezdeténél tartott, amikor 1920-ban ismét elhelyezték a fővárosból, éspedig Szegedre, ahová a pozsonyi kollégium magyar filozófus növendékei költöztek át tanáraikkal együtt.

Itt kezdte meg voltaképpen, mint az egykori kolóniából alakult Szent József-kongregáció prézese, az AVE eszméjét a helyi viszonyok által adott keretek közt az életbe átültetni. Az itt elért sikereken felbuzdulva, midőn öt év múltán ismét visszatért Budapestre, és átvette az Urak és a Tisztviselők Kongregációinak vezetését, teljes erővel feküdt bele a terv megvalósításába. Szervezeti szabályzatot, irányelveket dolgozott ki, ezeket előadásokban ismertette, s 1926 novemberében megtartotta az alakuló gyűlést. Megalakult az intézmény élén álló központi tanács, megválasztották az elnököt, továbbá egy parancsnokot a határozatok végrehajtásának vezetésére, és egy képviselőt a vidéki szervezetek működésének felügyeletére. Az intézmény három – szociális, kulturális és hitbuzgalmi – szakosztályban működött volna. Ez azonban még csak keret volt, melyet tartalommal megtölteni és részletes szabályokat, működési programot megállapítani a központi tanács lett volna hivatva. A tanács a következő év folyamán többször ülésezett és tárgyalt; ezek a megbeszélések azonban még mindig csak általánosságban, célkitűzések körül mozogtak – ilyenek voltak: elsősorban a családok megszentelése, azután a paphiány megszüntetése, vasárnapok megszentelése, röpiratok készítése és terjesztése, mozik megrendszabályozása stb. –, konkrét feladatokra, végrehajtható, részletes utasításokra nem került sor; a tagok lassanként elkedvetlenedtek, s végül is az egész akció meghiúsult azon, hogy p. Bús ismét s ezúttal véglegesen eltávozott Szegedre.

A sikertelenség okát nem magának a tervezőnek személyében, hanem a terv túlméretezett voltában és alkalmas munkatársak hiányában kell keresnünk. P. Bús, ki már a háború előtt foglalkozott e

gondolattal, érett megfontolás után lépett elő a tervvel: aki hallotta őt a szervezőgyűléseken beszélni, láthatta, érezhette a szent tüzet, mely őt hevítette. Mennyi energiát áldozott arra, hogy eszméjét, annak fontosságát hallgatóival megértesse, s bennük lelkesedést ébresszen! A nagyvonalú terv azonban nem állott arányban az eszközök csekélységével. Hogy csak magát a fővárost meg lehessen dolgozni egy olyan nagy fontosságú kérdésben, mint a családok megszentelése, a családi élet tisztaságának megőrzése, százszor több apostolra lett volna szükség, mint amennyi a mozgalomhoz csatlakozó kongreganisták közül kikerülhetett, nem is szólva arról, hogy a munkában való részvétel önmagukkal és idejükkel szabadon rendelkező egyéneket kívánt volna, aminő pedig kevés akadt. A tervnek egészséges magva, egészséges alapgondolata volt, mely mint a szegedi példa igazolta, helyi körzetben, szűkebben megvont határok közt eredményt érhet el, nagyobb arányokban azonban az adott viszonyok közt nem tud érvényesülni.

P. Bús Szegedre való áthelyezése után teljes lelkesedéssel folytatta már az előző alkalommal megkezdett nagy munkájának, e nagy, katolikus, de vallásilag elhanyagolt alföldi metropolis hitéletének előmozdítását. Erre a működésre csak egy-két, baráti kézből kapott adattal mint pillanatnyi reflektorfényel óhajtanék rávilágítani.

A szószék és a gyóntatószék mellett legkedvesebb munkatere a kongregáció volt. Prézese volt – mint az előbb már említettük – az egykori kolóniából alakult Szent József Kongregácónak: az ő kezdeményezésére váltak ki ebből 1930-ban a főiskolai képesítéssel bíró férfiak, és alakították meg az Aquinói Szent Tamás Kongregácót, melynek prézesi tisztét haláláig ő viselte. Hogy az általa alapított AVE-nak ő volt a lelke, az magától értetődik. Nem sajnált érte semmi fáradságot, úgyannyira, hogy még a meghívókat is legtöbbször maga írta. Emellett azonban számos más nagy fontosságú kezdeményezés is fűződik az ő nevéhez. Ő indította meg az agitációt a szegedi fogadalmi templom régóta húzódo ügyének befejezése érdekében, s így méltán érte őt az a megtiszteltetés, hogy földi porait a templom kriptájában helyezték nyugalomra. Ő hozta létre a szegedi Jézus társasági templomot építő egyesületet, s az ő buzgólkodása tette lehetővé a templom gyors felépítését. Az alföldi katolicizmus nehéz problémáinak megoldása céljából katolikus nagygyűléseket, összesen hetet rendezett az Alföld különböző városaiban. Magában Sze-

geden megszervezte a Szent József-akciót, amelyben a szegényeknek lelki vigasztaláson felül ruhát és kenyeret juttatott. Az Actio Catholica szociális szakosztályának is ő volt az oszlopa. *Katolikus ébredés* címmel folyóiratot alapított, mely 2800–3000 példányban jelent meg. Ennek utóda a ma is meglévő *Katolikus Tudósító*, melynek szerkesztőbizottsága 1935-től kezdve újra az ő vezetése alá került, s még egy héttel halála előtt is részt vett és utasításokat adott egy bizottsági ülésen. 1930-ban a Jézus Társaságnak akkor felállított teológiai intézetében tanári megbízatást kapott, s haláláig előadta a hitszónoklat- és hitelemzéstant.

De ki tudná mind elősorolni azt a sok áldozatos munkát, melyet ez a fáradhatatlan nagy ember az Úr szőléjében végzett? Ő valóban azok közé az evangéliumi szőlőmunkások közé tartozott, akik elmondhatták magukról, hogy a nap és a hőség terhét ők viselték. S mindezt oly gyenge, törékeny testben! Fiatalkori tüdőbajának következményeit egész életén keresztül kellett hordoznia; s köhögési rohamai különösen élete utolsó éveiben sok gyötrelmet okoztak neki, és gátolták munkájában; de ő nem tágtíva, élete utolsó leheletéig szolgálta a zászlót, amelyre felesküdt. Még halála napján – 1935. november 14-én – délelőtt is megtartotta óráját a teológián, s onnét indult egyik rendtársával a szokásos sétára a jezsuita atyák villájába, ahol az ajtón belépve hirtelen összeesett és meghalt. Zsebében megtalálták az esti AVE-gyűlésen elmondandó beszédének fogalmazványát.

P. Bús személyében egy nagy, Isten iránti szeretettől áthevült, ragyogó, tiszta lélek szállt el a földről, akiben az igaz ügyért való harcias buzgóság az Istenbe vetett feltétlen bizalommal s végtelen jósággal és szelídséggel egyesült. A jó ügy érdekében nem kímélt semmi fáradságot, de elsősorban Isten segítségére épített; többet várt az imádságtól, mint az emberi erőfeszítéstől; sikereit is kétségkívül törhetetlen bizalmának és imáinak köszönhette. Bár tudott határozott lenni, és nem félt senkitől, mindenkivel szemben a szeretet és jószág vezérelte; senkire sem bírt haragudni, pedig láthatóan fáj neki, ha Isten egyházával s annak híveivel és intézményeivel méltatlanul bántak. Mint kongregációprézes is inkább szeretettel, mint szigorral iparkodott az előfordult bajokat orvosolni; nem oltotta ki a még füstölgő mécsbelet; nem akart kirekeszteni a kongregációból senkit sem, akiben a javulás lehetőségének jeleit látta. Viszont őszintén

tudott örülni kongreganistáinak buzgóságán; lelke ilyenkor tiszta örömtől ragyogott. Társaságban vagy a fehér asztal mellett derűs hangulat jellemezte; ilyenkor szívesen elbeszélgetett és tréfálkozott. Egyéniségének ezek a rokonszenves vonásai magyarázták, hogy mindenki szerette, aminthogy ő is mindig szeretettel fogadta kongreganistáit.

Halála váratlanul következett be, de csak reánk, halandó emberekre nézve, mert fenn, az örökkévalóság kapujában bizonyára már várta őt az Úr Jézus, kinek életében oly híven szolgált, hogy szentséges Szívére öleje az evangélium boldogító szavaival: *Euge serve bone et fidelis. . . Jól van, derék és hű szolgám: mivelhogy a kevésben hű voltál, sokat bízok rád, menj be a te urad örömébe.*

3.

KASZAP ISTVÁN (1916–1935)

Pálos Antal: *Kaszap István*

KASZAP ISTVÁN

(1916–1935)

Az alábbi kis tanulmány szerzője szerencsés helyzetben van, mert az, akiről ez az írás szól, személyes ismerőse volt. Megadatott neki, hogy közel egy évet tölthetett vele együtt 1934–35 folyamán a Jézus Társaság magyar rendtartományának noviciátusában.

Ez az újoncház Budán volt, a János-hegy és a Hárs-hegy között, szép, egészséges környezetben, hogy otthont adjon azoknak a fiatal embereknek, akiket akkortájt Isten hívása arra készítetett, hogy a nagy rendalapító, Loyolai Szent Ignác szellemében elkötelezzék magukat, hogy majd egész életük folyamán a kereszt zászlaja alatt mindenestül Krisztusnak szolgáljanak.

Ide lépett be e rövid írás főszereplője, Kaszap István 1934. július 30-án közel húsz társával együtt. Csak természetes, hogy mi, az akkori másodévesek, nagy izgalommal vártuk "utódainkat", az ún. kandidátusokat (jelölteket).

Honnan jöttek, milyenek lesznek? Érthető ez az érdeklődés, hiszen valószínűnek látszott, hogy az elkövetkező, csaknem egy évtizedre nyúló tanulmányi évek közben ők lesznek majd társaink.

A belépés után körülbelül két hétig nem tarthattunk a jelöltekkel kapcsolatot. Ők a ház rendjével, a noviciátus szokásaival ismerkedtek egy másodéves novícius közvetlen irányításával, a novíciusmester felügyelete alatt. A bevonultak között volt egy jó megjelenésű, keménytartású, barna hajú és kék szemű, rokonszenves fiú, aki először azzal tűnt ki, hogy az étkezések utáni felüdülések közben egyáltalán nem beszélt. Aztán, amikor már az újonnan érkezettek is felvették az egyszerű rendi ruhát, és megszűnt az elkülönülés, megtudtuk, hogy István barátunk, vagy ahogy itt szokásos volt egymást szólítani, c. (*carissimus* = kedves) Kaszap nem féltékenységből vagy zavartságból nem beszélt, hanem azért, mert fájt a torka, és kímélnie kellett a hangszálait. De ebből még nem lett nagyobb baj. Csakhamar

visszanyerte hangját. Nem vált harsánnyá, soha nem lehetett hallani kiabálni, de belső vidámságát, nyugalját sokszor jelezte a felüdülés közben jóízű kacagása. Aztán lassanként az ebéd és vacsora után szokásos beszélgetésekből az is kiderült, hogy honnan is jött közénk ez a csinos, értelmes fiatalember.

Székesfehérvárról, a ciszterciták gimnáziumából. Ez a középiskola a huszas évek közepétől fogva szinte rendszeresen "szállította" a novíciusokat, akik közül nem is egy a magyar rendtartomány kiváló tagjává lett.

Ebben az évben, 1934-ben éppen Kaszap István volt a soros.

Gyermekkorát és középiskolás éveit nem szándékozunk hősi színben feltüntetni. Az első világháború harmadik évében, 1916-ban született, mégpedig jeles napon, március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén, az Árpád-házi magyar királyok koronázási és részben temetkezési színhelyén, Székesfehérvárott. Szülei az akkori középosztályhoz tartoztak, édesapja postai és távírdai főellenőr, aki keresztény életszemlélettel teli szeretetben élt feleségével, Winkler Rózával. A házasságból öt gyermek született: három fiú és két lány. Pista a középső.

A szülők mélyen hívő katolikusok, akik lelkiismeretesen kívánják nevelni gyermekeiket; példájukkal és gondoskodásukkal megismertetik velük a katolikus vallás gyakorlatait is. A kisfiú a sok testvér között jól érezte magát, hiszen a súlyos háborús nélkülözések között is tapasztalhatta a gondos és lelkiismeretes szülői szeretet védelmét és megtartó erejét. Pista a negyedik elemi osztály elvégzése után a ciszterciták helyi gimnáziumába iratkozott. A ciszterci atyák következetes, igazságos és jóindulatú nevelést nyújtottak tanítványaiknak, s a megbízható tudás mellett törődtek növendékeik jellemének pozitív alakításával is. A kispálya Kaszap Pista eleinte nemigen törte magát. Nagy őszinteséggel tekint vissza naplójában erre az időre: "Általában rossz, pajkos fiú voltam, de nem romlott. A gimnáziumban sokat bosszantottam tanárait. . . Izgalmas drukkolások, kellemes vakációk, nagyszerű fiús kalandok tették emlékezetessé és kedvessé gyermekkoromat."

A gimnazista nemcsak fizikailag erősödött, hanem érdeklődése is kitágult. Ügyes tornász lett, és a gimnázium cserkészcsapatának is

tagja. Sőt 15 évesen csatlakozott a gimnázium Mária Kongregációjához is, ahol lelkiileg elmélyült, és vallási ismeretei is bővültek. Közben egyre jobban érlelődött benne az elhatározás, hogy esetleg a papi hivatásban találja meg majd életcélját. Jelleme kialakításában nagy segítségére van a cserkészlet. Az ott megkövetelt próbákat komolyan veszi. Egy idő múlva maga is őrsvezető lesz, s így felelősségteljesen viseli gondját a hozzá nagyon ragaszkodó "Vadgalamb őr" tagjainak.

Mindvégig kitűnő tornász, sorra nyeri az arany-, ezüst- és bronz-érmeket. Legnagyobb sikerét e téren 1934-ben, nyolcadikos korában éri el, amikor is a március 17-iki versenyen a dunántúli kerület ifjúsági bajnoka lett. Mindez a dicsőség nem kapta el, szerény maradt az ünnepeltetés közepette is.

Az idő kereke nem állt meg. Közeledett a gimnázium vége, közeledett az érettségi. És ami még ennél is fontosabb: döntenie kellett a kérdésről: hogyan tovább? Már évek óta élt benne az elhatározás: neki papnak kell lennie. De hol és hogyan? Szerzetes pap legyen? Igen. De hol és hogyan?

Isten Szentlelke sietett segítségére. Egy Prohászka-kötet (*Utak és állomások*) olvasása közben teljes világosság gyúlt lelkében: jezsuitának kell lennie. Nem sokkal ezután egyik osztálytársától megtudta, hogy a helybéli felsőkereskedelmi iskolában egy jezsuita atya, név szerint Kovács Jenő vezeti a lelkigyakorlatokat. Jelentkezett nála, és tőle megtudta a tennivalókat. A jeles rendű érettségi után, június 21-én, Gonzaga Szent Alajos ünnepén Budapestre utazik, és felvételét kéri a Jézus Társaságba. A novíciusmester szíves szeretettel fogadja, és megvizsgálja s megvizsgáltatja, hogy komoly-e elhatározása. Nem sokkal ezután értesítik, hogy felvételt nyert a szerzetesközösségbe, és arról is, hogy július 30-án vonuljon be a noviciátusba. A megjelölt napon a jó édesanya kíséri el útjára, és Pista úgy érzi, hogy célba ért; bár könnyes szemmel, de belső bizonyossággal a szívében búcsúzik el testvéreitől, barátaitól és szüleitől. Akkor még senki sem sejtheti, hogy egy év múlva lelkében nagy szomorúsággal kell majd elhagynia várakozásának színterét.

Az első napok a házirendbe való beilleszkedéssel telnek, majd kb. két hét múlva következik a szerzetesi ruhák megáldása, s a következő reggelen már ebben a ruhában jelennek meg az újoncok, és ezt

a ruhát hordják állandóan, kivéve ha ez őket munkájukban, sportolásukban akadályozná.

A noviciátus napirendjén szerepelt a napi szentmise, az egy óras elmélkedés reggelenként és egy félórás délutánonként, a déli és esti lelkiismeret-vizsgálás, különböző olvasmányok, a rózsafüzér párosban való elimádkozása, a szentséglátogatások, a napi tájékoztatás a lelki életről és a rend alkotmányáról, szabályairól és mindarról, ami az igazi szerzetesélet kialakításához feltétlenül szükséges. Mindezek a gyakorlatok, ha ezeket a fiatalok a megkívánt pontossággal és lelkiismeretességgel végezték, bizony erős szellemi erőpróbát jelentettek. Hogy a túlságos kifáradást elkerüljék, közbeiktatták a napi fizikai munkát, a sétát, különböző tornagyakorlatokat, s ezekben Kaszap Pista elöl járt. Néhány hét múlva, a lelki élet alapvető gyakorlatainak elsajátítása után következett a két évre tervezett próbaidő legfontosabb mozzanata: az ún. harmincnapos lelkigyakorlat.

E 30 nap közben a novíciusok csupán a legszükségesebb fizikai munkát végzik, négy-öt órát töltenek elmélkedéssel, és a novíciusmester irányításával egész eddigi életüket mérlegre teszik, hogy megtisztulva a kiengesztelődés szentsége által, felszabadulva és vidáman vállalják az egészen Istennek adott élet minden küzdelmét és örömét. A lelkigyakorlatok közben írásban rögzített gondolatok igazolják, hogy Kaszap testvér mennyire megértette és átélte a Lelki-gyakorlatos-könyv lényeges mondanivalóját, és mennyire igyekezett azt saját életében megvalósítani.

Íme, egy-két példa: "Ha helyén az eszem, föltétel nélkül követem Jézust, ha helyén a szívem, közelről követem Őt. Megérdemli személye, az ügy fontossága, szentsége." "Ki hív engem? Mire hív? Milyen feltételek mellett? Szeressem, kövessem közelről. Hogyan közelről? Munkával és szenvedéssel."

Az a becsületes szellemi munka, az az elmélyülésre való őszinte törekvés, bensőséges imádság, amit csak Kaszap testvér e harminc nap alatt véghezvitt, nem volt hatástalan. A lelkigyakorlatok végén hálás szívvel állapíthatta meg, hogy megtalálta azt az életkeretet, amelyben valóban tartalmas és Istennek nagyon tetsző életet élhet. Erről tanúskodik az a szép levél, melyet e nagy munka befejeztével kedves szüleinek írt. Ebből idézünk részleteket:

"Szeretett Anyukám és Apukám!

Megtörtént, bevégződött! Bizony nem volt gyerekjáték harminc napon át hallgatni, és a nagy csöndben figyelni. Mondhatom, sokat tanultam, sok hasznot és lendületet merítettem belőle. A lelkigyakorlatokban érti meg és át igazán az ember a megváltás nagy jelentőségét, a teremtés fölséges célját és Isten végtelen emberszeretetét. Ebben válik igazán öntudatossá a hivatás nagy kegyelme, és ebben határozza el az ember komolyan, hogy szakítva minden földi vonzalommal, kényelemmel, fölösleges szórakozással, egész szabadságát Istennek adja . . . végtelen jóságának csekély ellenszolgáltatásául. . ."

Aztán következtek a hétköznapiak az átélt és megimádkozott igazságok gyakorlati megvalósítására, a szükséges tájékozódás megszerzésére, az előírt szolgálatok elvégzésére. Az egyhangúságot enyhítették a feledhetetlen ünnepek. A karácsony misztériumának a szeretet közösségében való megünneplése. Az éjféλι mise, a pásztorok miséje, az ünnepélyesen bemutatott mise, a közös társalgás, az ilyenkor szokásos ünnepi ebéd, mind-mind gazdagították ezeknek a lelkes fiataloknak élményvilágát, akik valamennyien őszinte és tiszta szívvel akarták magukat és mindenüket az Úr Jézus életművének szentelni.

Közben lassan-lassan megismerkedtek azokkal az apostoli munkakörökkel, melyeket a magyar rendtartomány abban az időben végzett; ki-ki elgondolkozhatott azon, hogy saját hajlama és képessége alapján ő hol is dolgozhatna előnyösebben Isten országáért. Kaszap testvér is kereste a maga munkakörét. Fölvetődött benne az a gondolat, hogy esetleg majd Kínába megy, hogy ott a magyar misszió tagjaként hirdesse Krisztus felfoghatatlan gazdagságát.

De Istennek más terve volt vele. Isten gondolatai nem a mi gondolataink. Kaszap testvérnek el kellett indulnia egy meredek úton. Karácsony után már lázas, gyakran van orrvérzése. Egy alkalommal szakorvost kell hívni, hogy villamosizzó csipesszel állítsa el az orrvérzést. Aztán mellhártyagyulladás okoz lázat. Feküdni kell. Közben azért van idő néhány őt foglalkoztató gondolat feljegyzésére.

"Március 2. Szombat. Örömmel viselem el a szenvedést, és nem futok el a fájdalom elől." Nem is futhatott, mert a betegápoló testvér ápolás közben észreveszi, hogy a lábain gennyes daganatok ékte-

lenkednek. Először otthon kerül sor kisebb műtétre. Ez azonban jelentősen nem segít, ezért kórház kövekezik. Itt március 19-én, Szent József napján, újabb műtétre kerül sor. Hat nagy vágást kellett a sebesedő lábon eszközölni, hogy a gennyes sebeket kitisztítsák, de a genny csak újratermelődött. Az orvosok felépüléséhez nem sok reményt fűztek. Különszobába vitték. A beteg ekkor még erősen reménykedett gyógyulásban, de azért szíve mélyén gondolt a nagy átmenetre is. Isten nem hagyta magára szeretett választottját, nagyon tudott a jó Isten akaratával egyesülni. Még betegsége elején írja e szép sorokat: "Természet szerint szeretem az egészséget, a természetfölötti szerint szeretem az Istent. Szenvedsz? Gondolj a misszionáriusokra, akik a szenvedő Krisztusból merítenek erőt."

Állapota rosszabbodik. Édesanyja is meglátogatja. Szokatlan komolysággal és elszántsággal nyilatkozik neki: "Jézus Szíve engesztelésére szívesen szenvedek – mondja –, ez az egyedüli jó, amit tehetek itt a földön. A halálra el vagyok készülve, nyugodtan fogadom."

Fájdalmai ez időben egyre fokozódnak. Csaknem az egész testén jelentkeznek a gennyes kiütések, sőt még szájában és nyelvén is. A nagyhetet az Úr szenvedéseinek átélésével töltheti, s nem is csupán elméletben. Ekkortájt jegyzi fel a csodaszép sorokat: "Az a kívánságom, hogy húsvétra a Megfeszített részesítsen gyötrelmében, minden hatalmával, csodálatosan részben beteljesült, amennyiben a nagyhét utolsó napjai voltak a legnagyobb (és mégis oly csekély) fájdalmaim." Betegségét így foglalja össze: mandulagyulladás, ízületi, furunkulus, mellhártyagyulladás, mirigygyulladás, szepszis, bélrenyheség.

De aztán hetek múltán mégis némi javulás következett. Azonban a kórházból való hazatérés időpontja egyre kitolódott. Három hónapi fekvés és kórházi ápolás után a volt tornászbajnok járni tanul. Boldogan írja szüleinek: "Most már nagy lépéssel segít a jó Isten a teljes gyógyulás felé. Ma végre a terem végéig tudtam csoszogni és viszsza . . ."

Ez a vallomás elárulja egészséges ösztönvilágát, józan felfogását az élet értékelésében. Ez természetes, hiszen ekkor alig múlt el 19 éves.

Ekkortájt úgy-ahogy összeszedi magát, és arra is sor kerülhetett, hogy visszatérhetett a noviciátusba. Ezt a hírt a következő levélben közli szüleivel: "Szeretett Szüleim! Rövid, de örvendetes hírt írhatok. A jó Isten, Szent József közbenjárására, kiségtett a kórházból. Mostanában a noviciátusból járok kétnaponként a kórházba kezelésre . . ."

A szeretetteljes fogadtatás, a már előzőleg megszokott környezet jó hatással van egészségi állapotára.

De ő maga eléggé érzi, hogy nincs rendben. Egyre többször foglalkoztatja a gondolat, hogy neki fiatalon kell meghalnia. De lelkiereje, Istennel való azonosultsága átsegíti minden borúlátáson. Vigasztalja magát az újra meg újra átelmékedett gondolatokkal: "Tanuld meg, hogy a keresztet nem egy óráig kell viselni, hanem egész életen át: a halálig."

Szenvedésében is megmarad egészen embernek. Betegségében is teljes valóságában éli át az emberi sors esetlegességét. Megrázó bizonyóságot tesz erről naplójában: "Soha még ilyen fáradt nem voltam. Alig támolygok. A lábam csak úgy szikrázik. Istenem, mikor nyugtathat meg? Mikor pihenhetek? Soha az életben? Minden, de minden csak kereszt nekem. Óriási a kereszt, mely reám nehezedik. Nagyon félek, hogy összeroppanok alatta. Folytonos küzdelem. . ."

Igen, folytonos küzdelem most már az élete. Rá kell jönnie, hogy egészségi állapotának a javulása csupán átmeneti volt. Ismét torokfájás, gyulladás, és ismét jelentkeznek a gennyes sebek. Ezek elviselése, kezelése igen nagy fájdalommal jár. Ebben az állapotban írja szép feltételét: "Test fölé emelkedés: vagyis törekednem kell, hogy úgy mozogjak, mintha nem is volna testem."

Ebben az időben már eléje mered a számára talán még kínosabb kérdés: meddig lehet még itt a noviciátusban? Itt, ahova kiérett megfontolás után került, ahol olyan boldog volt, ahol annyi szeretetet és jószágot tapasztalt. Ezt a számára olyan boldogító és megnyugtató környezetet el kell hagynia?

Hiszen jól tudta, hogy az újoncidió próbaidő. A közösség ide azért fogadja be, hogy meggyőződhessek fizikai, lelki, szellemi alkalmasságáról. Kaszap testvérnek most már saját szomorú tapasztalatából látnia kellett, hogy állandó jellegű betegsége miatt nem tud majd

megfelelni azoknak a várakozásoknak, melyeket joggal támaszt vele szemben az apostoli közösség.

Mivel értelmes és okos fiatalember, tisztában van helyzetével, szembe kell néznie a valósággal. Szíve-lelke egybefonódott az általa szabadon választott közösséggel. De lassanként belátta, hogy előbb vagy utóbb el kell búcsúznia innen. A novíciustestvérnek is súlyos gond, hogyan adja tudtára ennek az általa ugyancsak nagyra becsült fiúnak, hogy jelen állapotában nem folytathatja a noviciátust. Amikor az előljáró igen nagy tapintattal, de kötelességszerűen előadja Kaszap testvérnek ezt az ügyet, ő teljes alázattal és tisztelettel könyörög: "Ne tessék még elküldeni! Próbáljunk meg még valamit. Talán más kórház, más kezelési mód, más terápia majd csak segít. . ."

A novíciustestvér hajlik a kérésre. Újabb kísérletek történnek ennek a fiatalembernek megnyugtatóra. Más kórház, más orvosok, más kísérletezések. A tartós javulás nem következik be.

Lassan testvérünk is belátja: Ilyen fizikai állapotban nem folytathatja a noviciátust. Így el kell fogadnia a számára nagyon szomorú döntést. Ezt már nagy lelki nyugalommal közli szüleivel: "Kedves Szüleim! Így betegen nem folytathatom a noviciátust. P. Rektor azt ajánlja, hogy menjek haza, és ott várjam be a teljes gyógyulást. Ha majd rendbejöttem, ismét visszajöhetek. Kérlek benneteket, hogy fogadjátok ezt mint Isten akaratát."

Aztán elkövetkezett a búcsúzás napja, 1935. november 3-ika. E sorok írója – most, több, mint félszázad után is – megrendülten őrzi lelkében az utolsó találkozást. Akik ilyen vagy olyan okok miatt elhagyják a noviciátust, azok nem szoktak elbúcsúzni. Kaszap testvér kivétel volt, hiszen ő, mint reméltük, csak ideiglenesen távozott el tőlünk. Ezért p. rektor ez esetben vele kivételt tett. Amikor éppen közös gyakorlatunk volt az egyik tanteremben, már polgári ruhában bejött hozzánk Pista, az ajtóban megállt, és nagyon halkán, könnyes szemmel csak ennyit mondott: "Isten velük. Köszönök mindent. Imádkozzanak, hogy viszontláthassuk egymást!"

És gyorsan hátat fordított nekünk, távozott, hogy ne lássuk megindultságát és könnyeit. Mi pedig a megindultságtól szólni se tudtunk, és szinte kővéváltan néztünk kedves alakja után. . .

És aztán jó hat hét, és érkezett a szomorú hír: kedves volt novíciátustársunk hazatért a mennyei Atyához.

Mi történt, hogyan történt? – vetődött fel bennük a kérdés.

A szülők a noviciátusból való távozás után szíves szeretettel fogadják kedves gyermeküket, ő pedig igyekszik megbarátkozni az új helyzettel. De alig telik el egy hét: Pista újra beteg, lázas. Ismét kórház, sőt orbánc miatt a fertőző osztályra kerül, s így még szülei se látogathatják. Édesapját írásban kéri, hogy betegségéről értesítsék a szerzetesközösséget, hogy imádkozzanak érte. Kéthetes kezelés után láztalan. Hazatérhet. Örömmel tudatja ezt volt előjárójával. Az átmeneti javulás felbátorítja, és most már maga kéri, hogy jöjjön már az a bizonyos mandulaműtét, mert hiszen az orvosok többször említették, hogy minden baj forrása az állandó fertőzésre képes mandula. A műtétet az orvosok sikeresnek mondták, de az gyanús volt, hogy a seb nagyon nehezen gyógyult be, soká vérzett. Így csak december 14-én mehetett haza, teli bizalommal.

"Karácsonykor már korcsolyázni fogok!" – mondta vidáman édesanyjának. De két nap múlva ismét rosszul lesz. Lázas. Egyáltalán nem tud nyelni. 16-án a kihívott szakorvos megállapítja, hogy daganat van a torkában. Ismét kórház. Ismét a szokásos csomagolás. Nagyon ügyel arra, hogy a feszülete is ott legyen a keze ügyében. Beszélni már nem tud. Egész éjjel csendesen sírdogál és imádkozik . . . és egyre inkább fulladozik. Hajnali három óraker szünetben a műtőbe viszik. Gégemetszés, hogy meg ne fulladjon. . . A műtét közben elájul, úgy viszik vissza a kórterembe. . . Injekciózással eszméletre térítik. Papírt és ceruzát kér: "Papot kérek!" – írja jellegzetes betűivel. Az ápolónővér nem hív azonnal papot, nem tartja a beteg állapotát veszélyesnek. Hiszen a beteg még fiatal, külsőleg nem látszik elcsúszottnak. Egy ilyen műtét nem szokott halállal végződni.

De a beteg ekkor már sejtí, sőt tudja, hogy hova készül. Kezében a feszület, és imádkozik. Nincs már más eszköz, hogy gondolatait, kívánságait közölje, mint az ágya mellé készített papírdarabka, és hozzá a ceruza. Hajnali öt óra, és ír: "Gyónni nem tudok, azért csak bánatra kérek feloldozást. Áldozni sem tudok, mert nyelni sem tudok. Szentkenetet kérek." A nővér most már mindent megért, és elmegy, hogy felkeltse a lelkészí. És közben ez a kedves fiú érzi a nagy találkozás közelségét. Még üzenni akar, és üzenetében benne sú-

rűsödik időben rövid, de hűségben példás, és szenvedésben súlyos és értékes élete.

"Isten veletek! Odafőnt találkozunk.
Ne sírjatok, mennyei
születésnap ez.
A jó Isten áldjon meg benneteket!"

A pap megérkezik. A beteg még él, lélegzik, de már nincs őntudatnál. Megkapja még az annyira óhajtott feloldozást, és az annyira óhajtott betegek szentségének erősítő kegyelmét. Még egy félóra, és a szív megáll. A feszület nem hull ki a kezéből. Még halálában is szorongatja. Bevégeztetett. Három hónap múlva lett volna húsz éves.

"Mennyei születésnap!" Egy minden elfogultságtól, fanatizmustól, túlzástól idegenkedő ember írja le ezt a csodálatos mondatot. Teljes nyugalommal, a szívében élő hittel, tökéletes ártatlanságának tudatában. Ebben a kijelentésben benne van egész fiatal, Istennek adott élete, erős hitével, reménységével. És a teljes megnyugvás is. Mintegy végleges és pontos vallomás ez: fiatal életem nem volt hiábavaló. Elfogadtam mindent: a gyermekkor sok szép élményét, az ifjúkor megoldozott sikereit, örömét és a szenvedéseket is. Igen, azt is, mert megértettem, hogy az is Isten ajándéka, ha Urunkkal együtt, az Ő nevében és szeretetében viseljük és vállaljuk.

Fiatal életének szépségére, szelíd lelkületének értékére érzett rá az a sok száz és ezer ember, aki megismert életének példája nyomán nem akarja őt felejteni, sőt hathatós közbenjárót lát, és sokszor tapasztal is benne.

Ezért kellett, nem sokkal halála után, a székesfehérvári köztemetőből a Prohászka-émléktemplom közvetlen közelébe vitetni földi maradványait, hogy könnyebben megtalálhassák azok, akik e nagyszerű fiatalembert tisztelik, és emlékét őrzik magukban.

Elköltözése, "mennyei születésnapja" óta több, mint félszázad telt el. Bárki meggyőződhet arról, hogy a friss virág ezen a síron sose harvad el.

4.

TORMA KÁLMÁN (1914-1937)

Pálos Antal: *Torma Kálmán*

TORMA KÁLMÁN

(1914-1937)

Különös dolog, hogy bár hat évvel a rendalapító halála után, az 1561-ben alapított nagyszombati kollégiumnak a 3. rektora, p. Hernád István magyar születésű jezsuita volt, és a Jézus Társasága felosztatásakor (1773) több, mint 800 jezsuita élt és dolgozott Magyarországon, mégis csak a XX. század első évtizedének végén, pontosabban 1909. szeptember 7-én állította fel az akkori általános rendfőnök, p. Franz Wernz az önálló magyar rendtartományt. P. Bús Jakab lett az első provinciális. A közel 200 rendtagot számláló közösséget a világháború következtében nagy megpróbáltatás érte: többben a rendtagok közül a harctereken haltak meg vagy tűntek el, a háborút befejező békekötés pedig elszakította a rendtartomány nagyszombati, pozsonyi és szatmárnémeti házáat, és a háború befejeztével a házak többségének lakói is földönfutókká váltak.

A magyar rendtartomány belső erejét mutatja, hogy a közrend helyreálltával viszonylag gyorsan újjászületett, és új letelepülések, intézmények sorát hozta létre. Így került sor 1928-ban a budai Zugligetben egy modern lelkigyakorlatos-ház és a melléje szervezett noviciátus felépítésére. Ez az intézmény vetette meg ezután a rendtartomány személyi és lelki alapjait, hiszen fennállásáig, 1950 májusáig évente mintegy 10-12 taggal gyarapította a rendtartomány létszámát, mely 1948-ra 406-ra emelkedett. Kiváló és lelkiismeretes novíciusmesterek (p. Vukov János, p. Hemm János, p. Kovács Jenő, p. Turzó István) irányításával sok értékes, Szent Ignác szellemével töltekezett ember került ki a noviciátusból: ezek közül kiemelünk most kettőt: Torma Kálmánt és Kaszap Istvánt. (L. az előző fejezetet.) Mindketten egészen fiatalon haltak meg, és mindketten a maguk módján nem közönséges fokon tudták – nagy és jelentős szenvedések útján – megvalósítani a keresztény életeszmenyt. Ezért látszik ésszerűnek és helyesnek, hogy ne feledkezzünk meg róluk.

Kővágószőlős és Pécs

Ha az ember Budapestől Pécsre, Dél-Dunántúl keleti "fővárosába" utazik, a vonat 229 km-t tesz meg. Eleinte – a fővárost, Budapestet elhagyva – szinte teljesen alföldi jellegű tájon rohan vagy cammog a vonat, csak később tűnik fel egy-egy kisebb dombhát és patakokkal átszelt szelíd dombvidék. De Dombóvárt és vele együtt Tolna megyét elhagyva változik a táj: a Mecsek hegység nyugati völgyein és emelkedésein kell kisebb alagutak és völgyhidak igénybevételével átfúrnia magát a vonatnak, hogy aztán – Szentlőrincre érve 90 fokkal balra kanyarodva – elérje az innen már csupán 20 km-re fekvő Pécs városát.

De ezen a rövid szakaszon a vasútvonal mentén apró falvak húzódnak meg, melyek közül minket most csupán egy érdekel, a Mecsek hegység déli lejtőjén, Pécshez már egészen közel, gyönyörű völgyben meghúzódó Kővágószőlős. Itt született 1914. május 29-én Torma Kálmán. Az alig 700 lelket számláló község lakói kőfejtéssel (innen a település neve), szőlőtermesztéssel és földműveléssel foglalkoztak. Kálmán édesapja, szintén Kálmán, Szentlőrincről hozta fiatal feleségét, Vida Máriát, és nagy örömet jelentett az első kisgyermek megszületése. Ő egyúttal az utolsó gyermek is volt. Hiszen csaknem pontosan a gyerek születése után egy hónappal dördült el Szarajevóban a merénylő revolvere, melynek golyói kioltották az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösének, Ferenc Ferdinándnak és feleségének az életét. És ezután csakhamar rázúdult Európára, majd messzebb tájakra is az első világháború – sok százezer embert és más javakat is pusztító szörnyűségével. Ez az oktanalán vérontás és pusztulás talán éppen Magyarországot érintette legsúlyosabban, viszonylagos emberáldozatait és következményeit egyaránt. . . Kálmán édesapját is, hiszen abban a korban volt, az elsők között hívták be katonának, és két év múlva haza is engedték, de egy fejlődés következtében szellemileg és testileg roncként. Egészsége egyre rosszabbodott, s mire a nagy háború befejeződött, őt is eltemették a Jakab-hegy oldalában fekvő kis falusi temetőben. Nem hiába fogalmazta talán első önálló mondatát az elsős elemista Kálmán: "Vida Mária, özvegyné, Torma Kálmán, árvagyerek."

A kisiú minden volt, csak jó kisgyerek nem. Csupa elevenség, pajkosság, csak úgy pezsgett benne a játékos élet. Sokszor tört be

ablakot, sőt kis fejecskéjét is, merész és néha vad birkózásai nyomán. Hangoskodása, érdeklődése még a templomban is néha zavart okozott édesanyjának, például akkor, amikor meglátva Szent József szobrát, benne nagyapját ismerte fel, és a hívők nagy derűségére így kiáltott föl: "Ni, mama, Ópapa!"

Az édesapa halála a család eddigi életvitelét is megváltoztatta. A nagypapa is elment fia után, és a két nő, a nagymama és édesanya, bár igazán egyek voltak Kálmánka szeretetében, talán éppen ezért másban alig tudták egymást megérteni. Az anya túl maradnak tartotta a nagymamát, a nagymama pedig túl szigorúnak az édesanyát. A sok vitának, huzavonának a vége az lett, hogy az édesanya a fiával együtt visszaköltözött szülőfalujába, Szentlőrincbe az édesapjához.

Ez a település, Szentlőrinc, mely nagyon régóta lakott hely volt, Kálmán odakerülésekor járási székhely 1500 lakossal, járásbíróssággal és vasúti csomóponttal. Templomát a XVII. század elején építették. A templom közelében lévő iskolába járt a kis Kálmán, hogy megszerezze elemi ismereteit. Élénk, minden után érdeklődő, mindent megtapasztalni akaró magatartása sok gondot okozott édesanyjának. Sokszor jött haza a kisfiú nyakig sárosan, vérző térdekkel vagy egy kissé sebesült fejjel. A gyermek jól fejlett, erős csontozatú, jó felépítésű volt, aki ha kellett, bizony leteperzte "ellenfeleit", de az ütések is remekül bírta. Igazán nem volt pityergős típus. A tanítója azonban, sokszor kifogásolható magatartása ellenére, felismerte benne az átlagosnál jóval nagyobb tehetséget, és rábírta édesanyját, hogy a negyedik osztály elvégzése után adja fiát gimnáziumba.

Mivel Pécs Szentlőrinctől mindössze 20 km-re fekszik, lehetőség volt arra, hogy a fiú vonattal mint bejáró diák végezze majd tanulmányait. Kálmán elemi iskolai bizonyítványa kitűnő volt, s így minden különös közbenjárás nélkül felvették a ciszterci rend római katolikus Nagy Lajos reálgimnáziumba. Eleven cáfolata ez a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején unos-untalanul hangoztatott állításnak, hogy a második világháború előtti időben csak az úri osztály gyermekei tanulhattak. Kálmán osztályába 82 tanuló járt, és az osztálynak legalább egyharmada kisiparosok, kiskereskedők, altisztek és kisparasztkok gyermekei közül került ki. Ez a gimnázium a jezsuiták pécsi Pius főgimnáziuma mellett, időben pedig talán kissé előbb, a város legnevezetesebb középiskolája volt. Eredete a XVII. század

végére nyúlik vissza. A jezsuiták, akik a ferencesekkel együtt bámulatra méltó hősiességgel próbálták a katolikus híveket megtartani a hitben a török megszállás alatt, már a XVII. század elejétől, ahol csak lehetett, iskolát alapítottak. Így egy évvel a város felszabadulása után, tehát már 1687-ben megnyitották Pécssett iskolájukat, melyet aztán, a felszabadító seregek parancsnokainak segítségével, továbbfejlesztettek, és nagy erőfeszítések árán anyagilag megalapoztak.

A legnagyobb adományozó Széchenyi György esztergomi érsek volt, akinek anyagi támogatásával lassanként, és valójában csak a XVIII. század közepe táján, tudták megépíteni az akkor mintegy 400 tanuló befogadó tanintézetet. A kollégiumnak kiváló tanárai voltak, többek között az irodalomtörténetből ismert Faludi Ferenc, Pray György, aki a Halotti beszédet megtalálta, és mások. Ezeknek a szellemi erejére akart támaszkodni Pécs egyik legnagyobb püspöke, Klimó György, aki a jezsuiták segítségével fel akarta újítani a XIV. századi, Nagy Lajos király által alapított, de oly hamar megszűnt pécsi Universitást.

A Jézus Társaság 1773-ban bekövetkezett megszüntetése házánkban 39 jezsuita tanintézet halálát jelentette volna, ha a püspökök lehetőségeikhez képest nem igyekeztek volna az iskolákat továbbra is működtetni. Klimó püspök ezt Pécssett úgy oldja meg, hogy a jezsuitákat átveszi egyházmegyéjébe (ezt a feloszlató pápai rendelkezés lehetővé tette), és ők folytatják, most már mint világi papok, a tanítást. Ekkoriban a tanulók létszáma 302 fő. 1781-ben II. József előírja a német nyelvű oktatást, és csak németül tudó tanuló vehető fel az iskolába; bevezeti a tandíjfizetést, hogy így is csökkentse a tanulók létszámát. Az iskola tanulmányilag, fegyelmileg lezüllik, és még az a szerencse, hogy 1815-ben az egyesített cisztercita kolostorok apátja átveszi a rend kezelésébe a gimnáziumot. Az első cisztercita igazgató Horváth Dániel volt. Ettől kezdve fokozatosan fejlődésnek indul a gimnázium, és ha kisebb-nagyobb súrlódásokkal is, de folytatja az intézet munkáját az 1948-ban bekövetkezett államosításig, amikor is a szerzetes tanárokat eltávolítják, és ezzel a ciszterci rend 134 éves pécsi gimnáziumi munkája véget ér.

Amikor Torma Kálmán 1925 szeptemberében a pécsi ciszterci rendi Nagy Lajos reálgimnázium tanulója lett, milyen oktatási és tanulmányi rend uralkodott e nagy tanintézetben? Feleljen erre az

akkori igazgató, Buzássy Ábel: "Az ifjúság valláserkölcsei életét, rendi hivatásunknál fogva is, mindenkor legéberebb gonddal ápoltuk, fejlesztettük. Minden lehetőet elkövettünk, hogy ifjaink lelke elteljék a komoly, munkás, és ha kell, áldozatos valláserkölcsei érzéssel, és ez ne csak szavakban, hanem tettekben is megnyilatkozzék bennünk. Az öntudatos kereszténység nem 'rubrikát', hanem 'életet és szellemet' jelent; ezért célunk az volt, hogy olyan erős egyéniségeket állítsunk be az életbe, akik a válságok ütközőpontjain is mint rendfihetetlen sziklajellemek álljanak meg. Mivel egész nevelésünk alapjául a szeretetet tettük meg, tanulóink bizalommal viszonyozzák szeretetünket, tanáraik iránt megértéssel és tisztelettel viseltetnek. A szeretet vezérli a tanulók egymás közti kapcsolatát is. A hazafias érzés fejlesztésére és ébrentartására szintén nagy gondot fordítottunk. Minden nevezetes hazai történelmi esemény alkalmából ünnepséget tartottunk. Arra törekedtünk, hogy a fegyelem megtartásának szükségességét a tanuló magáért a rendért, pontosságért belső kényszernek érezze, és ne a büntetéstől való félelem váltsa ki azt belőle."

Valóban a nyitottság, a diákok és nevelőik között közvetlen kapcsolat létesítése és folytatása nagyon is jellemezte az iskolában létrejött szellemet. Feltűnő volt a tanárok valóban tárgyilagos elbírálása az érdemjegyek kiosztásában: a vasúti váltóőr fia éppúgy megkapta a jelest, mint az egyetemi tanár fia az elégtelent, ha éppen azt érdemelte meg. Az osztályban, rendszeren minden osztályban, volt néhány protestáns és zsidó vallású fiú is, de biztosra vehetjük, hogy ez számukra nem jelenthetett semmiféle hátrányt. A vallásos nevelés is inkább a meggyőzésre, mint a külső gyakorlatok szorgalmazására helyezte a fő hangsúlyt, és Virág Ferenc, az akkori pécsi püspök, nyugodt lelkiismerettel küldte gimnazista papnövendékeit abba az iskolába, melynek egykor ő is növendéke volt.

Az első világháború után egyre jobban elhatalmasodó gazdasági válság ezekben az években tetőződött. Az iskola vezetősége ezért megalakította az Ifjúsági Segítő Egyesületet, mely tankönyvek és tanszerek juttatásával, jelentős fő vagy egész tandíjkedvezményekkel igyekezett a szegény sorsú tanulókon segíteni. Ezenkívül iskolai rendezvényekből, egyének és egyesületek adományaiból igyekeztek a rászorulókon segíteni. S tették ezt olyan tapintatosan, hogy csak

az ajándékozott adományt és az ajándékozó nevét közölték, de soha nem a megajándékozottét.

A tizenegyéves Kálmánnak nagyon tetszett a napi kétszeres félórás vonatozás és az új környezet, és közvetlen, vidám természetességével, az átlagnál erősebb testi adottságával hamarosan nemcsak ismert, hanem kedvelt is lett osztálytársai körében. Kitűnő tornász volt, és mindig vidám nevetető. A tanulással eleinte nem sokat törődött, könnyű felfogása, előadókészsége és bátorsága átsegítette a nehézségeken. De egyszer, harmadikos korában, rajtavesztett a sok bohóckodáson, melyek őt osztálytársai előtt ugyan egyre népszerűbbé tették, de latintanáráját nem hatották meg. Pótvizsgázni kellett augusztus végén, s a nagy kirándulások, a Jakab-hegyi Zsongorkó megmászása helyett a *consecutio temporum* rejtelmeibe temkezett.

... Kezdtém az életet megismerni ...

Igen, közben Kálmán életében jelentős változás következett be. Édesanyja a szorongató anyagi helyzetéből valahogy ki akart lábalni, s örökségéből Pécs-Bányatelepen vendéglőt bérelt. Igaz, apai nagyanyja, a "mama", s ennek leánya, az "ányika", igen szerették a kisfiút, s alig telt el egy hét az iskolaév folyamán, hogy egyik vagy másik meg ne látogatta volna a "szegény árvát" az egyik óráközi szünetben; sohasem üres kézzel. Ilyenkor egy-egy péksütemény, ősszel egy-két szőlőfürt vagy jóízű körte jutott Kálmánnak, sőt nemegyszer egy 50 filléres vagy akár egy pengős is. Kálmán nagyon szerette mindkettőjüket, s a tízpercek nagy hancúrozása közben, ha meglátta ányikáját, nagy kiáltással: Ányikám! rohant a kedves fiatalasszony felé. Ez lett aztán az osztályban az ő ragadványneve, és diáktársai nem is nevezték másként, mint "Torma Ányit". Ő ezért nem neheztelt, sőt még büszke is volt rá, még az érettségi után a "Szerződés" nyomtatványra is nagy, erős betűvel ezt írta: Ányit.

A nagymama szívesen vette volna magához a kisdíákot, de ezzel csaknem lehetetlenné vált volna gimnáziumi tanulmányainak folytatása, mert a pécsi elhelyezkedést a fiú számára, a lakást és kosztot megfizetni az akkori körülmények között képtelen lett volna. De meg Kálmán édesanyja is ragaszkodott egyetlen fiához, és kívánta, hogy menjen vele Pécs-Bányatelepre a vendéglőbe.

Ez viszont a 13-14 éves fiú számára igen hátrányos volt. Bányatelep felé nem járt villamos, az autóbuszjárat kezdetleges volt és egyáltalán nem pontos, így leginkább gyalog kellett megtennie naponta a negyvenöt perces utat oda-vissza az időjárás viszontagságai ellenére. De nem ez volt a legnagyobb baj. A vendéglő működtetésére férfi alkalmazottat kellett felfogadni, főként az italok és élelmiszeranyagok beszerzésére, a vendégek kiszolgálására. Az alkalmazott elvárta, hogy a különben erős csontú gyerek, Kálmán, legalábbis a vendégek kiszolgálásában részt vegyen. Elképzelhető: a nagy zaj, hangoskodás, kurjongatás, söröskorsók hordozása és töltése közepette, a sokszor éjfélig tartó dínomdánom mellett hogyan maradt Kálmánnak ideje a tanulásra. Eközben diáktársai sose látták őt letörtnek vagy szomorúnak, "Ángyi" minden helyzetben és körülmények között megőrizte belső tartását, és osztálytársai nem is sejtették, hogy milyen nehéz körülmények között él otthon. . . Hacsak tehetné, korán eljött hazulról, s mihelyt kinyílt az iskola kapuja, gyorsan fölrohant az osztályterembe, és elkészítette a házi feladatot, és átnézte a feladott leckét. A később érkezők, ha nem is tudtak nehéz életkörülményeiről, valamit megsejtettek ebből, és valahogy csendesebbre fogták hangjukat, hogy ne zavarják a tanulásban. De még ilyen körülmények között sem vált könnyvmollyá, szívesen és gyakran segített másoknak, s lassanként állandó jelleggel az osztály mindenese lett. Ő gondoskodott a szellőztetésről, ő törölte le naponként a táblát és az asztalt, ő rakta helyére az osztálykönyvet és a tintatartót, és mindenekelőtt ebben a nehéz helyzetében is tudott és mert az egész osztály tréfacsinálója lenni.

A pécs-bányatelepi kísérlet lassan csődbe jutott. A felfogadott ember nem tudta egyensúlyban tartani a vendéglő anyagi helyzetét. A befektetett pénz is elúszott, és a magára maradt özvegyasszonynak már csak arra maradt pénze, hogy egy szoba-konyhás kis lakást béreljen a város nyugati felében, Rácvárosban. A kővágószőlősi mama segítőkészsége ugyan megmaradt, de a segítség oly csekély volt, hogy lassanként a gimnáziumi tanulás lehetősége is kérdésessé vált. De valami belső erő űzte, hajtotta a fiút az akkor még homályos cél felé: neki el kell jutnia az érettségig. Mit csináljon, hogy a szükséges pénzt rendes ruházatra, cipőre, a nélkülözhetetlen tanszerekre előteremtse? Tanárai, főként az ő helyzetét legjobban ismerő magyartanára, Mcdly Dezső segítségével alsós diákok külön oktatására

vállalkozott, főleg latin nyelvből, melyet különösen kedvelt, de ha szükség volt rá, más tantárgyak instruálását is vállalta. Persze ez nem volt könnyű feladat. Órák után, ebéd nélkül, nekivágni a város sokszor egymástól távoleső helyein tartózkodó tanítványaihoz, és ott egy-másfél órát elvesződni két-három, tanulni egyáltalán nem nagy kedvvel szándékozó úgynevezett "úrigyerekekkel". Sokszor este hét-nyolc óra tájban vagy még később ért haza, és otthon is csak sovány vacsora várta, hiszen édesanyja is nagy szegénységben élt.

Az igazi "pihenést" csak a szombat délutánok jelentették, amikor nem vállalt oktatást, hanem kora tavasztól késő őszig nekivágott a Mecsek lejtőinek, míg el nem érte a kővágószőlősi "mama" házacs-káját. Nemcsak azért, hogy mindent elmeséljen az őt nagyon szerető nagymamának és az ángyinnak, hanem a kis ebéd után ki a szőlőbe, és az időszaknak megfelelően kapált, metszett, kaccsolt, sőt 15 évesen már hátára vette a nehéz permetezőgépet, és végigjárta a me-redek hegyoldalakra kúszó tőkét, hogy megvédje azokat az ártó, szőlővesszőket pusztító károktól. Tette ezt szíves szeretetből a "ma-ma" iránt, aki az évek múltával egyre idősebb és tehetetlenebb lett. A fizikai munkát nagyon szerette, és örömét lelte benne később is; a noviciátusban is első volt, ha a munka végét meg kellett fogni.

Alsós korában vallásos élete nem ütött el az átlagtól. Az akkor szokásos évi öt szentgyónást igen komolyan végezte, és a nagyböjt folyamán megrendezett közös lelkigyakorlatokon az előadó atya prédikációit (rendszerint egy másik cisztercita gimnázium hittanára volt) figyelmesen hallgatta, és felsős korában az őt különösen ér-deklő gondolatokat fel is jegyezte.

A hatodikos gimnazista füzete elején így kérdez: "Hol találjuk Krisztust?" Feleli: "Megtaláljuk a szenvedésben, örömben, bánatban, kötelességteljesítésben és minden helyen." Hogy elég nyomatékosá tegye maga előtt ezt a programot, megállapítja: "Tehát nekünk nem-csak magát az életet, amit kaptunk, kell az Úrnak visszaadni, hanem egy szép, pompás, napsugaras palotát kell építeni az időpercek tégláiból, mészből, habarcsából."

Mennyire nem sejtette még, hogy ezt a költői képet valóra kell váltania! Napsugaras palotát fog építeni az időpercek idegtépő las-súságából, a test kínjainak mészből és a lélek fájdalomainak ha-barcsából.

Erre nem gondolhatott még. Legfeljebb azt tudta, hogy ez a palota nem épül könnyen. Napsugáron nem a hős és vértanú lélek legigazibb örömét értette, hanem a diákvígságot, melyet a három csendes nap után jókedvvel ápolt. S közben belsőleg is történt valami. A tanárainak szívesen ministrálgató diák az átlagosnál jobban kezdett érdeklődni Isten és az ő országa iránt. Útja a rácvárosi lakástól az iskoláig mindennap a ferencesek temploma felé vezetett, és egyre gyakrabban ment be egy-egy miatyánkra. Láta a gyóntatófolyosón a sok gyónót (a fél város a ferencesekhez járt gyónni). Egyszer szükségét érezte, hogy ő is lerakja terhét, ne várjon a legközelebbi "hivatalos" gyónásig. Véletlen volt-e vagy előzetes érdeklődés hatására, nem tudni, p. Nándor gyóntatószékébe térdelt. A nagy tapasztalatú és melegszívű gyóntató az őszinte vallomásból megértette és megérezte, hogy ez a fiú szeretetre vágyik, és értékessé kívánja tenni életét. Nemcsak a szokásos kérdéseket tette fel, hanem érdeklődött sorsa, tanulmányai és tervei felől is, és mindez a fiút annyira meglepte, hogy ezentúl pécsi tartózkodása során minden esetben p. Nándorhoz ment gyónni, sőt osztálytársai közül is többeknek ajánlotta ezt.

A másik, életére nagy befolyással bíró élménye szintén egy templommal kapcsolatos. Ekkortájt (1930-ban) a jezsuita tanintézetek, a jezsuita gimnázium és internátus kellős közepébe új, hatalmas templom épült újromán stílusban, melynek főoltárára az akkori pápa, XI. Pius küldött egy fehér márványból készült gyönyörű Jézus Szíveszobrot. A Rácváros felé vezető úton nem jelentett nagy kitérőt ennek a templomnak a meglátogatása, és az ott működő jezsuita atyák – egyelőre csak távoli – megismerése. A jezsuita atyák ettől fogva nemcsak a rájuk bízott ifjúsággal foglalkoztak (már eddig is részt vettek a város lelkipásztori munkájában), hanem a szülők és a közelben lakók lelki igényeit is szíves örömmel kielégítették.

Megalapították a Jézus Szíve Szövetséget, és lassanként pezsgő hitélet fejlődött ki az új templom körül, főként a nívós szentbeszédek, a gyakorta megrendezett triduumok és lelkigyakorlatok hatására.

Kálmán egyre gyakrabban látogatott a jezsuiták templomába. Különösen két atya szentbeszédeit hallgatta nagy figyelemmel. P. Somogyiét, aki akkortájt rektori minőségben az egész intézet élén állt, és átélt, színes, mindenkit megragadó beszédeivel, különösen a

Jézus Szívéről tartott beszédsorozataival, igen nagy hallgatóságot vonzott; s igen nagy hatással volt Kálmánunk fogékony lelkére is. A másik szónok, akit a már nagydiák Kálmán szívesen hallgatott, p. Polónyi Ferenc volt, aki különösen az örök igazságokat, halál, pokol, ítélet, mennyország témáit tudta megrendítő drámaisággal előadni. Mindez elindított Kálmánban egy folyamatot, mely azután nyolcadikos korában tetté érett.

De most térjünk vissza élete külső körülményihez. Ezek csak nem akartak jobbra fordulni. Kálmán takarékoskodott, ahogy lehetett. Szegényesen járt, szűkösen étkezett, de a helyzet ezzel nem fordult jobbra. Egy nap aztán nagyot gondolt. Segített ő már egyszer a mérnököknek. Úszónadrágban, mezítláb, egysorban a felnőttekkel! Elég erős lett a nehéz munkához is. Éppen ekkor fejezte be a gimnázium hatodik osztályát. Mit csináljon hasznosabbat a vakációban? Elment a téglagyár irodájába, és munkát kért. Fölvették. Kiállították igazolványát, bejegyezték személyi adatait, és mehetett a munkások közé. Először könnyebb beosztást kapott. A kis agyagszállító kocsiakat engedte le a gödörbe. Nemsokára azonban a férfiak munkáját vállalta. Talicskázott. Egyre többet és többet rakott, lassan annyit, mint a legerősebb. Kopott, piszkos nadrágban, átizzadt, poros trikóban, vidám, mindig nevető arccal tolta terhét a sorban. Naponta 10 órát. Közben a pihenő időben nagyokat fürdött a ciszterna jéghideg vizében. Hiába mondták neki az idősebbek, hogy megárt. Ő csak nevetve válaszolta: "Edzem magam."

Hetedikes korában egyszerre maláriát kapott, és az orvos azt mondta, vegyen be öt kinint mindennap. Meg is tette egy ideig, de elunta, és egy reggel, mielőtt munkába ment, egyszerre bevette mint az ötöt. Eleinte jól igazgatta a gépet, de aztán észrevették, hogy nem nagyon tud magáról. A gyárvezető elparancsolta a gép mellől. A munkások ijedten sajnálkoztak rajta, ő pedig, amikor jobban lett, nevetve mondta: "Most aztán alaposan ráijesztettem a maláriára!" Igaza volt, meg is gyógyult a bajból.

Munka után az esti órákban akárhányszor kiment egyik barátjával az erdőbe rőzsét szedni, máskor meg a cipőjét javíttatta, beledolgozva az éjszakába is. És ez így tartott egész nyáron, sőt több nyári szünetben is.

A gépház egyik gerendája hat méter magasságban sokáig őrizte nevét: "Torma Kálmán, 1930–31, 32, 33." Ő véste ezt oda.

Munkatársai megszerették. A kopott, sovány fiúban a munkás-szívek megéreztek valamit. Lehetetlen volt észre nem venni lelkének sugárzó, tiszta derűjét, töretlen csillogását, hatalmas akaraterejét, amellyel minden nehézségen átlendítette magát. Azt a nagy szívet, amelybe minden belefért, és amelyben benn is volt mindenki, aki közelébe jutott. Azt a szeretetet, amely érdeklődésben, figyelemben, jóakarásban, tanácsban, szolgálatokban segítségben, mindenféle kicsi és nagy önzetlen áldozatban megnyilvánult nap nap után.

A pihenő alatt, mikor leültek a tégláégető oldalához, a fárasztó és egyhangú munka után milyen szívesen hallgatták ezt a lelkes fiút! Aki kifogyhatatlan volt a tréfában és komoly szóban, akitől a csipkelődés nem sértés, a komoly beszéd nem tudásának fitogtatása, de jóakarató felvilágosítás volt. Nem bánták azt sem, ha figyelmeztette őket. Sokszor hallottak tőle erős, rendreutasító szavakat. Tudott kérlelhetetlen is lenni, de belátták, hogy igaza van, hiszen ezen a gyereken meglátszott, mennyivel jobb a tisztességes élet.

Sokan fordultak hozzá ügyekkel-bajukkal. Kálmán segített, ahol csak lehetett. Végighallgatta a panaszokat, kétségbeeséseket, rágalmakat, bűnök áradatát, és tudott vigaszt, megoldást ajánlani.

Egy volt közülük. Szerette őket, és ezt nem is titkolta. Büszke volt bizalmukra, örült, ha segíthetett; jól érezte magát közöttük, mert meglátta lelküket. Ez a szeretet vezette munkástestvérei közé már mint szerzetest is, mikor nagyanyja súlyos betegsége miatt elmentett egy alkalommal Pécsre. Elment hozzájuk. Semmit sem üzent előre. Egyik munkatársnője egyszerre csak elsikoltotta magát munkahelyén. Mindenki arrafelé nézett, és íme: fekete reverendában, mint egy oszlop, Kálmán állt előttük. Arca mosolygott, szeme könnyezett. Dibin bácsi, az olasz munkavezető tért először magához a meglepetésből: hozzáfutott és átölelte. Erre a többiek is leugráltak az állványokról, és valóságos diadalmenetben vitték végig a telepen. Kálmán pedig beszélt nekik új életéről. Közben-közben hol ezt, hol azt kérdezte tőlük. A hiányzók azonnal feltűntek neki. Mindenkihez volt szava, mindenkitől volt kérdeznivalója. Azt a beteges fiúcskát fogta legelőször kézen, akit diákkorában nemegyszer kikapott anyja

kezéből, hogy megmentse a veréstől. Egy pillanatra sem engedte el kezét, és egész délután maga mellett tartotta.

Találkozott egy régi munkatársnőjével is, aki egyszer azt ígérte neki: "Kálmán, megcibálom a reverendádat, ha találkozom veled!" Most Kálmán állt elő: "No, te hős, itt vagyok. Hol a te ígéreted?" De a leány zavarba jött, és a régi kötekedő hang helyett csendesen válaszolta: "Nem, nem, Kálmán."

Sietnie kellett. El akart búcsúzni tőlük. Kikísérték a kapuig, sírtak az emberek, asszonyok, gyerekek egyformán. A régi jótettek emléke felújult e rövid látogatás alatt, és a szívek fájlalták annak távozását, akit szerettek.

Kialakul a hivatás

Kálmán közben egyre világosabban látta, hogy mit kell tennie. Bár a külső körülmények egyáltalán nem váltak könnyebbé, belső világában egyre határozottabb lett a cél. S mivel azt hallotta, hogy a szerzetesek közé csak jól felkészült jeles vagy esetleg jórendű tanulókat vesznek fel, és az ő bizonyítványa még hatodikos korában is tarkállott az elégségesektől, nagyon komolyan vette a tanulást. S ez számára nem is volt könnyű dolog. Hiszen míg osztálytársai közül számosan a nagyvakációt valahol a Balaton partján vagy egy szép erdő közelében cserkész táborban tölthették, addig ő tolt a téglagyárban a nehéz talicskát, az iskolaév elejétől pedig még több instruálást vállalt, hogy eltarthassa magát, megkeresse a ruházódáshoz szükséges pénzt. Bizony megesett, hogy este 9 óra tájban érkezett haza, és a szegényes vacsora elfogyasztása után még sokszor hajnali 2 óráig is égett a konyhában a kis petróleumlámpa, és tanult, tanult, hogy az elégséges jegyeket legalább jókra változtassa. Közben egészen világossá lett legbensejében, hogy neki jezsuitává kell lennie. Ezért most már tenni is kell valamit.

Nyolcadikos korában, egy esős novemberi vasárnapon becsöngetett a jezsuita rendház portáján, s ott szokott egyenességével megkérdezte a portás testvértől, mit kell tennie, hogy jezsuita lehessen. A testvér a rektorhoz, p. Somogyi Jenőhöz utasította. Az szívesen fogadta, Kálmán pedig előadta kérését. P. Somogyi néhány kérdést tett föl neki, és arra kérte, hogy még tájékozódjék, olvasson és imádkozzon, s két-három hónapoként jelentkezzen p. Hauernál,

aki hatalmas könyvtárba vezette őt, és kiválasztott számára néhány könyvet. Ilyen címűeket: *Mi a jezsuita rend?* P. Bangha Béla: *A jezsuita rend és ellenségei*. . . P. Hauer arra kérte Kálmánt, hogy ezeket a könyveket figyelmesen olvassa el, és vagy másfél-két hónap múlva hozza vissza, és majd kap újabb könyveket. Attól kezdve állandó lett a kapcsolat közte és p. Hauer között, és újabb és újabb könyveket vihetett haza, főként jezsuita szentek életrajzát. Utolsó gimnáziumi lelkigyakorlata után már más a hang, mint eddig. Erről megmaradtak följegyzései.

"Én akarok állomásokon keresztül feléd rohanni" – mondja. Mikor a bűnről elmélkedik, így kiált: "Tudom, a Te büntető karod és én között áll valaki. Egy véres arcú égi vőlegény: fején töviskorona, vállán a szégyenfája, a kereszt. Így robog sisteregve, zúgva, pattogva vonatom, elől a kereszt. . . De meddig tart ez a száguldás? Örökké talán? Ó nem, nem, elfogy egykor a sín pár, az állomás neve: halál. A vonatom jön már, látom az élet síneinek végét, alatta a mélység, gödör, sírgödör. Lassítok, és kiszállok. Vonatom vezető nélkül a mélybe zuhan. De az utas, a lélek, lelkem. Ó, most már nem robogó, zakatoló, nem sistergő sivitással rohanok, hanem madárszárnyakon szállok, meztelenül, a Végállomás, a szent Cél, Isten felé. Már messziről hallom az égi muzsikát, a szeráfok zenéjét, az angyalok légióinak harsogó énekét, amellyel Téged dicsőítenek, a végtelen szent, hatalmas Istent. Én is megszedülve rohanok szent kebledre, átölelem teremtő jobbodat, a hála meleg csókját lehelem szent kezedre, mondván: Benned, Benned, Benned bízom, Úristen, és Te nem hagyatl elveszni. . ."

Megrendült lélekkel írta ezt az akkor nyolcadikos diák. Később Torma testvér a betegágyon nem is emlékezett már ezekre a sorokra. De a tartalmát biztosan megjegyezte, s akik így egészben látják életét, csodálkozva kapják föl fejüket e sorokat olvasva: igen, a szegény kis diákot kis kamrájában meglátta Valaki: a töviskoszorús, a kereszthordozó, és úgy látszik, úgy megszerette, hogy nemcsak kiemelni akarta, hanem magához is emelni egészen a keresztig. Úgy látszik, már akkor elhatározta, hogy ezt az elmélkedést a sínekről végigcsináltatja vele, de megrázóbb valóságban, mint azt a szavak mondják: a test még nehezebb zuhanással fog elválni az utastól, de a lélek ezerszer könnyebb szárnyalással száll majd az üdvösség felé. A nyolcadikos korában írt lelkigyakorlatos füzet e szavakkal zárult:

"Igen, Uram, én dolgozom és imádkozom szent céloért, hogy valamikor, néhány év múlva, mint Jézus Társaságának lelkes tagja, dolgozhassam Egyházaért, hazáért és *Ad Majorem Dei Gloriam*."

Aztán következett a lázas tanulás ideje, hogy meglegyen az a nagyon kívánatos jó érettségi. Most már, amikor csak teheti, a jezsuiták templomába megy, és nagy figyelemmel hallgatja az atyák szentbeszédeit. Egy alkalommal sürgősen a rendházba hívják, és ott p. Vukov, az akkori novíciusmester kívánja őt látni, és rövid beszélgetésben meggyőződni arról, hogy valóban komoly-e a hivatása.

Úgy tűnik, hogy a sovány, de erős csontozatú fiú jó benyomást tehetett rá, mert előzetes kivizsgálásra ajánlotta. Erre aztán csupán az érettségi vizsgák után került sor. Az érettségi vizsgája 1933. június 14-én volt. Kálmán elérte célját: jól érett lett. Szent Alajos ünnepén, június 21-én hívták a rendházba, és ott négy, őt meghallgató atya véleménye alapján, az éppen ott tartózkodó p. Bíró Ferenc tartományfőnök személyesen nyújtotta át neki a fölvételről tanúskodó értesítést, közölve vele, hogy a budapesti noviciátusba való bevonulás időpontjáról kellő időben értesítik.

Ez az értesítés meg is érkezett augusztus első napjaiban; ebben közölték, hogy augusztus 14-én vonuljon be a budapesti noviciátusba, a Manrézába. A levélben kérték, küldjön értesítést, hogy melyik vonattal érkezik, hogy az állomáson várhassák és elirányíthassák a Manrézába.

Elkezdődött a búcsúzkodás. Barátaitól, a téglagyári munkatársaitól, kedves tanáraitól búcsúzott nagy boldogságában, és a búcsúzkodás kellős közepén érkezett az "expressz" levél, hogy ne 14-én, hanem 19-én vonuljon be.

Az történt ugyanis, hogy p. Vukovot, a Manréza rektorát és novíciusmesterét augusztus 11-én délben holtan találták a noviciátus úszómedencéjében, és így idő kellett, míg a kiszemelt utóda, p. Hemm János, aki éppen akkor az Egyesült Államokban missziókat tartott, hazatért, és átvehette a ház irányítását. Ideiglenesen, szeptember 15-éig, p. Bangha Béla vállalta ezt a feladatot.

Az új családban

1933 nyarán (augusztus 19-én) érkezett Kálmán Budapestre. Az állomáson már testvérek várták. A forró nap szinte olvasztotta az aszfaltot, és leégette még a kedélyt is. A kis csoport mégis nagyon vígan közeledett a noviciátus felé. Mikor az izzó napsütésben előtűnt a Manréza tekintélyes épülete, Kálmán előrefutott, nagyot ugrott, letette kalapját, és sugárzó arccal kiáltotta: "*Deo gratias!* Hála Istennek!"

Szétvetett karokkal állt ott, anélkül, hogy többet tudott volna szólni. A hatalmas épület, amely előtte valami titokzatos és ismeretlen nagyot rejtegetett, egészen megbűvölte, és ő karjával együtt lelkét is kitérte, hogy befogadjon mindent, amit itt hallani fog.

A szeretet és figyelem, amellyel fogadták, még inkább kitágította lelkét. Gyönyörködött a kis kápolna aranyos oltárában, az ebédelőterem képeiben, hosszasan elálldogált a teraszon, napközben a körös-körül elterülő erdőket, esténként a fényben úszó várost vagy a csillagos eget szemlélve. Az üdülési időkben hangos volt, vidáman kacagott a fürdőben, de ha fekete talárisban közeledett valaki hozzá, és mondott valamit, akkor semmire sem figyelt tovább, és semminek sem örült úgy, mint a rendelkezés teljesítésének. Ezt a készséges lelkületet sugározzák írásai. Nem gondolt ő most kitervezett jövőre, ő most hallani akart sokat, sokat az Úr Jézusról, és mindent, mindent meg akart érte tenni.

Az első naptól kezdve vidám volt és nyíltszívű. Mindent buzgón végzett, a napirend egyes pontjait, szokásokat, reggeli elmélkedést, esti litániát. . . Tetszett neki a sok változatos gyakorlat, és ezért szívesen végezte nemcsak a kirándulásokat a közeli hegyekbe vagy a fürdést, hanem a lelki olvasmányokat és az imádságokat is. Szeptember 1-én azután megérte szerzetesi életének egyik legnagyobb örömét: a beöltözést. Erről így számol be édesanyjának:

"Szeretett, Kedves Édesanyám! Nagy ünnep a mai nap az én életemben. Elértem és megéltem azt a napot, amelyet oly vágyva vártam. Tegnap az előadóterembe hívtak a házicsengő, s ott könny szökött a szemembe. Az asztalokon sok-sok fekete taláris, szerzetesi kereszt, szabálykönyvek, rózsafüzér, és egy szál fehér szekfű. Az

egyik asztalon ott volt az én nevem is: C. Tormáé. És ezzel Krisztus katonája lettem."

Ettől a naptól kezdve még inkább belevetette magát a lelki élet gyakorlataiba: kíváncsian, imádkozva, nagy vágygal a jobb, a tökéletes után. Egész jezsuitának érezte magát, de nagyon várta a harmincnapos lelkigyakorlatot, tudva, hogy ez lesz az az alap, amelyen a szerzetesi élete felépül. Közben imáival, elmélkedéseiben oktatta, fegyelmezte magát. Lejegyzett szavai buzgóságot, életet árulnak el: "Felebarátomban Krisztust látom! Előljáróimban Krisztust látom. Szeressük egymást, mert ez a hivatás!" – "Ne csatornák legyünk, hanem kádak, amelyekből kicsordul Isten szeretete. Ma sokak számára nincs kenyér. Miért? Mert távolodik a társadalom Krisztustól és elveitől." – "Krisztus ártatlan volt és szenvedett. Mária szeplőtelen volt, és szenvedett. Nem lehet Istenhez közel jutni, csak a kereszttel. A töviskoszorú a mi koronánk."

Novícius évének egyes eseményeit, kis, titkosírási füzetkéjébe jegyezte. Íme, néhány bejegyzés: Szept. 1. "Beöltözés. Jézus Szívének ajánlom magamat és tisztaságomat." Szept. 12. "Fürdés. Főképpen fürdök." Szept. 14. "János-hegyen. Csodaszép vidék." Szept. 26. "Rémesen vigyorgok a fölolvadás alatt." Hónap vége: "Hála Istennek, haladtam a lelki életben."

A noviciátus kertjében sokszor akadt fizikai munka is. Ebben Kálmán mindig vezetett.

Még augusztus hónapban írt egykori plébánosának, aki a ciszterciák gimnáziumába segítette annak idején: "Örömteli szívvel üdvözlöm a Manréza szent falai közül, és egyben jelentem szeretett Bérmaapámnak, hogy augusztus 19-én beléptem a Jézus Társaságába. Hogy milyen szép és kedves itt minden, és hogy milyen jó az isteni Mesterrel egy fedél alatt lakni, azt el sem mondhatom."

A nagy kohóban

Egy napon a novíciusok Máriaremetére, kedvenc sétahelyükre zárandokoltak a rektoruk, Hemm János vezetésével, hogy a Szent Szűz pártfogását kérjék lelkigyakorlatukra. C. Tormának (*carissimus* a novíciusok szokásos megszólítása) este nagy volt a jókedve, az üdülés közben lelkesedett, "kitombolta" magát 30 napra, de a csengő hangjára egyszerre elkomolyodott az arca, az elmélkedési pontokra

menve már összeszedett volt, és nem nézett sehova. A négyszer egy órás napi elmélkedések közben még jobban kezébe temette arcát, csak magányos üdülései közben tett nagy sétákat a Manréza körüli kertben. Nagyon sokat jegyzetelt, minden elmélkedést hosszasan. Napról napra jól aláhúzogatta Szent Ignác elmélkedéseinek lényeges gondolatait, hogy így később könnyebben megtalálja azokat. A lelki-gyakorlatozó c. Torma nem találta hosszúnak és unalmasnak az időt. Megragadta őt a gondolatok tömege, meggyőzte az igazság, amelyről hallott, vonzotta a nagyszerű világ, amely kitarult előtte.

Leszámolt magában a bűnnel, megtisztult, rendezte számadásait a jó Isten színe előtt, szemlélve a nagy és örök igazságokat. C. Torma számára az imádság és a szent elhatározások ideje volt ez a harminc nap. Viselkedéséből, jegyzeteiből meg lehetett látni, hogy új emberként akart kijönni a lelki fürdőből, és hogy meg is akarja majd valósítani azt, amit elhatározott.

Pedig kemény dolgokra vállalkozott. Harcot, küzdelmet "a kis dédelgetett szenvedély ellen". "Főhiba, jellembé vágó hiba nálam: az önzés. Magamat másnak tüntetem fel, mint ami vagyok. Szeretem, ha dicsérnek, fáj, ha megmondják hibámat, hiú vagyok, sok a külsőség. . . Júdás bukásából meg kell tanulnom, hogy őszintének kell lennem az előljáró iránt. Krisztust akarom látni benne. Hittel megyek szobájába, és vígan jövök ki. Én azt akarom, hogy ne csak a szentgyónásban legyen a lelkem előljárom előtt olyan, mint egy pohár víz, hanem azon kívül is. . ." Hősies felebaráti szeretetre szánja el magát életprogramjában. Odaadó bizalomra az isteni Gondviselésben.

Életprogramjának utolsó pontja kidolgozatlan. "Önmegtagadás és önsanyargatás" – írta oda, és semmi mást. Talán nem volt még tudatában annak, hogy mit és mennyit kíván tőle az isteni Főlség? Nem tudjuk. Az bizonyos, hogy mikor később megkapta a keresztet, azt olyan lélekkel viselte, mely minden jó föltételt meghaladt. E fejezetet a jó Isten írta meg; szenvedéssel tisztította meg lelkét az örök életre.

Egy levél édesanyjához

Közeledett a karácsony. Jellemző Kálmán lelkületére a karácsonyi levele, melyet édesanyjának írt:

"Szeretett Édesanyám! A nemrég született kis Jézus szeretetével köszöntöm! Talán már azt gondolja, hogy meg is feledkeztem Önről. No, ne higgye. A harmincnapos lelkigyakorlat, gondolhatja, mily mélyen vésődött lelkembe. Egészen átalakított. Az átélt lelki örömeket, vigasztalásokat és meglátásokat úgy sem tudom leírni, majd ha eljön, akkor élőszóval elmondom.

Fő az, hogy jól sikerült. Mélyre raktam le a szerzetesi élet fundamentumát, melyre majd a Szentlélek segítségével bátran tudok építeni.

A karácsonyt nem is lehet elmondani. Akkora karácsonyfát hozott a Jézuska, hogy alig fért be a szárnyas ajtón, egész a mennyezetig ért.

Mindenki kapott egy nagy púpos tányér édességet. Volt ott minden, dobozsám sok szaloncukor; küldték a külső jótevők, mert a novíciusokat sokan szeretik. A sok édességtől már csaknem tyúkszem nőtt a nyelvemen!

Karácsonykor három szentmisét hallgattunk.

Itt küldöm Jézus szentséges Szívének a képét. Tegye keretbe, és függessze fel a szobában, mert Jézus megígérte: 'Megáldom a házat, ahol Szívem képét tisztelik.' Itt megemlítem, ha lesz egyszer fölösleges pénze, vegyen egy csinos kis képkeretet, fekete vagy arany színben, mert nekem is van ugyanilyen képem, de csupán rajzszöggel tűztem a falra.

Szeretett Édesanyám! Legyen boldog, olyan boldog, amilyen én vagyok. Higgye el, hogy kevés édesanyának adja meg a jó Isten, hogy a fia pap legyen, és éppen jezsuita. Kevés édesanya részesül abban a kegyelemben, hogy megérje azt, hogy fia a hófehér oltárhoz lépjen. . .

Majd legközelebbi levelemben komolyabb leszek, és megírom, hogy mi az igazi boldogsága egy jezsuita anyjának. . ."

A levélben akad egy-két pont, mely Torma testvérre igen jellemző. A karácsonyfa-díszítés hangos és élénk lelke ő volt. Általában nagyon szerette a családiasságot; mivel a Jézus Társasága is egy nagy család, mindenkivel úgy érintkezett, mint családtaggal.

A kanyarodón

Torma testvér útja, amely a földi szenvedések siralomvölgyében indult, lassankint emelkedett a völgyből. A hegy azonban, amelyre emelkedett, a Golgota volt. Ennek a hegynek a szele nemegyszer megérintette már gyermekkorában. A megpróbáltatás, a nélkülözés, a keményen megszolgált kenyér előtte nem voltak ismeretlen fogalmak. Most a noviciátusban szinte állandóan érte ez a hívogató szél. Nyugodtan indult neki a kanyarodónak, az emelkedőnek. Fent a szenvedő Mestert tudta, szívében eucharisztikus Királyát őrizte. Aszkézise és a szentek élete-példája voltak útravalói. . .

Társai előtt szinte érthetetlen volt különös, állandó hajlama az egyre több, egyre súlyosabb vezeklésre.

Torma testvér mosolyogva túrta a meg nem értést. Nem nyilatkozott az okról, amely őt biztatja, de amely előtte oly világos volt. Vakációkat töltött diákkorában minden lelki gondozást nélkülöző munkások között; akarva, nem akarva meglátott mindenféle emberi nyomorúságot, és most, mikor a lelkigyakorlatok világosságánál feltárult előtte a bűn szörnyősége, fiatal, tüzes lelkéből szinte kirobant a kiáltás: Vezekelni akarok azokért a bűnökért, melyekkel Istent megbántották. Meg kell adnom Istennek az elégtételt helyettük, feláldozom magamat értük, megtérésükért.

Ez volt az egyik ok, mely serkentette önmaga föláldozására. A másik csak inkább sejtés, mert semmi különösebb jele nem mutatkozott a bajnak; az a néhány betű, amelyet nagy önfegyelemmel jegyzett le magának 1934. április 24-én, nyolc hónappal szerzetbe lépése után: "Kezdődik a TBC."

Torma testvér nem tulajdonított ekkor még valami különös jelentőséget e betűknek. Szerette az egészséget, mert tudta, hogy Isten országának nemcsak lélekben, de testben is erős munkásokra van szüksége; tudta, hiszen a külföldi missziókba készült. De élt benne a Szent Ignác-i gondolat, amely szerint a betegség éppen olyan adománya az Istennek, mint az egészség. Isten akaratát abban is lehet teljesíteni.

Arra nem gondolt, hogy gyógyulása reménytelen, bár voltak percei, amikor biztosan hitte, hogy hamarosan meg fog halni.

Egyelőre azonban a betegségnek külsőleg semmi nyoma sem volt, és örömmel készült arra, hogy a noviciátus egyik kedves ünnepén, Szent József napján az ünnepi beszédet elmondja. Kedves szentje volt Szent József, s így gondolatai hamar megfogalmazódtak. Munkát csupán a kidolgozás adott. Bár összpontosított figyelemmel és fegyelmezetten dolgozott, itt-ott kitört természetete: az előadóteremből, ahol a beszédet készítette, szabálytalan írógép csapkodás, sóhajok, egy-egy felkiáltás hallatszott: a másolás közben is teljesen átélte anyagát. Lelkesen, minden szavát átélve magasztalta Szent Józsefet, és buzdította hallgatóit arra, hogy menjenek bajaikban Szent Józsefhez.

"Boruljunk le hatalmas égi pártfogónk ragyogó trónja elé, és könyörögjünk, rimánkodjunk: segítsd meg, József, Társaságunkat, és adj rendünknek Jézus Szíve szerinti tagokat! Taníts meg a te erényeidre: a tisztaság, a szegénység és az engedelmisség, az alázatosság, az imaélet, a kitartó munka, a szenvedés szeretetére! Taníts meg, hogy a mi égi Anyánkhoz gyermeki vonzalommal ragaszkodjunk! Add, hogy a te nevelt Fiad istenemberi Szívét olyan nagyon és áldozatosan szeressük, hogy benne, vele, érte hozzuk meg ifjú életünk nagy áldozatát! Add, hogy utolsó álmunk édes legyen: Jézus, Mária karjaiban az örök életre ébredjünk!"

Betegségét sejtve, de mégis vidáman végezte a noviciátus feladatait. Sőt, mikor a kerti földmunkákhoz talicskákat kellett vásárolni, örömmel vállalkozott arra a szerepre is. Kora reggel szegényes civilruhába öltözött, és két segítőtestvérrel kiballagott a Teleki térre. Végigmustrálta a kínált talicskákat, tologatta, emelgette, és meg is vett három középnagy kubikotalicskát. Kifizette, aztán a Margit-hídon át hazatolták a talicskákat.

Másnap este mitsem sejtve feküdt le. Éjjel aztán arra riadt föl, hogy valami meleg fut végig a torkán. Nem értette, mi az, fölugrott, mosdója fölé hajolt. Meleg, habos vér buggyant ki szájából. Egy pillanatra megijedt, aztán visszahanyatlott ágyára. Itt a vég – gondolta (később maga beszélte el); készült a halálra.

Nyitott szemmel feküdt, szerzetesi feszületét kezébe vette, és forró imát mondott lelkében, köszönetet a kegyelemért, hogy mehet az Úr Jézushoz. Meg volt győződve arról, hogy meghal. Olyan bőven jött a vér, annyia kimerült. Az idő haladt, és ő lassan meg-

könnyebbült, annyira, hogy reggel előírás szerint végezte lelki dolgait. A vért is eltüntette, sőt úgy gondolta, nem is tesz említést előljárójának, hiszen úgy sem komoly dolog az egész. Biztonság kedvéért mégis megemlítette egyik testvérének, aki látta, miről van szó, és a rektor figyelmét fölhívta a történetekre.

Torma testvérnek meg kellett jelennie. Mit tárgyaltak? Nem tudni, de az aggódó arc elárulta, hogy komoly szavak hangzottak el. Másnap egy kísérővel a háziorvoshoz kellett mennie vizsgálatra. Az orvos nem tudott semmi különöset megállaptani. Torma testvér sietve öltötte fel talárisát, és kint ragyogó szemekkel mélyet sóhajtva szólt: "Deo gratias, testvérkém, semmi baj." Így gondolta az orvos és ő is. De gyanús volt állandó láza. A betegterembe költöztették.

Az eredmény eleinte meglepő: láza süllyedt, újra összeszedte magát. Már-már arról volt szó, hogy elhagyja a betegszobát. Előljárói mégis úgy gondolták, hogy jó lesz szakorvosnak is megmutatni. Az orvos akkor éppen vidékre készült. Kérte, várjanak a vizsgálattal, amíg visszatér. Úgy sem valószínű, hogy komoly baja van, hiszen már nem is lázas – mondotta.

Torma testvér nagyon készült a májusban szokásos beszédre. A Szent Szűz iránti fiúi szeretete, lovagi lelkesedése, csodálata, nagy bizalma most megnyilvánulhatott. Ki akarta használni ezt az alkalmat. Nem szónoki kísérletet akart tenni, hanem lelkét akarta kiönteni, hallgatóit gazdagítani. Hallgatói tudták, hogy beteges, gyengélkedő, de hogy 39 fokos lázzal állt föl a szónoki emelvényre, azt nem is sejtették. Csak a beszéd folyamán tűnt fel tüzes természetének fokozottabb lobogása, eddiginél is lángolóbb lelke. A gyűdi Mária-kegyhely zarándokai voltak beszédének elképzelt hallgatói, akikbe a Szent Szűz iránti bizalmat akarta beleönteni az esti gyertyás körmeneten. . .

"Nemsokára én is elhallgatok – mondotta. – Utolsó szavaimra felel tán a visszhang, és éji csönd borul a gyűdi völgyre, de hiszem, hogy beszédem nem lesz pusztába kiáltó szó, hanem szívetekbe lopja azt az eget indító bizalmat, amelyre úgylis szükségünk van."

"Szükségünk – folytatta beszédét –, különösen holnap, mikor majd térdenállva, rózsafüzérrel a kezünkben körülcsússzuk a mi jó Anyánk oltárát, melynek tabernákulumában dobog az ő Fia Szíve.

Tudjuk akkor mondani oly nagy bizalommal: Anyám, nincs munkám, segíts! Anyám, nincs kenyerem, segíts! Anyám, árva vagyok, segíts! Anyám, gyűlölnék, segíts! Anyám, akit szeretsz, beteg, segíts! . . . Anyám, fagyos a szívem, segíts! . . . Anyám, bűnös vagyok, segíts! . . ."

Eközben lelke szinte csordulásig megtelt Krisztus szeretetével. Elmékedési jegyzeteiben minden Ő: az alázatos Jézus, az engedelmes Jézus, a megvetett Jézus, a szenvedő Jézus, a jó Jézus. . .

Jöjj, Uram Jézus!

Július 4-én, az úgynevezett "nagyvakáció" első napjaiban a novíciusok Dunakeszibe mentek. Torma testvér, bár még mindig gyengélkedett, de lázas állapotáról, kisebb múltó bajairól – amelyek azonban a nagy betegségnek előjelei voltak – mindig hallgatott, és így ő is a közösséggel mehetett.

A kirándulás után az egész novíciusközösség fáradtan feküdt le, nem is sejtve, hogy Torma testvér most lázat mér, vizesruhát rak homlokára, mert nagyon fáj a feje, lemossa arcát, mert az nagyon tüzes, s amikor a párnára hajtja fejét, nem tud elaludni, mert lüktet a halántéka és zúg a feje, hiszen a láza 38,2.

"Rosszullét – írja jegyzetében –, állandó magas láz, köhögés. Majdnem úgy dolgozom, mint egészséges korban." Nagyszerűen értett – csupa jóhízeműségből – bajának leplezéséhez, előljáróinak, társainak egyszerűen nem tűnt föl, hogy súlyos beteg. "Pedig 38,9 fokos lázzal fekszem – írja. – Ó, édes Jézusom, meddig szolgálhatlak még híven? Holnapig? Add! Ó, Jézus Szíve!"

Másnap kellett kimennie a budakeszi Erzsébet Királyné Szanatóriumba vizsgálatra. Délelőtt otthon még részt vett a szentmisén. Följegyzése szűkszavú, de mindenre fényt vetve tudósít az eredményről: "Teljesen beteg vagyok. Minél előbb szanatóriumba. Deo gratias! Üdülés alatt még a testvéreknél. 39 fokos láz. Délután már betegterem. Fekvés. Fertőző vagyok. Deo gratias!"

Július 12-én ezt jegyzi fel: "Vigasztalás, lendület megvan, jókedv, bizalom is. Meghalok? Nem halok? Mindegy. Szeretném soká vinni a keresztet."

Lelkületéről, amellyel a szenvedést fogadta, szép biztonságot nyújt az a levél, amelyben édesanyját értesíti betegségéről:

"Július 11-én elmentünk a szakorvoshoz a szanatóriumba. A vizsgálatok után így szólt hozzám az orvos: Kedves Tisztelendő Úr! Ön beteg, és pedig súlyosan. Állandóan feküdni kell . . . és minél előbb szanatórium, de minél előbb . . . , a többit p. rektorral elintézem telefonon. Ez volt a velős, rövid felelet. Édesanyám, gondolja, hogy én megijedtem? . . . Dehogy, sőt olyan kimondhatatlan földöntúli öröm fogott el, amit csak azok éreznek, akik az édes Jézust meg az ő keresztjét olyan nagyon, olyan igazán szeretik. Alig vártam, hogy hazaérjünk. Elmentem a kápolnába, és megköszöntem az édes Jézusnak, hogy Ő olyan nagyon szeret, mert egy kicsit adott keresztjéből (bizony, csak kicsit), hogy viseljem vele és érte, olyan türelemmel és szeretettel, sőt örömmel, mint Ő. Jutalmul örök életet, meg szeretettől lángoló szent Szívét adja! Kedves Édesanyám, Önnek is így kell tennie."

Nemsokára írja naplójában: "Megnyugodtam Isten akaratában! Fulladok."

Elgondolhatjuk, mit jelent ez az állapot: egy életerős fiatalember, tehetetlenül vergődve, élet és halál között, ajkán a teremtményhez legjobban illő szavakkal. Állapota annyira aggasztó volt, hogy addig is, míg a szanatóriumi ügye elintéződik, elszállították a budapesti Új Szent János Kórházba. A betegségéről nem panaszkodott, pedig állandóan nagy lázban égett.

Novíciustársai néha-néha kaptak engedélyt, hogy séta közben a kórház "C" pavilonjára nyíló vaskapunál megálljanak, és várjanak, míg p. Kovács Jenő felment érte és lekísérte. Milyen bizonytalan, óvatos lett a járása! Mennyire lefogyott! Milyen beesett, sápadt volt az arca! Először csak mosolygott, amikor aztán részvétellel érdeklődtek állapota felől, a régi Torma lett, kihúzta magát, keze föllendült, és rekedt, de erőteljes hangon beszélt a betegségéről, amely le akarja törni őt. A hangja elgyöngült már, a láz fölemészti, de nem győz lelkén a baj, mert Jézus így akarja. "Jézus, a Jézus! Hej, testvérek!"

A fogadalom

"Ha valaki Torma testvér közel hároméves (1934. júliustól 1937. februárig tartó) betegségének, a hosszas hidegrázástól és borzongástól gyakran kísért lázas állapotnak, az általános rosszullétnek, a kétoldalú erőltetett légmellkezelésnek, több, mint 60 töltésnek, és összesen 34 ízben végzett, néha órákig tartó mellkascsapolásnak és mellkasmosásnak a szenvedéseit nehezen tudná elképzelni – gondoljon csupán a beteg közel 70 napos agóniájára, amelynek folyamán a nap minden órájában sokszor kínozta olyan fulladásos roham, hogy ő is, orvosai is, percekre sem becsülték életét –, akkor némi enyhe fogalomfélét nyerhet magának arról a testi szenvedésről, amit ez a törékeny kis test, de minden tekintetben nagy szív oly türelmesen elviselt."

Ezeket a sorokat a budakeszi Erzsébet Szanatórium főorvosa írta le, a gondos orvos, a betegnek szerető jóakarója, aki mindent megpróbált, hogy megmentse őt. Ebben az orvostól felvázolt keretben, a gyötrelmes, az összetett betegség sokszor már majdnem elviselhetetlen, reménytelen, azután újra lelohadó folyamatában figyeljük tovább is azokat a külső és belső eseményeket, amelyek Torma testvér körül, általa és lelkében lejátszódtak.

A kórházi napok közben Torma testvér előljárói azon szorgoskodtak, hogy jobb helyre: szanatóriumba szállíthassák. 1934. augusztus 28-án reggel, miután a budakeszi szanatóriumban helyet biztosítottak számára, egy atya kíséretében, gépkocsin átszállították.

Ez a gyönyörű, erdőktől körülvelt épületcsoport, ennek lakói, látogatói lettek élete további időszakának szemtanúi.

Testi állapota, mint arról a főorvos pontos jegyzetei alapján beszámolt, odaszállításakor reménytelennek látszott: "Mindkét tüdőfél, de különösen a jobb, kiterjedten beteg volt, a jobb felső lebeny úgyszólván teljes egészében szétesett, és kavernahálózatból áll csupán. A gégeben is előrehaladott, fekélyes, gümőkóros elváltozásokat találtunk. A beteg állandóan magasan lázas, erőbeli állapota rossz volt, szervezete leromlott. Megítélésünk szerint a gyógyulás, helyesebben a javulás lehetőségének az látszott, hogy a beteg oldalán légmellkezelést kísérelünk meg. Ha ez keresztülvihető, és a szervezet rendelkezik még bizonyos tartalékerővel, lassú, óvatos folytatása a

testvért ebből a katasztrófálisan súlyos állapotból kiséghítheti és talpra állíthatja. Ha azután ennyire jutunk, akkor a hosszú szanatóriumi kúrától további javulást is várhatunk."

A légmellkezelést megkísérelték, és kivihetőnek bizonyult. Torma testvér, akinek az orvosok véleménye szerint már a kórházban meg kellett volna halnia, lassan a javulás útjára lépett.

Ez az "átmeneti föllobbanás" a maga idejében annyit jelentett, hogy Torma testvér mindennap várhatta a halált, mert a kezelés közben gyakorta állapotában roszabbodás következett be. A főorvos állandóan figyelte betegét, hogy szükség esetén értesítse a rendtársakat.

Az elkülönítő szobába vitték át, kis helyiségbe a lépcső alatt. Arra az ágyra fektették, amelyről nemigen száll le senki, mert azért viszik oda a beteget, hogy haláltusája ne rémítse a többieket.

Itt fogadta nagy boldogan a hírt, amelyet a rektor tudatott vele, hogy leteheti a szerzetesi fogadalmakat. A Jézus Társasága alkotmánya szerint ugyanis a novícius is fogadalmat tehet, eltekintve attól, hogy még nem töltötte be az előírt két esztendő, abban az esetben, ha súlyos betegségbe esik, amelynek kimenetele könnyen halálos lehet. Ilyen fogadalom letételére kérte Torma testvér az engedélyt, és meg is kapta. "Milyen jó a Társaság – suttogta el-elfúló hangon, mikor megtudta az örömhírt –, mennyire szereti gyermekeit!"

Szenvedései között is imádkozó lélekkel készült a nagy napra. Megtette az úgynevezett hősi aktust is, vagyis minden imának, jócselekedetnek az érdemét, amelyet érte végeznek, följánlotta a tisztítótűzben szenvedő lelkekért. Saját imáit, szenvedéseit pedig szívesen ajánlotta fel mások szándékaira, magáról egészen megfeledkezve.

Szeptember 2-án végre, a nagyon hosszúnak tűnő várakozás után, fogadalmat tett. A szerzetesi hármass fogadalomhoz egy másikat is csatolt, amelyet saját kérésére engedett meg neki az előjárója: "A Boldogságos Szűz Mária és Társaság szentjei jelenlétében fogadom Uramnak, Istenemnek, hogy ha Jézus Szíve úgy visszaadja egészségemet, hogy a Társaságban zavartalanul dolgozhassam, hálából a kínai missziókat kérem rendi előljáróimtól."

Búcsúzóul így szólt Torma testvér: "Kiben bíznék, ha nem az Úr Jézusban, most, amikor minden külső, földi vigasz hiányában vagyok? Azt hiszik az emberek, hogy most vagyok leginkább egyedül, pedig most van hozzám legközelebb az Isten."

Szanatóriumi napok

A fogadalmak mintha új erőt öntöttek volna Torma testvérbe; állapota annyira javult, hogy az elkülönítóből ismét a rendes betegszobába került. A javulás ugyan nem volt tartós, vissza-visszaesett, élete most már testi gyengeségekkel, lázzal, étvágytalansággal, fájdalmas kezelésekkel tarkított szenvedésfolyamat volt.

Szenvedés várt reá: hogy tisztuljon, levetve minden szertelenséget magáról, egészen az isteni akaratot öltve föl. Szenvedett, hogy példa legyen, és segítség! Alig hagyta el az elkülönítő szobát, máris kopogott a szomszédos szobák ajtaján. Ismeretséget kötött, kedvelt lett. Várt vendég, szerető barát, vigasztaló testvér.

Saját magáról megfélelkezve, amint egy ápolónővér írja: Torma testvér végtelenül türelmesen viselkedett. Esténként mindig érte kellett mennem, mert nem volt szíve otthagyni a betegeket. Amikor először csapolták gennyes mellhártyaizzadásmányát, a kétórás műtét alatt mindenki kidőlt körülötte. Utolsónak ő maga: elájult. Amint magához térítették, mosolygott. A műtét után a nővér megkérdezte tőle: "Torma testvér, ne vigyük be egy kis időre a kápolnába?" Hálásan felelte: "Ó, nem is hittem, hogy ez megtörténhet!"

Bevitték. Letették hordszékestül, és félrevonultak. Torma testvér elmélyedve, sápadt, mozdulatlan arccal imádkozott. Néha felsóhajtott. Egyszer aztán könnyezni kezdett, és sírt, sírt az oltár előtt, egészen addig, míg vissza nem vitték a betegszobába. Amint jobban lett, azonnal betegeket látogatott. Amikor ezt átmeneti rosszulléte miatt nem tudta megtenni, szinte hiányolták a betegek.

Közben apostolkodott, buzdított. Kijárta, hogy október minden napján rózsafüzér-ájtatosságot tartsanak. Az első szentségkítétellel volt. Ő ministrált. Valaki megkérdezte tőle, hogy nem fáradt-e el a térdelésben? "Majd a derekam tört el – felelte –, de arra gondoltam, hogy ki kell bírnom, és ki is bírtam, segített a Szűzanya."

Mikor ő volt fekvőbeteg, őt látogatták meg betegtársai. Szívesen vette. Még akkor is, mikor már minden értelmes ember láthatta rajta, hogy szenved, vidáman, derűsen beszélt velük. Kedvesen fogadott mindenkit. Ismerőseitől csupán azt kérte, hogy lehetőleg ne zavarják őt imái közben, amelyeknek idejét pontosan betartotta.

Lelki dolgaiban szinte a noviciátusi rendet követte. Fáradhatatlan szeretete, vigasztaló készsége miatt mindjobbban becsülték őt. Megsejtették áldozatos, Istent szerető lelkét. Ő pedig, anélkül, hogy észrevette volna, mindig nagyobb szerepet kezdett játszani a betegek életében.

Apostoli szellemben

Szanatóriumi tevékenységének szép emléket állít egyik beteg-társának levele: "Mint mindenkire – írja –, rám is óriási hatással volt. A szanatóriumban töltött időm közben ő volt a szeminárium számomra. Sohasem prédikált ő nekem, sohasem atyáskodott, bár idősebb voltam, és negyedik éve teológus, ő meg csak novícius, mégis én voltam a tanítvány. Jó példájával tanított némán, de mégis hangosan. Csak látni kellett őt, s az ember elszégyellte magát mellette lanyhasága miatt. Szerette mindenki, mert ő is mindenkit szeretett, és örültünk, ha közel lehettünk hozzá. Valami megnevezhetetlen erő áradt belőle, mely vonzott. Később, mikor már semmi dolgom sem volt a szanatóriummal, akkor is bementem hozzá.

Beszélgetéseinkre szóról szóra nem emlékszem – azért nem erőlködöm vele, nem akarok hazudni vagy színezni –, de azt tudom, hogy mindig épületesek voltak. Arra emlékszem, hogy mikor a missziókról beszélgettünk, a szeme különös fényben ragyogott, szinte izzott, és sokszor felkiáltott a maga kedves, sajtóságos szangvinizmusával: 'Hej, Kisatyám!' (Így nevezett.) Minden vágya az volt, hogy vihesse a Világosságot a nemzetek megvilágosítására. Mivel mást nem tudott tenni, rávetette magát a bélyegekre és sztaniolpapírokra, s bámulatos szorgalommal gyűjtögette. Megalázta magát, és valósággal koldulta ezeket a semmiségeket. . . Zsidóktól, protestánsoktól, nővérektől. Aztán beszervezte az ún. angyalföldi 'srácokat', titkos kommunistákat. (Ő, aranyszívű suhancok voltak azok, csak az előítéletek szerint voltak rosszak.) Ő fölfedezte bennük a Krisztus-arcot, és misszionáriusokká tette őket is. Hosszú téli estéken ott ültek kö-

rülötte, székeken és az ágya szélén, mindig voltak 5-8-10-en, és áztatták vele együtt a bélyegeket lavórokban, s aztán rendezték, csomagolták faj és szám szerint.

Nem fogom elfelejteni soha azt a buzgóságot, ahogyan gyúrta a bűnösöket. Szelíden, szépen, szeretettel, mint ahogy az asszony a téstát. Mikor egy alkalommal olyan lelkigyakorlatféle volt a szanatóriumban, addig nem nyugodott, míg azon az emeleten, ahol ő volt, minden katolikus el nem végezte a szentgyónását. És mindenki elvégezte, pedig ugyancsak vegyes társaság volt ott.

Nem mulasztott el egyetlen alkalmat, hogy meg ne fogja az embereket, bűnösöket, akármilyen vallású volt is. Valami szent rézszegeben élt állandóan. Leste a betegek kórlapját, amelyen fel volt tüntetve a betegség méve, előrehaladottsága; ha valakinél a közeli katasztrófát látta, azt nem hagyta, jött-ment, és addig nem hagyott neki békét, amíg a szentségeket föl nem vette. Gyakran ott volt a haldoklók mellett. Az úgynevezett 'elkülönítő' (ahol ő is meghalt) neki szinte második szobája volt. Többen – határozottan állítom – az ő kezei között lehelték ki lelküket.

Bámulatos volt az imádságban való állhatatossága. Jó néhány imakönyv mindig ott volt mellette, az imáit nem hagyta el a legnagyobb szenvedései idején sem. Nagyon szép volt, amikor imádkozott. De különösen szentáldozásai után. Olyan szép volt olyankor. Valami fény volt az arcán és mosoly: ezt szavakkal nem tudom kifejezni; a fénynek és mosolynak valami földöntúli keveréke volt ez. De nagyon szép volt, és nemcsak nekem; voltak a szobánkban más vallásúak is, eléggé szabadgondolkodásúak is, ez a szépség nekik is parancsolt; láttam, sokszor magukról megfeledkezve nézték őt, s önkéntelenül is jártak-keltek olyankor körülötte. Csodálatos volt: csukva volt a szeme, és mégis mintha látott volna valami szépet. . .

A szenvedéseket bámulatos türelemmel viselte. Ez a türelem nem az volt, hogy nem zúgolódott miatta, hanem szóba se jött nála a maga szenvedése, akármilyen volt az, mintha ő lett volna a legegészségesebb. Szinte mások figyelmeztették, hogy ő szenved, s ha sajnálkoztak rajta, ismét valami szép mosoly vonult át arcán.

Másokért szenvedett. Tudom, hogy minden töltése, csapolása valakiért ment az égi 'postahivatalba'. Én is kaptam tőle egy csapolást. . ."

Állandóan jókedvű volt: nem tudott savanyú arcokat látni maga körül. Olyan eredeti, zamatos, magyaros kifejezései voltak, hogy amerre járt, szórta az örömet és a vidámságot.

A halálát várta, azaz mindig készen volt rá, és ez cseppet sem zavarta. Ugyanaz a betegtársa írja: "Valami szerződésfélét is kötöttünk arra, hogy nem hagyjuk el egymást: tudniillik hogy én imádkozom az ő állhatatosságáért és további türelméért; ő meg majd aztán, ha kiszabadul, onnan fölülről fog 'oldalba segíteni'. A szerződésnek igyekeztem eleget tenni, és most is igyekszem; állítom, hogy ő is megtartja a szerződést.

Ez volt, ez most is a kis Torma atya az én szívemben. Mindezt őszintén vallom, s nem akarok vele hízelegni senkinek! A Gondviselés különös ajándékának tartom, hogy egy évig mellette lehettem.

Móra Ferenc egyik regényében találtam e párt sort: 'Köszönöm, hogy kezded kinyújtottad felém, árnyául elfogadtál sugárzó életednek'. (*Aranykoporsó*) Ezek a szavak fedik azt a hálás köszönetet, melyet iránta mindenkor érzek."

Megnyílik a lélek

Saját szenvedése nem bírta kitölteni gondolatvilágát. Sokat gondolt azokra, akik aggódtak érte, s amint egy kissé jobb erőben volt, azonnal írt nekik. A levelekből, amelyeket édesanyjának vagy ismerőseinek, rendtársainak szánt, megismerhetjük lelkületét, hogyan gondolkozott és élt, amikor a betegség örölte erejét. Első hosszabb levelét természetesen édesanyjának írta:

"Hála Istennek, szépen javultam. Már fent is járok. Persze, lassan. Még gyenge vagyok. Kint nem tudok kurázni, mert igen fázom (pedig van ruhám sok is), és nehéz a ködös levegő. Bent a szobában igen jól érzem magamat. Imádkoznék, hogy kibírjam a telet. Nagyon rossz hatással van rám a köd. Hiába, még gyenge vagyok, de van remény, nagy remény a teljes gyógyulásra. Imádkoznék, hogy Jézus Szent Szíve gyógyítson meg, hogy beválthassam azt a szép, negyedik

fogadalmat. Tudja, hogy Szent Ágostont édesanyja, Szent Mónika imádkozta ki a lelki betegségből. Így, Édesanyám, maga is imádkozék ki a testi betegségből. Az édesanyák imáját szívesen hallgatja meg a jó Isten."

Karácsony ünnepe alkalmat szolgáltatott neki arra is, hogy novíciustársaihoz is hosszú levelet intézzon. Ez a levél Istenbe merülő lelkének legmélyebb titkait fedi fel nagyon meleg, őszinte hangon. A testvér szól itt a testvérhez: "Jézus Szívének meleg szeretetével köszöntöm mindnyájukat. Valahányszor tollat ragadok, hogy írjak Önöknek, mindig különös, jó érzés tölti el szívemet. Gondolom, hogy a jó érzés az Önök iránt táplált szeretetemnek emberi megnyilatkozása!

Ígéretem szerint arról szeretnék most írni, mit jelent egy betegnek, éppen a beteg Tormának a mindennapos Jézus csókja, Jézus ölelése, azaz mit jelent a mindennapi szentáldozás. Kedves Testvérekém! Ha erre gondolok, eszembe jut az Emmánuel szépséges és hatalmas gondolata, melyet tavaly úgy karácsony táján p. rektor a szívünkbe vésett az elmélkedési pontokon.

Valahogy az ember úgy érzi néha, hogy az Isten olyan távol van, messze tőlünk, túl a felhőkön is, túl a csillagokon. . . Vágyom, nagyon vágyom utána. . . De a végtelen jóságot nem szoríthatom kicsi, dobogó szívecskébe, hogy beteg szívem hálás dobbanásával megajándékozzam Azt. Nálam lehetetlen, de lehetetlen az Istennél? Fiúcska született nekünk. . . Mivel testem súlya elvonszol tőle, utánam jött a testem útjára; mivel sárajkam nem tűrhette magába a szellemet, hát jött emberszájjal hirdetni igét; . . . mivel szívem bedugult sárral, bűnnel, hát jött emberszívvvel nemes, hősiesszív dobogásra. . .

Velünk a Jézus! Hisz, ugye, testvéreim, Isten és Jézus, Jézus és Isten fölcserélhető. De én most, kedves Testvéreim, az Emmánuel gondolatával a kis fehér titokzatos Jézuskára gondolok. Ha olyan nagyon mélyen belegondolok az Eucharisztia mélységes titkába, akkor oly könnyen átélem, hogy közel az Isten, velünk a Jézus, sőt mondhatnám, bennünk a Jézus. Hisz ajkam ajkát, szívem szívét érintheti, kérő, könyörgő, bánatos könnyeimmel öntözhetem a lába nyomát. Szentáldozás: vágyak telje. Mondhatnám, mennyország a földön. Édes Testvérekém! Megpróbálhatom érzékeltetni önökkel az én nagy boldogságomat, melynek éppen a Jézus-ölelés, a szent-

áldozás az oka. Éljek bele, Testvéreim, az én helyzetembe magukat. Gyilkos kór állandó lehellete, láz, fej- és gyomorfájás, szédülés, soványság, vérszegénység, fázás, didergés. . . keserű orvosságok, fájdalmas kezelés, ugye édeskevés földi vigasz? Rádió nem érdekel.. Embertársaim kevésbé épületes beszédei csak bántanak, trágár szavak csak elszomorítanak. Hiányzik az Önök kedves közelsége, hiányzik a p. magiszter. Hogy is ne? Hiszen még csak félnovícius vagyok. Aztán a fájdalmas gondolatok: sose leszel egészséges, nem mehatsz Kínába, de meg se halsz, p. generális megunja a dolgot és elbocsát . . . Gondolják már, értik már e nagy testi-lelki, hogy úgy mondjam, árvaságot? De, Kedves Testvéreim, higgyék el, mégis nagyon boldog vagyok. . . Mert minden reggel bekopog hozzám Valaki, úgy nyolc óra tájban, odajön betegágyamhoz. Aki nagyobb a Földnél, nagyobb az égnél, és éppen énmiattam rejtőzött 'a kis fehérbe'. Hozzám lép, kinyitja lángoló keblét, susogja: Beteg fiam, én szeretlek, ölelj meg! És én megölelem nagyon, és, Testvérekéim, higgyék el, már nem fáj semmi, nem érzem az árvaságot, hanem boldog vagyok Jézusomban. Ismét mondom, mennyország a földön. Merem állítani, hogy érdemes csak azért születni, hogy áldozhassunk, hogy Jézust magunkhoz vehessük. A mennyországtól annyiban különbözik, hogy itt Ő van a mi szívünkben, ott pedig mi leszünk az Ő szívében.

Testvérekéim, egészen őszintén mondom, hogy a szentáldozás boldogító hatását a Jézus Szíve-kultusznak, akarom mondani a 'kicsi fehérben' égő Jézus Szíve szeretetének köszönhetem.

A kegyelem-illatos áhítatban aztán nem nehéz imádni, hálát adni, csodálkozni szemlélődni, bizalmat fölindítani, áldozatos, az utolsó tüdőhólyagig menő hűséget és szeretetet ígérni a nekem oly drága Szívnek. Aztán kérek sokat. Magamnak, másoknak, Önöknek. Időm van bőven.

Az álmatlan éjjel és a reggel az én 'adventem', azaz Jézus-várás, nyolc óraker a szent egyesülés, majd a nap többi része a hálaadás.

Testvérekéim, elhiszik-e, hogy boldog vagyok? A boldogságomnak más okai is vannak. Mint Jézusra való gondolás, aztán hogy tagja lehetek az Ő nevét viselő Társaságnak, részese keresztjének. De boldoggá tesznek még az imák, elmélkedések, a tiszta lélek, a fogadalom letételének tudata, a sorozatos kegyelmek bősége. No, de ezekről majd máskor. Bocsássanak meg, ha nagyon bizalmas vol-

tam. Szívemen viselem, Kedves Testvérek, az Önök szándékait, hiszen az Önök megszentelődése Jézus Szíve országának érdeke. Most szeretnék mindenkinek szólni külön-külön, de erre kevés a papír. Inkább majd a szenteste misztikumában beszélgetek az édes kis Jézussal Önökről. Kedves leveleiből olvasom, hogy Önök is kíváncsiak az én szándékaimra, és testvéri szeretettel fel fogják karolni azokat.

Ha szívesen megteszik, elárulom őket: *imádkozzanak, hogy életem ne legyen egy ifjú élet szomorú hervadása, hanem egy ifjú élet Jézusba jegeçesedése.* Hogy Jézus Szívét mindig jobban, olyan nagyon, áldozatosan szeressem, hogy úgy szeressem, hogy már jobban nem lehet. Aztán kérjék, hogy mehessek én is oda, ahol a missziós hősök áldozatos munkája nyomán menekülnek a pogány istenek, és ott bennem, velem, általam, mellettem, nyomomban győzőn, meggyőzőn az a nagyon szeretett Jézus.

Ugye, Kedves Testvéreim, megteszik, hogy imádkoznak ezekre a szándékokra? Igaz, belátom, hogy nem arányos a dolog: én nyomorult, csak egyedül állok szemben harminc és egynéhány novícius imájával, és az bizonyos, hogy nem tudok kellő ellenszolgáltatást adni, de azért csak imádkozzanak szívesen értem.

Gondoljanak az édes Jézus szavaira: 'Ne csak azokat szeresétek, akik titeket szeretnek, ne csak azokkal tegyetek jót, kik veletek jót tesznek, hisz ezt megteszik a pogányok és vámosok is.'

Köszönöm leveleiket, jutalmazza meg Önöket a világot ítélő Jézus, mikor majd mondja Önöknek: 'Jöjjetek, mert beteg voltam, és meglátogattatok engem.'

Kedves Testvérkéim! Tudom, hogy milyen boldogok lesznek szenteste a jó testvérek társaságában a karácsonyfa alatt. Ne szomorkodjanak miattam, higgyék el, én is boldog vagyok a keresztfá alatt. Sőt kívánom Önöknek is szentestére azt a boldogságot, melyet bennem fölkelt az Emmánuel szent ténye.

De nemcsak Önöknek kívánok boldogságot, hanem az egész közösségnek, és jézusi békét a ház előljárójának és minden benne lakójának."

Bővül a program

A kis naplófüzetben a dátumok mellett nehéz följegyzések találhatóak. "Pokoli éjjel. Álmatlanság. Gyomorfájás, étvágytalanság, rosszullet. Te Deum!"

1935. január hónapról bővebben beszél a napló. Elsején kezdi:

"Jézus Szíve nevében! Egyik legnagyobb ünnepem közé tartozik e szent nap. Jézus nevenapja! A gondolatok tengere zúdul végig agyamon. Mi drága hang, mily édes szó! Ó, de sok kérdésre szeretnék ma feleletet adni! Mit jelent e drága szó, a fölséges Név a szegénynek, a nyomoréknak, a vaknak, a betegnek, a bűnösnek, a szomorúnak, a gazdagnak, a kicsinynek, az alázatosnak, a szenvedőnek? Mi értelme volna a szenvedésnek, mi a türelemnek, mi az önmegtagadásnak, a hősies és áldozatos életnek Jézus nélkül? Az élet hány és hány problémájára ad kielégítő, vigasszal teli feleletet e gyönyörű, ez egyszerű, de annál fölségesebb szó, név: Jézus. Ó, hogyan tudnám akkor és másként megérteni azt a sok-sok áldozatot, ami a megtestesüléstől napjainkig e szent szó jegyében elégett, ha e nagy név nem adna mindenre feleletet, ami az emberi agyban kérdéssé merevedik? Hány száz meg száz ember kerül kínpadra e drága névért; hány ezer meg ezer vérzett a szóért a Colosseumban vagy Néró kertjeiben, hány millió és millió lelkesedett és fogott feyvert, király és mezítlás egyaránt, e dicső névért? Hány millió foglalt mellette és ellene állást?

Mit jelent e drága név a papoknak, mit az apostoloknak, a tizenkettőnek és az utánuk jövő sok-sok ezernak? Mit a hitvallóknak, mit a szűzeknek, mit a haldoklóknak? Mit jelent most, és mit jelent majd az utolsó ítéleten? Ugye e drága név fölsége és magasztossága, édessége és dicsősége égette Szent Szaniszló keblét, csalt könnyeket Szent Ignác szemébe, serkentett vért Szent Alajos ártatlan, gyenge hátán, lángolt Xavér zélusában, égett Szent Pál szívében, világosított Szent Ágoston és Szent Tamás agyában, harsogott Aranyszájú Szent János ajkán, lelkesített a manrézai barlangban? Ez serkentette Kis Terézt, ez biztatta Bosco Szent Jánost, ez gyújtott Arsban. Ez piroslott Assisi Szent Ferenc stigmáiban, ez ragadta el Nagy Szent Terézt, Sienai Szent Katalint. E név készítette Borgias Szent Ferencet a hősies lemondásra.

Ó, aztán, ha elgondolom, édes Jézusom, a te neved dicsőségét! Hol van a világ nagyjainak dicsősége a tiédhez képest?

Mit jelent e drága név, Jézus, nekem? Hát mindent, de mindent. Többet minden élvezetnél, többet az egész világnál, többet önmagamnál. Többet minden boldogságnál, mely nem tőle származik. Ó, e szent név, melynek hallatára majd meghajol minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban! Odaborulok én is e szent szó varázslatába. Mennyi boldogságot jelent e szent névnek tiszta hallása, kimondása, elgondolása. Ó, Uram Jézusom, e szent névért odaadnám bármikor életemet is. Vezérem, akire már oly sokszor esküdtem, vonj egészen közel magadhoz. Úr Jézusom, add, hogy ez az új év meg egész életem a szent Jézus név ígézetében égjen el. Add, hogy még halálom percében is ezt kiáltsam: Szeretlek, Jézusom, Jézus, édes Jézus!

Cor Jesu, templum Dei sanctum. Cor Jesu, domus Dei. . . Jézus Szíve, Isten háza, Jézus Szíve, Isten szent temploma. Itt van Isten háza, melyért való buzgóság kell, hogy felemésszen. Jézus szent Szíve hát a templom, amelyért való buzgóság emésztethet, megemésztethet, felemészthet. Add is, ó add is, Jézusom, hogy e szép és gyönyörű házért, a piros temploméért emésztődjem fel.

Jézusom, most már világosan látok . . . köszönöm ezt a nagy kegyelmet. Minden vágyam a Te szent Szívedért való felemésztődés. Nekem a Szent Szív kultusza nemcsak egy ájtatosság a sok közül, eddig se volt az, hanem életprogramom, vágyaim netovábbja, egy mondhatnám szent cél és elemi révület, mely betölti minden vágyamat, egész lelkivilágomat, minden gondolatom alapja, és minden cselekedetem rugója. Ez az a szent, isteni Szív, amelyben én akarom, hogy fölemésztődjek. Övé, Jézus Szívéé, Isten szent templomáé szívem minden dobbanása, agyam minden gondolata. . .

Édes Jézusom, add, hogy százszoros buzgalom hevítsen engem a te Szent Szíved szolgálatában, hogy ezen buzgalom által is sok lelket mentsek, a magamét tökéletesítsem, így a te országodnak hasznot hajtsak.

Uram és Mindenem! Rólad az volt írva, hogy az Isten házáért való buzgóság megemészt. Írd a te Szent Szívedbe rólam azt: Szívedért való buzgóság emészt, megemészt, fölemészt Torma testvért."

Ha ezeket a sorokat olvassuk, nem tudjuk, mit csodáljunk inkább: a gondolatok pazar gazdagságát, a kifejezések erejét, lendületét, vagy azt a lelkületet, amelyből ezek a fönséges és megragadó gondolatsorok kipattantak. És tudjuk, hogy Torma testvér nemcsak száján hordozta ezt a nagy szeretetet Ura, Jézus iránt, hanem ez lelke mélyéből fakadt. A gyakorlati, a tettekben megnyilvánuló szeretete a legfőbb bizonyosság arra, hogy mennyire valódi, minden ábrándozástól távoli volt ragaszkodása Krisztus iránt.

Betegek között

A megajánlás megtörtént. Még egy gondolatnak kellett áthatnia lelkét: a missziók gondolatának. A lelkekért mindent odahagyni. Áldozatos élet! Győzzön a szeretet! A napló beszél erről is.

"Jan. 6. A missziós hivatás jegyében. A kis Jézus a mai napon nyilatkozta ki magát a pogányoknak. Érdekes. Titokzatos születése után mily hamar jönnek a pogányok is, hogy hódoljanak az előtt, kinek most egy csöpp kis Szíve 33 év múlva értük is megnyílik, és meghasad a Golgota ormán. Ez a drága Kisded földi ittléte vége felé majd küldeni fogja tanítványait: Elmenvén, tanítsatok minden nemzetet . . . Én is érzek szent vonzalmat a hithirdető munkára. Szeretnék menni akár Kínába, akár Afrikába. Téríteni feketét, sárgát. Szeretném megölelni a piszkos, de halhatatlan lelkű kínai porontyot. Odaadnám életemet – akár sokszor is – akár a hosszú, áldozatos étellel, akár a mártírhalállal. Érzem, hogy tudnék áldozatot hozni . . . nagyot. Sőt . . . hisz nem is lenne az részemről áldozat, hisz minden vágyam, hogy én is mehessek oda, ahol a missziós hősök áldozatos munkája nyomán menekülnek a pogány istenek . . . és ott bennem, általam . . . győzzön Jézus . . . Amen."

Így készítette őt elő Isten arra a munkára, melynek bámulói és csodálói lehetünk. Követői? Isten hívása nélkül ki merne rá vállalkozni? Közben egészsége egyre romlik, amint a napló is elárulja.

Ennek ellenére szüntelenül a betegek körül forog, utánuk jár, ágyuknál ül, beszél velük, ápolja őket. . .

Volt, aki így szólt: Tönkreteszi magát, hátráltatja a gyógyulást; ez az oka, hogy nem tud felépülni, ez az okosság ellen van. . . A főorvos úr azonban megjegyezte: Ha az erkölcsi bajok láttán nem segíthetett volna, ez még jobban hátráltatta volna gyógyulását.

A betegeknel való látogatásairól beszélnek a következő, erőteljes színekkel és mély lelkeséggel átszótt sorok:

"Jan. 12. Meglátogattam a 12-es szobát. Dezső bácsi súlyos állapotban fejszik. Szája széle bíborpiros, szemei zavarosak. A nővér eteti . . . ágyára ülök. Vigasztalom: Dezső bácsi, a jó Isten majd megsegíti, csak bízzon benne. Érdeklődöm hogyléte iránt. Panasz-kodik, hogy rettentően fáj a feje. Azt mondja szegény: Tisztelendő Úr! Úgy szenvedek, ha volna revolverem, sokszor támadna kísértésem! Az egész ember különös benyomást tesz reám. Búcsúzaskor látszik rajta, hogy jól esik neki a látogatás. Megígértem, hogy máskor is eljövök. És én elmentem hozzá máskor is. Csak többé már nem találtam eszméletnél."

"Jan 14–15. Megyek a halál barlangjába. A Szűzanya sem mondta nagypénteken, hogy nem megyek a Golgotára, hiszen segíteni úgy sem tudok rajta. . . Minden visszariasztó mellett van egy erősebb ellenérv, a szeretet, mely a Szűzanyát is vonzotta az Úr után, a Kálváriára. Engem is húz nap nap után utolsó útjukra induló, agónizáló felebarátaim közé a szeretet. Hisz úgy se jön senki, aki imájával átkísérje őket az örökkévalóságba.

Bemegyek. Két ágy. Rajta két haldokló. B. bácsi, tüdőrákja van, és Dezső bácsi, agy tbc-je van. Az előbbi alszik és hörög, az utóbbi eszméletlenül rángatózik. Szegény Dezső bácsi! Leülök ágya mellé. Arca sápadt és beesett, szemei kimeredten, üvegesen néznek egy pontra, szája tátva, véres genny szüremlik orrából és szájából. Rettenetes kép. Imádkozom érte. Megsimogatom fájó homlokát, és a Boldog Kassai Vértanúk ereklyéit teszem rá, és mondom: Dicsőséges Kassai Vértanúk, akik meghaltatok a fanatikus protestáns hajdúk kínzásaitól, mutassátok meg nagylelkűségteket, és ha lehetséges, eszközöljétek ki e szegény ember örök boldogságát! (Ti. Dezső bácsi református vallású.)

Pár óra múlva visszamegyek, és az ágy már üres. Dezső bácsi nincs többé. Nem voltak szülei, se testvérei. Pár nap múlva eltemetik, egy év múlva elfelejtik, ötven év múlva elkorhad a fakeresztje, száz év múlva nem lesz a földön, aki tudná, ki volt az a P. Dezső . . . Jaj, jószágos Jézusom, csak ne kelljen neked is megfélemezned róla!"

"Febr. 3–13. *Proficiscere, anima christiana* . . . Indulj, keresztény lélek . . . Megint van betegem az elkülönítőben. Húszéves szegényke, szintén tbc-s. Egész héten járok hozzá. Február 7-én meggyónik, és a szentkenetet is felveszi. Vége felé rettenetes még leírni is. Hanyatt fekszik, feje mégis oldalt néz. De ha csak a lélek távozik, miért ragaszkodunk akkor a világi és földi dolgokhoz, miért van olyan sok gondunk rája?!"

Természetesen nemcsak a haldoklók érdekelték. Figyelme kiterjedt szinte az egész szanatóriumra. Egyszer küldöttséget vezetett az igazgatóhoz az egyik nővér érdekében, máskor részt vett a szanatórium házi ünnepeinek rendezésében; mindenütt ott volt, ahol segíteni, vigasztalni kellett. Erőteltjes vérmérséklete, százszázalékos meggyőződése néha parázs vitába keverte egyik-másik más világnézetet valló betegtársával. Különösen nagy tevékenységet fejtett ki minden hónap első péntekjén, hogy minél több embert rábírjon a Jézus Szíve-nagykilenced elvégzésére. Egyszer az is megtörtént, hogy a revolvert kicsavarta egyik szerencsétlen betegtársa kezéből, aki elkeseredésében öngyilkos akart lenni.

A legnagyobb fájdalom

Novíciustársait, kik fertőző betegsége miatt alig látogathatták, gyakran fölkereste leveleivel, gratulált nekik fogadalmaik alkalmával, irántuk való figyelmes szeretetét mindenképpen igyekezett megmutatni. Így hát nem unatkozott. Levelezése, betegei, a legkülönbözőbb módon végzett apostolkodásai, pontosan végzett imádságai meglehetősen elfoglalták. A noviciátusból is igen gyakran látogatták az idősebb atyák és testvérek. De betegsége is elég gondot okozhatott neki. Időről időre erősödött ugyan, de javulása csak nem akart tartós lenni. Mindig rövidebb időközökben vált szükségessé a mellkascsapolás, amely néha igen fájdalmas volt.

Így telt el az 1935-ös esztendő első tíz hónapja. És ekkor, október elején olyan lelki szenvedés érte, hogy kis naptárában ezt a napot fekete keretbe foglalta, és csak két nap múlva tudja papírra vetni: Megnyugvás Isten akaratában. Erre az eseményre még 14 hónap múlva is, nem sokkal halála előtt úgy emlékezett vissza, mint "a legnagyobb fájdalomra".

Az történt ugyanis, hogy már 1934. karácsony táján lejárt a rendházból való távollétének fél esztendeje, és az egyházi törvénykönyv előírása szerint a szerzetesújonc fél évnél hosszabb ideig nem tartózkodhat házon kívül, fölmentésért a Szentszékhez kell folyamodni. Ezt a felmentést Torma testvér, tekintettel arra, hogy még újonc volt, nem kaphatta meg. A tartományfőnök atya azonban azt tartotta, hogy még ne mondják meg neki, hátha rövidesen jobbra vagy rosszabbra fordul egészségi állapota. Mivel azonban ismét több hónap múlt el anélkül, hogy állapota lényegesen változott volna, végül is a rektor 1935. október 3-án közölte vele, hogy a Társaságból elbocsátották.

A hírt, melyet a szerető lelkiatya megfelelő szavakkal közölt, nyugodtan vette. De az előljáró tudta, mi megy végbe lelkében, tudta, mennyire mindene ezen a világon a Jézus Társasága, minden, ami vele összefügg. Nála hagyta tehát szerzetesi ruháját, az atyák és testvérek továbbra is rendszeresen látogatták. Az előljáró pedig ezentúl még gyakrabban kiment hozzá. Torma testvér volt annyira "jezsuita", hogy sohase fejezte ki szavakkal bánatát az elbocsátás miatt.

Mindenek ellenére nyugodt maradt a Szent Szív békéjével szívében. Naponta imádkozott volt rendjéért, külön mindennap az áltálános rendfőnökért és novíciustársaiért. Az elbocsátás hangulatában, egyévi nehéz szenvedés után, a 2. szanatóriumi karácsony küszöbén írja egyik rendtársának:

"Most, hogy kissé jobban érzem magam, fölkeresem, pár sorral, tekintettel a szeretet ünnepére is. . . Igen, mostanában a lelki szenvedés [a Társaságból való elbocsátás, összetörtség] mellé az Úr adott fizikai fájdalmakat is bőven. Ó, de ugye mindegy, hogy a kereszt fája milyen fából készül, fontos az, hogy az isteni Szív mutatja meg azt nekünk. . .

Száz szónak is egy a vége. Szeret az Úr, ó nagyon szeret az édes Jézus. Boldog vagyok, nem cserélek senkivel! Örülünk a köztünk megjelenő Istennek, ki megtanított minket testi-lelki szenvedések közt is mosolyogni a betegágyon. Megtanított elevenül rothadva égbe nézni. . . Sőt kívánni azt, amit Ő is választott, hogy bennünket megváltson: a keresztet".

Szenvedni és szeretni

A lelki megpróbáltatás nem valami elhatároló jelenség életében, nem külön szakasz, hanem hozzátartozott ezer apostoli elfoglaltság közt folyó életéhez, súlyosodó betegségéhez, testi-lelki elfáradásához.

Mégis, mintha semmi se történt volna. A betegek nem tudtak állapotáról semmit, éppoly vidáman forgolódott köztük, éppen úgy virrasztott a haldoklóknál, úgy levelezett, mint azelőtt. Pedig már akkortájt a légmellezésen kívül a mellhártyaizzadmány is kínozza, ami a betegség feltartóztatására előnyös lehetett ugyan, de a kiszivattyúzás nagy fájdalommal járt. Erre, és főként a lelki háttérre szép fényt vet levele, melyet egyik szanatóriumi ismerősének és jó barátjának írt:

"Aggódik romlott egészségemért!? Újabb keresztet, újabb szenvedés. Kitüntetés ez, csak hadd jöjjön a Jézus kezéből. . . Én szívesen fogadok mindent. Szívesen segíték neki a keresztet viselni, szívesen fogadok kezéből bármily súlyos csapást is, még akár az elevenen rothadást is, mert én így is, lázasan is, testi-lelki fájdalmak között is, fuldokolva is, másfél éve a betegágyhoz szögezve is boldog vagyok. Higgye el, hogy nem cserélek a világon senkivel, de senkivel. Tudja, mit mond Szent Ignác: 'Akire Isten sok keresztet bocsát, az annak a jele, hogy nagy szentté akarja tenni, mert semmi sem táplálja úgy a szeretet tűzét, mint a kereszt fája.'

Tárja karjait Isten felé, úgy mint Ő a keresztfán felénk. Helyezze magát teljesen abba, ki a csillagok csodáit, napok patakjait, tejutak örvényléseit, születő és kialvó világok párló, vágató, viharló kavargásait, az atomok végtelen világát, a szerves lények végtelen sokaságát, az energiák mérhetetlenségeit és a parányi embereket, világot átfogó intellektusával, behímezte a sötét semmibe! Akkor: Fúhat a szél, / Jöhet az árvíz, / Lelki vára áll. / Alapja gránit, / Alapja Jézus! / Isten!

Levelet várok. Újból javulok. Szeret a jó Isten!"

A lángoló Isten-szeretet, a szenvedő Krisztus gyakori szemlélete vezet egyre jobban feltartóztathatatlanul előre embertestvéri szeretetében. Szeretete őszinte és munkás. Nem elég az egész szanatóriumban megszervezett bélyeggyűjtés a missziók javára; gyűj-

tőivet indít, és azzal végigjár ajtótól ajtóig, és filléreket jegyeznek rá szükségbe jutott betegtársai részére. . .

Minden különösebb megbeszélés nélkül indul az ív "Gyűjtőív szegény betegtársnak téli ruhára" felhívással. Hatvan név sorakozik föl, a végösszeg 26 pengő. A II. emeleten személyesen kéregetett. A lap alján ezt jegyezte föl: "Könnyes szemmel fogadta a szegény, ruhátlan, hatgyermekes, kétoldali tüdőbajos családapa a kis adományt."

Nemcsak ez a két eset fordult elő. Van gyűjtőív "egy szegény betegtársunk útiköltségére", melyhez az első 50 fillért Torma testvér adta. "Egy szegény betegtársunk héttagú, nyomorgó családja részére." Kereszttel megjelölt lapon: "Mi, a II. emelet betegek gyászmisét mondatunk elhunyt társunk, F. I. lelkiüdvéért."

Nem tudott nyugodt maradni, ha csak egyetlen eszközt is látott embertársai megsegítésére. Nem nézett valláskülönbségre, sem társadalmi helyzetre, amikor arról volt szó, hogy segíteni kell. Egyetlen szempont vezette, Krisztus: vele volt tele a szíve, lelke, őt akarta szolgálni testvéreiben.

"Úgy gondolom"

1935 októberében a kálváriaút hirtelen meredeknek fordult. "A hónap elején tüsszős toroklob következtében elgennyedt légmell-izzadmánya, és állapota egyszerre reménytelenné vált. Gondos, fáradságot nem ismerő, a betegre nézve mérhetetlen szenvedést és erkölcsi áldozatot jelentő, közel negyedéves kezeléssel – mellkascsapolással, mellkasöblítéssel, töltéssel és levegő leszívásával – sikerült ezt a rendszerint önmagában végzetes szövődményt, a gennyes mellhártyagyulladás is megnyugvásra bírni. A már közszeregetnek örvendő Torma testvért csodaszzerűleg újból, immár másodízben a javulás útjára térítették.

A javulás most is tartósnak mutatkozott. De az előző évi mértéket nem érte el, ami a kevésbé beteg baloldal folyamatának aktiválódásával állhatott összefüggésben.

A baloldali folyamat rosszabbodása 1936 nyarán olyan méretet öltött, hogy a betegség súlypontja erre az oldalra tevődött át, és mint *ultimum refugium*-ra a baloldal töltésére voltak kénytelenek szo-

rítkozni. Ez az elgondolás azonban több volt, mint amit Torma testvér túlon túl próbára tett szervezete megbírt. Bár a kezelés technikai kivitele, a beteg bal tüdő összenyomása sikerült, miközben az immár meggyógyult jobb tüdő vette át a lélegzés munkáját, azt csak múlt javulás kísérte, s 1936. november végétől testvérünk nemcsak menthetetlen volt, hanem állapota a szó szoros értelmében válságossá vált. Mellhártyaizsaszorítás keletkezett a baloldalon is, mely állandó, súlyos légszomjat, a fulladás határáig fokozódó, ijesztően kínzó állapotot okozott, és gyakori mellkascsapolást, levegő és folyadékleszívást tett szükségessé. Ez a gyakori és fájdalmas beavatkozás sem hozott lényeges megnyugvást, és Torma testvér 1937. február 3-ig tartó utolsó két hónapja, azt lehet mondani, ritkaságszámba menően elhúzódó, kínos agónia volt, melyben a legnagyobb szenvedést jelentő fulladás némi enyhítésére oxigén belélegzésére volt szüksége, melyet, legtöbbször még éjjelen át is, percekre sem tudott nélkülözni."

Ez a főorvostól adott keret az, amely több mint egy év mérhetetlen szenvedését fogja át.

"A múlt héten olyan rosszul voltam – írja –, de most már nem várok tovább, nehogy nagyon rosszul essék, hogy olyan sokáig nem jön levél. Kérde, mi az oka, hogy ilyen hirtelen elmaradt a műtét. Nyugodjék hát meg, nem a pénz kérdés. De sajnós, a nagy javulás sem. Hanem az utolsó pillanatban vette észre a főorvos úr, hogy a másik, eddig egészséges oldalon megindult egy új folyamat. Műtétet pedig csak akkor szabad adni, ha egy oldal legalább teljesen egészséges. Szóval oda a másik oldal! A főorvos úr már megtöltötte a bal oldalamat. Szépen ment. A második töltés után azonban beszakadt a belső mellhártyám, és ún. 'spontán' kaptam. 95 %-ban halálos. Szerencsére kéznél voltak az orvosok, és megmentettek a megfulladástól. Igen vigyáztak rám. A főorvost áthívták lakásáról, át is jött többször is. Még éjjel is átjött és megnézett! Nagyon megijedtek. Már a halálra is készültem. No de, már amint én szoktam, Isten segítségével ebből is kilábaltam. Persze, egy hétig még mozdulni sem volt szabad. Most már járhatok óvatosan. Elég jól érzem magam. Enni alig tudok. Lázam már nincs. Nem kell megijedni. Isten kezében vagyunk! Bizony még sokáig itt kell lenni!"

Augusztus vége felé már tudta, hogy nincs segítség: "Úgy érzem, hogy soká már nem bírom. Úgy érzem, hogy az első komolyabb krach végez velem. Úgy gondolom, hogy a jó Isten már megelégedte a sok szenvedést, és hagy egy kicsit pihenni! Én már nagyon vágyom az ég után. Mindenesetre, ugye megnyugszunk az Ő akaratában?!"

Persze nem szabad, Édesanyám, megijedni, vagy pláne zúgólódni, hanem csak örülni, hisz sose lennék oly biztonságban és boldogságban, mint halálom után. Magának sem kellene aggódni többé, hanem iparkodni oda, hova Isten nagy irgalmából és kitüntető kegyelméből sokat szenvedett fia fog jutni! Hisz egyszer előbb-utóbb át kell jutnunk az örökkévalóság kapuján.

Nem kell megijedni, hangsúlyozom, de elő akartam készíteni, hisz tudja, ha jön az a ködös, nedves ősz. . . Öleli: Kálmán."

"Mindent odaadtam!"

"Október 30. Kezdődik nekem is" – írja naplója végére. Igaza volt. A napló utolsó lapjain 84 nevet írhatott föl nap nap után, "akiket szentgyónásra vagy nagykilenced végzésére rávettem." 96 nevet írhatott fel: "halottak, akiket ismertem vagy halálos ágyuknál is voltam." Az utolsó izraelita tüdőbécés neve után még odaírta jellegzetes, nagy betűivel: "Torma K. tüdő-tbc. 1937." A rektor, Hemm János, föladja neki ismét a szentkenetet, és nagyszerű apostolkodásai, szeretetszolgálatára színhelyére, az elkülönítőbe fektetik. Vajon mit érezhetett, amikor most már másodszor fektették arra az ágyra, mely mellett annyi haláltusának, véres szenvedésnek volt tanúja, mióta szanatóriumban tartózkodott? Szívében él a bizonyosság: innen élve nem viszik el többé. A kis naptár rövid bejegyzései nem szűnnek meg: rövid szavakkal sokat mondanak:

"Nov. 3. 30 látogató. Apostolkodom.

Nov. 4. Készülök örömmel a halálra. Csapolás. 1550 kcm.

Nov. 7. Tompa szenvedés.

Nov. 10. Rendkívüli szenvedés.

Nov. 12. Állandó hányás.

Nov. 13. Tomboló láz.

Nov. 18. 'Nem tudok meghalni, abba halok bele.' (Szent Teréz)

Nov. 21. Megajánlom magam teljes áldozatul bármilyen szenvedésre."

A rektor, tudva azt, hogy milyen rajongással szereti a Jézus Társaságát, levélben kérte az általános rendfőnököt, eszközölje ki a Szentszéknél, hogy Torma testvér – a szabályos betöltött próbaév hiányában és az elbocsátás ellenére is – letehesse az úgynevezett "devocionális" fogadalmat. P. generálist meghatották a volt novícius ragaszkodása és hősiiesen viselt szenvedése, és igen gyorsan megtette a szükséges lépéseket. Az igenlő választ táviratban közölte a rektorral. Nov. 23-ka volt Torma Kálmán számára az a nagyon boldog nap, melyen ismét hűséget fogadhadott Urának Istenének. Egyik szemtanú így írja le az eseményt:

"Előre siettem, megnéztem, hogy rendben van-e minden. Imába merülve találtam. Virág a kis elkülönítő szoba asztalán, gyertya, feszület. P. rektor hozta is a Legméltóságosabb Oltáriszentséget. A szobában néhány szót váltott lelkiatyjával, és utána elmondtuk a közgyónást. . . . Aztán a Szent Szűz és az egész mennyei udvar színe előtt elmondta fogadalmát. Nehezen, fuldokolva, sípolva jöttek a szavak: szegénységet, tisztaságot és engedelmességet fogadott a Jézus Társaságában. És megáldozott. Azután aláírta a fogadalom szövegét. Elimádkoztuk közösen a Szent Ignác följajnló imáját, majd a miatyánkat és az üdvözlégyet.

– Nos, Torma testvér – mondta p. rektor –, most teljesült kívánása, ismét jezsuita lett; csak imádkozzék, hogy gyógyuljon meg.

Torma testvér mosolyog: 'Féltem, hogy a fogadalom előtt halok meg. A jó Isten segítségével már elszakadtam mindentől: Ő segített engem azzal, hogy betegséget küldött rám. A világ most már távol van tőlem.'

Ha nem mondaná is, látom rajta. Érdekli minden, de már csak távolról.

'Bizony, testvér, most már biztosan tudom, hogy itt a halál ideje. Mikor először voltam olyan rosszul, akkor nem tudtam olyan biztosan.'

Hangjában olyan nagy a meggyőző erő, hogy nem tudok ellenkezni. Újracsak ő beszél:

'Szívesen vállalom a halál gyötrelmeit, csak attól félek, hogy nem leszek elég erős, mert roncsok az idegeim. Most, hogy itt a vég, jól össze kell szedni minden erőmet.'

– Megvár-e? – kérdezem tőle búcsúzóban. És ő nemet int fejével. Pedig megvárt. Egy hónap után, karácsony táján ismét meglátogatom. Sovány, beesett arccal, lihegő mellel, lázban csillogó szemekkel fekszik ágyán; beszélgetünk. Beszélgetésünk nem zavar-talan. Hol egy idős családapa lép be, hol kisgyerek, könnyebb-súlyosabb betegek egymásután, aki csak fölkelhet az ágyból.

– Tiszi bácsi, hogy van? – kukkant be valaki, és már el is tűnik.

– Ennyi látogatója van?! – kérdezem csodálkozva.

– Egyszer harminchetet számoltam meg – válaszolja.

Felállok búcsúzni: 'Megvár-e, testvér?' Tekintete bizonytalansá-got árul el."

December közepén régi barátja és rendtársa is meglátogatta Torma testvért. A testvér a jóbarát leplezetlen nyíltságával valósággal meginterjúvolta a haldoklót. Torma testvér halkán, mosolyogva min-denre felelt.

"Jaj, testvérek, két nappal ezelőtt agóniát álltam ki. El tudják képzelni, mi az, ha valaki vízbefullad? Én el tudom képzelni. Csak annyit mondok, hogy betegségem összes szenvedése, beleértve a lelki szenvedéseket is, együtt nem tett ki annyit, mint ennek az agóniának egyetlen perce. Juj! (És itt megvonaglott a szegény beteg arca.) Sírni kell, amikor csak rágondolok. Olyan túrhetetlenül rette-netes volt, hogy sírtam, mint egy kisgyerek. Itt álltak az orvosok, a nővérek, és nem tudtak rajtam segíteni. Istenem, milyen is volt ez! Most félek, nagyon félek. Nem a haláltól – ó, a halál nekem legjobb barátom –, hanem az ilyen rettenetes fizikai szenvedéstől. A tisztí-tótúztól sem félek. Bizalommal nézek a halál elé. Mert hát Isten elfelejti az ember bűnét, a háta mögé dobja, nem igaz? Mert Isten Ő, nem ember. Hogyan lehet most a zsoldárokat imádkozni! Szétfolytak egészen csontjaim, tehetetlen vagyok. De hát nekünk nincs is más-ban dicsekednünk, mint a mi Urunk Jézus Krisztus keresztjében!"

– Mivel biztosra vettem – mondja tovább a barátja –, hogy utolsó alkalommal látom itt a földön, megkérdeztem, leírta-e lelki élményeit.

"Nem volt hozzá erőm. Egyébként is azt mondhatom, nem volt semmi különös lelki életemben. Nagyobb annál az én hitem, hogy látomások után epekedtem volna. . . De most már remélem, hogy ez az advent igazi lesz. Szép is lenne karácsony napján megszületni a másvilágnak."

– Testvér, mi volt a legnehezebb a hosszú betegség közben?

– Az elbocsátás a Társaságból. Hívott a Jézus, aztán amikor követtem, azt mondta: Nem kellesz. Legyen áldott érte! Most aztán a végén ismét kellek neki. A halálra egészen készen vagyok. . . Dilemmában vagyok. Ha kérem a halált, nem olyan-e, mintha meg akarnék szökni a szenvedés elől?. . . Az Isten akarata a legjobb. Én mindent odaadtam!

"Fáradtan lélegzik, liheg; a homloka verejtékes, nem zavarhatjuk tovább. És mi, akik vigaszt igyekeztünk hozni, nagy vigaszt kaptunk. Hiszen ki nem rendülne meg, látva az összetört testben lobogó lelket, amint fáradságon, elgyötörtségen áttörő, diadalmas mosollyal sutogja utolsó erejét is megfeszítve: Mindent odaadtam!"

A nagyon szilárd fán

Így látták látogatói. Azonban azt, hogy mennyire felért már a Kálváriára, csak az Úr Krisztus és ő tudta.

A sok szenvedés nem töri meg, sőt megacélozza elszántságát. Erre az elszánt, áldozatos lelkületre vet fényt a következő levele, melyet súlyos betegsége közben írt egyik rendtársához: "Kissé megrokkanva . . . hajlott háttal, horpadt mellel, féltüdővel . . . de örömmel és szinte büszke öntudattal viselem magamon a Jézus Krisztus szenvedéseit egész a sírig. Atyám, én nem áltatom magam, tudom, hogy az okos Isten testileg összetört és mintegy nyomorulttá tett. . . De lelkileg nem fogok összeroppanni, ha velem lesz az Ő kegyelme . . . Én rajta leszek. Ha velem lesz, én szívesen leszek az ő magja, melyet összetörhet, hogy áldozati ostya legyen belőlem! Én nem állok ellent, hogy engem felmagasztosítson, és szívére ölelve, örökre boldoggá tegyen. Nem is zúgolódtam soha, hanem örültem a sok kegyelemnek, mellyel Isten elhalmozott. . . A szeretet megtüzesít, bízom és ráhagyatkozom az isteni Gondviselésre!"

Karácsony után újból édesanyját keresi fel levelével: "Kimondhatatlan sokat szenvedtem karácsony hetében, de most már két napja jobban vagyok. Ha még el akar jönni, úgy azonnal jöjjön, legkésőbb új évig, mert roppant gyöngye vagyok már. A halált pedig az orvos sem tudja kiszámítani. Rohamszerűen jön majd a szívem miatt, és valószínű, hogy p. rektor sem lehet itt; megkérte a főorvost, hogy azonnal telefonáljon neki, még éjjel is. Imádkozzanak, hogy a nagy szenvedéseket Isten akarata szerint, hősiesen továbbra is elviseljem. . ."

Édesanyjához írt utolsó levelében megrázó erővel tárja föl szenvedéseit. De a legfőbb gondja még akkor sem önmaga, hanem a rajta teljesedő "Isten műve". "Fájdalommal tudatom, hogy a halál meghalt, most várnom kell addig, míg a jó Isten újat nevez ki. Bizony, nagyon sokat szenvedek. Megmozdulni sem tudok, mert mindjárt megfulladok. Enni is csak úgy tudok, hogy közben oxigént szívok. A szurkálások, bökdőségek már nem is számítanak szenvedésnek. Fulladni éjjel-nappal, hónapokig oxigénnel élni: rettenetes. De se baj, Isten kegyelme is velem van. Most végzem az utolsó simításokat lelkemen. Most szedem a legszebb piros rózsákat szenvedéseim azon rózsacsokrába, amit átnyújtok majd ajándékkul megváltó Jézusomnak. Aki kitüntettet, hogy érte olyan sokat szenvedhessek. Csak imádkozzanak velem, hogy sikerüljön Isten műve rajtam."

A kis naptár rövid sorai talán még többet árulnak el:

"Dec. 2. Sok szenvedés.

Dec. 5. Szívgyengeség, fulladás.

Dec. 7. Rendkívüli Isten-közelség. Igazi adventem van.

Dec. 12. Éjjel erős fulladás."

December 14-én lehozatta a főorvos úr Torma testvért rendelőjébe, hogy zavartalanul beszélgethessen vele. Köztük a hosszú betegség, illetve kezelési idő alatt olyan mély lelki barátság alakult ki, hogy a főorvos elhatározta, felvilágosítja őt, hadd készüljön. . .

"Sokszor hangsúlyoztam, Torma testvér' – kezdtem, és akadozva kerestem a szavakat" – írja a főorvos. – "De ő így segített ki: 'Doktor úr, minden úgy fog történni, ahogy a jó Isten akarja; én végtelenül boldog vagyok, hogy Óérette szenvedhetek.'"

A kis naplóban ezt találjuk:

"Dec. 14. A főorvos úr megmondta, hogy nemsokára meghalok; majd megöleltem.

Dec. 16. Rendkívüli nagy rosszullét. Elfogyott az oxigén. Istenre gondoltam. Legyőztem az életösztönt.

Dec. 17. Feszület a legnagyobb vigasztalás. Nagyon szilárd fa, jól bele lehet kapaszkodni.

Dec. 19. Nincs másban dicsekedni, csak Jézus Krisztus keresztjében.

Dec. 20. Sose tudtam, hogy ennyire szeret Isten.

Dec. 21. Agóniát álltam ki. Ó, irgalom! Alig bírom ki. Szeretlek most is.

Dec. 22. P. rektor megvigasztal, és meggyóntat szokás szerint. *Fiat voluntas tua.*

Dec. 23. Nagyon elhagyatva érzem magam. Tehetetlenül fetrengve sebeimen, fuldokolva, oxigénnel, Jézusom.

Szentkarácsony este: A sok szenvedésben is boldogan. Rettenetes nehéz szenvedés. Fulladás.

Dec. 25. Rádión miséket hallgatok. Jézusom, érted.

Dec. 26. Rektor atya elvégzi a *Commendatio animae*-t. . . Nagyon közel az Úr.

Dec. 27. Szeretni, szenvedni, meghalni.

Dec. 28. Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem! *Ave crux, spes unica!*

Dec. 29. Rettentően szenvedek. Alig bírom. Összetiportál, Istenem. Mint a víz, kiöntettem. Kicsinek, sőt semminek érzem magam.

Dec. 30. Én leszek a te igen nagy jutalmad. Mindent Isten nagyobb dicsőségére! Neki növekedni kell, nekem pedig kisebbednem.

Dec. 31. *Te Deum*. Siess már. Hála, ezer hála, Jézusom, töméntelen kegyelmeidért!"

Aki látni tud, sokat lát. Készen volt már, a célnál, az Úr Jézus keresztjén élt.

Január hónapról már nem maradt följegyzés. Állapota lényegesen nem változott. Szenvedett, fuldoklott tovább. Úgy érezte, hogy még egy kötelességének eleget kell tennie. Elővette fiókjából levelesdobozát, kivette fényképét, és ezt írta annak, akinek annyi testi-lelki jót köszönt: "Távol legyen tőlem másban dicsekedni, mint a mi Urunk, Jézus Krisztus keresztjében, ki által a világ megfeszítettet nekem, és én a világnak. Hálás szeretetem jeléül nagyon szeretett rektoromnak, magiszteremnek és jó lelkiatyámnak."

Ehhez mellékelte még egy levelet: "Nincsenek szavaim, hogy hálámat, szeretetemet és köszönetemet az Önnek oly kedves személye iránt méltóképpen tolmácsoljam. Hála az édes Jézusnak és szeretett lelkiatyám gondos vezetésének – akkor sem hagyott magamra, amikor a Társaságon kívül voltam. Én úgy érzem, hogy roppant lelki gazdagságra tettem szert, és azt hiszem, Atyám, hogy itt a halálos ágyamon alig kibírható szenvedések között olyan boldog vagyok, mint soha életemben, és a világon nem cserélnék senkivel. Önön keresztül, mint aki a Társaságban hozzám a legközelebb álló, megölelem jó anyámat, a nagyon szeretett Jézus Társaságát is. . . Nem én, de számos betegtársam csodálkozott azon a nagy testvéri szereteten, mellyel a Társaság harminc hónapon keresztül elhalmozott. Kiknek édes szülei, felesége, vértestvérei itt laknak a közelben – mondották társaim –, azokról sincs úgy gondoskodva, annyiszor látogatva, mint Torma tisztelendő. Hát még a lelki kincsek, melyeket a Társaságtól kaptam! A Társaságban, melynek szelleme úgy megfelel az én lelkemnek, kaptam a biztos alapot, melyre az isteni Gondviselés építette és állította az én keresztfámat. Most, életem végén, melyet oly széppé, boldoggá, magasztossá, talán bámulatravalóvá a Társaság tett, lelkiatyám személyén keresztül is, boldogan mondok köszönetet, és ígérem buzgó imámat az örökévalóságából is:

Torma Kálmán S. J."

"Jöjj, Uram, Jézus!"

P. rektor, amikor csak tehetett, fölkereste a halálos ágyán. Az atyák is gyakrabban jártak oda. Egy alkalommal Torma testvér megkérte

lelkiatyját, imádkozza el mellette a lélekajánlás imáját, melyet az Egyház végeztet papjaival a haldokló hívei mellett.

Febr. 2-án már nem ismerte meg a testvéreket, akik őt meglátogatták. Ugyaneznap délután elment hozzá p. rektor, és hosszasan elbeszélgetett vele. Mivel felállt, a beteg könyörgött neki, hogy maradjon még nála. Úgy szeretne volna, ha halálakor mellette áll. Sokáig maradt p. rektor, de végre kötelessége elhívta. Ezzel búcsúzott: "Ha jön az Úr Jézus, ezzel köszöntse: *Veni, Domine, Jesu.*" (Jöjj, Uram, Jézus!)

Másnap a nagybeteg a szentáldozásnál már egyre ezt sóhajtott: "Jöjj, Uram, Jézus!" Ez volt utolsó szentáldozása. Napközben nagyon csendes, senkihez sem szól, szüntelenül imádkozik. Már nincs mondanivalója. Szekrényében ott vár a kivasalt papi öltöny, úgy, amint kérte.

Amikor egyszer napközben a kis kedvenc, a Jani fiú bekopogott hozzá, nem volt válasz. Torma testvér – mint a költő mondja Xavéri Szent Ferencről – a kezével nem is tudott már keresztet vetni; vágyó tekintetével tette meg azt, s "beburkolódzott a kereszt jegyébe".

"Én leszek a te jutalmad"

1937. február 6-ika borús, esős időt hozott. Délelőtt sötét gépkocsi állt meg a budakeszi temető kis halottasháza előtt. Koporsót emeltek ki. Bevitték a helyiségbe. . . Aztán délfelé mégis kisütött a nap. Szokatlanul sok papi ruhába öltözött ember haladt végig a falu kis utcáján. A Manréza lakói, atyák és testvérek kettesével, hármasával. A szanatórium erkélyei mind megteltek. A betegek mind a temető felé figyeltek. Szépen oda lehet látni.

A koporsóra készültek rászégezni a födelét. P. rektor, aki a temetési szertartást végezte, sietős léptekkel indul a koporsó felé. Még egyszer el akar búcsúzni sokat szenvedett, most olyan nyugodt arcú fiától.

Lezárják a koporsót, és a testvérek meghatottan éneklik a temetési éneket. A szanatórium erkélyén könnybe lábadnak a szemek, az énekeseken is érezhető a megrendülés.

De az Egyház a lélekért könyörgött, s amikor a kis csoportok hazafelé indultak, senki sem gondolt a föld szavára, mindenki a lélek-

ról beszélt, amely most nagyszerű életre jutott! Mindenki örömmel tárta testvérei elé az elhunyról megjegyzett emlékeit.

Nemcsak testvérei gondoltak rá. A betegtársak is róla beszéltek. Valaki közülük a temetést követő napokban nagyon egyedül érezte magát. Elővette jegyzetfüzetét, és azt írta bele: "Miért távoztál énelőttem, miért hagytál el, kis Páterkám? Nehezebb lesz nélküled az út nekem, és másoknak, akikhez mindig volt vigasztaló, meleg szavad, egy mosolyod, mintha te magad beteg se lettél volna. Pedig tudtuk, hogy mindig nagyon is az voltál. Te azonban hősies lélekkel viselted, sohase panaszkodtál, mindig csak mások keresztjén igyekeztél könnyíteni. Az Úr szent nevében vigasztaltál bennünket. Az Isten csodatevő gyógyító erejéről, hatalmáról beszélgettél mivelünk. Oly nagy lelki szárazságban, nyomorúságban éltünk mi itt a szanatóriumban. Ki fog téged pótolni? Ki fog szavával és életével az Úrról prédikálni betegtársainak? Ki ül le majd a haldoklók mellé, ki fogja meg nem irtóztatva, nem borzadva kezűket, ki tudja az utolsóig vigasztalni, bátorítani őket? Mi, akik ismerhettünk és szerethettünk téged, fájdalmasan érezzük hiányodat, nélkülözzük azt a fényt, derűt, vigasztalást, melyet számunkra jelentettél."

* * *

De ahogy múltak a hetek, hónapok, Torma testvér életének példája sem otthon, sem a szanatóriumban nem homályosult el. Az orvosok és az atyák, akik látogatták őt, akik ismerték, és tapasztalatukkal le tudták mérni értékének súlyát, szívesen nyilatkoztak, ha valaki kérdezte őket.

"Hároméves tüdőbetegséget elviselni még akkor is nagy dolog, – mondta az őt kezelő főorvos –, ha valaki kigyógyul belőle. De hároméves halálos bajt, melynek kimenetével a testvér legnagyobb részét tisztában volt, türelemmel túrni, az egymásra tolódo szenvedések iskolájában kitűnni, a szűnni nem akaró testi-lelki megpróbáltatások özönén keresztül oly mérhetetlen erkölcsi magasságba szárnyalni, mint Torma testvér – az több, mint emberi teljesítmény."

"Legjellegzetesebb vonása az emberileg esztelen fölkínálkozása a legkiálthatatlanabb szenvedésre. Ha egyszer úgy gondolta, hogy a lelkeken segíthet, vagy Istennek örömet szerezhet, már nem tudott

önmagára gondolni, és feltétlenül a legnehezebbre kínálkozott" – mondotta lelkiatyja, aki nagyon jól ismerte őt.

"Úgy viselkedett, mint aki természetesnek tartja, hogy neki betegeskednie, szenvednie kell, ez az ő hivatása" – jegyezte meg a Manréza igazgatója.

Mi pedig mindnyájan, Torma testvér régi és új barátai, akik szemtanúk, nyilatkozatok, saját írásai alapján végigkísértük őt életének ezen a szakaszán, a földi úton, ha végiggondoljuk ezt az utat, meg fog elevenedni lelkünkben egy fiatal, lelkes arc, tiszta, Isten szeretetében ragyogó szemek, a testvérek, egészséges, beteg lelkű testvérek felé táruló kar, az ég, az Isten felé irányuló jobb, amelyet mintha Torma testvérnek ez a szava követne: Egyedüli jó számomra az Isten akarata. És nincs másban dicsekednünk, csak a mi Urunk, Jézus Krisztus keresztyében!

Azt tartják az emberek, hogy a fájdalomra és szomorúságra a legjobb orvosság az idő. De vannak emberek, akiknek személyét, magatartását, "életművét" nem kezdi ki az idő.

Torma testvér halála óta félévszázad telt el: és nemcsak kis műkő oszlop őrzi emléklét a budakeszi temetőben, hanem a sírhalmon télen-nyáron ott lelhető, friss virágcsokrok is, mind azt bizonyítandó, hogy ez a külsőleg talán jelentéktelen, de belsőleg annál hősiesebb életvitel még mindig él sok ember szívében. . .

Ha ezt az "alkotástól mentes" életet közelebbről szemügyre vesszük, egész mélységében föltáruhat az Isten jóságának és szeretetének az ereje, mely a kicsiket és az alázatosakat teszi nagygyá a szenvedés tüzében.

5.

BÍRÓ FERENC (1869–1938)

Horváth Erzsébet: *Szívedé egészen (P. Bíró élete)*

(Eredeti kiadása Torontóban jelent meg Németh Zsuzsa néven.)

Pálos Antal S. J.: *Ötven éve halt meg Bíró Ferenc (megemlékezés)*

SZÍVEDÉ EGÉSZEN

P. Bíró Ferenc S. J. (1869–1938)

A Sajgó-erdőben

Bíró Ferenc 1869. október 10-én született Munkácson. Édesapjának háza, földje, virágzó hentesüzlete és hízlaldája volt ott. De jóhiszeműségében könnyen hitelezett a bajbajutottaknak, kezességet is vállalt értük. Így hamarosan újra került mindene. A város vezetősége erdészi álláshoz juttatta a Munkácstól mintegy félórányi távolságban fekvő, a Sajgó-erdőtől határolt Pósa házában. Ide került hát Feri 3-4 éves korában szüleiével és kishúgával, Ilonkával. István bátyja Máramaroson végezte a tanftóképzőt, ritkán látogatott haza; három testvére kicsi korában meghalt, s Ilonka is hamarosan követte őket. Feri magára maradt.

Míg az édesapa az erdőt járta, Feri édesanyja oldalán cseperedett fel. Segített neki mindenben, amiben csak tudott, alaposan megismerte a háztartás és gazdasági munka minden ágát. E tapasztalatok nélkül talán sohasem látta volna meg a magyar nőnevelés alapvető hibáit és azok orvoslásának eszközeit. Azt is megtapasztalta, milyen nagy szerepe van a nőnek, az édesanyjának a család sorsának alakulásában.

A mélyen vallásos életet is édesanyja mellett szívta magába. Napról napra fejlődött hite, növekedett bizalma, Isten és emberek iránti szeretete. Már ott, a Sajgó-erdőben önkéntelenül a jó Istenre gondolt, valahányszor valami szépet, jót, érdekeset látott. Kis lelke csordultig telt a sok szépség láttán, s nem is sejtette, hogy a gondviselő jó Isten kegyelméből most teszi az első lépéseket afelé, hogy majd egyszer mestere legyen a Szent Ignác-féle imamódnak, amely abban áll, hogy minden, ami körülvesz, Istenhez emeljen bennünket. Idős korában "reális miszticizmusnak" nevezte az Istennel való érintkezésnek ezt a módját, ami valóban reális, hiszen a legkézzelfoghatóbb és leghétköznapibb dolgokból indul ki, de emberi termé-

szetünket meghaladó világra, Isten mélységes titkaira nyitja rá szívkünket.

P. Bíró egész életében nagy hálával és szeretettel emlékezett édesanyjára. Nagyrészt őt mintázta, amikor a vezetése alá kerülő lányok elé festette azt a női ideált, mely oly sokat tehet a világ sorsának jobbrafordulásáért.

Pályaválasztás

Az elemi iskolát Pósházán végezte. De mi legyen az elemi után? (Az akkori iskolarendszerben a 4 elemi után 8 gimnáziumi osztály következett.) Már egészen kislány korában, ha kérdezték, mi lesz belőle, ha megnő, azt felelte: püspök.

Míg azonban püspök lesz valaki, sokat kell tanulnia. A tanulás pedig pénzbe kerül. Feri édesapja legszívesebben szabadult volna a taníttatás gondjától. Édesanyja azonban nem engedett: a gyerekek tovább kell tanulnia. Így került 1880-ban Munkácsra. Ott akkoriban csak algimnázium működött, az V. gimnáziumtól másutt kellett folytatnia tanulmányait. Szülei Ungvárra akarták küldeni, ahol rokonok laktak. De az indulás előtti napon Feri találkozott egy ismerős munkácsi fiúval, aki Szatmáron járt iskolába, s neki is nagy kedve támadt az ottani diákélethez. Szülei beleegyezésével tehát Szatmárra ment tanulni. Először együtt lakott munkácsi barátjával, de alig két hét múlva megüresedett egy alapítványos hely a jezsuiták konviktusában, s azt felkínálták Ferinek. Nem sok kedve volt hozzá. Elnézte ő már néhányszor, hogyan játszanak a fiúk a konviktus léckerítéssel körülzárt udvarán egy rendtag felügyelete mellett. "Ketrecbe zárják" őket a "kegyetlen" jezsuiták! – gondolta sajnálkozva. Ő, a szabadsághoz szokott gyerek, nem bírná ki ezt az életet! – De most arra gondolt: ha elfogadja a felkínált helyet, megkönnyítheti szülei számára taníttatásának gondjait. Készséges szívvel hozta meg hát az áldozatot.

A szorgalmas tanulás mellett legkedvesebb foglalkozása az olvasás volt. Különösen szerette az életrajzokat. Még ötödikes korában kezébe került "A három japán vértanú" c. könyv. Olvasása közben világosan hallotta lelkében a szót: jezsuitának kell lenned. Felindulásában földhöz vágta a könyvet, annyira nem volt fnyére a jezsuita élet.

A nyári nagyvakáció alatt sem hagyta békén a pályaválasztás kérdése. Orvos legyen? Mérnök? Tanár? Legjobban mégis a papi pálya vonzotta. Mint plébános magához veszi majd szüleit, hogy viszonzza nekik mindazt a gyöngéd szeretetet, amiben gyermekkorában a szülői házban részesült. Elgondolta, milyen jó dolga lesz az ő falujának! Édesanyjával gyönyörűen elrendezik majd a plébánia kertjét. Lesz virágos- és veteményeskert, szép gyümölcsös. A falu asszonyai kapnak majd magot, palántát, oltóvesszőt, s ha valamit nem tudnak, édesanyja megtanítja őket mindenre, hogy hasonlóan szép udvar, kertet, otthont tudjanak teremteni. Messze földön híres lesz a falu baromfityenésztéséről, hiszen édesanyja kitűnően ért ahhoz is. – Ő pedig nagyon jó pap lesz. Sokat fog imádkozni híveiért, és tanítani fogja őket, hogy közelebb vigye a lelkeket a jó Istenhez. – Édesanyja örömmel hallgatta kamaszodó fia tervezéseit.

Érett jezsuita korában P. Bíró szomorúan gondolt vissza ezekre az álmodozásokra. Nem volt senki, aki felvilágosította volna, hogy számításaiba hiba csúszott. Annál több pályaválasztás előtt álló fiatalot oktatott ki ő arra, mire kell vigyázni ennél az ember életében döntős jelentőségű kérdésnél úgy, ahogy azt Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlataiban tanítja.

Isten jelöli ki örök terveiben kinek-kinek azt az életformát, amely legalkalmasabb rá, hogy örök célját elérje. Először fel kell ismerni, hogy papi, szerzetesi vagy házaseséletet szánt-e nekem a gondviselő jó Isten, vagy az a kívánsága, hogy egyedül maradván szenteljük életünket az Ő szolgálatára; azután következik a részletkérdések rendezése. Ferinél hiba csúszott a sorrendbe. Azt tette első helyre, aminek a másodikon kellett volna állnia. Szüleiről akart gyöngéd szeretettel gondoskodni, az ő számukra gondolta ki az életkeretet, csak azután állította bele saját magát ebbe a keretbe mint híveiért élő jó papot.

Isten a szívekbe ültetett gyengéd érzéseken kívül kemény parancssal is kötelez minden gyermeket, hogy szüleit tisztelje, szeresse, engedelmeskedjék nekik. Külön áldását ígéri azoknak, akik felnőtt korukban igyekeznek viszonzni mindazt a jót, amit szüleiktől kaptak. De senkit, még a szülőket sem helyezhetjük Őelébe. "Aki atyját vagy anyját jobban szereti nálam, nem méltó hozzám."

A végtelenül jó mennyei Atya kemény kézzel nyúlt bele ebben a kérdésben Feri életébe. Október végén sürgöny hozta a hírt édesanyja súlyos betegségről. Feri sietett haza, de már csak a ravatalhoz érkezett.

Otthon tartózkodása alatt a nappalt a temetőben töltötte, az éjszakákat átsírta. S megkezdődött újra a belső küzdelem: "megszűnt az ok, amiért nem akartál jezsuita lenni; most már mehatsz." "Öregedő édesapámat nem hagyhatom egyedül, róla kell gondoskodnom" – fordult szembe a jó Isten hívó szavával.

A VI. gimnázium elvégzése után több más osztálytársával együtt felvétette magát a szatmári papnevelő intézetbe.

Elérkezett az érettségi ideje. Az írásbeli vizsga után véletlenül kezébe került egy újság, abból értesült édesapja haláláról. Bátyja kíméletből nem értesítette, hogy az érettségi előtt ne zavarja meg a tanulásban. Így csak a temetésre érkezett haza.

Édesapja halála után még elevenebbé vált lelkében Isten hívó szava. Világossá vált előtte, hogy az Ő akarata ellen küzdött önféjű makacssággal. Megborzadt a gondolatától: vajon hogyan alakult volna az ő maga tervezte papi élet? S lelke mély hálával telt el a jó Isten iránt, hogy nem hagyta magára, hanem még mindig mutatja az utat, amely az egyedüli út számára, hogy boldoggá és nagygyá lehessen a földi életben és az örökkévalóságban.

Bíró Ferenc fölvetését kérte a jezsuita rendbe.

A noviciátusban

Hideg, esős, kellemetlen idő volt, amikor fáradtan, fázva lépte át a nagyszombati újoncház küszöbét. A komoly, nagy épület, a csupa idegen ember nyomasztólag hatott rá. Ha hivatásának biztos tudata nem tartotta volna vissza, talán meg is szökik. Aztán meghallotta újonctársai vidám, gondtalan nevetését, s az ő lelkéből is eltűntek a felhők. Nem lehet rossz hely, ahol így tudnak nevetni – gondolta.

A noviciátus idejének nehézségei, küzdelmei, szenvedései ellenére p. Bíró mindig mint a gyöngéd istenszeretet éveire gondolt vissza a Nagyszombatban töltött időre.

Diákkorában a vallásosság fő megnyilvánulását az imában látta, s kevésbé szokta meg az önmegtagadást és önfegyelmézést. Most a tapasztalatlan kezdő túlzásával vetette bele magát ebbe az életbe. Mindenképpen helyt akart állni, s szinte esztelen önmegtagadásokba fogott. Mérték nélkül böjtölt, csak annyit evett, amennyit életben maradásához szükségesnek gondolt.

A noviciátus első szakaszában az újoncok 30 napos lelkipraktóriumot végeznek. Feri nagyon komolyan mélyedt el az elmélkedésekben, csak az volt a baj, mint később maga is bevallotta, hogy túlságosan az érzelmekkel dolgozott, és ez megviselte addig erős idegzetét.

A túlfeszített szellemi és érzelmi élet, a túlzott böjtölés fokról fokra egészségét is megtámadta. Ő, aki mindig a gimnázium legjobb diákja és legjobb szónoka volt, és szinte mindenben vezetett, egészen letört, csaknem tehetetlenné vált. Aggályosság örölte egészségét és idegzetét.

Sokat kínlódott amiatt is, mert úgy érezte, újoncmestere feltűnően hideg és tartózkodó vele szemben. Rettegett a gondolattól, hogy nem felel meg a követelményeknek, és elbocsátják a rendből. Aggódo kérdéseire p. Henning röviden csak annyit válaszolt, hogy nem szándékozik őt elküldeni; ami pedig a vele való bánásmódot illeti, az a meggyőződése, hogy ez válik leginkább lelke javára. Az újonc fellélegzett ugyan, de meleg, szeretetre vágyó szíve tovább szenvedett.

A sok megpróbáltatás mellett voltak a fiatal novícusnak magasztos élményei is. Hősies nagylelkúséget tanúsított Isten iránt – és Istent nagylelkúságban nem lehet felülmúlni. P. Bíró később visszaemlékezve megállapította: kemény volt ugyan a noviciátus, de ez a keménységben is oly szép élet erősítette meg hivatásában, érlelte meg benne a szilárd elhatározást, hogy minden körülmények között kitar a Jézus Társaságban, melyhez most már igaz szeretettel ragaszkodott.

A noviciátus végén mestere a legjobb minősítést adta róla. A rend levéltárában őrzött iratokból kitéűnik, hogy minden tekintetben kitéűnően megfelelt.

1892. augusztus 15-én tette le két társával együtt az egyszerű, de örök fogadalmat. Teljes tudatossággal kötötte le magát az Úr szolgálatára, hogy szegényen és alázatosan harcoljon az oldalán örömben és bánatban, élete végső lehetéig.

Tanulmányi évek

Fogadalomtétel után előjárói rendeletére a karintiai St. Andräban kezdte meg retorikai tanulmányait.

A környezetváltás jó hatással volt rá. A komoly tanulmányok mellett bő alkalmat nyílt kisebb-nagyobb sétákra, kirándulásokra; a fiatal szerzetesek vidám éneke hegyet-völgyet betöltött. Feri is megtanulta a szebbnél szebb osztrák dalokat, szinte mesterien jódlizott. Még öreg napjaiban is szívesen bemutatta tudományát.

A nagyszombati lelki feszültség felengedett. Étvágya megjött, egészsége valamelyest javult, bár erejét, képességeit nem nyerte vissza teljes mértékben. Hú emlékezőtehetsége, mely a szatmári gimnáziumban közismert volt, mintha cserbenhagyta volna. Fokozta a nehézséget, hogy tanulmányait nem anyanyelvén végezte. A latin könnyen ment, de annál több nehézséget okozott a német. Jól megtanult ugyan beszélni, de kiejtése mindig idegenszerű maradt.

Két évi komoly, mondhatni megfeszített tanulás után a vizsgán majdnem megbukott. Előjárói a szokástól eltérően nem Pozsonyba küldték a bölcséleti főiskolára, hanem Kalocsára, hogy kipróbálják, alkalmas-e a tanári pályára. Hittant, latint és magyart tanított az I/B osztályban. Nagy igyekezet, sok baklövés, kínlódás jellemzi a Kalocsán töltött éveket.

Sikertelen tanári működését látva előjárói Pozsonyba küldték, próbálkozzék meg a bölcséleti tanulmányokkal. Kedves pártfogójának, Szent Szaniszlónak közbenjárását kérve fogott munkához – és senkitől nem várt eredményeket ért el. Régi szellemi ereje és képességei visszatértek, valósággal gyönyörűségét lelte a filozófia tanulásában. Hamarosan köztudomásúvá vált a rendben, hogy Feri született filozófus, és ez a híre megmaradt haláláig.

1896–98-ban ismét Kalocsán találjuk a fiatal szerzetest. A nevelés vonalán kiváló eredményt ért el, a tanítás azonban most is nehezen ment. Nem volt meg benne az a képesség, amellyel a tanárnak

született ember mintegy át tudja önteni tudását tanítványaiba. Évekkel később, mikor Budapesten a tanító- és tanárképzős lányok kongregációjában dolgozott, a diáklányok így vélekedtek róla: "P. Bíró kitűnő szónok, csodálatosan jó nevelő, de csapnivaló tanár."

1989 augusztusában, 29 éves korában utazott Innsbruckba, hogy megkezdje 3 éves teológiai tanulmányait. Nagy buzgalommal fogott a munkához. Eleinte nem is volt semmi baj. A festőien szép fekvésű Innsbruck éghajlata azonban nem mindenki számára volt kedvező. Forró, sirokkószerű szelek járják át a völgyet, bomlasztják a más éghajlathoz szokott, gyengébb idegzetű emberek életerejét. A harmadéves vizsga előtt Feri váratlanul kidőlt. Az orvos súlyos idegkimerülést állapított meg, s minden munkától, még az imától is eltiltotta.

A szentelés ideje rohamosan közeledett. A vizsgáról lemaradva betegen, tehetetlenül, hasznavehetetlenül feküdt a rendház nyaralójában, mintegy másfél óra járásnyira a várostól. Ismét felmerült benne a jövő bizonytalansága. Mi lesz belőle? Laikus testvérként fogja szolgálni Istent, vagy talán el is küldik a Társaságból? Félelem, szomorúság töltötte el a lelkét.

Ablakából az ősrégi Brenner útra esett a tekintete. Kedves szentjére, Szent Szaniszlóra gondolt. A Bécsben tanuló fiatal lengyel gróf, akire hazájában oly fényes jövő várt, meghallotta Isten hívó szavát, fölvetelét kérte a Jézus Társaságba. Canisius Szt. Péter, a rendtartomány főnöke azonban megtagadta kérését, mert félt apjának, a hatalmas főúrnak bosszújától. Erre az ifjú 1567-ben Rómába sietett – éppen ezen az úton haladt végig gyalogszerrel –, hogy az általános rendfőnökhöz, Borgia Szt. Ferenchez forduljon kérésével. Nem volt neki fontos, laikus testvér lesz-e vagy tanuló rendtag, csak egyet kívánt: hogy Isten akarata szerint a Társaság tagja lehessen.

Bíró Ferenc is biztos volt benne, hogy Isten akarata szólította a Jézus Társaságba. De akkor el is fog simulni minden akadály, nem fogják elküldeni a rendből. Hogy aztán mint papot vagy mint segítőtestvért akarja magának Isten lefoglalni, az nem az ő gondja, afelett Isten dönt. "Ebben a pillanatban – így beszélte el később – világosan megértettem a mindenre való készség, az indifferencia lényegét." – A levertség és kétség nyomtalanul eltűnt. Átadta magát a gondviselő jó Istennek: tegyen vele az Ő legszentebb akarata szerint. Nem fásult

lemondás volt ez, hanem gyermeki önátadás. Tudta, hogy a legjobb fog vele történni, bármi is az, mert a legjóságosabb és egyben leghatalmasabb Atya intézkedik sorsa felől.

A nagy lelki nyugalom, s bizonyára Szent Szaniszló közbenjárása is hozzájárult ahhoz, hogy állapota szinte észrevétlenül, lassan javulni kezdett. Egy napon a rektor magához hívatta, és közölte vele, hogy mivel idegállapota még nem bírja el a tanulást, a rend előjárósága úgy döntött, hogy a teológia harmadéves vizsgájával egyelőre adós marad, a pappászenteléstől azonban nem tartja vissza.

1901. július 26-án szentelte pappá a brixeni püspök az innsbrucki jezsuita templomban.

P. Bíró első miséjét a szatmári jezsuita templomban mutatta be, ott, ahol hivatása ébredezni kezdett.

A gyöngélkedő

A pappá szentelés után a fiatal jezsuita legfőbb feladata az volt, hogy egészsége helyreállása után minél előbb befejezze teológiai tanulmányait.

Egy évig Szatmáron maradt, majd Nagyszombatba került mint az újoncmester segítőtársa. Azonban mind Szatmáron, mind Nagyszombatban annyit apostolkodott, különösen az ifjúsági Mária Kongregációban, hogy nem sok ideje maradt a tanulásra. Kongreganistái nagyon szerették, bizalommal fordultak hozzá problémáikkal, sokan kérték fel lelkiatyjuknak. A novíciusok is példaképüket látták benne. Az újoncmester, látva, milyen kitűnő hatással van a fiatalokra, szívesen bízta rá a novíciusokkal való foglalkozást. Mindez oda vezetett, hogy P. Bíró egyáltalán nem tanult. A tanév véget ért, de vizsgáról szó sem lehetett.

Elöljárói belátták, hogy mentesíteni kell őt a lelkipásztori és minden más munka alól, amely elvonja a szaktudományokban való elmélyüléstől, ezért Pozsonyba küldték. Először is le kellett tennie az elmaradt vizsgát a teológia harmadik évéről. A vizsga nem sikerült valami fényesen.

Következett a nagy záróvizsgára való felkészülés ideje. Az előjárók nem csalódtak p. Bíróban. A rendelkezésre álló tanulmányi időt lelkiismeretesen használta fel, úgyhogy 1904 májusában jelentkez-

hetett Innsbruckban az utolsó vizsgára. Ez volt életében a legnehezebb vizsga. Két teljes órán át iparkodott négy tanár latin nyelven megbizonyosodni arról, mennyire tette magáévá az egész bölcseletet és hittudományt. Végül is megállapították, hogy tudása meghaladja a középszert. Ennek a vizsgának az alapján avatta később P. Bírót doktorrá a római Gergely Egyetem.

A harmadik próbaév

A Jézus Társaság alkotmánya szerint az utolsó fogadalmak előtt a már fölszentelt papnak még egy ún. harmadik próbaévet kell magányban és lelkigyakorlatok között töltenie. Ezt p. Bíró 1904–1905-ben végezte Nagyszombatban. Most már a teológiai tudás és az évekig tartó aszkétikus gyakorlatok fényében, érett férfias reflexióval, apostoli nagy eszmék kialakult látószögében hatolt be olvasmányai, elmékedései anyagába. A 30 napos lelkigyakorlatok magányában vizsgálta, mennyire sikerült Jézus szellemét elsajátítania, s igyekezett Krisztussal való kapcsolatát még jobban elmélyíteni. Emellett segítette a novíciustestvér munkájában, és vezette a nagyszombati főgimnázium Mária Kongregációját is.

A sok elfoglaltság közepette gyorsan múlt az idő. A harmadik próbaév végén a következő jelentést küldték róla a tartományfőnököknek:

"A páter készséggel és jószívvel vállalt minden szolgálatot. Novíciusainak ügyesen magyarázta a keresztény hitigazságokat. A tanulóifjúság kongregációját nagy sikerrel vezette. A Jézus Társaság alkotmányát nagy szorgalommal és jó eredménnyel tanulmányozta. Alkalmassá szónoklásra, lelkigyakorlatok adására, gyermekek oktatására."

1906. február 2-án Kalocsán tette le p. Bíró az ünnepélyes négyes fogadalmat. Egyik kezében égő gyertyát, a másikban fogadalmainak saját kezűleg írt szövegét tartotta. A szentmisét az általános rendfőnököt helyettesítő p. Molnár kalocsai rektor mondta. Saját áldozása után az Úr Jézust az Oltáriszentségben a paténa fölött tartva fordult a fogadalmat tevő felé. P. Bíró felolvasta fogadalmainak szövegét, majd összehajtva a papírlapot, a Szentséget tartó pap szabad ujjai közé helyezte azt, és megáldozott. A kórus pedig rázendített Szent Ignác felajánló imájára: "*Suscipe, Domine, universam meam libertatem. . . Fogadd, Uram, teljes szabadságomat. . .*"

A kalocsai konviktus élén

A harmadik próbaév elvégzése után p. Bírót Kalocsára küldték előljárói a Stefaneum nevű, jezsuita vezetés alatt álló konviktus főprefektusának. Nagy felelősség és gond nehezedett a vállára. Az intézet minden nevelési, iskolai és anyagi ügye reá tartozott. Két osztályban még hittant is tanított.

"Fölkérem, komolyan reformálja meg a konviktust" – fogadta érkezésekor az új főprefektust a p. rektor.

Hogyan fogjon a reformhoz? Főleg a VII–VIII-os nagyfiúk jelentettek problémát. A bizalom és szeretet módszere, a nagyobb kedvezmények és szabadság megadása csődöt mondott náluk. A páternek saját tapasztalatai alapján kellett rájönnie arra, amit az év végén a jezsuita provinciális, p. Schwartzler így foglalt össze: "A nevelőnek úgy kell bemutatkoznia, hogy fogai is vannak, amelyekkel harapni is tud, hadd féljenek tőle; csak azután mutassa meg, hogy van szíve, szeretete, szelídsége, jósága, türelme is. Te fordítva csináltad, azért volt annyi bajod."

P. Bíró megtalálta a kulcsot a problémák megoldásához.

A gyermekek nevelésének természetes kerete a család. Az igazi keresztény nevelőintézetben is a családi légkört kell megteremteni. A családi nevelésben a természetfeletti eszközök mellett fontos a buzdítás, elismerés, jutalmazás, de ha szükséges, a dorgálás és fenytetés is. Mindezeket az édesapa, édesanya vagy a jó nevelő szerető szívvel alkalmazza, mindig a gyerek testi-lelki fejlődését tartva szem előtt.

P. Bíró tekintete az imázsámulyán álló Jézus Szíve-képre esett. Az Úr Jézus Alacoque Szt. Margitnak adott kinyilatkoztatásában kifejezte azt a kívánságát, hogy a családok helyezték magukat az Ő szerető Szívének oltalmába, és adják oda magukat az Ő szolgálatára. Megígérte, hogy akkor megáldja őket, a "meghasonlott családokat ismét egyesíti, és megsegíti őket minden szükségükben".

A páter visszaemlékezett a saját gimnazista korára. Ötödikes volt, amikor beiratkozott a Jézus Szíve Társulatba. Most, pedagógus szemmel nézve akkori önmagát, látta, milyen hatással volt életére ez a tény. Az Úr Szívének tisztelete, a Neki való felajánlás nem passzív

ráhagyatkozást jelent. Magába foglalja a komoly törekvést a Szent Szív akaratának mindenben való leghűségesebb teljesítésére. A Szív az Úr Jézus egész belső világát, jellemét, gondolkodását jelenti. A tisztelet főképp abban nyilvánul meg, hogy az ember Hozzá hasonlóan akar gondolkozni, cselekedni, mindenben az Ő példáját követve. A Jézus Szíve-tisztelet másik vonása az engesztelés. A bűnökkel megsértett isteni Szívet tisztelő lélek a bűnökkel ellentétes erények gyakorlásával törekszik szeretetét megmutatni. Micsoda jellemképző erő forrása a Jézus Szíve-tisztelet!

Sokat, sokféleképpen beszélt p. Bíró a fiúknak a legszentebb Szív tiszteletéről, hogy mind mélyebben megértsék annak lényegét. Így mindig közelebb hozta őket az Oltáriszentségben köztünk dobogó Szent Szívhez. Az elsőpénteki nagykilencedet minden fiú elvégezte, legtöbbjük gyakori szentáldozó, sok közülük napi áldozó lett. S p. Bíró szívét mélységes öröm töltötte el, mikor látta, hogy az óraközi szünetekben vagy a délutáni órákban milyen sok diák térdel a szentségi Jézus oltára körül a kápolnában.

A konviktus szelleme valóban megváltozott. Sokak véleményét tükrözi p. Bíró egyik munkatársának írása: "a konviktus ő alatta a legvirágzóbb állapotát érte el, mind tanulmányi előmenetel, mind a lelki élet szempontjából."

P. Bíró hátatelt szívvel, boldog örömmel élvezte az Úr Szíve áldásának és saját nehéz, fáradtságos munkájának szép eredményét. Ő maga írta alázatos egyszerűséggel: "Jól sikerült, kitűnően sikerült minden." És akkor – sikereinek és terveinek tetőpontján – egészen váratlanul kapta rendi előljárótól az utasítást, hogy munkakörét más-sal kell felcserélnie. Pozsonyban a gimnazisták és férfiak kongregációjának vezetését bízták rá.

Fájt p. Bírónak, hogy el kell hagynia a konviktust, de azért volt szerzetes, hogy őszintén, készséges és nagy lélekkel engedelmeskedjék. 1910. augusztus 16-án vett búcsút eddigi tevékenységének színhelyétől.

A budapesti fiatalság között

P. Bíró mindössze egy évet töltött Pozsonyban, utána előljárói Budapestre helyezték át. De a rövid pozsonyi tartózkodás tapasztalatai még jobban megerősítették benne azt a meggyőződést, hogy

a jövő alakulása szempontjából kulcskérdés az ifjúság nevelése. Öntudatos, gyakorlati keresztény életre kell őket nevelni, hogy az iskolából, egyetemről kikerülve és szétszéledve az egész országban, betölthessék környezetükben a kovász szerepét.

Az ilyen nevelésre p. Bíró az adott körülmények között a Mária Kongregációkat tartotta legalkalmasabbaknak. Tévedésnek bélyegezte azt a felfogást, hogy a kongregáció pusztán jámbor egyesület. Sokkal több ennél: az önengesztelődésen kívül a szociális és apostoli tudat felébresztése, fejlesztése, irányítása is feladatai közé tartozik.

Amikor 1911 őszén átvette Budapesten az egyetemi Mária Kongregáció vezetését, először is arra törekedett, hogy kongreganistáit megerősítse a hitben. Rámutatott a kinyilatkoztatott igazságok ésszerűségeire, hogy a gimnáziumból magukkal hozott hit szerinti életet férfias öntudatossággal vállalják. Megszilárdította őket a keresztény erkölcsi felfogásban, és gyakorlati hitéletre szoktatta őket.

Nem elégedett meg azzal, hogy ő maga oktassa és képezze a fiatalembereket hivatásuk katolikus szellemű betöltésére, hanem önképzésre is szorította őket. A kongregációs szakosztályokat a különböző egyetemi szakok szerint szervezte át, hogy kongreganistái gyakorlati irányban fejleszthessék tudásukat, s a keresztény eszményeket tökéletesebben tudják majd érvényesíteni pályájukon. Így a bölcsészek szakosztálya a keresztény pedagógia és filozófia kérdéseivel foglalkozott, a technikusoké szakkérdéseken kívül a szociális élettel keresett kapcsolatot, az orvosok a vallás és az orvostudomány érintkezési pontjait tárgyalták meg; a jogi szakosztály a keresztény állambölcselet és az egyházjog művelését tűzte ki céljául. A szociális szakosztály feladata az elméleti és gyakorlati társadalomtudomány művelése volt.

Az egyetemre lányok is jártak. P. Bíró visszaemlékezett erdélyi lelkigyakorlatos körútjára, ahová 1904-ben küldték előljárói. Mennyire megrémült akkor, amikor megtudta, hogy lányiskolákban is kell lelkigyakorlatot adnia, hiszen addig sohasem foglalkozott még lányokkal! . . . Aztán a nagyszebeni kápolna varázslódott lelki szemei elé. Láta a sok figyelő leányarcot, és látta önmagát a szószéken, áthatva a gondolattól: ezeknek a lányoknak kell igazán katolikus magyaroknak lenniök, mert ezek formálják a jövőt. Minden férfi egy

édesanya ölen nő fel, és ott, kicsi korában kapja meg a nevelés alapjait.

Az egyetemi hallgatónőknek nem volt külön kongregációjuk. A buzgóbbak a Sacré Coeur-zárda Baross utcai Tanítónők Kongregációjába jártak. P. Bíró egyelőre csak figyelte őket.

Az 1912–13-as tanév kezdetén azt a megbízatást kapta, hogy az angolkisasszonyok kérésére hetenként tartson exhortációt a bennlakó növendékeknek, gyóntassa őket, és a volt növendékek kongregációját vezesse.

P. Bíró örült a megbízatásnak. A női ideál pontosabb megismerésére törekedve tanulmányozni kezdte a nagy női alakok életrajzát. Főleg az első keresztény századok női szentjei és a régi magyar nagyszasszonyok érdekelték. Közben figyelte a sok kis és nagy leányt, fiatalasszonyt és ősz matrónát, akiknek lelkivezetését rábízta. Hamarosan megállapította, hogy nagyon elmaradnak tanulmányai asszonytípusaitól. Pedig az anyag ugyanaz, tehát ugyanolyan női jellemeket lehetne kialakítani ma is és bármikor, megfelelő eszközökkel. A jellemképzés legfőbb tényezőjében, a nevelésben kell tehát a hibát keresni.

1912-ben, karácsonyi lelkigyakorlatok után, megalakult az egyetemi hallgatónők önálló Mária Kongregációja. Most egy újabb női típust ismert meg a páter. Tapasztalatait később így foglalta össze: "A leányok zöme elüt az általános női típustól. Nagyobb nyugodtság, nagyobb higgadság, nagyobb következetesség található náluk. Kimertebbek, hidegebbek. Amellett igazán meggyőződések és következetesen vallásosak. Igen kevésnél találtam érzelmi és képzelmi túltengést. Gyónásaikat, a lelkivezetési ügyeiket . . . igen józanul, katonás rövidséggel és határozottsággal végezték. Skrupulizáló alig volt közöttük. E jó tulajdonságaikat én az értelem uralmának tudom be. A tudás, az ész emberei voltak . . . még az érzelmi momentum is az eszeség, mérséklés imponáló alakjában jelentkezett náluk. Éppen e tapasztalatok alapján foglaltam állást a nő alapos, tudományos kiképzése mellett."

Az életrajzi tanulmányok és saját tapasztalatainak összevetése, valamint máter Almásival, az angolkisasszonyok főnöknőjével folyta-

tott beszélgetések alapján két alapvető hiányosságot állapított meg P. Bíró a magyar nőnevelésben:

1) Nincs megadva a lehetőség a lányoknak arra, hogy komoly hittantudásra tegyenek szert;

2) A mindennapi, a családi életben nélkülözhetetlen munkákra nem tanítják meg őket. S a lányok nem is akarják megtanulni azokat, mert a közszellemnek megfelelően "alacsony foglalkozásoknak" tartják azokat.

Hogyan lehetne megjavítani a magyar nőnevelést? Először is megfelelő nevelőket kell kiképezni. – A páterben felmerült egy "női hittaniskola" képe.

Tanyákon, falvakban, munkásnegyedekben

1914 nyarán kitört a világháború. P. Bíró katonagyóntatónak jelölték ki a Budapestről a frontra induló csapatokhoz. Döbbenetes valóságra ébredt: katonasorban levő falusi, tanyai katolikus fiúk akárhány esetben nem tudtak keresztet vetni, nem tudták a miatyánkot, s a gyóntatószékben kellett őket előkészíteni első szentgyónásukra, áldozásukra.

P. Bíró ráébredt, milyen szűk társadalmi körben mozgott eddig. Kérte elöljáróit, küldjék vidéki misszióba.

Egyik missziót a másik után tartotta. Hogy megismerje a népet, a szorosan vett missziós munkán kívül minden alkalmat megragadott, hogy elbeszélgessen a vidéki férfiakkal, nőekkel, gyerekekkel. Összeszorult a szíve, látva nagy elmaradottságukat a kultúra minden területén. Mit csinál a vidéki értelmiség? A pap, tanító, orvos, jegyző, gyógyszerész hivatása lenne, hogy a nép lelki, szellemi, anyagi kultúráján dolgozzék. Ehelyett úgy viselkednek, mint valami felsőbbrendű lények, akiknek semmi közük az egyszerű emberekhez. Annyit érintkeznek csak velük, amennyi hivataluknál fogva elkerülhetetlen.

Mi a helyzet Budapesten? Milyen a városi embereknek, a munkásoknak az élete? – Alig érkezett vissza a fővárosba, fölfedező útra indult. Bejárta a külvárosokat, minden alkalmat fölhasznált, hogy beszédbe elegyedjék a munkásokkal, és megállapította, hogy helyzetük még rosszabb, mint a tanyai népé. A tanyán még hisznek az emberek, de itt már hitüket is elvesztették. Istentől rendelt vezetőik,

az üzemek tulajdonosai, igazgatói, mérnökei, hivatalnokai éppúgy nem törődtek a munkásokkal, mint a falusi értelmiség a rábízottakkal.

Budapest külvárosaiban tízezrek azért nem járnak vasárnap és ünnepnapokon szentmisére, mert nincs megközelíthető templomuk. A paphiány miatt sok iskolában hitoktatás sincs. Vidéken pedig képesítés nélküli, gyakran másvallású tanítók és tanítónők tanítják a katolikus hittant, vagy senki sem tanítja. S megtörténik, hogy megszületnek, felnőnek és meghalnak emberek anélkül, hogy papot látnának.

Emberek kellene, akik teljesen a magyar nép alázatos szolgálatára szentelik életüket, lelki, szellemi, anyagi kultúráját visznek a tanyák, falvak, munkásnegyedek elhanyagolt területeire. S ha nem akadnak férfiak erre a munkára, mert nagy részük katonai szolgálatot teljesít, a frontokon harcol, miért ne tehetnék meg mindezt nők? Az Úr Jézust és apostolait is követték a galileai asszonyok, segítségükre voltak a nők a papságnak az örömhír hirdetésében is, s szolgálataikat el is fogadták. Miért ne lehetne mindezt megtenni most is?

Apostolnők képzésére van szükség.

Apostolnőképző

Mi is lenne az apostolnők feladata? Nem elég, hogy az iskolai hitoktatást vállalják. Elvégezhetnének sok olyan egyházi munkát, amihez nem feltétlenül szükséges felszentelt pap. Az iskolából kikerült fiatalságot, felnőtteket is taníthatnak hittanra. Ahol templom sincs, szükségképpen is létesíthetnének, gondoskodva az ünnepnapokon szentmisét bemutató vendégpapról. Ha pedig a nagy távolság vagy a paphiány miatt ez sem megoldható, akkor is gyűjtsék össze a lakosságot, imádkozzák el velük a szentmise szövegét, magyarázzák meg az egyes részeket, tartsanak kis buzdító beszédet, végezzenek velük lelki áldozást (mindez 40 évvel a II. vatikáni zsinat előtt!).

S ott van a nép kulturális és anyagi felemelésének feladata. Az Úr Jézus nemcsak tanított, nemcsak az Isten országát hirdette, nemcsak lelki táplálékot adott. Meggyógyította a betegeket, kenyeret adott az őt követő tömegnek, körüljárt mindenivel jót téve. Az Ő példáját kell követniük az apostolnőknek. A nép között élve, az ő sorsukban osztozva megosztani velük mindenüket, amijük van, elé-

jük élni az Istennek tetsző életet. P. Bíró ifjúkori tervezgetéseire gondolt: milyen szerepet is szánt édesanyjának a falu életében? Mintaszerű veteményeskert, gyümölcsöskert, baromfityenésztés. . . Édesanyja majd megtanítja az asszonyokat, mit hogyan lehet jobban csinálni, hogy a jó Isten adta teremtett világot a Teremtő akarata szerint felhasználva építsék földi boldogságukat is. Igen, az apostolnőknek minden munkához érteniök kell, amit a falusi, tanyai embernek el kell végeznie. Azután ki kell fejleszteni a magyar nép Isten adta képességeit, a népművészet különböző fajtáit. Gondoskodnia kell a testet-lelket felüdítő erkölcsös szórakozásról is. . .

Az apostolnőképző iskolában a komoly elméleti képzés mellett helyet kell adni a gyakorlati tárgyakra is. – Így került bele a tervezett tananyagba a filozófia, dogmatika, morális, szentírás, liturgia mellé a néprajz, népi szokások, népi játékok, népi tánc, azután a főzés, varrás, kertészkedés, állattenyésztés. . . Persze idő hiányában nem tanulhatja meg mindezt mindenki. Azért szabadon választhat majd minden hallgató egy gyakorlati tárgyat, s abban komoly szakképzettségre tesz szert, s a hittudományi tárgyak mellett vizsgát tesz ebből is.

A megbeszélésre összeült tanári kar megdöbbenve hallgatta p. Bíró lelkes magyarázatát. Hiszen ez így elképzelhetetlen! Hogyan lehetne ugyanabban az iskolában magasfokú hittudományt meg főzést és varrást tanítani? Hitoktatónő-képzőben örömmel vállalják a tanítást, de ha p. Bíró ragaszkodik ehhez az elgondoláshoz. . .

A páter világosan átlátta a helyzetet. Ha ez a tanári kar nem vállalkozik, nem fog tudni másikat összeszedni. Csinálják hát meg a hitoktatónő-képzőt úgy, ahogyan a legjobbnak látják. Jó dolog lesz az is, hiszen valóban nagy szükség van rá, hogy az iskolai hitoktatásban is a papság segítségére siessenek.

A hitoktatónő-képzőnek az angolkisasszonyok adtak helyet. Így alapítójukról, Ward Máriáról Ward Kollégiumnak nevezték el az iskolát. Az 1916–17-es tanévtől működő kollégium számos hitoktatónőt nevelt, akik a fővárosi és állami iskolákban kiváló munkát végeztek.

A Ward Kollégiumból kikerült hitoktatónők összefogására, továbbbi lelki fejlődésük és szakmai támogatásuk biztosítására alakult meg p. Bernhard Zsigmond jezsuita atya vezetésével a Sodalitium, a

hitoktatónk társulata. P. Bernhard halála után p. Bíró kérték fel a Sodalitium elnökének. S a páter elvállalta, pedig ekkor már provinciális is volt, így az egész magyar jezsuita rendtartomány gondja is az ő vállaira nehezedett. Nyolc éven át vezette a Sodalitiumot. . . Havonta két gyűlést és egy tanácsulást, évente egynapos rekolekciót, kétévenként nyolcnapos lelkigyakorlatot tartott velük. Ismertette a pápai körleveleket, előadásokat tartott a gyermeknevelésről, hitoktatásról, retorikai órákat adott. A gyűlések, előadások után ottmaradt velük, megbeszélni egyéni és szakmabeli problémáikat. S mindazt, amit adott, törekedett átszőni azokkal a gondolatokkal, melyek állandóan foglalkoztatták.

Életén végignézve p. Bíró világosan látta, hogyan vezette a gondviselő jó Isten lépésről lépésre azokra a területekre, ahol készségesen figyelő szeme és szíve meglátta a hazáját, népét, az egész emberiséget fenyegető bajokat. Ezeknek a bajoknak gyökeres gyógyítására az egész emberi életet átjáró "orvosságra" van szüksége. Ilyen "csodaszer" az a szeretet, melyet a megtestesült Szeretet példája mutat, s mely az Úr Jézus szentséges Szívében összpontosul. Az Istenember szereteturalmának, Jézus Szíve uralmának kell megvalósulnia az egyén, a család, a társadalom életében.

Jézus Szívének követése a Szent Ignác-i lelkigyakorlatok szellemében

Kövessetek engem, éljetez úgy, amint példát adtam nektek – szól Jézus felhívása. Ez a felszólítás minden idők minden emberéhez szól. Krisztus követésének erre az útjára vezet Szt. Ignác is a lelkigyakorlatokban.

A jezsuita a Szent Ignác-i lelkigyakorlatokon nevelődik. Életében kétszer végez 30 napos, évente 8 napos lelkigyakorlatot a jézusi lelkület megszerzésére, elmélyítésére, életre váltására. De ezeket a lelkigyakorlatokat nemcsak a jezsuitáknak, szerzeteseknek, nem is csak papoknak szánta Szt. Ignác. Mindenkinek szólnak, aki őszintén vágyik élete megjavítására, és nagy lélekkel kész elkötelezni magát a Krisztus oldalán való küzdelemre, abban a hivatásban és életformában, amelyre Isten hívja.

A lelkigyakorlatok során kialakul bennünk az a valóban eleven, bensőséges, meghitt viszony Krisztussal, mely erőt és lendületet ad, hogy mindennapi életünkben a ma is közöttünk élő Krisztust kö-

vessük, az Ő munkatársai legyünk. Lelki életünket a jövőben olyan új alapra építjük, hogy egyre inkább "ugyanaz a lelkület töltsön el bennünket, amely Krisztus Jézusban volt", ami az Ő szentséges Szívét eltöltötte. A szív a köznapi használatban is, a bibliai értelmezés szerint is a személyiség legmélyebb központja. Jézus Szívének követezése tehát a valóságos, a történelmi, a teljes Krisztus követését jelenti, úgy, amint az evangéliumok elének állítják az Úr személyét: rejtett és nyilvános életében, szenvedésében és feltámadásában.

P. Bíró különös jelentőséget tulajdonított az Úr Jézus rejtett életének. Hiszen kevés embert szólít a jó Isten gondviselő szeretete a nyilvános apostoli életre – mint ahogy az Úr is csak néhányat hívott tanítványai, követői közül erre az életútra. Az emberek döntő többsége a názáreti rejtett életre hivatott, ilyen körülmények között kell mintáznia örök Példaképét.

Az Úr Jézus imádságos, munkás, az anyagot megszentelő, mindenben Isten akaratát kereső és szerető názáreti életét bármilyen foglalkozásban bárki megmintázhatja. Akit ezen az életúton vezet a jó Isten, "szent egyszerűséggel és fönséggel éljen, mint az Úr Jézus élt 30 éven át Názáretben, és akkor szentül él, ha soha semmi feltűnőt, rendkívülit nem is végez. Higgye Krisztus evangéliuma szerint, hogy az elrejtett életben nagy szent lesz, ha az Úr Szívéhez hasonlóan él az elrejtettségben, hiszen az Úr sem cselekedett élete ezen szakaszában semmi feltűnőt, semmi rendkívülit. A Szűzanya és Szent József pedig egész életükben csak a szürke, hétköznapi életet élték egyszerű lélekkel, mégis szentek ők, a nemzetek Apostola felett szentek."

Az Úr nyilvános életéről szólva p. Bíró rámutatott az Üdvözítő apostoli módszerére. A Megváltó a szegényeknek hirdette az evangéliumot. Tanításában, példabeszédeiben ott szerepelnek a mindennapi élet foglalkozásaiból merített képek: a magvető, a szőlőmunkások, a jó pásztor, hűtlen intéző, igazságtalan bíró. . . Szentégeit külső jelként szolgáló anyaghoz: vízhez, olajhoz, krizmához, kenyérhez, borhoz kötve rendeli. "Egyesíti bennük a legközösgebb anyagot a legtökéletesebben szellemi dologgal, a kegyelemmel, sőt Isten Fia testével és vérével. Mily megszentelőnek, szentnek kell lennie az igazi keresztény szemében az anyagnak!" – tanít p. Bíró. – Jézus "körüljár, jót cselekedvén": betegeket gyógyított, ke-

nyérrel táplálta a sokaságot. . . Nemcsak a lélek szükségleteire válaszolt, gondja volt az emberi test jólétére is.

Amit az Úr a földi életben tett és elszenvedett, mindannak rugója az Ő végtelen szeretete az Atya és az emberek iránt. Szeretet, amelynek szimbóluma és legmélyebb kinyilatkoztatása lándzsával átvert Szíve.

Ha a mindennapi élet dolgai és az emberek testi szükségleteire adott válasz oly fontosak voltak a Megváltó szemében, miért ne lennének ugyanolyan fontosak azok számára, akik az isteni Szív követőinek vallják magukat?

Felajánlás, engesztelés, apostolkodás

A Jézus Szívének tett felajánlás, felszentelés p. Bíró szemében mindenekelőtt a keresztény élet általános követelményeinek lehető legteljesebb betöltését jelentette. Itt pedig a legfőbb norma a főparancs, a szeretet parancsa szerinti élet. A vallásos élet nem korlátozódhat a templomra, nem merülhet ki ájtatossági gyakorlatokban. Az egész emberi életet át kell járnia. P. Bíró ezerszer elmondta: "Nem gyakorolni kell a vallást, hanem élni kell a gyakorlati vallást." Ha azt akarjuk, hogy Jézus Szívének tett felajánlásunk ne legyen csupán illúzió, törekednünk kell, hogy állapotbeli és hivatásbeli kötelességeink teljesítését áthassa az Isten és a felebarát iránti szeretet. Ezek a feladatok a teremtett dolgokhoz kapcsolódnak. Márpedig az ember, mint azt Szt. Ignác is tanítja a lelkigyakorlatok 2. alapelvében, köteles a teremtett dolgokat felhasználni – a lehető legjobban felhasználni, minden ember ideiglenes és örök boldogsága érdekében. A mód, ahogyan élünk pl. az idővel, az anyagi javakkal, a kulturális értékekkel, természeti adottságainkkal, a társadalomban elfoglalt helyünkkel, állandó alkalmat nyújt a főparancs teljesítésére. A Teremtő szándékainak megfelelően használt teremtmények által a lélek mélyén sarjadt szeretet "testté lesz". A javak önző birtoklása pokoli légkört teremt. Az őszinte szeretet megnyithatja a Mennyek Országá kapuit. A teremtett dolgok felhasználása a szociális szeretet jegyében út a cél felé, hogy Isten legyen "mindenben Minden".

Jézus lándzsával átvert szívének és e Szív által annyira szeretett személyek erkölcsi nyomorának szemlélete az engesztelés izzó vágyát gyújtotta p. Bíró szívében. Az engesztelés válasz egy meg-

sebzett szeretetre. Az Egyház tanításában ez a válasz soha nem viselte magán a jogászkodás vagy a szentimentalizmus jegyeit. P. Bíró is jól látta, hogy az engesztelés nem csupán ájtatoskodás vagy szép imák ismételése. Tiszteletben tartotta a különböző engesztelő ájtatosságok hagyományát, de a hangsúlyt másra helyezte. Az ő felfogása szerint az engesztelés inkább a gyakorlati tettekben megnyilvánuló jóvátételben, az erkölcsi rend helyreállításában áll.

A teremtett dolgok használata az a terület, ahol a legtöbb bűnt elkövetjük, ahol leginkább megtagadjuk Isten és az embertárs szeretetét akár cselekedet, akár mulasztás által. Tehát ezen a téren igen sokat kell jóvátennünk. Néhány példa az általa felsorolt hibákból: a javak önző birtoklása; azok igazságtalan elosztása kicsiben és nagyban; a hiú kiadások; a lustaság, hanyagság, féltudás az állapotbeli és hivatásbeli kötelességek teljesítésében; a talentumok fel nem használása az embertársak javára; pazarlás akár gondtalanságból, akár élvezetvágyból; stb.

P. Bíró Szt. Ignác szemével nézte a teremtett dolgokat. Isten keze alkotása minden, ajándék és Isten nagy megbízatása, hogy az ember által elérhessék Teremtőjüktől kapott céljukat, Isten dicsőségének szolgálatát. Szent Pállal együtt érezte a természet vajúadását, sóvárgását egy jobb világ után, amelynek része lesz majd Isten fiainak megdicsőült életében. "Isten örök terve, hogy szentháromságos életébe felvegye az embert és az ember által az egész teremtett világot. Ez megvalósul Jézus Krisztusban, az Istenemberben; és megvalósul, folytatódik az emberekben, az Egyházban az Úr Lelke által. Krisztus, Egyháza által, megszületik az emberiségnek, és fejlődik az élet teljessége felé, amikor Isten lesz mindenben Minden."

Az elsőrendű feladat az ember számára a szív megtérése. Az igazi Jézus Szíve-tisztelő elsősorban a saját életében állítja helyre a rendet. Így a mindennapi élet dolgai, még a legszerényebbek is, a látszat szerint "profánnak" számítók is, az engesztelés eszközei lehetnek. A feltétel: feladatainkat jól végezzük és szerető szívvel. Ezt az engesztelés "aktív módjának" is nevezhetjük. Rendelkezésünkre áll a "passzív mód" is. Nem szükséges rendkívüli önmegtagadásokat keresnünk. Ha valaki jól akarja betölteni a főparancsot, saját életkörülményei elegendő felajánlanivalót kínálnak. A szenvedésnek és a halálnak kiszolgáltatott test, az első bűn által megmérgezett emberi

kapcsolatok, a bensejében "két törvény" közt megosztott személyiség – mindez eszköze lehet az engesztelésnek, vezeklésnek. A feltétel: megpróbáltatásainkat türelemmel és szerető szívvel viseljük el. – E kétféle engesztelési móddal átszőtt mindennapi élet révén bárki részt vállalhat szerényen, de valóságosan a megtestesült isteni Szeretet áldozatában.

Aki valóban megértette a jóvátétel aktív és passzív lehetőségét, s azokat nagylelkűen gyakorolja, hamarosan az engesztelés apostolává válik. A szerető szív igyekszik megakadályozni annak megsértését, akit szeret. Jézus Szíve, a kereszten lándzsával átvert Szív ne kapjon újabb sebeket. De mit mondott az Úr? "Bizony mondom nektek, amit nem tettetek eggyel is a legkisebbek közül, nekem nem tettétek." (Mt 25,45) Jézus azonosította magát a kicsinyekkel, a szegényekkel, szegénységük minden vonatkozásában. Ha tehát valaki apostolává válik a gondolatnak, hogy mindenki köteles a teremtet dolgokat annyira felhasználni, amennyire csak lehet minden ember ideiglenes és örök boldogsága érdekében, ez az apostolság a jóvátétel hatékony eszköze.

Ez az apostolság nemcsak az isteni Szeretet megértésének kivédésére irányul. Célja, hogy előkészítse ennek a szeretetnek az uralmát a világban. Végző célja az egész világ szeretetegysége Jézus Szívében, a mennyei Atya szándékának megfelelően. Ez az apostolság arra törekszik, hogy Isten fiai minden földi dolog használatát alávegyék az Üdvözítő Szíve szerinti igazságosság és szeretet törvényének.

Ez az a pont, ahol a jóvátétel vágya szárnyaló apostoli lendületet ad p. Bíró elgondolásában a Jézus Szíve-tiszteletnek.

Engesztelés, jóvátétel, apostolkodás által – p. Bíró legkedvesebb gondolata. Itt szabad folyást engedett Jézus Szíve – és kedvencei, az elhagyott nép – iránti gyöngéd és izzó szeretetének. Intuitív szellemének minden gazdagsága ezt az eszmét szolgálta.

Jézus Szíve Társulat, Jézus Szíve Szövetség

P. Bíró a Jézus Szíve Társulat keretében találta meg a lehetőséget arra, hogy a Szent Szív tiszteletének gyakorlati megvalósítását az egész országban élővé tegye.

Az ország gazdasági problémáival foglalkozva komolyan tanulmányozta a világ különféle országaiban működő különböző mezőgazdasági és ipari termelő, beszerző, értékesítő szövetkezetek felépítését. A szövetkezeti élet alap gondolata sok kis értéknek egy közös értékbe való tömörítése. Ez a közös érték a gazdasági területeken működő szövetkezeteknél sem csupán az anyagi tőke, beletartozik a tagok szellemi és jellembeli tulajdonságaiból összetevődő érték is. Lelki "szövetkezeteket" kellene létrehozni, ahol a lelki-szellemi értékek egyesítése és azok egymás között és másokkal való önzetlen megosztása lépne előtérbe, beleszámítva természetesen az isteni kegyelmi segítséget is, mely elsősorban szükséges mind itt, mind a gazdasági vonalakon.

P. Bótának, a Jézus Szíve Társulat központi igazgatójának is tetszett a gondolat, hogy az országban működő mintegy 600 társulati csoport több mint egymillió tagját összefogva indítsanak harcot a Szent Szív uralma megvalósulásáért. P. Bíró egy szép, egészséges gyümölcshez hasonlította a nagy szervezet felépítését. A Jézus Szíve Társulat a gyümölcs héja, amely összefogja az egész munkaterületet. Az országban működő csoportok képezik a gyümölcs húsát. Az életerejét képviselő magnak pedig, mely egyben az egész szervezet hajtóerejét adja, p. Bíró egy hivatásos apostolnőkből álló csoportot szánt. – Az apostolképzést nem sikerült megvalósítani az Angolkisasszonyokhoz vagy más női szerzetesrendhez kapcsolva; önálló társaságként kell tehát megszervezni őket.

"A Szív"

A Jézus Szíve Társulat tagjainak összefogására, egységes irányítására feltétlenül szükség van egy nyomtatott heti értesítőre. P. Bíró hozzáfogott a lap tervének kidolgozásához. – De lehet-e újságot alapítani pénz nélkül? P. Bírónak pedig nem volt pénze. A háborús viszonyok még nehezebbé tették a helyzetet. Minden hozzáértő ember igyekezett lebeszélni a pátert a tervről. De a nehézségek nem riasztották vissza. Lelkében már megérlelődött a lap képe.

"A Szív" legyen a neve. Hármast célt szolgáljon. Tartsa állandóan ébren a köztudatban, hogy Jézus legszentebb Szívének felajánlott ország vagyunk (1914. decembere 8-án I. Ferenc József ajánlotta fel népeit az Úr szent Szívének, 1915. január 1-én pedig a magyar

püspöki kar Magyarországot), s tanítsa az igazi, gyakorlati Jézus Szíve-tiszteletré. Nyújtsa hitbeli és valláserkölcsi ismereteket, adjon eligazítást gyakorlati dolgokban is mind vallási, mind profán vonalon. Legyen összekötő kapocs az egyes helyi szövetségek között, tájékoztasson azok helyzetéről, munkáiról, hogy egymástól tanuljanak, egymás példáján lelkesüljenek, a központ irányításával közös vállalkozásokra is kedvet, lendületet kapjanak.

Az újság megindításához be kell szerezni a szükséges papírt. Nyomdát kell keresni, amely előlegezi a munkát, hiszen csak a lap eladása után tudnak fizetni. Kiadóhivatalra van szükség. Lapterjesztők kellene. . . De az Úr Jézus megígérte az ő Szívét tisztelőknak: "Megáldom minden vállalkozásukat."

1915. szeptember 4-én megjelent "A Szív" első száma – egyelőre "kézirát gyanánt", mert a kért engedély még nem érkezett meg. Az első számból 9000 példány fogyott el. Mire pedig a harmadik szám elhagyta a sajtót, megérkezett az engedély is.

A magyar katolikusok örömmel fogadták "A Szív"-et. Az embe-
reket megkapta a lap újságformája, hangjának frissesége, határozott és következetes katolikus szelleme. A sikert nem utolsó sorban p. Bíró egyéniségében kell keresnünk. Igaz, nem volt vérbeli író, de minden sora nagy lelkének meleg szeretetét sugározta.

Hamarosan jelentkezett az igény, hogy a hazai kisebbségek nyelvén is jelenjen meg "A Szív"-hez hasonló újság. P. Bíró nem tudott ellenállni ennek a kívánságnak. A papírhány okozta nehézségek ellenére 1916 őszén megjelent A Szív újság szlovák és német nyelven is. A tízezres példányszámmal induló lap rövid idő alatt elérte a százhuszszeges példányszámot.

P. Bíró a béke szolgálatába is beállította lapjait. Lelkes örömmel karolta fel a békenagykilenced ügyét, melyet "Csanád apostoli lelkületű püspöke híveivel egyetemben" indított meg. De tekintete most már túlnézett az ország határain, az egész, háborútól elkínzott emberiség számára akarta kiesdeni, kiharcolni a várva várt békét.

Békeprogramja ez volt: minden hadviselő államban tömörüljenek a katolikusok egységes Jézus Szíve Országos Szövetségbe, és bírájára kormányait az igazságos béke mielőbbi megkötésére. A *Das Herz* révén a Békeszövetség gondolata a külföldi sajtóba is bekerült.

A szívgárda

A Szív terjesztésébe hamarosan belekapcsolódott néhány budapesti iskola lelkes kisdíákcsoportha. A kis önkéntes rikkancok, "Jézus Szíve postagalambjai" jutalmazására p. Bíró A Szív egy hasábját Gyermekekről engedte át. Ez még erősebbre fonta a kapcsolatot az újság és a gyermekvilág között. Vidéki gyermekek is egyre gyakrabban keresték fel soraikkal A Szívet. A szerkesztő megígérte a kis apostoloknak, hogy több helyet enged a Gyermekekről, ha az újságot olvasó és terjesztő nagyobb gyermekgárdát toboroznak.

Jézus Szíve-gyermekszervezetre akkor még nem gondolt senki. De a gyermekek felkapták a "gárda" szót. Az első szívgárda csapat 1920 februárjában alakult meg Szegeden a Miasszonyunkról nevezett apácák alsóvárosi zárdájában. Hamarosan az ország minden részéből jelentkeztek gyerekek gárdistának. A mozgalom szervezését és irányítását a Gyermekekről szerkesztője, Blaskó Mária vette kézbe.

A szívgárda a Jézus szívét tisztelő és Jézusért apostolkodó gyermekek szervezete. P. Bíró elgondolása szerint a tömeg-gyermek-pasztoráció eszköze. Tagja lehet minden gyermek. Nagyon fájt a páternek, hogy "örökké csak azzal foglalkoznak, aki jó". A Szent Szív a kis bűnösöket is hívja. P. Bíró nem akarta, hogy a szívgárda valami elit csoport legyen, hogy a rossz tanulókat kizárják. "Csak jöjjenek a gárdába megjavulni" – mondta. A szegény gyermekek miatt nem engedte meg az egyenruha kötelezővé tételét. Megkívánta, hogy a mindenkit átölelő szeretet és az igaz bensőség jellemezze a gárda életét. Ne hivatalos gyűléseket, hanem családi összejöveteleket tartsanak. A szeretet pedig egymás segítésében, támogatásában mutatkozzék. Otthon, a családban is segítsen a szívgárdista, amiben csak tud.

A Szív újság olyan vallásos gyermekmozgalomnak lett elindítója, melyre eddig még nem volt példa. Emberi kezdeményezés és elgondolás nélkül alakult ki, szinte magától hajtott ki azokból a magokból, melyeket A Szív elhintett, s melyek bőséges termést hoztak. 1936-ban p. Bíró bevallotta, hogy amikor Blaskó Máriával megindította az országban a szívgárda mozgalmat, nem is sejtette, mivé fog fejlődni. "Nagyítás nélkül merem leírni, hogy szinte csodával határos az, amit a gyerekek művelni képesek a jó gárdavezetővel együtt."

A hivatásos apostolnók feladatai

A hivatásos apostolnók képzésének gondolata egyre alakult, formálódott p. Bíró lelkében. Az apostolnóknak szánt feladatkör is egyre bővült, ahogy sorra feltárultak előtte a magyarságot, főleg a szegény népet sorvasztó bajok, s kialakultak lelki szemei előtt a bajok orvoslásának módszerei.

Először is az isteni haragot kell megengesztelni és fenyegető ostorát elhárítani a nemzettől. A Szentírásból és a történelemből ismeretes, hogy az igazak bűnbánó és engesztelő élete milyen hatalmas villámhárító. Szent Margit engesztelő élete példáját követve az apostolnók intézményének tagjai a modern életbe beleállva kell, hogy felajánlják magukat égő áldozatként elsősorban Magyarországra, de az egész világ bűneiért is.

Az Úr Jézus földi életének, a keresztény kor és középkor szerzeteinek példája szerint kell dolgozniuk a tagoknak a szegény, elhanyagolt nép lelki, szellemi, anyagi felemelésén, modern formában utánozva a régi szerzeteseket.

Mindehhez azonban biztos hit- és erkölcsstani tudáson kívül gyakorlati tudásra is szükségük van az élet minden területén. Mivel azonban Magyarországon nem létezik olyan iskola, mely megfelelő képzést biztosítana, az intézménynek magának kell sajátos iskola-rendszerét kialakítania, amelyet egyetemi szintű akadémia tetőz be.

És miért ne járhatnának ezekbe az intézményekbe külső növendékek is? Hiszen így elsőrangú vezetőket lehetne nevelni a nép köréből.

Az iskola első két évfolyama annyi képzést nyújtson, amennyi elméleti és gyakorlati tudás szükséges, hogy a falusi, kisvárosi, házi, háztartási, gazdasági munkákat tudatosan, önállóan, tervszerűen, jó eredménnyel, s amellelt örömmel végezzék az intézmény tagjai. A külső tanulók pedig otthonukba visszatérve lelkesedéssel vigyék előbbre családjukban mind a vallás-erkölcsei, mind a gazdasági életet, s legyenek majd jó feleségek és édesanyák, akik szorgalmasan munkálkodnak családjuk, a falu és a haza felvirágoztatásán.

Az iskolának mind a négy évfolyama pedig arra képesíti majd hallgatóit, hogy tudjanak falun, kisvárosban és missziókban gyer-

mekeknek, asszonyoknak, az iskolából kikerült fiatalságnak hittant tanítani, jegyeseket oktatni, lelkigyakorlatot adni, háztartási és gazdasági, háziipari, kereskedelmi, pénzügyi előadásokat tartani, egészségügyi, csecsemő- és gyermekvédelmi jótanácsokat adni, családi pasztorációt végezni. . .

Az akadémia képezi a társaság tanárnőit és azokat, akiket a tudományos kutatómunkába akarnak beállítani. Így a tantervében szerepelnie kell mindazoknak a tudományoknak, melyekből a középiskola különböző ágain érettségi bizonyítvány szerezhető. A teológiai fakultást teljes egészében ki kell építeni. Mivel az akadémián világi lányok vagy bármely női szerzetesrend tagjai is tanulhatnak, hozzáférhetővé válik a magyar nők számára a legmagasabb fokú hittudományi képzés.

Az iskolához azonban pénz kell. Pénz kell a letelepedéshez, az apostolnők képzéséhez. . .

P. Bíró kimondta a merész szót: ha nincs pénz, akkor teremteni kell. Apostoli céllal be kell állni a kereskedelembe, az üzletvilágba. Először könyv- és kegytárgykereskedést kell nyitnia az alapítandó társaságnak. Ezzel kettős célt ér majd el: üzleteiből megél, mint annyi kereskedőcsalád, s egyúttal apostolkodik is. A tisztességes haszonból jut majd további tervek megvalósítására, a fejlődés során nyert feleslegből népjóléti intézmények alapítására, az Egyház ügyeinek támogatására.

A páter tanulmányozni kezdte a katolikus sajtótermékek piacát. Szomorú kép tárult eléje. Hittudományi és aszketikus könyvek a papság számára elég szép számmal voltak, erről gondoskodott a Szent István Társulat. De katolikus szépirodalomról, ifjúsági és gyermekirodalomról vagy a nagyközönségnek való lelki könyvekről beszélni is alig lehetett. Az apostolnőknek nemcsak könyvkereskedőknek, hanem könyvkiadóknak is kell lenniök. Meg kell teremteniök és fel kell fejleszteniök a katolikus irodalom minden ágát, írásra ösztönözve a katolikus írókat. A rátermett tagoknak pedig szintén gyakorolniuk kell magukat a tollforgatásban. – Persze mindehhez nyomdára is szükség lesz. . .

S ami a sajtóra áll, az vonatkozik az üzletvilág más területeire is. Falvakban és kisvárosokban óriási szerepe van a boltoknak. Az em-

berek gyakran a boltossal beszélnek meg ügyes-bajos dolgaikat, nemegyszer még hit- és erkölcsbeli kérdésekkel is hozzá fordulnak. A boltban mindenki megfordul, azok is, akik messzire elkerülik a templomot. P. Bíró úgy gondolta, hogy az ő intézménye nem zárkózhatik el az apostolkodásnak e modern formája és lehetősége elől. Ezt oly nagyra becsülte, hogy tréfásan mondogatta: ha leányai majd a századik falusi boltot nyitják, kopogjanak koporsóján, s akkor ő örömeiben megfordul.

Munka közben sem szabad magukra hagyni az embereket. Miért ne volna lehetséges, hogy alapítandó intézményének egyes tagjai beállnának gyári munkásnak? Vagy gyári munkás miért ne léphetne be az intézménybe úgy, hogy továbbra is munkahelyén marad, s apostol lesz munkatársai között? – Fontos hivatali állásokban is dolgoznak már nők. Miért ne volna lehetséges, hogy egyik-másik tag beáll hivatalnoknak? Ha okos és ügyes, elérheti, hogy bizonyos idő múlva az üzemben vagy községben észrevétlenül diadalra juttatja a saját krisztusi és szociális felfogását, világnézetét.

Ha ezeken a fontos területeken való apostoli munkáról nem akarnak lemondani, akkor p. Bíró intézményének szakítania kell a hagyományos szerzetesi életmóddal. Nem írhat elő kötelezően szoros értelemben vett szerzetesi egyenruhát, s a tagok egy részének le kell mondania az együttélés boldogságáról is. Családjuk körében kell maradniok, vagy akár egyedül lakniok. Ennek megvannak a hátrányai, de nagy előnye, hogy közvetlen közelről gyógyíthatják a modern és beteg családot.

A közszellemet alakító és irányító tényezők közé tartoznak a Szent Ignác-i lelkigyakorlatok, melyek fenntartás nélkül Krisztus szolgálatába állítják az embert. P. Bíró úgy látta, hogy ma, amikor a nőknek akkora befolyása van a családban és a társadalomban, intézményének céltudatosan fel kell karolnia a lelkigyakorlatok széleskörű elterjedését a nők körében is. Alapos kiképzés után a tagok maguk is adhatnának ilyen lelkigyakorlatokat. Férfiaknak meg szervezhetnének, gondoskodva papi vezetőről. – Lelkigyakorlatos-házat kellene építeniök. Mennyi áldás szállna innen az egész országra. . .

Nem feledkezett meg p. Bíró az ország határain kívül élő testi-lelki szegényekről sem. A pogány missziók, főleg Kelet népei lebegtek szeme előtt. Intézményének ezekhez is küldetése van. Eddig a

missziók szinte teljesen az anyaország anyagi támogatásától füg-
gtek. Magában a misszióban kellene a hithirdetés anyagi feltételeit
megteremteni. Milyen alkalmas volna erre a tervezett intézmény
programja!

A Jézus Szíve Népleányai Társasága

Így lassan bontakoztak ki p. Bíró lelki szemei előtt egy új vallásos
társaság körvonalai. Nem csodajelre vagy egyenesen mennyei fi-
gyelmeztetésre fogott az alapításhoz, hanem az élettapasztalat szin-
te kényszerítő sürgetésére.

1916 elején közölte tervét néhány kiszemelt leánnyal, akik nagy
lelkedéssel karolták fel az eszmét. P. Bíró a Jézus Szíve Szövetség
keretein belül igyekezett megszervezni az új társaságot. Eleinte Ma-
gyarország Fogadalmas Leányainak hívta őket, mivel azonban ez a
név a programnak csak egyik pontját fejezte ki, azért Jézus Szíve
Népleányai Társaságnak nevezte el az intézményt. Ez kifejezi hiva-
tásának egész lényegét: maradék nélkül Jézus Szívéé a társaság,
tagjai teljesen Jézus Szíve népéért élnek, és egészen Jézus földi
életének programját iparkodnak a modern időknek megfelelően
megvalósítani a nép szolgálatában.

Égető kérdés volt, hogy egyházi intézmény legyen-e a Társaság.
P. Bíró kezdettől fogva látta, hogy a tagok a három evangéliumi
tanács: szegénység, tisztaság, engedelmisség szerint kell, hogy
éljenek. De nehéznek bizonyult a program és a népleányok sajátos
hivatásának összeegyeztetése az egyházi intézményekre vonatkozó
előírásokkal. Főleg a közvetítő kereskedelemmel való foglalkozás
jelentett problémát. P. Bíró semmiképpen nem akart lemondani erről
a munkaterületről. Végül p. Tomcsányival, a kiváló egyházjogással
megtanácskozva a dolgot úgy gondolták megoldani a kérdést, hogy
a tagok a szerzetesi fogadalom helyett hűségesküvel kötelezik el
magukat az evangéliumi tanácsok szerinti életre. A végleges meg-
oldást azonban az 1918-ban kiadott új Egyházi Törvénykönyv hozta,
melynek 673. cikkelye hivatalosan egyházi intézményei sorába fo-
gadja az evangéliumi tanácsokat követő apostoli társaságokat, és
biztosítja számukra a karizmájuk betöltéséhez szükséges nagyobb
szabadságot és rugalmas tevékenységet. P. Bírónak minden kétsége
elmúlt.

Az alapító 12 tag 1921. január elsején tette le az első esküt. Ezzel megszületett az első kis közösség.

P. Bíró még egy lépéssel továbbment. Az eszme mind szélesebb körben való terjesztése érdekében arra biztatta a családjuk körében vagy egyedül élő, arra hivatott lelki gyermekeit, hogy életüket Istennek szentelve hivatásos munkájuk keretein belül hirdessék szóban, írásban, főleg pedig hitvalló életük példájával Isten országának valóságát. Közülük kerültek ki a Társaság ún. "otthon lakó" tagjai, a Világi Intézmény gondolatának előfutárai.

A kezdeti nehézségek, küzdelmek után a Társaság gyors fejlődésnek indult. Egyre többen jelentkeztek a munkára. Sorra megvalósult p. Bíró terveinek jó része. Az atya örömmel nézte, hogyan fejlődik, nő a kis "gyöngyszem", mely oly sok munkája, aggódása, imája, szenvedése árán jött létre, s amelyet az "Úr Jézus Szíve formált ki szívében". Együtt dolgozott leányaival a program megvalósításán, irányította, tanította, nevelte őket, együtt aggódott, lelkesedett, örült velük. Atyai szívét elszakíthatatlan szálak kapcsolták a Társasághoz. "Ezt az én szívem fájdalommal kiizzadt gyöngyszemét szeretem én Jézuson, Márián, Józsefen és a Jézus Társaságon kívül a világon a legeslegjobban" – vallja egyik levelében.

A Gondviselés 17 évet adott p. Bírónak, hogy láthassa eszméinek gyakorlatban való megvalósulását Jézus Szíve megdicsőítésére és szeretett népe javára a különböző apostoli területeken.

Élőszóban

P. Bíró legkedvesebb órái voltak, amikor a testvérek beszámolóit hallgatta katekizáló munkájukról, a családok felajánlásának terjedéséről, a szívgyárdákban, Jézus Szíve Szövetségekben való működésükről. Elmondták, miképpen szerveznek missziókat a tanyavilágban, tartanak ún. "száraz misét" vasárnaponként olyan helyeken, ahová pap nem jut el. Hogyan ápolják a népi hagyományokat, próbálják megnyerni a férfiakat is a többre, nemesebbre. Nemegyszer a falusi, tanyai istállóknak kezdődik a munka, ahol téli estéken gyakran összejönnek a férfiak. A testvérek bekapcsolódnak a beszélgetésükbe, együtt énekelnek velük, aztán énekkart szerveznek, s hívásukra most már elmennek az emberek a kultúrházba is, ahol gyakorlati, kulturális, vallási kérdésekben is kapnak útbaigazítást. Sor

kerül így színdarabok betanulására, népi szokások felújítására vagy az elfajult szövegektől való megtisztításra. És a nép hallgat a testvérekre, mert megérzi bennük az őszinte érdeklődést és törődést, a teljes sorsközösség vállalását.

Az alapító szívesen megtekintett egy-egy, a testvérek által szervezett varró- és kézimunka-tanfolyam eredményeit bemutató kiállítást, vagy gyönyörködött az azokról készített fényképekben.

Különös örömet jelentett számára, ha leányai találékonyágát, gyakorlatiasságát, ügyességét látta, melyek az adott körülmények mutatta szükségletekből kiindulva siettek a nép segítségére, hogy anyagi, szellemi, vallási felemelkedésüket szolgálják.

Öröme azonban akkor érte tetőfokát, amikor 1938-ban, halála előtt két hónappal sor került a 100 személyes női lelkigyakorlatos-ház felszentelésére. Ez volt Magyarországon az első ilyen intézmény.

A tapasztalatokról, eredményekről szóló beszámolókat hallgatva örömtől ragyogott a páter szeme, megáldotta, lelkesítette, biztatta a testvéreket, hogy csak kövessék hűségese a Szent Szívet, maradjanak hűek az eszméhez, melyet örökségként hagy rájuk, és higgyenek abban, hogy minden vállalkozásukat megáldja az Úr.

Sajtó és kereskedelem

A Társaság első vállalkozása a Korda R. T. könyv-, papír- és kegytárgyüzlet volt. Az alapító a testvérek anyagi függetlenségét akarta általa biztosítani. A vállalkozás minimális tőkével, részvények kibocsátásával indult, s húsz év alatt az ország második vallásos könyvkiadó vállalatává fejlődött. Jól felszerelt nyomdával rendelkezett, több mint száz alkalmazottnak adott kenyeret. Fiókjai négy nagyobb városban álltak a közönség szolgálatára.

Egy tipikus falusi vegyeskereskedés megnyitását és virágzását is megérte p. Bíró. Szíve gyönyörűséggel telt el, mikor iskolázott, képzett leányait a pult mögött szorgoskodva, a nép napi szükségleteit kiszolgálva látta. Ez a munka valóban közvetlen és természetes apostoli lehetőségnek bizonyult.

Iskolák

Az alapító által tervezett iskolarendszer gyermekcipőben járt az első 17 esztendőben, de csírájában is magában hordozta az eszmét, az elméleti oktatás mellett az alapos gyakorlati képzésre fektetve a súlyt, a nép mindennapi életének felemelésére, kulturáltabbá, eredményesebbé, boldogabbá tételére.

A péceli Háziasszonyképző Iskola elsősorban falusi leányok számára alakult, hogy felkészítse őket női és anyai hivatásukra. Sok időt fordított rá a páter, hogy az iskolát igazgató testvérrel folytatott megbeszéléseken kifejtse az anyagvilágnak az emberi életben betöltött szerepére, a hétköznapi munkák megszentelésére, az anyaggal való foglalkozás evilági és örök életünk szempontjából való jelentőségére vonatkozó meglátásait. Az iskola hároméves tanmenete mindenre kiterjedt, amire egy falusi háziasszonynak szüksége lehet, még a kereskedelem alapismereteire is megtanították a tanulókat. P. Bíró még betegen is szívesen meglátogatta az iskolát, figyelte a konyhában, kertben, istállóban, sertésólban, nyulászatban dolgozó 16-18 éves, életkedvvel teli fiatal növendékeket. Öröme még növekedett, ha a szülők vagy egy-egy falusi vezető ember sorait olvasta, melyeket az iskola vezetőségének írtak, igazolva, milyen helyes volt az iskoláról való gyakorlati elgondolása.

P. Bíró halála óriási veszteség volt a kezdő és fejlődő Társaságnak, de nem akasztotta meg a további kibontakozásban. Leányai alapítójuk szellemében folytatták tovább a munkát.

A Korda R. T. virágkorát élte a negyvenes évek elején. Három újabb fiókkal bővült.

Két kisebb lelkigyakorlatos-ház nyílt az ország északi és déli részén a szükségletnek megfelelően.

"Xaverianum" néven hitoktató- és apostolnőképző kezdte meg működését. Tanmenete sok gyakorlati dolgot is felölelt, az alapító elgondolása, terve szerint.

A péceli Háziasszonyképző Mezőgazdasági Középiskolája jelentette p. Bíró iskolarendszer-terve második fokozatának megvalósítását. 1945-ben nyílt meg.

Új házak is alakultak, és még több, a Társaság letelepedését kérő meghívást kellett visszautasítani emberhiány miatt, pedig sokan voltak az újonnan csatlakozók.

Külföld

A Társaság külföldön (nevezetesen Kanadában) is gyökeret vert. Az alapító tagok itt más szükségletekkel, igényekkel, lehetőségekkel álltak szemben. Nem másolhatták azokat az eszközöket, melyekkel Magyarországon olyan szép eredményeket értek el. Az adott realitásokkal számolva kellett megtalálniuk a tennivalóikat. Így a következő területeken láttak munkához:

Óvoda, a dolgozó édesanyák megsegítésére.

Öregek otthonai az általános társadalmi probléma enyhítésére, az önmaguk ellátására már nem képes, de kórházi kezelésre nem szoruló idős, beteg emberek gondozására.

A magukról még gondoskodni tudó nyugdíjasok számára épül a 300 kis családház-egységből álló Szent Erzsébet-falva.

Sajtóapostolkodás, lelkiyakorlatok szervezése, vezetése.

Szociális szolgálat "itt és most", ahogy a szükséglet kívánja.

P. Bíró tanításában a hangsúlyt mindig az eszmére helyezte. Szerinte nem lényeges sem a keret, sem a munka neve, hanem Jézus példájának követése, aki "körüljárt mindenkiel jót téve". Ez a lelkiség kell, hogy éltesse a tagokat. Ennek birtokában mindig és mindenütt dolgozhatnak, és terjeszthetik Jézus Szíve uralmát, a szeretet civilizációját.

A Jézus Társaság hű fia

A Jézus Társaság szellemét alapítójától, Loyolai Szent Ignációtól nyerte. Ignác lovag volt, Jézus lovagja. Katonaéletéből jól tudta, hogy a közös célért harcolók fegyelmezett engedelmisséggel érhetik csak el céljukat. A közös ügy: Krisztus követése, szolgálata, országának terjesztése. Erre szenteli a jezsuita egész életét. Krisztus zászlaja alatt küzdve imádkozik, apostolkodik, terjeszti a hitet, hirdeti az igét, tanít, lelkiyakorlatot ad; imájában, munkájában az Úr Jézust mintázva. A rend alkotmányának jellegzetes vonása az engedelmisség hangsúlyozása. Ezt emeli ki a negyedik fogadalom is, mellyel teljes

készséggel Krisztus földi helytartója, a római pápa rendelkezésére bocsátja magát a Társaság.

Az engedelmisség, úgy tűnik, nem a mai kor erénye. Sokan úgy vélik, hogy ellentétben áll az emberi méltósággal, sérti az emberi szabadságot. Pedig alárendeltség, engedelmisség nélkül pusztán emberi szemmel nézve is felborul a családi és társadalmi élet, a törvényes rend élete. Minden államhatalom megköveteli, hogy polgárai betartsák törvényeit, rendeleteit, s bünteti, ha megsértik azokat. Betartják az emberek a közlekedési rend szabályait is, tudva, hogy azok a közlekedés biztonságával saját érdekeiket is szolgálják.

Az isteni Szeretet parancsai, kívánságai az örök boldogság felé vezető utat jelölik. Az ember akkor "jár legjobban", ha készséges engedelmisséggel követi Isten akaratát. De honnét ismerheti fel, mit kíván tőle az Isten? Kinek tartozik engedelmeskedni? – A gyermek szüleinek, a társadalom tagjai feletteseiknek, a szerzetes előljáróinak.

A szerzetes engedelmissége, hasonlóan a felnőtt ember engedelmisségéhez, nem "vak" abban az értelemben, hogy szolgálai módon mindenre "igen"-t mondana. A Jézus Társaság szabályainak szellemében, ha az alattvaló véleménye eltér az előljárótól, közli azt felettesével, ismertetve a véleményét alátámasztó indokokat. Közösen keresik, mi szolgál Isten nagyobb dicsőségére az adott körülmények között. A döntő szó azután az előljáróé, s a döntésért ő a felelős Isten előtt. – S hogy a szerzetesi engedelmisség nem bénítja meg az egyéni vállalkozó kedvet, azt világosan mutatja p. Bíró élete.

A Szent Ignác-i lelkigyakorlatokon nevelődő jezsuita elsősorban az Úr Jézust akarja mintázni egész életében. Az engedelmisségen is annak példáját követi, akinek az volt a "kenyere, hogy Atyja akaratát cselekedje". Ez áll páter Bíró előtt is: "Az Úr példája, melyről Szent Pál oly szépen szólt a Filippiekhez írt levélben (2,11–13). Itt megvan a legmeghatóbb példa és ok arra, hogy tudjunk engedelmeskedni. Az Úr Jézus egész élete engedelmisség a mennyei Atyának, s az Ő akaratát látva keresztrefeszítőinek is engedelmeskedik."

A szerzetes a tisztaság fogadalmával egész testét, az engedelmisség fogadalmával egész lényét, minden képességét Isten szolgálatára szenteli. "Az engedelmisség által átadom akaratomat, sza-

badságomat az Istennek; egyesítem az Ő szabadságával, akaratával, a változhatatlan és végtelen tökéletes akaratral és szabadsággal" – vallja p. Bíró.

Nem mindig könnyű engedelmeskedni, főleg ha a felettes nem lát olyan világos nagyvonalúsággal, mint az alárendelt. Megtapasztalja ezt minden ember, a szerzetes is.

Páter Bíró szinte prófétai éleslátással volt megáldva. Megvolt benne az átlagembernél oly ritka intuíció, és a helyest, a valóságost ösztönszerűen megsejtő érzék. Hányszor csóválták fejüket, egyes-nesen rosszalják nézetét, álláspontját, el is vetették azt – de a jövő neki adott igazat. Nem kicsinyes tervek, hanem a legégetőbb egyházi és társadalmi problémák foglalkoztatták. – Ezeket szem előtt tartva megértjük, hogy a páter szinte saját vérével írta az engedelmességről szóló súlyos szavakat. Hogy ágaskodhatott benne az ellenkezés igazának tudatában! Egyszer majdnem kettétört, amikor súlyos ügyben az előjáró úgy vélte, hogy Isten, a Társaság és a páter érdeke mást követel, mint amiről páter Bíró szentül meg volt győződve. De engedelmeskedett. – S a következmény? Rengeteget használt a Jézus Társaságnak azáltal, hogy Szegedre helyezve a rendi ifjúság az ő befolyása alá került; nagyon sokat nyert ő maga is, mert lelki élete még inkább elmélyült. Ő is fordulópontnak érezte ezt az esetet életében, a saját elgondolásáról való lemondást követő időt a belső érés idejének látta. Erre az esetre utal később egyik levelében, mely sajátos fényt vet hősies engedelmességére és küzdelmére.

"Őn sem hallgat úgy rám – írja –, mint kellene. Ha hallgatott volna, már régen szent lehetne. Épp az kell az életszentséghez, hogy meg ne értsenek. Sorra így szenvedtek a szentek. Rám is hivatkozik. Hát bizony engem sem értenek meg a mai napig. Segített az Úr, mert három és fél évig csendben megvoltam. Átestem mindenem. – Miért ne tehetné meg ön is? Van kereszt az asztalán, van rózsafüzére! Hát imádkozzék. Azt mondja, hogy nem tud. Miért ne tudna, ha megtagadja magát? Hja, ha nem tagadnám meg magam, rég nem volnék sem pap, sem jezsuita. S az Úr Jézus sem lenne az, aki, ha nem tagadta volna meg magát. Lám, rajtakaphatjuk magunkat léptenyomon, hogy nem a reális, nem a történelmi, egész Krisztust követjük. Aki önmegtagadással követi Őt, az bőséges kegyelmet kap. Aki eljártssza, az jajgat. Most is mi mindent terveztem szeptember

második felére. Jézus súlyos arcekcémát adott, s a szobát kell őriznem. Felborult minden terv, lesz belőle kár is. Jajgassak? Deo gratias. Hallgatok. – Hihetetlen, hogy undorodom ettől a Pesttől. Az Úr is undorodott Jeruzsálemtől. Odament, ott volt. Hát én miért nem?" (1928)

Páter Bírónak kijutott az előjáráságból is. Előbb Budapesten volt három évig házfőnök, majd 1926-ban szegedi rektorra nevezték ki, 1927 novemberében pedig a magyar rendtartomány főnökévé.

A magyar rendtartomány 1909-ben vált ki az osztrák-magyar provinciából, s lett önállóvá. Alig volt idő a megerősödésére, kitört a háború. A rendtartomány elszegényedett, adósságot is kellett felvennie. A férfi lelkigyakorlatos-házzal nem lehetett már tovább várni, az elveszett nagyszombati újoncház helyett is másikat kellett szerezni. Ezt p. Bíró elődje holland kölcsönrel oldotta meg. Az új rendtartomány-főnök kamatostól örökölte ezt a terhet, s még belföldi kölcsönt is kellett felvennie, hogy a szegedi Bölcséleti Főiskola hallgatói az addigi szűk, rozoga ház helyett szerény, de egészséges és nyugodt helyre költözhessenek. Megnagyobbította a város határában fekvő kertjükben álló kis házat is, hogy a rendtagok megerőltető szellemi munkájuk közben felüdülést találjanak. Fokozta az anyagi nehézségeket, hogy a rend külföldön tanuló hittudomány-hallgatóinak ellátását a devizakorlátozások miatt csak újabb külföldi kölcsönrel lehetett megoldani.

1930 őszén megnyílt Szegeden az egyházmegyei Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet. A csanádi püspök a Jézus társasági atyákat kérte fel azok vezetésére, a tanítás, nevelés vállalására. Részint a fennálló pénzügyi nehézségek miatt, részint, hogy nagyobb súlyt adjon a főiskolának, páter Bíró 1935-ben úgy rendelkezett, hogy a Jézus Társaság magyar rendtagjai többségükben ott végezzék teológiai tanulmányaikat.

A gondok súlyosan nehezedtek páter Bíróra. De egyéniségének éppen az volt egyik jellemvonása, hogy soha semmi sem törte le. Minél nagyobb és több volt a baj, annál nagyobb rugalmassággal, lelkesedéssel, Istenbe vetett bizalommal küzdött ellene. Most is az Úr Szent Szívébe helyezte a problémákat, s szerzetescsaládja számára Szent József pártfogását kérte, akinek vállaira a Szent Csáládról való anyagi gondoskodás nehezedett. Ő maga pedig, bár

akkor már minden lépés, főleg a lépcsőjárás, nehezebbre esett, fáradhatatlanul járta a minisztériumokat, városházát, hivatalokat, tárgyalta a főpásztorokkal. Mindenütt szívesen látták, szerették, s rajta keresztül megszerették a Társaságot olyanok is, akik egyébként távol álltak a katolikus vallási intézményektől. – S nem hiába fáradozott és imádkozott, a magyar rendtartomány anyagi helyzete lassan meg-szilárdult.

Páter Bíró mint előjáró övéinek szerető édesatyja akart lenni. A szeretet programját tűzte saját maga és rendtársai elé. Nem a paragrafusok rideg alkalmazásával akart kormányozni, nem a külső előírások aprólékos betartása volt a lényeg előtte, hanem a szeretet szellemének uralma. Ha ebben valahol hibát látott, hiába ment a külső látszat szerint minden rendben. Utánajárt a bajoknak, gyökereiben igyekezett orvosolni azokat. Fáradhatatlanul járta a rendházakat, a szokásos évi látogatásokon kívül is hol itt, hol ott jelent meg, hogy valamely kényesebb ügyet személyesen intézzen el, minden akadályt és nehézséget legyőző, tapintatos és gyógyító szeretetével.

Mindenkitől megkövetelte a szorgalmas és lelkiismeretes munkát, de elítélte a hajszát. Ezért mindig igen gondosan mérlegelte, milyen feladatokat vállaljon el a Társaság. Nagy súlyt fektetett rá, hogy a kemény munka mellett az imádságra, testi-lelki felüdülésre, pihenésre is jusson kellő idő mindenkinek, hogy megfelelő legyen az élelmezés, ellátás. Különös gondja volt a betegekre. Mindenhol a testvéri szeretetet állította a középpontba. "Alkotmányunk alfája a szeretet törvénye, ómegája pedig Jézus Szíve, a szeretet lángoló tűzhelye" – tanította. "Törekedjenek tehát áhítatos lélekkel erre az erényre, és irgalmatlanul üldözzék mindazt, ami vele ellenkezik, és akkor biztosan remélhetjük, hogy kis provinciánk mind Isten, mind emberek előtt nagy, kedves és dicsőséges lesz."

1931-ben vizitátorokat küldtek Rómából az egyes rendtartományokba. "A hozzánk érkező holland páter örült a jó szellemnek, a sok munkának, melyet a rendtagok odaadással végeznek, főleg a nagy áldozatoknak, melyeket a csekély létszám mellett a kínai és török misszió érdekében hoz a rendtartomány." Sokat tanácskozott páter Bíróval, aki teljes betekintést engedett neki terveibe. Meg is nyerte nagyrabecsülését. Egy külföldön tartózkodó magyar rendtagnak

mondta utóbb, hogy meggyőződése szerint p. Bíró azok közé az emberek közé tartozik, akik egész életükön át szinte haldokolnak, amellet pedig több ember helyett dolgoznak.

Kilenc évig viselte p. Bíró a rendtartomány-főnöki tiszteletet. Ekkor boldogan adta át a terhet utódjának, mint a munkás, aki a nap kemény munkája után megpihenhet.

A lelki vezetés művésze

"Mindent Isten nagyobb dicsőségére!" – a Jézus Társaság jel-szava. S mi szolgálja jobban Isten dicsőségét, mint ha minél több lelket vezetünk el Hozzá, életünk példájával, tanítással, szóban, írásban, imával, a szeretet tetteinek életével?

P. Bíró élt mindezzel a lehetőséggel. Lebilincselő egyéniségéből Istenbe kapcsolódó meleg szeretet áradt, vonzotta az embereket. Kitűnő szónok volt, mestere annak, hogy a megszokott igazságokat időszerű, a mindennapi élethez kapcsolódó módon állítsa hallgatói elé. Köteteket tesznek ki reánk marad írásai.

Száraz statisztikai adatok szerint például az 1913-as esztendőben több mint tizenhétezer gyónást hallgatott meg, 209 előadást tartott, két nyolcnapos és tizenkét háromnapos lelkigyakorlatot adott. De ki tudja, mennyi volt a személyes beszélgetések száma? S hány éven keresztül dolgozott idejét, erejét nem kímélve a lelkekért! Ha szemrehányást tettek neki, miért nem pihen, mikor beteg, ez volt a felelete: "Mert emberek élnek a földön, s azoknak halhatatlan lelkük van."

Legfőbb nevelési eszköze a gyóntatás volt. Mélyen átérezte, milyen csodálatos, természetfeletti munkát végez Isten a lelkekben, s hogy ehhez az ő emberi munkáját használja fel, az ő szavain keresztül nyernek bocsánatot, kerülnek egyre közelebb Teremtőjükhöz.

Mindig gondosan vigyázott rá, hogy valóban eszköz maradjon, hogy azon az úton segítse előre a lelket, amelyen Isten akarja azt vezetni. Ha a gyónó szövegezéséből nem derült ki, mi ez az út, érdeklődött, nincs-e valami kérdeznivalója; ő is tett fel kérdéseket: Szereti-e az Úr Jézust? Mivel próbálta ezt megmutatni neki? Miért gondolt éppen erre? – Ilyen kérdésekre rendszerint megkapta a feleletekben azt, amit keresett. Eszerint adott tanácsot, utasítást, intelmet.

De még mindig óvatos volt. Nemcsak attól őrizkedett, hogy esetleg más irányú tanácsot adjon, mint amerre Isten indítja a lelket, hanem arra is vigyázott, hogy ha az irányt felismerte, ne adjon emberi tanácsokkal erőteljesebb lökést, mint amennyit Isten valóban akar. Az Ő munkájának rendes útja lassú, fokozatos fejlődés mindenben, a lelki életben is. Ezt szem előtt tartotta, és nem akart mesterségesen siettetni semmit.

Gyónói lelki haladását látva hálás öröm töltötte el, hogy az isteni kegyelem elől sikerült elhárítani az akadályokat. Ha visszaesést tapasztalt, szomorúan vizsgálgatta, hol hibázhatta el a lelki vezetést.

Nagy szeretettel, finom kézzel nyúlt a lelkekhez. Kitűnő érzékkel tapintott rá a bajok forrására, mutatott kivezető utat a hozzá fordulónak, s vezette őket a tökéletesedés útján.

A következő levélrészlet sokat elárul módszeréről. "Jó adottságaim az ő szeretetteljes, gyöngéd és erős gondozása alatt szökentek virágba. S mert sohasem volt okom előtte valamit eltitkolni – nem förmedt rám semmiért, csak beláttatta a rosszat, és megszerettette a jót –, ez tett nyíltan őszintévé."

P. Bíró nem tűrte a titkolódzást, mellébeszélést. "Minden lelki baj ellen van orvosság – mondta. – De hát mutassák meg a hibákat. Akkor tudunk segíteni."

"Hibázni emberi dolog – mondta más alkalommal –, de a hibában megmaradni ostobaság – szól a közmondás. Örülök, hogy hibáját belátta és megbánta, és bocsánatot kér. . . Legyen nyugodt. . ."

Szeretettel bátorította az őszinte bűnbánattal Istenhez térőket. "A tanítványok is magára hagyták az Üdvözítőt alig pár órával első áldozásuk után. Ilyen az ember! Ebből következik, hogy legyünk türelemmel felebarátaink, testvéreink iránt."

Őszinte részvétellel fordult azok felé, akik komoly törekvésük ellenére is visszaestek a bűnbe, s emiatt elcsüggedtek, már nem mertek imádkozni, kegyelmet kérni. Szeretettel biztatta őket az Isten iránti gyermeki bizalomra. "Nézze, menjen be a templomba. Szépen térdeljen le és mondja: Jézusom, látod, ilyen magot termett az én földem. Adtál kegyelmet, de nem használtam fel. Uram, látod, adj többet!"

Saját személyes tapasztalatai alapján tudta a páter, hogy a lelki életben való előrehaladás egyik legfőbb akadály, ha engedjük, hogy kedélyünk hullámszáma magával ragadjon. "Hidegen, nyugodtan, de vígan előre!" – ez volt egyik kedves jelmondata. Hosszú évek gyakorlata során mesteri tökéletességre vitte benne. Ha olykor valami kellemetlen meglepetés ki is zökkenetett egyensúlyából, mihelyt ráébredt, azonnal rendet parancsolt az érzelmeknek. Minthogy a nyugodt, vidám önuralom annyira bevált nála, azért lelki gyermekeinél is nyomatékosan szorgalmazta ennek a lelkületnek a kialakítását.

Különösen megkívánta vezetőitől, hogy küzdjenek a borús, szomorú lelkiállapot ellen, mely elhomályosítja az ember világos látását, józan ítéletét. "Egyik ismerősömnek – 16 éves leány – két évig nem adott más tárgyat a részleges lelki számvételre, mint a szomorúság elleni küzdelmet. S olyan alaposan kikúrálta bajából, hogy azóta mindenki jó kedélyéről ismeri az illetőt."

"Szomorúnak nem szabad lennie sohasem. Erre nincs oka. De sok oka van az öröme. . ." – írja egy másik lelki gyermekének.

Ha valakin unottságot vagy hanyatlást vett észre, biztos kézzel iparkodott a nehézségen átsegíteni. "Ne zavarja meg, hogy itt-ott hanyagságon vagy unottságon kapja magát. Megesik az mindnyájunkkal. Emberi dolog. Csak ha észreveszi, szelíden sarkantyúzza meg magát, s tegye épp az ellenkezőjét. Így cselekedett Szt. Ignác is."

P. Bíró nagyon jól tudta, hogy a lelki unottság, sőt hanyatlás oka gyakran a rossz vagy túlfeszített idegzet, kimerültség. Akin észrevett ilyesmit, attól megkívánta, hogy minél előbb testileg hozza magát rendbe.

A modern kor tetet-lelket felőrlő gépélete ellen védekezni kell – vallotta. Biztosítani kell az időt az imádságra, lelki-testi felüdülésre, a belső csend pihentető nyugalma. Másképpen az ember szinte meghasonlik önmagával, és bűnt bűnre halmoz; különösen türelmetlenséggel, kritizálással, elégedetlenséggel vétkezik. Munka, pihenés, imádság egészséges egyensúlyban kell, hogy legyenek.

Keményen fogta a csak ájtatoskodó, lelki élvezeteket kereső gyónóit. "Volt, akinek azt mondtam – beszélte el –, imádkozzon feleannyit. S menjen el dolgozni, de úgy, hogy belefáradjon a dereka. . . . Azok a túlságosan ájtatosak sokszor csak sportból dolgoznak.

Ameddig nekik jólesik. Ott is inkább csak parancsolgatnak, kritizálnak, de nem tesznek semmit."

A finomkodó, kényelmes "életszentség" szinte kihozta a sodrából. Valahol lelkigyakorlat alatt panaszkodott neki egy apáca, hogy tanult nővér létére kertészetbe osztották be, s "lelki ember létére az undorító földben kell turkálnia". Több sem kellett p. Bírónak. Jól megmagyarázta, hogy talán Szűz Mária eléggé "lelki" volt, s mégis megművelte kis kertjét.

Amikor pedig egy keresztény cégnél dolgozó alkalmazott arról panaszkodott a páternek, hogy nagypénteken délután nem engedték el munkahelyéről szentsírt látogatni, ez volt a felelet: "Nem kötelező a szentsír látogatása. Nagyobb nagypéntek az magának, ha dolgozik és azt felajánlja, mint ha szép tavaszi időben sétálgat egyik templomból a másikba."

P. Bíró az igazi alázatosságra nevelte lelki gyermekeit. "Csakis az igazi alázatosság hoz mély békét és megelégedettséget. Alázatosság nélkül nincs tiszta szándék. – Felebaráti szeretet alázatosság nélkül nem lehetséges, legfeljebb cimboraság. – Engedelmeskedni alázatosság nélkül csak rabszolga és farizeus módra lehet. – Különös, hogy Szent Ignác az alázatosságot, engedelmességet, szeretetet szinte egy erénynek veszi."

"Az igazi alázatosság a legpasszívabb, de egyszersmind a legaktívabb erény. Mert az alázatos ember tudja, hogy önmagában semmi, hogy Isten segítségével nélkül semmi jót nem tehet. De ugyanakkor tudja, hogy Isten megadja neki a szükséges és bőséges kegyelmet, s így 'mindent megtehetek abban, Aki engem megerősít' (Fil 4,13)."

P. Bíró természettől fogva gyengéd, szerető szívet kapott a jó Istentől. Megérezte ezt mindenki, aki kapcsolatba került vele.

Azt is tudta, hogy a szeretet gyakorlása nem jelent elkényeztetést, mert "az igaz szeretet természeténél fogva igen erős, sőt kemény is szokott lenni. Még súlyosan büntetni is tud, épp mert félti, akit szeret. Az Úr csupa szeretet volt, mégis ostorral is dolgozott, de akkor is szeretett." – Egész életén át tudatosan törekedett arra, hogy azt a módszert válassza a lelkek vezetésében, amely leginkább javukra válik.

Élete vége felé így szűri le tapasztalatait valamennyiünk számára: "Nemigen bántja az embert halálos ágyán, ha a kellenél nagyobb szeretetből enyhén ítél; de az sokszor bánt, ha nagyon is ridegen, a jog és igazság szerint ítélünk."

Szentnek kell lennünk. . .

"Mindent megtehetek abban, Aki engem megerősít."

P. Bíró felállította a legmagasabb célt: szentek legyünk!

"Szentnek kell lennünk, ha nem is azzal a rendkívüli és ünnepélyes életszentséggel, mely egyes kiválasztott lelkek sajátos isteni ajándéka, de igenis szentnek kell lennünk a rendes hétköznapi életszentséggel." "Minden kereszténynek hivatása ez, lehetséges is, tehát kötelessége is."

"Gondol-e arra – írja egyik lelki gyermekének –, hogy szent legyen? Nehéz ez? Igen könnyű. . . Aki csúri-csavarja az életszentséget, aki művészetet csinál belőle, az nem éri el soha. Mert a szentség a legtermészetesebb és a legegyszerűbb dolog. Olyan, mint szeretni az édesatyát, anyát, testvért, Hát nehéz ez?"

Mi tehát az életszentségre vezető út? – "Minél jobban megismerni, megszeretni, követni az Úr Jézust. Hiszen az Ő életénél tökéletesebb, szentebb élet nem lehet."

Nem elvont, a végtelen magasságból hozzánk érkező üzenetről, ember számára nehezen megérthető dolgokról van szó. "Az Ige testté lett, és miközöttünk élt, és megmutatta nekünk testben, emberi testben és élete példájával, és elmondta nekünk, érzékileg halló embereknek, emberi szavával, hogy mi az erény, mi a tökéletesség, mi a szentség."

"Similis esse volo! Hozzá hasonlónak akarok lenni!" – ez a jelszó. "Szent Tamás is hűgának, aki unszolgatta őt, hogy mit kell tennie, ha szent akar lenni, ismételt és újra ismételt kérdésére ismételten csak azt az egy választ adta: Akarj! Helyesen válaszolt. Miért? Mert Isten is akarja. Ha Isten akarja, bőséges kegyelmet ad. Mármost, ha az ember is akarja, világosan következik az eredmény, az életszentség."

"Szentek legyünk! Ezt kérem a szentmisében naponta az Úr Szívéből maguknak és magamnak." "Bármit kértek az Atyától az én

nevemben. . ." "Ostromolják az Úr Szívét; lehetetlen, hogy meg ne hallgasson, hisz ezt akarja Ő is a legjobban."

Az életszentségnél szebbet, jobbat névnapra sem kívánhat. "Isten éltesse sokáig, nagyon szentül! Ezt aláhúzom, aláfestem, vastagon kiemelem. Ha törik, ha szakad, szent legyen. Vagy nem lehet? Biz' lehet. Nem akarja talán a jó Jézus?. . ."

S tréfásan megfenyegeti lelki leányait, hogy ha nem lesznek szentek, "lejövök a mennyországból pálcával, és szétütök maguk között!"

A szenvedés útja

P. Bíró, akit egész szerzetesi életén végigkísért a testi-lelki szenvedés, megértő szívvel fordult a kereszt misztériuma előtt megtorpanó emberek felé.

"Mivel megérteni nem tudjuk a szenvedés titkát – írja –, azért mindenkor és mindenben alázatos megalégedettséggel, türelemmel, zokszó nélkül meghódolni igen nehéz dolog. Annál is inkább, mert valahogy rossz természetünk és az ördög is éppen akkor juttatja eszünkbe az Isten tulajdonságait . . . hogy az a végtelenül jószágos Isten hogyan vezethet bennünket így, és hogyan bánhat velünk olyan keményen. Hogyan okozhat nekünk annyi fájdalmat és szenvedést . . ."

Titokzatos az isteni Gondviselés útja. "Előfordul – írja –, hogy valakinek, míg nem közeledik az Úrhoz, semmi baja sincs. Azután meg annyi a baja, hogy alig győzi. Jól emlékszem – fúzi hozzá mosolyogva –, míg a jezsuiták 'el nem bolondítottak', vadul éltem. Mikor 16 éves koromban hallottam egy lelkigyakorlatot a jezsuitáktól, attól a perctől kezdve nem volt nyugtom."

P. Bíró elismerte, hogy nehéz a szenvedés, de nem akarta, hogy emiatt valaki meghátráljon előle.

"Nehéz? – kérdi egy lelki gyermekétől. – Hát nekem könnyű? Hát az Úr Jézusnak könnyű volt? Ő az ártatlan, mi a rosszak. . . Mily példa! S mi meghátrálnánk? Az nem lehet. Hogy nézhetünk a szemébe, majd ha az ítéletkor találkozunk?. . . Egyre kérem: zokszó nélkül, némán szenvedjen. Lépten-nyomon mondja: Deo gratias."

Szenvedni kell, mert enélkül nincs életszentség.

"Ugye fáradtak? Úgy sajnálom magukat. Ez az Úr keresztje. Tégy jót, és a végén üldöznek. Mondják velem: Deo gratias. Ez a szentség útja. Ez Krisztus reális követése. Erős étel, de úgy nő tőle a lélek. Használják jól ki az alkalmat az önmegszentelődésre. Legyenek nagyon vidámak, énekeljenek!"

Az énekszót annyira szerető páter nemegyszer maga is ehhez a módszerhez folyamodott.

"Minap, hogy a múltón feküdtem, és már meguntam, egy óráig tartott, és már igen fáj, elkezdtem énekelni. Nevettek rajtam, de használt. A jó énektől fut az ördög, mint a kutya a trombitától."

A szenvedés vidám lelkülettel való elviselésének gyakorlására számtalan alkalom adódik az életben.

"A szentségre való törekvésünkben okvetlenül rá kell szánnunk magunkat elsősorban arra, hogy szeretetből az Úr iránt akarunk szenvedni, s ha jó valami kellemetlenség, megaláztatás, kritika, kísértés, rosszullét, hidegség, betegség, szárazság, unottság, kedvetlenség, akár Istentől, akár embertől, akár ördögtől, akár magunktól, akár az időjárástól, akár az ún. sorstól, akkor rögtön mosolyogjunk és szívből mondjuk: Deo gratias! Köszönöm! Mert hiszen a legjobb adományt, a legszebb gyöngyöt kaptuk az Úrtól életszentségünk megvalósítására."

Imádkozzunk a szenvedés idején.

"Egyesülj az Úr Jézussal – mondja P. Bíró –, és ajánld fel neki szenvedésed, mert akkor igazán vele együtt megváltod magad és az embereket."

Aki Jézusnak igazi követője, annak nem lehet külön dolga, mint Neki volt. S a Szent Ignác-i lelkigyakorlatok szellemében p. Bíró egy jelmondatba foglalja az Urat mindenhova hűségesen követni akaró lélek szeretetét: "Szégyellném magam, ha jobb sorsom lenne, mint az én egyetlen Mesteremnek, Jézusom Szívének volt!"

P. Bíró szenvedéseinek egyik forrása éppen az volt, hogy sok tekintetben megelőzte korát. Csak kevesen értették meg, mert messze kimagaslott a szürke hétköznapiságból. Nagy lélek volt. A nagy lelkeknek pedig sokszor az a sorsuk, hogy magányosan, értetlenül járják az élet útjait. Ez sok fájdalomnak szokott a forrása lenni.

"Némelykor szinte megremegtem: vajon a jó, helyes úton járok-e? . . . Ezt annál is inkább éreztem, mert sokan kifogásolták azt az irányt, amelyet követni kezdtem" – tekint vissza p. Bíró az addig megtett útra 1934-ben.

Erőt, bátorságot abból merített, hogy tiszta szándékkal mindig Isten akaratát kereste. Novícius kora óta elvül tűzte maga elé: "Az Isten akaratát az én legnagyobb gyönyörűségem." S nem maradt meg a pusztán szónál, hanem átültette azt a gyakorlatba is.

A "Deo gratias – Hála Istennek" és "legyen Isten akaratát" állandóan ajkán volt, s leveleiben is újra és újra visszatér.

"Hála Istennek, jó megpróbáltatásokon visz keresztül bennünket a jó Isten. Legyen meg az Ő szent akaratát. Tudja Ő Szent Felsége, mit miért tesz."

Gyöngéd részvétellel fordult a betegek felé. Hiszen jól ismerte a testi kínt; mióta belépett a Jézus Társaságba, szinte állandóan betegeskedett.

"Most hallom – írja –, hogy nagyon beteg. Részvétellel vagyok, imádkozom. Egyesüljön a szenvedő Jézussal, az neki nagyon tetszik. Sokszor sóhajtsa fel: Deo gratias, Deo gratias! Ne zavarodjék meg amiatt, hogy száraz belsőleg és elhagyatott. Tudom biztosan, Önnel van az Úr Jézus. Ő is milyen elhagyatott volt a keresztfán. Egyesüljön vele, mondogassa vele: Istenem, Istenem, miért hagyta el engem? Jó lesz? Imádkozom, hogy az Úr erősítse és vigasztalja meg."

Erős szenvedései ellenére is boldog.

"Én boldog volnék, ha meggyógyulnék, de így is boldog vagyok, hogy a szenvedő Úr Jézussal szenvedhetek. Nem igaz? Az könnyebb, ez nehezebb."

Az érte aggódókat is szeretettel tanítja az Isten akaratával való teljes azonosulásra.

"Ha az Úr Jézusnak tetszik, rögtön meggyógyulok; ha pedig nem tetszik, nekem sem tetszik. Deo gratias! Tessék, mondja ön is ezt velem."

"A fájdalmakat leszámítva jól vagyok. De azokkal is jó. Deo gratias! Ha annyi jót szívesen vettünk az Úrtól, hát miért ne vennők legalább is olyan szívesen a kis szálkát is az Ő szentséges keresztjéből? Alleluja, alleluja, alleluja! Hogy rohan az idő! Elmúlt a bájos karácsony, és már villan messziről a főséges húsvét." – Az utolsó húsvét p. Bíró életében.

A Golgotán

A getszemáni és a golgotai kínok keserű kelyhét utolsó betegségében ismertette meg p. Bíróval a jó Isten. 1938 júliusától kezdve megrendítő testi-lelki szenvedéseket bocsátott hű szolgájára. Az azelőtt mindig beszédes, szenvedései között is vidám páter szinte megnémult, néha órákon keresztül szótlanná vált. Csendben akart lenni, nagy csendben.

Türelmes megnyugvással szenvedett. Mégis többször megszólalt egészen csendesen: "Ma megint egy kicsit türelmetlen voltam. Úgy szégyeltem magam. Bocsánatot is kértem érte. . ."

Hosszú, álmatlan éjszakáin esdő tekintetét az ágya fölött függő Jézus Szíve-képre szegezte, karjait minduntalan kérőleg tárta ki feléje. Ajka is röpimákat suttogott, szinte látszott rajta, hogy segítséget már csak az égtől remél. Egyetlenegyszer történt meg, hogy gyengéden kitört belőle a panaszos szó: "Még az a drága, jószágos Szűzanya is elhagyott!" Azonban hamarosan megnyugodott, és feküdt tovább csendben, szótlantul. . . Most élte át igazán, mit jelent az Úr Jézus imája a kereszten: "Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?"

Augusztus 20-án injekciót akart adni az orvos a betegnek. Háromszori szúrásra sem talált bele a megrongált vénába. A nyitott ablakon pedig behallatszott valamelyik szomszéd rádiójának kíméletlen harsogása: "Eloszlik, mint a buborék, s marad, mi volt, a pusztalég. . ."

23-án feltűnően élénk volt és vidám. Amikor megérkezett az orvos, a beteget ápoló testvérek elmondták neki, hogy a pápa sürgönyileg küldte áldását a betegnek, ahogy haldoklónak szokta. Ebből sejtheti a páter, hogy menthetetlen. . . Amikor az orvos beadta az injekciót, a beteg tréfásan skandálni kezdte: "Hős vér-től piro-sult gyász-tér, só-hajtva kö-szönt-lek!"

"Atyám, nincs itt egy csepp vér sem! Csak hős van. . ." – tiltakozott az orvos. Erre a beteg elmosolyodott, és megáldotta az orvost.

24-én vidáman fogadta az orvost, de a vidám hang egyszerre komolyba csapott át: "A Jézuska mondta, hogy megyek."

"Mikor mondta? Hogyan?" – kérdezte az orvos.

"Ma reggel a szentáldozás után."

"Biztos, hogy Ő mondta?" – tudakozódott a doktor. Komoly fejbólintással felelt a páter.

"Hazavígy Te az egekbe. . ."

Augusztus 26-án hajnali fél négykor megszólalt az orvos telefonja: "Csillapíthatatlan csuklás. . . Mi a teendő?"

A beteg egészen leromlott, kimerült, állandóan csuklott. Alig tapintható pulzusa 100 felett járt. Szeme alatt sárgásbarna karikák, mintha erősen festve lett volna.

Délután sorra meglátogatták a jezsuita atyák. Különösen megható volt p. Bangha búcsúja. Könnyes szemmel mondott néhány erősítő, hálálkodó szót. P. Bíró szerető, megértő pillantással köszönte meg. Beszélni már nem tudott.

Este háromnegyed hétkor újra megszólalt az orvos telefonja: "Tengernyi vér. . ."

"Vettem a táskát – beszéli el –, és azonnal mentem.

Minden ajtó, ablak tárva-nyitva. A beteg féloldalt a fal felé fordulva feküdt. Arca rettentő szenvedést árult el.

Hogy is szólt a prófécia? Hős vértől. . ."

A páter utolsó perceit élte. Engedjük át a szót az egyik szemtanúnak.

"Péntek este van. A nehéz nap vége, de én úgy érzem, valami nagy ünnep van. Valami térdre kényszerít . . ., letérdelek az ágy lábánál. Fél nyolc körül járhat az idő, s mind jobban hatalmába kerít a gondolat, hogy a Golgotán vagyok.

Megrendítő elmélkedési anyag, hogy az engesztelésre felajánlott tanítvány milyen csodálatosan utánozza Mesterét. Péntek este óta vérzik menthetetlenül. . .

Nyolc óra. Megszóal a pesti jezsuiták harangja. A páter hallgatja – utoljára. Megkondul a lélekharang. Sírás fojtogatja a torkunkat. Hiszen kétségtelen, kinek szól.

Csendben telnek a hosszú percek. P. Zsíros a haldoklóhoz lép a feszülettel. A feszület megcsókolásakor fölfelé fordulnak szemei, s egy percig valami mély áhítat ragyog a szemében. Esméletén van. Ismét úgy érzem, hogy a Golgotán vagyunk. P. Bíró most sóhajtotta, ha szólni nem is bír: 'Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet!'

Nem tudom, meddig tartott számunkra a varázslat. És akkor halk énekbe kezdtek a jelenlevők.

Az eddig élettelenül fekvő atya megmozdul. És tovább száll a dal: 'Jézus Szívére esküszöm, most és mindörökkön. . .'

Egyik ének a másik után következik. Az idő röpül. . . Ekkor egy addig előttem ismeretlen karácsonyi énekbe kezdtek: 'Kisded Jézus, úgy szeretlek!'

Nem is sejtettem, hogy a haldokló szerzeménye, és hogy mi a vége. . . Karácsonyi ének halálos ágynál! De miért is csodálozom? Hiszen a páter most várja a Jézuskát. . . És milyen szép a szövege: 'Mélyre szálltam, istállóba, hogy rászokj az alázatra. . .' Valóságos elmélkedés ez a kis dal. De tovább is van: 'Boldog Isten mennyit szenved. . . – Boldogság a szent kereszt lett. . .' Szorul a szívem, Úristen, nézd, p. Bíró mennyit szenved! – 'Kisded Jézus, úgy szeretlek, amikor majd engem visznek. . . – Hazavigy Te az egekbe. Ott foglyod leszek örökre.'

Szívverésem is eláll. . . Jaj, ez az ének. . . Nem tudom végiggon-
dolni. A haldokló lélegzete hirtelen eláll, nyitott szája becsukódik. . .
Arcán mennyei béke ömlik el. Az óra dallamosan üti a kilencet.

Az orvos odaugrik. A pulzus nem tapintható. Egész teste halál-
verejtékes.

Befejeztetett. . .

A háttérben folytatják az éneket: '*Sume et suscipe, Domine. . .* – Fogadd, Uram. . .'

Valami egészen rendkívüli hangulat lep meg, mint csak a legnagyobb ünnepeken. Érzem, hogy szent ez a hely. Az Úr most ítéli kedves szolgáját, p. Bíró megérkezett. . . Úgy érzem, nincs okunk bánatra. . ."

"Mindenkivel jót téve. . ."

Megpróbáltuk röviden az olvasó elé vetíteni p. Bíró arcképét. De érezzük, mennyire igaza van p. Banghának, amikor ezt írja róla: "Azt a természetfölötti varázst, amely p. Bíró személyéből áradt, s amely mindenkit: főpapokat, minisztereket éppúgy, mint a nép egyszerű gyermekeit, szinte láthatóan lebilincsel, azt a szíve mélyéből sugárzó erőt, amelynek hatása alatt mindenki jobb és boldogabb lett, aki vele érintkezett, semmiféle szó vagy írás az élő valósághoz hasonló elevenséggel nem tükrözheti."

A szeretet nem hal meg! A páter nemcsak életében tett jót mindenkivel; embertársait továbbra is szereti, sőt jobban, mint azelőtt, s a "szentek egysége" jegyében nagyobb hatalma is van megsegítésükre. Ezt bizonyítja az a sokszáz imameghallgatás, melyet közbenjárásának tulajdonítanak.

Pálos Antal

ÖTVEN ÉVE HALT MEG P. BÍRÓ FERENC S. J.,

a XX. századi katolikus megújulás egyik apostola

Azt szokták mondani, hogy Székesfehérvár nagy püspöke, Prohászka Ottokár is jelen volt a II. vatikáni zsinaton. Nos, természetesen nem fizikailag, hanem meglátásaival, írásaiban található szemléletével. Igen, az Egyházban mindig voltak és, reméljük, lesznek is olyanok, akik szellemi érzékenységgel fölismerik az "idők jelét", és

nem annyira saját koruknak, mint az eljövendő évtizedeknek gyűjtanak világosságot. Ilyen prófétai ihletésű ember volt századunk első évtizedeiben a most 50 éve elhunyt Bíró Ferenc jezsuita atya.

1869. október 10-én született Munkácson jómódú gazdálkodó családból. De a családapa jóhiszeműsége miatt csakhamar el kellett hagyni a várost; a várostól nem messze fekvő Pósházára költöztek, ahol az édesapa erdész lett a falut körülvevő Sajgó-erdőben. Mivel a családfő az erdőt járta, a kis Feri sokat volt együtt mélyen vallásos édesanyjával, akitől igen sokat tanult, nemcsak mély hitet, hanem sok gyakorlati ügyességet is.

Feri fogékony lelke befogadta az édesanyai tanítást, a gyönyörű erdei séták gyakran hangolták a több és szebb szeretetére.

A Pósházán végzett négy elemi iskola után édesanyja erőteljes sürgetésére került a 10 éves kislány Munkácsra, az algimnáziumba, majd onnét Szatmárnémetibe a katolikus gimnáziumba. Itt a jezsuiták vezette diákotthonban lakott egy alapítvány következtében, és itt érlelődött meg benne a jezsuita hivatás. Az érettségi után 1882-ben bevonult a rend nagyszombati noviciátusába. A komornak tűnő környezet, a sok ismeretlen ember nyomasztólag hatott rá. Gyenge egészsége sok kereszttel terhelte meg a különben jólelkű és vidámságra hajlamos fiatalembert; a külső, látható sikerek nélkül eltöltött idő sok belső fájdalommal és megpróbáltatással járt. És mégis, megítélése szerint, ez az idő fontos kegyelmi elmélyülést hozott számára. A következő években sok lelki küzdelemben volt része: főként az nyugtalanította, hogy gyenge egészsége miatt meg tud-e felelni a rendje által elé tárt követelményeknek. . .

Viszonylag elég későn, 29 éves korában került Innsbruckba, hogy megkezdje teológiai tanulmányait. A nagy lendület és a szakadatlan tanulás majdnem megbosszulta magát. Nem sokkal a várva várt papszentelés előtt kidőlt a sorból: idegösszeroppanással tehetetlenül feküdt a kollégium nyaralójában. Ismét lelki szeme elé toledott a kísértés: alkalmatlan a jezsuita életre, el fogják bocsátani a szerzetesközösségből. De másrészt határozott volt meggyőződése: Isten hívta a Jézus Társaságba, nincs visszaút; csak adja át magát az isteni Gondviselésnek, de mindenestül. Lassan nyugalom töltötte el lelkét, és boldogan vette tudomásul, hogy az előljárók döntése alapján részesülhet a papszentelés kegyelmében. (1901. július 26.)

Az elkövetkező 3 évben, kisebb lelkipásztori munka mellett, főként vizsgáira készült, végül 1904 májusában sikeres záróvizsgát tett teológiából. Ezután megkezdte önálló lelkipásztori munkáját, először Kalocsán, mint az ottani nevelőotthon főprefektusa. Itt töprengései, kísérletezései közepette talált rá arra az útra, mely azután élete és alkotása számára meghatározó lett: a Jézus Szíve-tiszteletre. Sokféle módon és sokszor beszélt növendékeinek a Szent Szív-tisztelet lényegéről és gyakorlatairól. Egyre többen fogtak bele növendékei közül a nagykilenced végzésébe, és lassan az egész otthon szelleme, jellege sokkal jobbra fordult. Maga is érezte, hogy helyes úton jár; igen megszerette ezt a munkakört, és bizony nem minden lelki fájdalom nélkül költözött 1910 nyarán Pozsonyba. Itt, előjárói rendelkezésének megfelelően, ifjúsági munkával foglalkozott, de csupán egy évig. Innen került Budapestre, maradandó alkotásainak színhelyére. Igen, itt állandó munkálkodás, reflexió, imádság és különböző tapasztalatok révén körvonalazódott benne évek hosszú során, hogy voltaképpen mit is kellene tenni. Érdeklődése egyre tágult, és egyre jobban kialakult benne a meggyőződés, hogy a hit tanításával, a fiatalok hitoktatásával kell elsősorban foglalkozni mind a falvakban, mind a városokban.

Emberek kellene, akik önmagukat és mindenüket a magyar nép vallásos elmélyítésére szentelik. És erre nemcsak férfiak alkalmasak, hanem a nők is, sőt sok területen még alkalmasabbak. De emberek kellene a főváros fiataljainak a hitoktatására is, és ezért – mintegy 70 évvel megelőzve korát – megszervezi és működteti a mai Teológiai Levelezőtagozat és a világiak rendszeres hitoktatóképzésének őseit és mintáját, a Ward Kollégiumot, ahol tucatszámra nevelődnek a kitűnő hitoktatók, és sietnek a fővárosi lelkipásztorok segítségére. Míg a Majláth Károly erdélyi püspöktől és kiváló munkatársaitól megalapított Regnum Marianum papi társulat sok kiváló tagja főként a középiskolások lelki művelésével foglalkozott, a Ward Kollégiumban nagyszerűen fölkészített hitoktatók az elemi iskolák alsóbb osztályaiban tanítottak kiváló eredménnyel. Jézus Szívének átért tisztelete és szeretete egyre nagyobb tettek megvalósítására sarkalta p. Bírót. A Jézus Szíve Szövetség újjászervezése, a nagy budapesti Jézus Szíve-körmenetek fellendítése, a Szövetség gyermektagozatának, a szívgyárdának elterjesztése mind p. Bíró nagy lelkéből, az Istennel való egyesüléséből fakadt, akárcsak élete egyik kimagasló

műve, *A Szív* újság megalapítása 1915-ben. Nem volt könnyű megértetni még rendtársaival sem, hogy szükség van egy olyan egyetemes jellegű laptípusra, mely kilép a provincializmus megkötöttségéből, és az egész magyar katolicizmusnak nyújt világos, érdekes, könnyen érthető és élvezhető módon világnézeti, hitvédelmi és hitbuzgalmi eligazítást. A lap fogadtatása, fejlődése és elterjedése p. Bíró elgondolását sokszorosán igazolta, és a lapalapítást követő, sokszor nagyon nehéz évtizedek számára *A Szív* lett a magyar katolicizmus egyik jelentős erőforrása falun és városon egyképpen.

P. Bíró másik gondviselészerű alkotása a Jézus Szíve Népleányai Társasága megalapítása volt a falusi nép vallásos életének elmélyítésére, az ipar és kereskedelem megszentelésének célkitűzésével. Nem új apácarendet akart, hanem valami korszerűbbet, hatékonyabbat, egyetemesebbet. A Jézus Szíve-tiszteletet szerencsésen ötvözte a Szent Ignác-i lelkigyakorlat egyik alapvető gondolatával, ti. azzal, hogy minden az emberért van, hogy segítse őt célja elérésére, Isten dicsőítésére és lelke üdvösségére.

Az anyagvilágot nem megvetni, hanem megszentelni kell. . . Ezért nyíltak meg sorra a Jézus Szíve Népleányok üzletei a fővárosban és vidéken, ezért létesült a Korda Rézsvénytársaság nyomdájával, üzletével. Mindezt Jézus Szíve iránti szeretetből, az Őt ért bántalmak és sérelmek engesztelésére. A Társaság tagjainak egy része közvetlen segítőtársai a lekipásztoroknak, főként a Jézus Szíve Szövetségének létrehozói, vezetői, a családfelajánlások propagálói, lelkigyakorlatok, népmisziók, rekollekciók szervezői, betegek gondozói, szociális munkák megindítói.

P. Bíró felismeri és felismerteti a sajtó nagy jelentőségét a társadalom világnézeti formálásában, ezért "vezényli" leányait a könyvek és könyvnyomtatás felé. De a gazdaság és gazdálkodás jobbá, ésszerűbbé tétele, "megszentelése" is p. Bíró elgondolásához tartozott. Ezért alakul Pécelen háztartási és gazdasági iskola, hogy az ott tanulók szeressék meg a magyar földet, és tanuljanak meg azon jól, eredményesen gazdálkodni. Ugyanott jön létre a Jézus Szíve Népleányai Társaság legnagyobb intézménye, a női lelkigyakorlatos-ház. Közben nagyon szeretett rendje, a Jézus Társasága is észrevette és igénybe vette p. Bíró rendkívüli képességeit, és ezért a rend általános főnöke őt nevezte ki 1927-ben a magyar rendtartomány vezetőjévé.

Ezt a hivatalt igen nehéz gazdasági körülmények között 1935-ig viselte. Alkotó kedve itt sem torpant meg. Befejezi elődjének, p. Csávossy Elemérnek kezdeményezését, és felépítteti a Zugligetben az első magyarországi férfi lelkigyakorlatos-házat, a Manrézát. Ide helyezteti Érdről a noviciátust. 1930-ban Glattfelder Gyula csanádi püspök kérésére a szegedi egyházmegyei papnevelő irányítását rendtársaira bízta. Oda olyan embereket küld, mint az országos hírvonal moralistát, p. Müller Lajost, lelki igazgatóként pedig p. Hunya Dánielt.

A sok munka, egyre terebélyesedő műveinek irányítása lassan felőrli erejét. Utolsó rendi diszpozíciója Szegedre vezényli. A meleg szegedi levegő nem tesz jót beteg, fáradt szívének. Budapestre kell szállítani kórházi kezelésre. Mindez 1938 nyarán történik. Augusztus közepén kéri, hogy szállítsák Pécelre, leányai közé. Az orvosok a hosszabb utazást nem ajánlják. De az előljáró hozzájárul, hogy augusztus 14-én a Jézus Szíve Népleányai Társaság budapesti anyaházába szállítsák. Itt hal meg hosszú és keserves haláltusa után 1938. augusztus 26-án.

Milyen is volt ő valójában? Nagy barátja és rendtársa, p. Bangha Béla így rajzolja meg a nagy apostol lelki képét:

"Azt a természetfeletti varázst, amely p. Bíró személyéből áradt, amely mindenkit, főpapokat, minisztereket, még másvallásúakat is éppúgy, mint a nép egyszerű gyermekeit szinte látnivalólag lebilincselte, azt a szíve mélyéből kisugárzó erőt, amelynek hatása alatt mindenki jobb és boldogabb lett, aki vele érintkezett, semmiféle szó vagy írás az élő valósághoz hasonló elevenséggel nem tükrözheti. S ezért a visszaemlékezésnek értékesebb része önszívéből buzog elő annak, akinek valaha is alkalma nyílt p. Bíró meleg szívének és jóságos atyai lelkének búvkörébe kerülni, s felvillanyozó erejét a saját lelkén megtapasztalni. Azt, hogy mi a szeretet, a jóság, mi az örök jó Pásztor szívéből merített őszinte apostoli melegség, szavakba foglalni úgysem lehet."

6.

BANGHA BÉLA (1880–1940)

Pálos Antal S. J.: *Ötven évvel ezelőtt halt meg P. Bangha Béla*

Morel Gyula S. J.: *Bangha Béla életműve. A "Világhódító kereszténység" mai szemmel. (Katolikus Szemle, 1980)*

Részletek Bangha Béla vallomásaiból (Nyisztor Zoltán Bangha-könyve alapján)

1. *Naplórészletek (1936–1940)*

2. *"A Nagy Kapu előtt" (Magyar Kultúra)*

ÖTVEN ÉVVEL EZELŐTT HALT MEG BANGHA BÉLA

1940. április 29-én hajnali 5 órakor, hosszú betegség után, az újpesti Károlyi Kórházban meghalt századunk első felének egyik legismertebb és legnagyobb hatású magyar jezsuitája, p. Bangha Béla. Életművét e rövid keretben aligha lehet előadni, mégis megkíséreljük vázlatosan ismertetni életpályáját.

1890-ben született Nyitrán. Édesapja ott volt keresett ügyvéd; jó édesanyja, aki 17 évvel élte túl férjét, igen buzgó hölgy volt, a helybeli Katolikus Nővédő Egyesület tevékeny tagja, aki három gyermekét (Béla, Imre és Klotild) minden igyekezetével a katolikus vallásban nevelte. P. Bangha élete folyamán többször is leírta, hogy papi és jezsuita hivatását a jó Istenen kívül édesanyja imádságának és élete példájának köszönhetette. A családi légkör élénk és változatos volt, hiszen öten voltak testvérek (ketten az édesapa előző házasságából; az apa első felesége korán meghalt), és mindig akadt valami ok az összezőrdülésre és a nagy kibékülésekre a testvérek között. Béla gyors felfogásának, élénk eszének köszönhető, hogy már 8 éves korában befejezte a négy elemi iskolát, és 14 éves korában a hat gimnáziumot. Eleinte piarista akart lenni, hiszen az ő nyitrai iskolájukba járt; de egy édesapjától ajándékba kapott könyv (p. Rosty Kálmán Gonzaga Szent Alajosról szóló rövid életrajza) olyan hatással volt rá, hogy Jézus Társasága iránt kezdett érdeklődni, és egy évi kalocsai diákoskodás után, szinte gyermekként, 15 évesen megkezdte a noviciátust a Társaság akkori novíciusházában Nagyszombatban. A noviciátusba az egész család elkísérte, és éles megfigyelésű nővére az üvegajtón keresztül látta, hogy a búcsúvétel után bizony Béla a falnak dőlve keservesen zokogott. Az újonc idő Béla számára, a sok vidám csínytevés mellett, lelki elmélyüléssel telt el; nagy belső figyelemmel tanulmányozta a rend szellemét, és egyre biztonságosabban érezte, hogy a jó Isten kegyelméből otthonra talált.

A noviciátus után az ún. retorika következett, ahol főként a klasszikus nyelvekkel és a szónoklat elemeivel foglalkoztak, és ahol a szónoklattan tanára lelkére kötötte, hogy minden mással bátran foglalkozhat, de szónokolni ne merészeljen, mert ahhoz egyáltalán nincs tehetsége. Lám, a tanárok is tévedhetnek! Majd Pozsony következett, amely ekkor már Nyitra és Nagyszombat után nagy városnak számított. Itt alapozta meg bölcséleti tanulmányai alapján azt a pontos és kikezdzhetetlen logikai készséget, mely később beszédeit és írásait annyira jellemezte. Majd néhány évre Kalocsára került, ahol tanárként működött, és itt kezdte irodalmi szárnypróbálgatásait. Színdarabot írt és rendezett; tanítványaival adatta elő nagy sikerrel. Azután Innsbruck következett, ahol a teológiai tanulmányait végezte. Itt bontakozott ki igazán tehetsége, ahol a híres Franzelin professzor (a későbbi bíboros) külön jutalommal tüntette ki doktori dolgozatát. Ez az idő különben számára sok töprengéssel járt, hogyan és miképpen szolgálja majd a legeredményesebben az Urat a Jézus Társaságában. Legyen egyetemi tanár, menjen Amerikába az ott élő magyarok közé, legyen kutató vagy író? A sok töprengés közepette megérkezik a magyar tartományfőnök levele: tevékeny apostol lesz, szónok, szervező és sajtóapostol.

A pappá szentelés és a még kötelező egy évi teológiai tanulmányok után a budapesti rendházba kerül mint két kongregációs csoport vezetője és a *Mária Kongregáció* lap szerkesztője. Ezt az eddig eléggé jelentéktelen lapocskát különleges írói és szerkesztői adottságával érdekessé, újszerűvé és gyűjtő hatású folyóirattá varázsolta. És közben, szinte azonnal megérkezése után, megkezdte hitvédelmi beszéd sorozatát, eleinte csak a rendi templomban, mely nagy hatást váltott ki a főváros katolikus hívei körében. Híre elterjedt lassan az egész országban, és egyre-másra hívták a vidéki városokba is. Nagyszerű szónoki adottságai voltak: sudár termete, rendkívüli értelmességet sugárzó arca, kellemes hangja, természetes és jellegzetes gesztusai, megnyerő modora – mind-mind lehetővé tették, hogy keresett, sőt hamarosan országos hírű szónok legyen. Egyéniség volt, egyénien beszélt, utánozni hiú kísérlet lett volna. Alapbeállítottsága a támadás és védekezés mindenki és minden ellen, ami mélyen átélt, szeretett hitét és Egyházát lenézte, támadta vagy leki-csinyelte. Persze p. Bangha mondanivalója csak úgy lehetett igaz és hiteles, hogy arra a nagyon alapos szellemi tudásra támaszkodhatott,

melyet hosszú tanulmányi évei alatt mélyen elraktározott szellemi arzenáljában.

P. Bangha nagy lelkéből pattant ki életének talán legmaradandóbb alkotása, a *Magyar Kultúra* folyóirat megalapítása. Ez a lap alapításától, 1912 karácsonyától kényszerű megszűnéséig, 1944 őszéig (p. Bangha halála után p. Vid József és p. Varga László szerkesztésében) a magyar katolicizmus legbátrabb, legharcosabb szócsöve lett. A lap szelleme állásfoglalást kényszerített ki, és támogatta a magyar katolikus értelmiséget a közélet kialakításában és annak befolyásolásában. A közéletet nagyrészt a sajtó alakítja; ezért lett p. Bangha a magyar katolikus sajtó első számú apostola. Gazdag szelleme igen sok fontos témát ismertetett és hozott közelebb az emberekhez, de semmiről sem beszélt és írt olyan sokat, mint a katolikus szellemű sajtó szükségességéről. Egyszerűen csodaszámba menő tulajdonsága volt p. Banghának, hogy milyen kitartóan, folyamatossággal, ötletgazdagsággal, kifogyhatatlan energiával tudott a katolikus sajtó érdekében írni, mozgalmat, lapot elindítani.

Igaz, ebben a nagy munkában nem állt egyedül; de a vezérszólam az övé volt abban is, hogy kitartó könyörtelenséggel ostromozta a vallásellenes és erkölcstelen sajtótermékek destruktív irányulásait, és ugyanakkor, szinte erején felül, munkálkodott egy nívós, korszerű katolikus sajtó megszervezésén. A háború nehéz napjaiban indult meg a sziszifuszi munka, és nem utolsó sorban p. Bangha fáradhatatlan munkálkodása folytán sikerült is közadakozásból az induláshoz szükséges 12 millió forintot összegyűjteni. De ezt az 1918-as összeomlás és az azt követő hatalomváltás mindenestől megsemmisítette. És mégis, a nehéz hónapok elmúltával, sokak szorgalma és fáradhatatlan munkája valóra váltotta p. Bangha álmát, mégis létrejött a Központi Sajtóvállalat nívós napilapjával (*Nemzeti Újság*) és a naponta megjelenő déli lappal, az *Új Nemzedék*-kel. Később a *Képes Krónika* is megjelent, mint képes, közérdekű hetilap. Ezt most is, hét évtizeddel a lapok megindítása után, történelmi tettek kell tekintenünk, mert egyik forrása, ösztönzője lett annak a katolikus fellendülésnek, amely a huszas és harmincas éveket annyira jellemezte.

Az összeomlás napjaiban p. Banghának is menekülnie kellett. Budafok, Pozsony, Bécs voltak a menekülés egyes állomásai. Nagy

szelleme azonban ekkor sem pihent: írt a Pozsonyban megjelenő *Új Szív*-ben, sőt két könyv is őrzi e súlyos idők emlékét. De 1919 augusztusában már a fővárosban találjuk, és szeptember végén máris indul a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék*.

Ezután egy csodálni való életszakasz következik. Ekkortájt bejárja csaknem az egész országot; alig akad nagyobb templom vagy előadóterem, ahol fel nem tűnik sudár alakja, ahol fel nem csattan minden rosszat megbélyegző hangja, ahol nem hallhatták biztató, Krisztust és az Egyházat megasztaló szavait. Közben állandóan ír, szervez, lelkigyakorlatokat tart, sokszor szinte az ájulásig fáradtan.

A húszas évek folyamán valóban országos szónok volt, és több szentbeszédet mondott, mint ahány napja volt az évnek. A rádió országos elterjedtével ő volt a legtöbbit igénybe vett előadó, aki nemcsak vasárnap közvetített szentbeszédet alkalmával, hanem különleges megemlékezésekkor – halottak napjának előestéjén, karácsonykor és az ősztendőt búcsúztatandó – szólt az egész ország népéhez. Ekkortájt a híre már az ország határain túlra is áterjedt. Nemcsak az anyaországtól elszakított magyar városokat, mint Kassát, szülővárosát Nyitrát, Lőcsét, Petrozsényt látogatja meg, hanem beszél Lourdes-ban, New Yorkban, Bécsben és Münchenben is. Persze, nemcsak szívesen hallgatták, rajongva várták beszédeit, hanem szinte szükségszerűen a támadások, a gyanúsítások és ócsárlások keresztútjába is került. Hiszen a katolikus ügy ellenségei nem tűntek el a magyar közéletből, s ők aztán mindent megtettek, hogy tekintélyét, személyének varázsát aláássák. Kevélynek, büszkének, kegyetlennek és kíméletlennek nevezték az akkori egyházellenes sajtóban. P. Bangha érzékeny lelkét mindez nagyon bántotta, mert ezeket a vádakokat igazságtalannak tudta, érezte. Aztán érte egy váratlan meglepetés: p. Ledóchowski generális Rómába rendelte, hogy ott a Mária Kongregációk központját az egész világra kiterjedően megszervezze.

Az örök város a maga történelmi levegőjével, hallatlan művészi értékeivel igen nagy hatással volt p. Banghára. A sok csodás műkincs és építmény egy római kalauz megírására csábította. Szinte állandóan küldte értékes és fontos cikkeit kedves lapjának, a *Magyar Kultúra*-nak, melyekből aztán a *Róma lelke* című nagyszerű könyv született. Vonzó, lenyűgöző személyisége csakhamar a római ma-

gyar kolónia vezéregyéniségévé tette. Közben elsőrendű feladatként meg kellett szerveznie a világ csaknem valamennyi Mária Kongregációjának központi titkárságát. Ezért a lehetőségekhez mérten kapcsolatot kellett teremtenie a világ csaknem száz országában működő helyi vezetőkkel, meg kellett jelennie számos kongresszuson. Lassanként kapcsolatba került a Vatikán vezető egyéniségeivel, és több alkalommal előadhatta terveit az általa nagyon nagyra becsült XI. Pius pápának is.

Az 1925-ös szentév után ismét itthon találhatjuk p. Banghát, sőt 1928-tól 1935-ig a budapesti jezsuita rendház főnökeként vezeti az itteni jezsuita közösséget. Életének ez az időszaka telis-tele van apostoli tevékenységgel. Mégis ekkor kerül sor talán legnagyobb alkotására, a mérhetetlenül sok szervező és előkészítő munkát igénylő *Katolikus Lexikon* kiadására. 17 szakcsoportvezető és mintegy 220 munkatárs segítségével hozta létre ezt a maradandó és igen fontos művet. A nagy munka 1931. január 1-én került nyomdába, és az előzetes pesszimista jóslások ellenére sem lett ráfizetéses. Utolsó nagy írói vállalkozása (Ijjas Antal és mások közreműködésével) a nyolckötetes *Egyháztörténelem* volt, melynek utolsó, nyolcadik kötete már csak a halála után jelenhetett meg. Nem igazán szakirodalmi műnek számít, hanem érdekes, olvasmányos, de mégis biztos információt nyújtó munkának.

Meg kell még emlékezni két utolsó könyvéről. A *Világnézeti válasszok* c. műve nem nagyigényű munka, de igyekszik pontos és világos feleletet adni azokra a kérdésekre és vádaskodásokra, melyekkel ezidőben a katolikus hitet és az egyházat támadták. A könyv páratlan sikert jelentett az ekkor már halállal küszködő szerzőnek. Ekkortájt jelent meg élete főművének szánt könyve, a *Világhódító kereszténység*. E műben bontakozott ki p. Bangha nagy szervezőkészsége. Sajnos, e könyv programjának megvalósítását az ekkor már kitört háború megakadályozta.

De előzőleg még történt valami. A dél-amerikai út, melynek gyümölcse lett a nagyszerű útleírás, a *Dél keresztje alatt*. Ezt a missziós útját már nem tudta befejezni a jelentkező rendkívül nagy fáradtsága miatt. Az itthoni orvosi diagnózis kétségen kívül megállapította, hogy fehérvérűségben, leukémiában szenved. Közben XI. Pius pápa Serédi Jusztinián esztergomi érsek nyomtatékos kérésére hozzájárult

ahhoz, hogy a 34. Eucharisztikus Világkongresszust Budapesten rendezzék meg 1938-ban. P. Bangha erkölcsi nagyságát semmi sem jelzi jobban, mint hogy a közeli halál biztos tudatában szellemileg és fizikai erejének teljes mozgósításával vetette bele magát, mint a hitbuzgalmi szakosztály vezetője, a kongresszus megrendezésének nagy munkájába. Alapos nyelvtudása, római, európai, mindkét amerikai összeköttetései lehetővé tették, hogy emberfeletti munkát végezve sikerre vezesse a magyar katolicizmusnak e mindmáig legjelentősebb megmozdulását. Kitűnő munkatársai és az egész magyar klérus segítségével csaknem az egész országot megtölthette lelkiiséggel, és a rendezvények pontos és lelkiismeretes lebonyolításával nagy érdeme volt a kongresszus sikerében. A szervezés utolsó fázisában csaknem minden erejét arra összpontosította, hogy a férfiaknak a Hősök terén rendezett éjjeli szentségimádása sikeres legyen. Feledhetetlen volt a csaknem egymillió férfi imádsága és áhítata p. Bangha Béla és p. Csávossy Elemér vezetésével.

Írói, szerkesztői munkáját az egyre súlyosbodó betegsége ellenére sem hagyta abba. Még részt tudott venni 1939. március 12-én XII. Pius koronázásán Rómában. Ekkortájt mély megrendüléssel írta a *Magyar Kultúra*-ban nagy cikkeit: "Az Isten arca", "A Nagy Kapu előtt". A mélyenszántó elmélkedések révén kívánt búcsút venni a világtól, hazájától és nagyon szeretett rendjétől. Azután következett 1940. március vége, amikor állapota válságosra fordult. Az újpesti Károlyi Kórházba kíváncozott, és a leggondosabb orvosi ellátás sem tudta megakadályozni április 29-én hajnalban bekövetkezett halálát.

Csaknem az egész ország gyászolta. A budapesti Szent István-bazilikából temették, és Glattelder Gyula csanádi püspök mondta a gyászbeszédet. Hatalmas tömeg kísérte koporsóját a Kerepesi temetőbe, ahol nagy rendtársai – p. Fiedler, p. Jablonkay, p. Bernhard Zsigmond – mellé temették a rendi kriptába. P. Bíró, századunk másik nagy jezsuitája is itt pihen. "Teste egy gladiátoré, agya egy tudósé, szíve egy költőé, és lelke egy szenté, és ő maga mindenestül a feladatáé volt" – írta róla Barankovics István. Áldott legyen érte az Isten!

BANGHA BÉLA ÉLETMŰVE

A "Világhódító kereszténység" mai szemmel

Száz évvel ezelőtt, 1880. november 16-án született Bangha Béla, a magyar katolicizmus egyik legjelentősebb és legérdekesebb egyénisége. Negyven évvel ezelőtt, 1940-ben jelent meg legfontosabb munkája, a Világhódító kereszténység. Illó és méltányos megemlékezni e kettős évfordulóról, az Isten országa nagy harcosáról és egyedülálló, nagyszabású haditervéről. Ez a tanulmány azonban többet kísérel meg, mint visszapillantást. Éppen Bangha szellemében, feladatául tűzi ki az összehasonlító elemzést az akkori és a mai helyzet között, s felveti a kérdést, mi érvényes ma a negyven év előtti tervből, melynek már címe is szinte provokációként hat az egyházi triumfalizmust negatívan megítélő, vereségekhez és visszavonulásokhoz szokott, a szekularizálódás folyamatában bizonytalanul tapogatózó katolikus jelenünkben. Éppen ezért, és a szerző lehetőségeihez szabva, nem történelmi, hanem *egyházzociológiai szemszögből* próbálja megközelíteni a nagy katolikus aktivista kiemelkedő alakját és művét. A feladat megoldásához a legtöbb anyagot Bangha művein kívül dr. Nyisztor Zoltán alapos és élvezetes könyve: *Bangha Béla élete és műve* (Budapest, 1941) szolgáltatta.

Bangha életének főbb állomásai

Bangha Béla Nyitrán született, nemesi családból. Tizenöt éves korában lépett a jezsuita rendbe. Nagyszombatban töltötte az újonc-időt, majd a karintiai Sankt Andrä községben retorikai tanulmányokat végzett, ahol 1897-ben letette első fogadalmait. Nagyszombatban befejezte a gimnáziumot, és 1900-tól 1903-ig Pozsonyban bölcséleti tanulmányokat végzett. Már itt kezd publikálni, és életének egyik fő feladatát, a korra annyira jellemző stílusban, egy röpirat keretében fogalmazta meg.

Három dolog menthet meg minket: először a sajtó, másodsor a sajtó, és harmadszor egyelőre ismét csak a hithű, erkölcsileg tiszta, katolikus sajtó. Fenn lobog a zászló – utána, katolikusok! utána, hazafiak! (Nyisztor 106)

Ugyanebben az írásban merül fel a *Világhódító kereszténység* első motívációja. A katolikusoknak harcolniuk kellene "gyors, érelyes, rendezett, állandó, vállvetett működéssel". (Nyisztor 105)

Életének következő állomása Kalocsa, ahol három éven keresztül az ifjúság nevelésében vesz részt, majd Innsbruckban teológiai tanulmányait végzi. Legfőképpen a dogmatika, morális és szociológia érdeklik. Világosabb körvonalakat ölt a későbbi *Világhódító kereszténység* váza. Naplójában feladatként fogalmazza meg: "sorbavenni a nagy társadalmi apostolság teendőit; a célokat, akadályokat, eszközöket, s eddig tapasztalt jó vagy rossz tulajdonságokat, az elért eredményeket, s a siker vagy sikertelenség fő okait kidolgozni és csoportosítani." (Nyisztor 140)

1909 őszén a brixeni püspök pappá szenteli, egy évre rá pedig rendfőnöke Budapestre diszponálja, ahol feladata két Mária Kongregáció vezetése, apologetikai előadások tartása és a *Mária Kongregáció* című folyóirat szerkesztése. Harmincéves lélegzetelállítóan aktív működését már csak az angliai Canterburyben töltött rendi harmadik próbaév csendes belső gazdagodása töri meg.

Főbb működési területeit és műveit távirati stílusban a következőkben lehet összefoglalni:

Rendkívüli tehetségét az élő szó használata terén szónoklatokban, prédikációkban és előadások tartásában kamatoztatta. Egyik legjobb ismerője és szoros munkatársa, Nyisztor Zoltán úgy becsüli, hogy Bangha harmincéves hitszónoki működése folyamán 10–11 ezer beszédet mondott el; voltak évek, amikor többször szerepelt előadással, mint ahány napja van az évnek, s egy-egy vidéki kiszálláson négy-öt beszédet is tartott naponta. Hogy ez a roppant mennyiség nem ment a minőség rovására, azt utólag csak rendkívüli sikere és hírneve alapján lehet elhinni.

Éveken át vezette az Úrinők Kongregációját és az egyetemi kongregációt. Ezek a közösségek szolgáltak legtöbb akciójának hátterül, innen verbuválódtak Bangha Béla különböző munkaterületeken tevékenykedő legjobb munkatársai. Száműzetés-jellegű római tartózkodása alatt a kongregációk nemzetközi titkárságának a megszervezésén fáradozik. A *Mária Kongregáció* című lap szerkesztése számára nemcsak egy egyesületi közlöny hivatásának becsületes ellátását jelentette, hanem széles rétegekre való hatást is: két év leforgása után a lap már 10 000 példányszámban árasztotta Bangha gondolatait. (Nyisztor 150).

Még nagyobb jelentőségű műve volt a *Magyar Kultúra* című folyóirat megalapítása és szerkesztése, hiszen ez a sajtótermék valami egészen újat hozott a magyar katolikus kulturális életbe: színvonalas, mély tudásra alapozott felsőbb képzést, harcosszellemet (főleg a jellegzetes Pajzs és kard című rovatán keresztül) az elbizonytalanodott, defenzív beállítottságú katolicizmusba:

Attól az időtől kezdve, hogy a Magyar Kultúra megszületett, senki sem támadhatta meg többet büntetlenül a magyar katolicizmust, vagy egyáltalán a keresztény világnézet szellemi és erkölcsi értékeit. . . a Magyar Kultúra a porondra ugrott, és a legféltetesebb bajvívóként tartotta fel a pajzsát vagy forgatta meg kardját. . . Óriási jelentősége és hordereje abban volt, hogy egyrészt megtanulta mindenki ebben az országban, hogy nem lehet kesztyűt dobni a keresztény világnézetnek és katolicizmusnak anélkül, hogy a legféltetesebb párbajozó partner azonnal ne jelentkezzen, másrészt pedig abban, hogy a hívők tábora talált végre egy állandó fegyverraktárt, amellyel felvértezhetette magát. (Nyisztor 185-186)

Állandó leleplezéseivel, ha egészen más dimenzióban és formában is, hasonló szerepet töltött be, mint napjainkban a német *Spiegel* vagy az osztrák *Profil* (vö. Nyisztor 194). Ha meggondoljuk, hogy a protestánsokkal sem bánt kesztyűs kézzel ez a harcoss lap, akkor még meglepőbbnek tűnik, hogy a Magyar Kultúra legszűkebb szerkesztői bizottságának négy tagja közül egy protestáns vallású volt. (Nyisztor 179).

Széles rétegek elérése azonban csak napisajtón keresztül volt lehetséges. Bangha tevékenységének *ceterum censeo*-ja, örökké visszatérő témája és konklúziója volt a katolikus sajtó. Megteremtésének előkészítésére alapította a Katolikus Hölgyek Országos Sajtó Egyesületét, és mint fáradozásának koronázását a Központi Sajtóvállalatot, e célból törekedett – kivételesen sikertelenül – egész életén át egy sajtószervezet létrehozására. (Nyisztor 236)

Maradandó érdemeket szerzett Bangha Béla azzal a tevékenységével, melyet a Kisegítő Kápolna Egyesület keretében fejtett ki, melynek eredménye volt, hogy a főváros istentiszteleti ellátásában lényeges pozitív változások álltak be. Észak-amerikai missziós körútról Nyisztor Zoltán azt állítja, hogy két hónap és néhány nap alatt 78 beszédet mondott, 10 államot és 24 helyet járt be. (Nyisztor 301) Nem kevésbé fáradságos és eredményes, de a szociális és politikai körülmények miatt sokkal kalandosabb volt dél-amerikai missziója. Ezzel a két útjával kiterjesztette működését ez a nagy lelkipásztor a világ magyarságára, megfelelően így igényeinek és képességeinek,

melyekhez mérten egy egész ország határai is szűknek bizonyultak. Munkás életének egyik legszebb koronája volt az 1938-as budapesti eucharisztikus kongresszus szervezése: súlyos betegen, a halál közelségének tudatában dobta képességeinek legjavát az ügy szolgálatába, és aratta különösen jóleső sikereit a kongresszus hatalmas méretű megnyilvánulásaiban.

Irodalmi munkásságának impozáns voltáról tanúskodik, hogy jónéhány könyve több kiadást ért el, s a Szent István Társulat még életében 24 kötetben tervezte összegyűjtött összes műveinek megjelentetését. Halála évében jelent meg a *Világhódító kereszténység* című könyve, melyet mind Bangha maga, mind pedig kortársai legnagyobb és legjellegzetesebb művének tartottak. Mielőtt azonban ezt a könyvet ismertetnénk és negyven év távlatából elemeznénk, vessünk még egy pillantást Bangha életművének egészére a korabeli magyar katolicizmus alapvető összefüggéseiben.

Bangha jelentősége a katolikus újjáéledésben

A századforduló idején és századunk első évtizedeiben, Prohászka, Bangha és jónéhány más kiváló egyéniség fellépésekor, a magyar katolicizmust dicstelen állapotban találjuk. Bangha Béla így jellemzi azt az áldatlan helyzetet:

Nézzük meg az akkori hírlapokat, az akkor megjelent könyveket, az akkori parlamenti naplókat: a kereszténységgel s főleg a katolicizmussal szemben alig találunk ott mást, mint gúnyt és lenézést, türelmetlen kirohanásokat és bántó megjegyzéseket. A szabadkőművesség nyíltan tárgyalta a kereszténység likvidálását: a hitoktatás megszüntetését, a szekularizációt, a hitvallásos iskolák eltörlését, a szerzetesek elleni háborút. A budapesti napilapok nagy része szinte kéjelgett abban, hogy ma ezt, holnap azt a vallási igazságot, ünnepet, személyiséget, intézményt tette vitriolos gúny vagy szidalom tárgyává. Az értelmiség csaknem a maga egészében távol tartotta magát a vallási élettől, a munkásság menthetetlenül a legdurvább fajta szocialista izgatáshoz és vallásellenességhez látszott szegődni, a főváros kormányzatában másnak, mint zsidó törzsfőnököknek s azok engedelmes uszályhordozóinak szava nem volt. Ez a helyzet bénítólag hatott minden amúgy is gyér katolikus megmozdulásra: aki katolikus részről megmozdulni vagy katolikus irányban valamit kezdeni mert, arra, mint a kutyák a sebzett vadra, rávetették magukat azok, akiké volt a sajtó és a parlament, a főváros és a vidéki városok vezetése, az egész közélet és közgondolkodás. Azt szétépték, szétmargolták, azon egy ép foltot nem hagytak. . . (Világh. ker. 223-224)

Azt is számításba kell venni, hogy az első világháború s az arra következő forradalmak a lehető legkedvezőtlenebb körülményeket szolgáltatták a katolikus újjáéledés konkrét feladatai számára. Mégis összegyűlt, éppen ezekben az időkben, a Katolikus Sajtóvállalat

lapindításra elegendő tőkéje, mely aztán a kalandos sakkhúzások, kétségbeesett kísérletezések ellenére lényegében a forradalmak martalékává lett. Kétségtelennek látszik, hogy "az ellenforradalom nagy keresztény ébredése" (Nyisztor 271) és a két világháború közti politikai és társadalmi atmoszféra ismét előnyös feltételeket jelentett a már újjáéledésbe lendülő katolicizmus számára, de a kiindulópont nagyon elszomorítóan és ernyesztően mélyen állt.

Ebben a szituációban, melyet itt csak néhány hangulati ecsetvonással lehetett érzékeltetni, Bangha Béla működése elsősorban harcos voltával vált jelentőssé. Mi sem jellemzi jobban ezt a vonást, mint Nyisztor Zoltán néhány, az akkori hangulatot és a Bangha-stílust annyira felidéző mondata:

Bangha Bélában lehet később még új vonásokat, sőt talán még új arcokat is felfedezni, de kétségtelen, hogy alaptermészete és állandó lelki habitusa az apológia és polémia lett. Akkor érezte magát elemében, ha védekezett vagy támadott, ha pajzs és kard volt a kezében, ha valamit meg lehetett védeni, vagy valami tagadást pozdorjává kellett zúzni. Bangha Béla nagy lehetett, és volt is, pozitív elgondolásaiban, gyakorlati beállítottságában, megdöbbenően izgalmas volt előrelátásaiban, koncepcióiban, egyenesen félelmetes lehetett és volt propagandisztikus erejében, de azért a legnagyobb és utolérhetetlen, az egyetlen – mindig a polémiában maradt. Csak akkor volt igazán elemében, s a vívás, a párbaj idegizgalma és gyönyörűsége reszketett, táncolt és tüzelt agysejtjein és idegszálain keresztül. Ilyenkor kifogyhatatlan és megállíthatatlan volt. Ilyenkor a tudása ágyú torkaként bömbölt és tüzelt, a fantáziája pedig, mint nyugtalan, de fényes reflektor keringett ég és föld között, s olyan életközelségbe került, mint egy szemünk előtt lejátszódó párbaj vagy véres útközlet. (Nyisztor 157)

Harcos feladatában szinte nem ismert határt. Naplójában írja saját magáról:

Nekem az egyik legfőbb bajom (baj-e?), hogy szinte Isten ellenére akarom megmenteni a világot. Hogy előbbre akarom vinni az Isten országát ott, ahol azt látszólag az Úr maga se akarja előbbre vinni, hanem hagyja, hogy nyomorult kufárok vagy szent szamarak akasszák az ő szekerét. (Nyisztor 356)

Egy másik vonása Bangha életművének, mellyel ez éppen az adott körülmények között különös jelentőséggel rendelkezett, a színvonal. Szinte felbecsülhetetlen érték az elesettség állapotába került, alacsonyabbrendűségi komplexumban vergődő gondolatrendszer és intézmény számára, ha képviselője olyan tudományos szinten, olyan verhetetlen logikával és olyan kicsiszolt formában jelentkezik, mint a katolicizmus Bangha Béla szavaiban, írásaiban és alkotásaiban. Csak úgy válhattak a csüggedők ismét magabiztos és öntudatos tagjaivá az Egyháznak, akik bátran azonosítják magukat az ügyel, és nem kerülnek ellentmondásba életük más területeinek igényeivel.

A Bangha-jelenségre jellemző, hogy az elitelvel dolgozó Mária Kongregációk szolgáltak háttérül, hogy egyik kedvelt alkotása, a *Magyar Kultúra* magas nívón szólt a képzettebb néprétegekhez, s a Jézus Szíve-templomban meghirdetett apológiai előadásokon "csak is intelligensebb férfiak jelenhettek meg, nevükre kiállított meghívókkal, amelyet minden egyes alkalommal az ajtóőröknek le kellett adni." (Nyisztor 151)

Bangha működésének, tanításainak és sürgető buzdításának harmadik szembeötlő jellegzetessége a rendszeresség, tervszerűség, átfogó intézményesség volt. Már kiképzése alatt foglalkoztatja elméletét az összefüggések fontossága, s nincs kedve olyan részletmunkákba fektetni energiáit, melyeknek eredményeit más részletek vagy az egymásra ható viszonylatok semlegesítik vagy megsemmisítik. A *Világhódító kereszténység*-ben terjedelmes fejezetet szentel a tervszerűségnek mint a hódító munka egyik lényeges feltételének. Az idetartozó témák: szakszerűség, munkafelosztás, az erők előteremtése, az anyagiak és a vezetés tervszerűsége. Bangha mindezzel nézve nem statikus szisztémában gondolkodik, mint következő sorai bizonyítják:

"A hatóképesség minőségi gyarapításának egyik feltétele: a tervszerű tevékenység, vagyis az, amely komoly helyzetismereten s éberségen alapul, s a való helyzethez okosan hozzásimulva jól megfontolt s egyetemesen elfogadott programok szerint dolgozik. Helyzetismeret, éberség és simulékony-ság! Nem kapkodás és a hagyományoknak, szokásos munkáknak szinte elvi féltretekése, de igenis bölcs alkalmazkodás a körülményekhez, s ez a nagylelkű elszántság, mely azonnal hajlandó, akár a megszokott és megkezdett munkamódozások feláldozásával is, a jobbhoz és célravezetőbbhez szegődni." (Világh. ker. 279–280). Az átfogó tervszerűség tehát dinamikus korrektúrája is a hiányosságoknak és elferdültségeknek, mint azt Bangha egyik naplójegyzete 1919-ből mutatja: "... általában szörnyen nyom a tehetetlenség tudata s a céltalanság gondolata. Úgy látom, hogy a konzervatív irány, s névleg a katolicizmus és jómagam is, szörnyen tervtelenül dolgoztunk. Az egészet alapjaiban kellene megújítani: kitűzni a célpontokat, megváltoztatni az eszközöket, felosztani a munkát, s dolgozni – nem elszigetelt, véletlenül a kezünkbe ötlő apróságokkal, de nagy, mindent felölelő, semmitől vissza nem riadó rendszerrel. Az ellenelet legvégső gondolataiban kikutatni, cáfolni, ártalmatlanná tenni. Megmozgatni eget és földet, hogy egyházi életünk botrányos mulasztásai, stréberségei, teológiai tudatlansága, formalizmusai, aszkétikus hiányosságai kijavíttassanak. Ha valamire, erre kell figyelmünket összpontosítanunk, ha lesz még egyszer rend. A részletmunka mind mellékes, ezt másokkal kell végeztetni; a fő, hogy legyen végre az ország katolicizmusának nyilvános lelkiismerete s áttekintő, irányító, beosztó, szervező központja." (Nyisztor 257)

Itt világosan szemünk előtt áll a tervszerű, a harcos, a reformáló Bangha Béla hatalmas öntudatával és hivatástudatával; egy kép, mely egy 1936-os naplófeljegyzésben még élesebben rajzolódik ki:

Világreformeri rohamok gyötörnek és simogatnak, s főleg egyházreformeri álmok – a fogam csikorog, ha látom s érzem, hogy ezerszer jobban csinálnám, mint ez vagy az, s hogy rendszeresen ott az ész és a szív, ahol nincs helyzeti energia s eszközök bősége és fordítva. . . (Nyisztor 353)

Ez a harcos, színvonalas, rendszeres és haladó szellemű életmű a legtömörebb és legátfogóbb egységben Bangha Béla *Világhódító kereszténység* című több mint 300 oldalas könyvében jutott kifejezésre. A könyv programatikus alcíme: *A társadalom visszavezetése Krisztushoz.*

A Világhódító kereszténység - 40 év távlatából

Szellemileg provokáló és sokat ígérő feladat ezt a kiváló munkát négy évtized elmúltával újra elolvasni, és feltenni a kérdést: Mi maradt ugyanúgy a két évtized között, mi fejlődött tovább pozitív vagy negatív irányban, mennyiben felel meg a mai körülményeknek az akkori diagnózis, mely programok érvényesek megváltozott világunkban, mi felel meg az új helyzetben az akkori impulzusnak – vagy egy szóval: hogyan írta volna meg könyvét Bangha Béla, korának alapos ismerője és próféta formálója, az 1980-as adottságok között? E kérdés megválaszolása e jelen tanulmány szűk keretei között természetesen csak vázlatos módon, szerény megközelítésként valósítható meg, mégpedig sem a történész, sem a teológus szakszerű elemzésével, hanem csak egyházzociológiai szempontok felhasználásával.

Mielőtt azonban egyes kiragadott részleteit ebben az értelemben mérlegre tennénk, hagyjuk magunkra hatni a könyv egészét, abban a recepcióban, amelyben a tanulmány megjelenésekor részesült, s amelynek lényegét és hangulatát a kor utánozhatatlan stílusában Nyisztor Zoltán fogalmazta meg a legszebben:

Ez a könyv nem egyszerűen tudományos teljesítmény, melyet egy újabb tudományos munkával majd árnyékba lehet állítani, nem is valami irodalmi mű, melynek gondolatai a stílussal együtt elavulhatnak, hanem egy élő eszmeáradat, egy páncélba és vértbe öltöztetett szellemi stratégia, mely a kereszténység jövőbeli kialakulásába fog döntő módon beavatkozni. . . Hogy miről szól a *Világhódító kereszténység* című könyv? A kereszténységről, melynek világhódítónak kell lennie, s mely mégsem az. Csodálatosan élénk, rábeszélő, egyenesen magával ragadó fejezetekben fejti ki, hogy miért kell a kereszténységnek világhódítónak lennie; hogy miért nem szabad megállni a

templomok falánál vagy az iskola padjainál; lenyűgöző történelmi saspillantással magyarázza meg, mikor és miért torpant meg a kereszténység, s hogy kell vagy lehetne abból a mesterséges gettóból, amibe hol az államhatalom dédelgetése, hol pedig erőszakoskodása, a kereszténységet beborította, kitérnie, és a legmaibb és a legmodernebb eszközökkel újra világhódítóvá válnia. Ez a könyv tartalma, erről szól az első betűtől az utolsó sorig.

Ez a könyv személytelen könyv tulajdonképpen, és mégis a legegényibb valami, amit valaha megírtak. . . Az embernek olvasás közben mindig az az érzése, hogy itt nem is egy szerző beszél, egy névvel, születési és halálozási évszámokkal megjelölt szerző, hanem maga a kereszténység, mely emberekre bízott, a krisztusi akarat, mely emberektől független.

És mégis azt kell mondanunk, hogy Bangha Béla egyénisége sehol sem csillogott még meg a maga igazi valójában olyan erősen, mint ebben a könyvében. Ha valamikor egy jövőendő kor lélekbúvárai vagy történetészei keresni fogják, hogy a százarcú Bangha közül melyik volt az igazi, biztonságosan csak ehhez a könyvhöz nyúlhatnak. Ami máshol szétszórva vagy darabokban fekszik, mint szellemének vetülete vagy ajándéka, az itt oltod harmóniába. . . Hogy leegyszerűsödik minden, s micsoda vulkanikus erővel dobog ennek a léleknek egyetlen gondolata, amire az életét feltette! Most már láthatja mindenki, hogy Bangha Béla csak azért született, hogy ennek a világhódítással eljegyzett kereszténységnek a gátszakító sodrása legyen.

Ez és semmi más! Így már régóta nem szerették a kereszténységet, vagy ilyen erővel már régóta nem élték át. Ez a férfi csak azért lépte át a cella küszöbét, hogy a krisztusi parancsnak megfelelően mindenkit felgyújtson. Azokat is, akik közel állottak hozzá, de azokat is, akik messze voltak. Ezen a könyvön keresztül mindenki megértheti, hogy mindez miért volt. Mennyire tévedtek, akik azt hitték, hogy ez a férfiú, amikor a hit kardja és pajzsa vagy a tévedések lángoló ostroma volt, csak harcot, békétlenséget, egyenletlenséget vagy gyűlöletet akart! Mennyire tévedtek azok is, akik ezt a különösen gazdag egyéniséget a hitvitázó vagy agitátor vagy szervező vagy szónok vonalán akarták elkönyvelni! A titok most nyitva áll: ez az ember mindent csak azért tett, hogy lenyűgöző élményét és mindenre alkalmas egyéniségét egyetlen gondolatba, a kereszténység világhódítási vágyába beállíthassa. Ezért lett félkézzel tudós, félkézzel agitátor, ezért lett kard és ostor. Ezért dobott kesztyűt világhatalmaságoknak, s ezért ölelt keblére tudatlan mezítlábás apostolokat. Tűz volt, amelynek idő előtt el kellett égni Isten országáért. Égő tűz volt, amelynek mindenkit meg kellett marni, sajogtatni és égetni, hogy Isten országának akadályai elpusztuljanak, és az Isten oltárai lángban égjenek. Csak ezt az egyet akarta egy életen át. Ezért harcolt és ezért szeretett. Ezért vállalt emberfeletti munkákat, és ezért gyújtogatott maga körül fel mindenkit. Ezért volt nyugtalan és nehezen kezelhető ember, ezért volt a világ csavargója és a magyar közélet nagy kondottierója! (Nyisztor 326–331)

Térjünk át ezek után a könyv tartalmának elemzésére. Az első két fejezet rész teológiai alapvetés: "A Krisztusország egyetlenes dialravitelének parancsa" és "Az emberi közreműködés szerepe a Krisztusország terjesztésében". Ha a hit teológiai és bölcséleti kifejeződése 1940 és 1980 között nagyot változott is, az itt közölt fejtegetések lényege maradéktalanul érvényes napjainkban is. Külön terjedelmes tanulmány tárgyává tehetné a teológiában jártas szakember, mennyiben és miért változtak meg kifejezések, értelmezések, magyarázatok és főleg konkrét következtetések ez alatt a kevesebb

mint fél évszázad alatt; de nyilván minden hívó és mindegyik hittudós egyetért abban, amiről itt alapjában szó van: hogy Istennek terve van az ember világával, és hogy az ember felelős ennek a tervnek a megvalósításáért. És éppen ezért, mert ma az akkori teológiai és gyakorlati következtetésekkel nem lehet az azonos célnak megváltozott felfogásban és megváltozott körülmények között megfelelni, éppen azért, mert a keresztény feladat azonossága nem formai identitásban áll, hanem változó adottságok között az azonosságot egyedül biztosító tartalmi ekvivalenciában, éppen ezért kell az ilyen Bangha-fejezeteket újra meg újra elolvasni, s addig nem nyugodni, amíg megtaláljuk, ami ma ugyanazt jelenti, amit azok akkor jelentettek.

A *Világhódító kereszténység* következő fejezetei egy átfogó diagnózist kísérelnek meg: "A kereszténység mai helyzete", "Az elkereszténytelenedés történeti útja", "A kereszténység sorsdöntő órái" és "A mai helyzet nehézségei" címen. Bangha Béla akkori felvételezése a pozitívumokra nézve ma aligha volna megismételhető. A keresztény tanítás belső tartalma annak idején nem volt megkérdőjelezve, hanem az egyik front mellette, a másik front ellene foglalt állást. Ma egészen más helyzetben találjuk magunkat. A kereszténység programjához pozitívan állók frontja napjainkban egyáltalán nem egységes: az evangélium és a keresztény hagyomány értelmezése nem egyöntetű, hanem azok között is hevesen vitatott, akik alapvetően és lényegileg hozzátartozónak vallják magukat. És ebben a nagy történelmi összeshálózásban és gondolatcserében még az sem – vagy elsősorban az sem – világos, hol a határ a lényeges és történelmi járulék, a tartalom és a kifejezési forma között.

Hasonlót kell mondanunk az Egyház kifelé ható erejével kapcsolatban. A *Világhódító kereszténység* diagnózisa ebből a szempontból nyilvánvalóan kiegyensúlyozott és realista, szó sincs benne az Egyház kisugárzó erejének, társadalmi súlyának túlbecsüléséről. És mégis a különbség félreismerhetetlen: akkoriban éppen kezdett erőre kapni, tekintélyre szert tenni a katolikus hit intézményes szervezete, ma pedig szinte mérhető dimenzióban a süllyedés, a csökkenés vonalán helyezkednek el az Egyház erői. A helyzet megítélésében Bangha megállapításai alighanem érvényesek maradtak, vagy ma még több joggal állíthatók:

A társadalom a művelődés terén ma azt a kamaszkorát éli, amelyben az embereknek a kritikai érzéke eléggé kifejtett már arra, hogy kételkedni tudjon, a műveltség viszont még nem elég mély arra, hogy a vallás érveit teljesen megértse, s a hitben a legmagasabb műveltség alapjait ismerje fel. A ma tömegembere olyan, mint a gyermek, aki először akar túljárni tanítója eszén; ez a típus ott tart már, hogy észreveszi ugyan az Egyházban az emberi hibákat, s miattuk talán el is fordul tőle, de odáig még nem jut el, hogy ráébredjen azoknak a páratlan kincseknek a tudatára, amelyek az Egyházból, annak tanaiból, elveiből minden emberi gyarlóság mellett is kisugároznak. Az önálló gondolkodás terén a mai kultúremler még csak útban van a személyes Isten létének roppant élménye, az örökkévaló élet grandiózus tanának megértése, a Krisztus mindent elhomályosító nagyságában való magáhozocsúadás felé. Ezeket a tanokat már nem hajlandó a pusztá hagyomány nyomán elfogadni, viszont az önálló megbizonyosodásra és ujjongó ráébredésre még nem eléggé érett. (Világh. kereszt. 47–48)

Bangha súlyos negatívumnak tartja az egyházszakadás, a kereszténység felekezetekre szakadásának tényét – ez az egyik ritka eleme az akkori diagnózisnak, mely ma több reményteli pozitívumot képes felmutatni az ökumenikus törekvésekben. Az emberek gondolkodásmódjának emancipálódása, a keresztény elvektől és normáktól való függetlenedése azóta szinte egyenes vonalban haladt tovább, a tévedések elterjedése ma szélesebb méreteket öltött, mint Bangha idejében, a vallásellenes irányzatok uralomra jutása kulturális téren és a közéletben fokozódott, s ha jellege kevésbé támadó is, annál gyilkosabban ignoráló, közömbösséget és érdektelenséget előidéző lett. A társadalmi és erkölcsi élet elkereszténytelenedése tovább fejlődött, s ennek a negatív európai és nyugati szellemnek exportálása a pogány vagy harmadik világba felgyorsult. Bangha figyelmeztető konklúziója ma még érvényesebb, mint 40 évvel ezelőtt:

Vajon mert súlyos mulasztások történtek a múltban, s tragikus történeti események egész milliószerű láncolata sodorta le az Egyházat az őt megillető királynői helyről, most már az Egyház maga sem alkalmas arra, hogy a benne rejlő ígéretek teljes kibontakoztatásra juttassa? Mennyi gyáva megfutamodás, mennyi тұrhetetlen elernyedtség, a Kisztus jogairól való mennyi igazolatlan lemondás rejlik ebben a mindenbe beletörődő közömbösségben! (Világh. ker. 51–52)

Aki nem nyugszik bele a dolgok ilyen állásába, az tervez és megvalósít. Bangha a *Világhódító kereszténység*-ben sorra veszi a hódító munka tárgyi és alanyi feltételeit.

Az első lépés logikusan a helyzet tárgyilagos és pontos felmérésében áll. Bangha keserűen jegyzi meg többször is, hogy ezen a téren még a legelemibb statisztikai adatok is vagy teljesen hiányoznak, vagy igen hiányosak. Ha ma élne, aligha lenne megegyedve, habár örömmel állapíthatná meg az egyházi statisztikák és

egyházsociológiai felmérések szerény előrehaladását. A tőle erősen hiányolt tervszerűség az ötletszerűség helyett szintén valamelyes fejlődést mutat – értékes és elgondolkasztó tény, hogy egyházmegyei és egyházközségi szinten kidolgozott és bevezetett lelkipásztori tervek napjainkban nem jutottak el átütő sikerre, s ezért mellettük mind erőteljesebben fejlődnek ki kisebb csoportok és egyének individuális kezdeményezései. Nem megszívlelendők-e Bangha maróan gúnyos megjegyzései ma is sok katolikus berekben?

A tervszerűség és áttekinthetőség hiánya ütközik ki azon az álmos kicsinyes-ségen s azokon a kedélyes taktikai balfogásokon, amelyek sokszor legderekabb szándékú embereink munkáját jellemzik. Jajgatnak a világ romlásán, jámbor nénikék előtt dörögnek az ateisták és kommunisták gonoszsága ellen, de hogy valójában mit kellene tenni a méregforrások eldugaszolására, s mik a bajok mélyebb forrásai, azon nem törik a fejüket. Pálcákkal hadakoznak tankok ellen; kenetes szólamokkal védekeznek ott, ahol az ellenfél gőzhengerekkel és harci szekerekkel dolgozik, ahol egy ellenséges hadsereg tüzerősége fog minket közre, ott ők beérik közhelyeket ismétlő, meddő és elméleti exhortációkkal. A nagy kérdés elől: miképp lehetne a világot az aposztáziából kiemelni, s újból kereszténnyé tenni, nyugodt következetességgel kitérnek. (Világh. ker. 61–62)

Hosszú és lelkes fejtegetéseket szentel Bangha a propaganda szükségességének. Mintegy vezérkari stílusú gondolkodásmódjára jellemző a következő idézet:

Hogy igehirdetésünk hatósugara mennyivel kisebb, mint egyes, részben ellenséges eszmetérjesztő erőké, kitetszik a következő összehasonlításból. Tegyük fel, hogy a világon van 100 000 olyan katolikus templom, amelyben minden vasárnap van prédikáció – sajnos jellemző, hogy statisztikáink még a templomok számát illetően sincsenek –, s hogy átlag 500 ember hallgatja mindenütt ezeket a prédikációkat, ami összesen heti 100 000 prédikációt és heti 50 millió prédikációhallgatást jelent. Ezzel szemben olvassuk, hogy 1148 rádióadóállomás naponta 50 millió, hetenként tehát 350 millió embernek beszél, 100 ezer mozgószínház naponta 30 millió, tehát hetenként 210 millió ember figyelmét köti le, kb. 50 000 napilap naponta 200 millió, hetenként 1400 millió példányban irányítja az olvasók szellemi életét. (Világh. ker. 75)

Ezen a téren is megállapítható a kifejezett haladás, de újabban egy bizonyos kijózanodás is. Kétségtelennek látszik, hogy felszaporodott számú katolikus rádióállomásaink, újságjaink és rölpapjaink nem érték el azt a hatást, amit ilyen eszközöktől Bangha és sokan mások elvártak, s ez nem ok nélkül van így. A hódító kereszténységnek s az egyetemességre törekvő apostolságnak egyik legdöntőbb szerepe Bangha szerint a "magasabb fokú katolikus eszmetisztázás".

Valamikor az Egyház az egész művelt világot lázba ejtette a maga elevenen ütkető, hatalmas arányokban és bámulatos önállósággal dolgozó teológiai munkásságával. Mindenki együtt filozofált, disputált és érvelt vele, az embe-

rek a piacon, az országnagyok az ország ügyének intézése közben dogmákról vitatkoztak. A szentatyák, később a középkor nagy skolasztikusai Szent Tamással élükön, majd az újkor elején a skolasztika lángelméi: Vittoria Ferenc, Suarez, Mariana és mások az egész erkölcsi és nemzetközi szellemi életet magukhoz bilincseltek, problémáik éles és perzselően korszerű fénykévéjébe vonták.

Ezzel szemben éles kritikát gyakorol a teológia és a keresztény bölcselet korabeli állásával szemben. Olyan kritikát olvasunk itt, amely még évtizedeken keresztül érvényben maradt, és bizonyos szempontjai még napjainkban is érvényesek:

Megdöbbenő, ha éppen a kor szellemiségét közelebről érintő tudomány-szakokban, például az ókereszténység történetének felkutatásában, a szentírástudomány számos részében, a dogmafejlődés vagy a mai korra alkalmazott társadalmi erkölcsstan síkján, nem utolsó helyen a szociológiában, nem mindig mi katolikusok vezetünk, vagy ha idevonatkozó munkánk inkább negatív, elhárító jellegű, bíráló, mint pozitíven építő s irányzó. Megdöbbenő, ha morális teológiánk sokfelé ma is merő kauzisztikában merül ki, ha erkölcsstani gondolatfűzésünk véget ér a VI. parancs elemzésében, mikor a modern erkölcsstani problémák egész özöne erjed és hullámszik körülöttünk. Megdöbbenő, ha hitbuzgalmi irodalmunk maga is egyre azokat az ezerszer elnyűtt gondolatokat variálja, amelyek egy szűk és eszmeszegény aszkétizmust tartanak szem előtt, holott épp a lelki életnek bőven lenne mondánivalója a ma gyermekének, a jelenkori szellemiség emlőin nevelt nemzedéknek is. Roppant szegénységi bizonyítvány lenne, ha megengednők, hogy a kereszténység egy papi és egy szerzetesi külvilággá szűküljön össze, egy öncélú és zárt kaszt ügyévé zsugorodjék, s észrevehetően megszűnjék a kor s a társadalom égető kérdéseinek eleven eligazítója lenni; ha rendjén valónak találónk, hogy legtehetségesebb embereink női szerzetek és jámbor társulatok adminisztrálásában fogyasztják el erejüket, s nem érnek rá az igazán sorsdöntő korfordulatokat vigyázni, rájuk a krisztusi gondolat fényzőróját rávetíteni. (Világh. ker. 123-126)

Nyilván sok szempontból lehetne vitatni ezeket a provokáló sorokat. Talán egyre legalább mindenképpen érdemes figyelmünket irányítani. Az ember konkrét egzisztenciájának keresztény szellemű értékelése nem olyan egyszerű képlet, mint (mondjuk) általános lélektani törvényszerűségek alkalmazása változó gazdasági vagy munkaviszonyokra. Korok, társadalmak és emberkategóriák szerint különböznek az igények is a két dimenzió kapcsolatára nézve. De ebből a megállapításból csak az következik, ami Bangha kritikájának is a lényegét alkotja: hogy ti. a keresztény válasznak azokra a kérdésekre kell maradéktalan őszinteséggel vonatkoznia, amelyek a konkrét embercsoportok konkrét problémái, abban a biztos tudatban, hogy a keresztény kinyilatkoztatás nem lehet ellentmondásban a teremtett valóság adottságaival. Egy keresztény tan, amely ilyen háló fölött a társadalmi és felfogásbeli változásoknak megfelelően bármilyen akrobata mutatványokra is képes, egy ilyen keresztény tanítás

elkerülhetné vagy felülmúlhatná a tartalmi bizonytalanságokat, amelyek Bangha és kora számára szinte ismeretlenek voltak, napjainkat viszont súlyosan jellemzik.

Mai szemmel nézve nem problémátlan a *Világhódító kereszténység* egyik központi tétele: A közéletet maradéktalanul be kell állítani a kereszténység szolgálatába. Az egyetlen határ, amit Bangha is megvon, a következő:

"Ha az Egyház közéleti tevékenységéről szólunk, nem teokráciai törekvésekre gondolunk, sem arra, hogy az Egyház a világi politikát is hatalmi körébe vonja." (Világh. ker. 148) De lelkesen állítja példaképnek azokat a társadalmakat, amelyekben a közhatalom támogatja a vallást: "Nagy különbség, ha valahol, mint Olaszországban, az állam maga sem ismer el semmiféle házassági elválást és újránházasodást, vagy ha egy szabadkőműves szellemű állami törvényhozás még a katolikusok házasságának szilárdságát is folyton kikezdheti; ha szigorú film- és színházcenzúrát gyakorol erkölcsi szempontból, s ugyanígy ellenőrzi a fővenyűrdők erkölcsiségét, vagy bünteti a káromkodást, mint ahogy azt Olaszország s Belgium teszi, vagy ellenkezőleg a maga közegeivel is rossz példát ad." (Világh. ker. 148–149) És a keresztény pártok problémájával kapcsolatban feltételesen fogalmazza meg elvét: "Ha csak valahol maga a püspöki kar maga nem találja szükségesnek, hogy az összes katolikusok még tisztán taktikai kérdésekben is egy bizonyos párthoz csatlakozzanak, tulajdonképpen egyetlen politikai pártnak sincs joga magát önhatalmúlag és egyszerűen a katolicizmussal azonosítani." (Világh. ker. 155)

Nincs szükség hosszabb fejtegetésre, hogy megállapítsuk: a közélet és a kereszténység viszonyában nemcsak sok tény, hanem sok szempontból a felfogás is megváltozott. S itt sem az a döntő kérdés, jobb vagy könnyebb volt-e a múlt, mint a jelen, hanem hogy mi a feladat a jelen adottságok között.

Banghának a *Világhódító kereszténység*-ben kifejeződő szociális felfogása lényegében modernnek mondható. Talán dél-amerikai körülményei is szerepet játszanak kategorikus megállapításában:

Mély és végzetes a tömegek elidegenedése az Egyháztól, ahol ennek képviselői a nép nyomorát, szenvedését és támasztalanságát részvétellel bár, de tétlenül nézték, ahol a kereszténység a feudális vagy kapitalista világrend haszonélvezőinek leplezője, védője és érdekszövetségeseiként állt a tömegek szeme előtt. (Világh. ker. 160–161)

Igaz ugyan, hogy ezen a téren Bangha elsősorban a katolikus tömegek szociális felemelésére gondolt, és, nyilván a magyar egyházi birtokok megterhelt problematikáját tartva szem előtt, szokatlan óvatossággal fogalmaz:

"Az Egyház magában véve s bizonyos helyi szempontoktól elvonatkoztatva igen nagyszabású szociális munkát végezhet valamely országban anélkül, hogy egyetlen hold földjét, egyetlen házát vagy értékét elvesztegetné, egyet-

len gyümölcstermő fáját vágná ki tüzelőanyag gyanánt." (Világh. ker. 162) És egy későbbi fejezetben sajnálatát fejezi ki afőlött, hogy az Egyház anyagi erőforrásainak a kezelése "a közmegegyőződés szerint sok rendeznivalót mutat fel, aminek tárgyalása túlmenne fejtegetéseink keretén; bizonyos azonban, hogy egy szerencsés átrendezés nálunk is sok nyugtalanságot s ódiumot szüntetne meg, s az Egyházat új anyagi forrásokhoz juttatná." (Világh. ker. 293)

Ezen a téren sokfelé sokat változott a világ, de az egyházi szervezetnek az anyagiakhoz való viszonya még ma sem került le a napirendről, és részben egyházi személyek és szervek gyarlósága, részben fogalmak tisztázatlansága, részben pedig egész néprétegek hamisan kialakult felfogása folytán továbbra is károk forrása.

Egy könyvből, mely az egész világnak Krisztushoz való visszavezetését taglalja, nem hiányozhat az ökumenikus szemlélet, s itt Bangha a lényegre nézve inkább megelőzi korát az egyesülés sürgető parancsának minden erővel való hangoztatásában. Ha messze a II. vatikáni zsinat szelleme mögött marad is megfogalmazása:

"Az unió természetesen csak a katolikus Egyházba való visszatérés alakjában képzelhető el" (Világh. ker. 166); felfogása semmiképpen sem nélkülöz modern vonásokat, amikor pl. sürgeti, "hogy őszintén elismerjük a tőlünk elszakadtak értékeit." (Világh. ker. 173).

Bangha már hangsúlyozza a világi missziós munkatársak szükségességét – egy kívánság, mely azóta, ha kis mértékben is, de részben teljesült. Mai szemmel érdekes a már differenciált véleményét olvasni, mely szerint az "Egyház joggal tiltja a híveinek a vallásellenes könyvek és lapok olvasását" (Világh. ker. 270), de helyesli, ha megfelelő készűltségű hitvédők engedély szerzésével ezen túlteszik magukat; és konstatálni, hogy a történelem igazat adott neki, amikor az "egyházi vezető őrhelyet" betöltők számára felső korhatár bevezetése mellett érvel.

A Világhódító kereszténység és jelen feladataink

Hosszan lehetne még részleteiben elemezni Bangha Béla meglátásainak, terveinek, kritikáinak, buzdításainak sorát a *Világhódító kereszténység* lapjain. De a leglényegesebb feladat, Bangha szellemében is, nyilván abban áll, hogy kíséreljük meg ezt a páratlan jelenséget teljességében szemlélni, s ebből a szemléletből néhány következtetést levonni – s itt valóban csak kísérletről lehet szó.

A helyzetet Bangha idejében (elsősorban Nyugat- és Közép-Európában) egy liberális közfelfogás jellemezte – a mai helyzet megjelenésére a legátfogóbb kifejezés a szekularizáció volna.

A kereszténység akkori állapotának ismertetőjegyei: csökkent öntudat, elanyaglanodás, gátlásokkal teli defenzív magatartás. A kereszténység fontosabb elemei sem tartalmukra, sem formájukra nézve nem képezik kritika tárgyát. Az egyházi birtokokra, személyekre vagy tevékenységekre vonatkozó kifogások inkább pontszerűek, ezek mellett és ezektől függetlenül lényegében általános a szerkezetek és a szerkezeteken belüli köteleességek elfogadása. Ma a kereszténység krízisben, forradalmi átalakulásban, mélyremenő bizonytalanságban van saját identitására nézve. Ma többnyire tudatos, személyes döntés következményeként kialakul valami Egyházon kívüli kereszténység, részleges identifikáció, belső emigráció – anélkül, hogy az Egyház kritikusan és differenciáltabban gondolkozó tagjai a legkevésbé is elbátortalanodnának a keresztény evangélium hitvallásában.

Bangha és társainak válasza a liberális közszellemre és az Egyház tagjainak talajavesztett hangulatára egy világos és egyszerű stratégiában áll: az alvókat felébreszteni, a régi és tulajdonképpen kétségbe nem vont igazságokat "szalonképessé", vonzóvá, tekintélyessé tenni, az Egyház határain belül rendezett csatasorokat teremteni, aztán harci szellemet kialakítani, s csak így indulni kifelé világhódító útra. Ma elsősorban az új tartalmi megfogalmazások és formák keresése áll a törekvések központjában, belső ellenállások és tisztázatlanságok leküzdése a fő feladat. A II. vatikáni zsinat szellemében tudjuk, hogy ez nem valósítható meg egy gettó kiépítésével, hanem csak az őszinte, előfeltétel nélküli dialógus által; nem az erő pozíciójából harciasan támadó hódítással, hanem a személy szabad-ságának és lelkiismeretének komolyan vételével.

Eltérő vélemények, eltérő vallomások, eltérő magyarázatok csak a valóságban találkozhatnak, csak a valóság döntheti el, melyik közülük, vagy mi rajtuk kívül az igazi, a helyes. Könnyű volna a kereszténység mai megosztottságában is eljutni egységes véleményre (melynek semmiképpen nem egyetlen lehető formája az egyformaság), ha ez a "valóság" közvetlenül nyilvánvaló vagy nyilvánvalóvá tehető lenne. Ám a valóság mindig társadalmi tudatok,

felfogások, stílusok és igénymegfogalmazások közvetítésével jelenik meg a gondolkodó és a nem gondolkodó ember előtt. Bangha Béla és nagyszerű kortársai megtalálták annak idején az ő adottságaik által közvetített valóságot. Számunkra is ebben van a remény, ha a krízis olyan generációt hoz létre, mely előfeltételek nélküli alázattal vállalja a mai valóság minden következményét, s ebben a banghai programot: "Krisztusnak a világot, s a világnak Krisztust!"

RÉSZLETEK P. BANHGA BÉLA VALLOMÁSAIBÓL

Naplórészletek

1936. augusztus 2.

Időközönként eszembe jut, mi lenne, ha én is beállnék a sorba, s írnék valami életemlékezőket; ha nem kellene félnem, hogy nagy-képűségbe esem, s hiába vesztetem az időmet, hisz nem is tudom, micsoda formát kellene neki adni, ha az ember nemcsak a maga mulatságának szánná. Magáról másoknak, a nyilvánosságnak csak az ír, aki bizonyos jelentőséget tulajdonít önmagának – ami a legtöbb esetben undok és mosolyogtató képzelődés. Legfeljebb két szempontból lehet értelme akármely szürke vagy félszürke ember autobiografikus önelszánásának: ha merőben lélektani vagy kortörténeti okulás céljából veszi az ember az elbeszélése tárgyául a saját becses és humoros énje élete folyását. Mert hiszen igaz: a legelevenebb írás az, ami a legegényibben átélt tapasztalatokból s megfigyelésekből fakad, és sokszor a legszürkébb életnek is lehetnek olyan élményei és megfigyelései, amelyekből mások tanulhatnak, vagy legalább amelyeken hasznosan elmerenghetnek.

Szürke élet? Félszürke élet? Én rossz emberismerő hírben állok a barátaimnál, s ezt a megállapítást magam is annyira igaznak érzem, hogy magammal szemben sem vonom kétségbe: magamat sem ismertem ki eléggé. Ez majdnem ismét nagyképű állításnak hangzik, pedig szörnyen őszinte és fájdalmas és sokszor akadályozó. Nem tudom, és valószínűleg sohasem fogom tudni, miféle klasszis vagyok: okos vagy ostoba, nagyra hivatott vagy képzelődő, komoly vagy léha, vidám vagy mélabús, szent vagy haszontalan. Bizonyos, hogy több lett belőlem, mint a nyitrai szerény fiskális-gyerekből bárki

kinézte volna, sőt néha úgy érzem, nem egészen találtam meg az érvényesülési teremtet az életben, hiszen sokszor az az érzésem, hogy nálamnál százszor kisebb emberek ágálnak mindenfelé a fórumon – egyházin s világin –, s hogy sok olyan dolgot tanultam és tudok és látok, amit, úgy látszik, szörnyen kevesen tudnak és látnak. S máskor mégis úgy találom, hogy elemi életismeretek és ítélő erők hiányoznak bennem, s undok reszketés fog el, ha arra gondolok, hogy nekem kellene valami nagy és bonyolult közösség élén állnom, vagy állandóan a fórum verőfényében dolgoznom. Világreformeri rohamok gyötörnek és simogatnak, s főleg egyházreformeri álmok – a fogam csikorog, ha látom s érzem, hogy ezerszer jobban csinálnám, mint ez vagy az, s hogy rendszeresen ott az ész és a szív, ahol nincs helyzeti energia s eszközök bősége és fordítva. . . S a következő percben egy semmi, egy cikk, egy levél, egy apró intézkedés kérdésében csak úgy tudok dönteni, ha előbb valakivel "hangosan gondolkodom" róla. Római három évemben, főleg az első kettőben, mily koldus és árva voltam, mert nem igen volt, akivel "így hangosan gondolkodhattam" volna.

Egy tipikus tünet: az én nyelvtudásom. Sokan megcsodáltak érte, s néha – főleg ha másokat javítani kell – magam is meglepődöm, mily könnyen és korrektül csúszik ajkamról vagy tollamról a francia, a német, a latin, az angol, az olasz. . . s aztán megint kínosan érzem, hogy "csak magyarul tudok"! A többiben ügyefogyott, elakadó vagy legalábbis nem az a tökéletesen schmissig [lendületes], ami ma kell. Kereskedelmi levelekre tudok eleget, de ami nekem kellene: cikkekre, beszédekre nem! S akkor meg mi a szösznek tanultam ennyi nyelvet – még a spanyolt is hozzá –, amikor az olvasáson s némi ritka beszélgetésen kívül úgyszem veszem hasznát. . . (A görög is valamikor mily passzióm volt!)

Más ilyen ellentét: a nagyság és a kicsiség a távlataimban. Szűk nekem Macedónia, pozsonyi filozófiám zélusfellobbanása óta betegek vagyok a világterveknek; látom is, hogy senki se csinálja a nagyot – nálunk, s apró senkik csinálják – odatúl. De a következő percben oly kicsiny vagyok magam is, hogy ijesztő: apró sajtóhibákon, hírecskéken, gondolatlátkon, tervezgetéseken, panaszokon nyargaló.

Egy nagyon nagy embert ismerek igen magas helyen, akiben csoda sok elmeél mellett milyen határtalan kisszerűséget és majd-

nem gyerekséget volt alkalmam tapasztalni. Magasan fölöttem észben, ügyességben, tekintélyben és rangban – és mégis úgy érzem, sokban rettenetesen alattam. S az eredmény: ennek a stílusnak szörnyű eredménytelenségei, amelyek mellettem látszanak bizonyítani. Mármost igazam van-e nekem – akkor nagy vagyok, túl nagy Macedóniának, akarom mondani ennek a barátos, korrektúrárs, skótos pepecselésnek –, avagy neki van igaza, s akkor én vagyok a képzelődő és az eszelős. Soha, majd csak tán odatúl fogok ebben világosan látni. Hát íme, ennyire nem tudom magam előtt még magamat sem igazán végig elemezni, teljesen felismerni.

De abban valami hallatlanul előkelő krisztusi felsőbbiséget látok, hogy nekem ez a világ ne adjon semmit! Én magamnak ne kérjek, ne kapjak, ne fogadjak el semmit. Más legyen kegyelmes és professzor és püspök és elnök és tiszteleti tag, és hordjon rendjeleket és csillagokat – s én legyek éppoly ordóttan, címtelen mint . . . Jézus volt. S az életemben egy szikra se legyen másra szentelve, mint az ügy előbbrevitelére – tekintet nélkül koncessziókra, sallangokra, gyerekes (bárha átlag szükséges) cifraságokra. A csillagról nézve úgyis oly bolondul semmi az, hogy mi, pondrók itt lent milyen bársonyokat vagy láncokat akasztunk a nyeldekliónk köré, hát még az egy tökéletes, az Isten felől nézve!

Nem is ez izgat soha; sokkal inkább, sokkal véresebben, elcsüggesztőbben: teszek-e valamit, teszek-e eleget, az okosat teszem-e? Naplómban nem is szeretek visszaforgatni, mert mindenütt ez a kínzó, leverően megválaszolatlan kérdés: mi a teendő, hogyan mit kellene tennem, hogy csekély időmet s erőmet lehető jól hasznosítsam a lelkekért és Jézus országáért. Hogy irigylem néha azokat majdnem, akik ezen nem vívódnak annyit! Hiszen tettem egyet s más életemben; de nem tehettem volna-e sokkal többet s jobbat? S a hátralevő egyre rövidebb időt mire használjam? Itt megint az önismeret hiánya kínoz. Én annyiféléhez értek egy keveset, hogy sok. Írjak? könyvet? cikkeket? napilapba? Beszéljek, utazzak vagy szervezzek? Gondolkodjam? itthon? külföldön is? kis körben intenzíven, vagy nagyban extenzíven? Mire vessem magam? népre, intelligenciára? . . . Mert közben az idő rohan, közelgünk a véghez, ahol senki sem dolgozhatik többé; s mi lesz azokkal, akiket talán éppen én menthetnék meg? Én nem értem azokat a papokat, akik kényelmesen élnek a maguk kis munkakörében, és akiket nem hajt és fojtogat és

késztet lázas munkára a gondolat, hogy minél többeket mentsenek meg az örök haláltól. Az én bajom tán éppen az, hogy csupa munkalázban nem mindig az okosabbat teszem. De ki is tudná mindig megmondani, mi az okosabb? Annyi tény, hogy a sok okos miatt iszonyú kátyúba került az Egyház szekere – de igaz az is, hogy még mindig kevesebb bajt okoznak az okos tétlenek, mint az ágáló ostobák. (Nyisztor 352–356)

1937. június 29.

Három nagy vigasz járja át a lelkemet a sok baj és tépelődés között. Az első: az örök élet boldog várása. Hát igaz, hát lehetséges? Hiszen akkor részegülten az örömtől kell járnom-kelnem, s akkor percig se fájhat betegség és öregedés, félreismertetés vagy apró veszekedések. Mit jelent akkor dísz vagy dicstelenség idelent? Siker vagy sikertelenség? A másik: hogy Isten megadta a kegyelmet, hogy tudok nem magamnak élni. Hogy nem lettem semmi ebben az életben. Hogy semmi egyéni elégtételelem nincs itt: se rang, se vagyon, se család, se könnyű élet. S a harmadik apostoli szempontból: hogy a rengeteg szenvedésben, mely az embereket sújtja, valószínűleg legalább az emberiség örök üdvére lesz titkos út. Hátha a szenvedés az, ami végül is megtöri és puhítja az emberi dacot s könnyelműséget, s akkor Isten a végpillanatban mint az egyetlen szerető lehajlás revelálja magát nekik, akkor felsírnak hozzá vágó hálásan . . . (Nyisztor 364)

1937. július 1.

Ma újra rajtakapom magamat, hogy egy kicsit félek a haláltól. Ha úgy képezem el, hogy 5–10 év alatt végem lesz, akkor úgy elfog valami ostoba keserűség; vagy ha arra gondolok, hogy ezek még élnek és hatnak tovább, s én már hamarosan megszűnök tényező lenni, s hiába tanultam annyit, nyelveket s meggyórást, erre hamarosan nem lesz többé szükség – akkor kicsit elszomorodik a szívem. Persze az ima és a meditáció és az evangélium olvasása aztán megint felel. Meghalni – hát szégyen az? Gyengeség vagy vereség? Olvasom Szent Pált, az is meghalt, Szűz Mária is meghalt, az Úr Jézus is meghalt. Az igazi nagyok nincsenek is itt, azok már rég meghaltak.

A halottak az igazi nagyok, s ha üdvözültek, az igazi erősek és igazi boldogok. Jó erre gondolni! (Nyisztor 364)

1940. február 2.

25 éve ma, hogy professziót tettem. Istenem, mennyi hála kötelez irántad ez a szó! Nem szólva arról, hogy ezzel a Jézus-társaságnak teljes mértékű tagjai közé kerültem, s már ezzel is bizonyos hatóerőt kaptam, milyen kegyelem csak a votum is! Hogy Isten ezt megkívánnom engedte. A szegénységet, mely egyszer s mindenkorra elszakít a földi javak hajszolásától; a tisztaságot, mely megvédett annyi érzéki s evilági ellaposodástól; s az engedelmisséget, mely minden nehézsége s látszólagos gátlásai mellett mégis annyi ballépéstől őrzött meg, s végeredményben annyira jóra vezetett! Mennyi megköszönivalóm lesz s marad az örökkévalóságban! Hogy az apró nyitrai fiskális-purdéból az Úr az ő seregének mégis csak valamicske tisztjévé nevelt. Szónokká tett, íróvá, apostollá! Annyi apostoli eredményt engedett! Annyi meglátást! Annyiszor tartott vissza, szinte akaratom ellenére, végzetessé válható ballépésektől s balfogásoktól. S hogy a Szűzanyát adta nekem, s mily forró szeretetérzést fakasztott bennem iránta – üdvösségem legbeszédesebb zálogát. Oh, és az Oltáriszentség! Amikor reggelente elmondhatom a mise után: Uram, megint hozzám jöttél, megint felemeltél, magadhoz öleltél. Hála, hála, hála! (Nyisztor 375)

A Nagy Kapu előtt

(Magyar Kultúra)

Az odatúlvalók kérdése a hitetlen és szkeptikus ember számára kínos talány, de érdekes rejtély a hívőre nézve is, aki bizonyos abban, hogy amit Krisztus a túlvilágról s az örök életről mondott, az utolsó betűig igaz, de közelebről elgondolni az odatúllevő dolgokat nem tudja, nem meri. Holott kit ne izgatna, hívó embert a kérdés, hogy mi van odatúl? Mit látunk, mi tárul elénk, s mi lesz velünk azokban a súlyos pillanatokban, amikor lelünk a földről végleg elköltözik s felébred odatúl? Hiszen ez a pillanat nem is valami elérhetetlen

messziségből int felénk, nem valami történelemtúli korból, nem valami elképzelhetetlen s áttekinthetetlen jövőből, hanem elég közléről.

A Nagy Kapu, amelyen túl számunkra egy egészen és tökéletesen új világ kezdődik, nincs messze tőlünk, egyetlen egyikünkől sem. Mi az a pár év, ami minket tőle elválaszt? Nem nevetséges és gyermekes vonás-e bennünk, hogy olyan roppant súlyt helyezünk az évekre? Kétségbeesünk, ha valaki 20 vagy 40 éves korában hal meg, s bölcsen megnyugszunk, ha valaki 85 vagy 90 évvel tér meg apáihoz! Mert hogy élt, s így rendben van! De amaz nem élt, s mi valami rettenetes igazságtalanságot érzünk abban, hogy valaki elmegy innen, mielőtt még a maga vagon kenyerét végig nem rágta és végig nem emésztette. S ugyanilyen felháborító igazságtalanságnak érezzük, ha valakinek itt a földön mindig csak száraz kéreg jutott a kenyérből, míg más a puha belét ette, és vaját meg mézet kenhetett rája, s egy kis sültet ehetett hozzá, s utána asszúval önthette le a torkát. Ez "élt", az meg "nem élt", gondoljuk magunkban.

Voltaképpen egészen nevetséges értékelés ez tőlünk, nemcsak mert az élet értékét nem az adja meg, hogy ki hányszor látta a Földet körülfutni a Nap körül, hanem azért is, mert a nagy valóságok távlatából nézve ez a mi kis földi kapargatásunk így is, úgy is olyan törpe kis ugrádozás, hogy a kettő közt: hosszú élet s rövid élet, szinte csak milliléccel lehet különbséget tenni. A Siriusból nézve nem szörnyen mindegy-e, hogy a Földünk egypár kilométerrel nagyobb-e vagy kisebb? Az örökkévalóság sugárözönébe állva nem tökéletesen egy-e, hogy három hajszállal hosszabb-e vagy rövidebb egy nem igazi, mert véges lét?

Rövidlátók vagyunk, s mindig úgy érezzük, hogy ha majd innen elmegyünk, rövidséget szenvedünk a többi emberekhez képest. Hány-szor vonul meg valami kissé kaján mosolygás a szánk szélén, ha az újságban azt olvassuk: ez is meghalt, az is. No, ez sem rontja többé a levegőt, az sem gonoszkodik tovább. Vagy: ez szegény már elment tőlünk! Nem élvezi velünk többé a tavasz ébredését, a májusi szellőt, a barackfák virágzását, az akác illatát, a nyár fürdőző, csónakázó, éneklő és romantikus káprázatát. És megborzadunk, ha arra gondolunk, hogy hamarosan majd velünk is így lesz: mi is elmegyünk, s a többiek itt maradnak. A többiek majd örülnek, hogy mi elmentünk, ők meg itt maradtak: vagy szánva tekintenek utánunk. Mindenesetre

mi nem számíthatunk majd többé a földön, akár a sakkjátszmában a figura nem számít többé, amelyet kilöttek.

Talán úgy lesz, mint amikor a vonaton a megtelt szakaszból valaki leszáll, a többi szinte fellélegzik, no, hála Isten: most majd jobban elférünk! Így örülnek majd s nevetnek rajtunk a többiek, a boldogabbak és szerencsésebbek, akik maradhatnak, míg minket kiszólitott az élet vonalából a kegyetlen végzet! Más tovább rója az utakat, a Rákóczi-utat vagy Kecskeméti-utcát téli villanyfényben, siető, kipi-rult arcú férfiak és gumicsizmás, prêmes nők között, vagy fénylő tavaszi napon a Szent Gellért-hegy sétányait, és más majd tovább olvassa a háborús híreket s politikai szenzációkat, élvezi az új regényeket és filmeket, színházba jár és kacag s mulat. . . Én meg kint fekszem a temetőben a hat szál deszka között, nemcsak hogy étlen és szomjan, fűtetlenül és dideregtető hidegben, hanem érzéketlenül és érzéstelenül, sőt felbomolva és végleg elrúfítva, mint egyetlen undor és rettenet, osztom meg magányomat az enyészet titkos élőlényeivel. . . Ez a legkegyetlenebb és legbizonytalanabb érzés, ha a nagy elmenetelre gondolok, ez a kilöketés az élők világából. . .

Pedig ebben nincs igazam. Ne beszéljünk arról, hogy olyan szörnyű nagy érték és élvezet-e társadalmi életet élni, Kecskeméti-utcán járni, színeket, formákat, képeket, embereket látni, csilingelő vagy harsány basszus vagy édes hangokat hallani. Mondjuk, hogy igen, hiszen sok arc van közte, amely kedves nekünk, és sok hang, amely a szívünket ejti meg. De akkor is: hát amazok meddig maradnak itt utánunk? Aki ma itt a Körúton vagy a Dunaparton végigszalad melletttem, ki tudja, talán már azért sem nevethek rajtam s az alábukásomon, mert ő még énelőttem hull le; s aki itt marad utánam, az is majd szépen lehull és lebukik a maga idején, egyik a másik után. Senkit el nem kerül a végzete. Csilingelő hangok? Ó, ezek már Homérosz korában csilingeltek s mióta nem csilingelnek már, jaj! És ezek a kicsattanó arcok? Mikor az egyiptomi piramisok épültek, akkor is szörnyen sok volt belőlük: szépek és ragyogók, szigorú nézésűek és megejtő fényűek, szelídek és gúnyolódók. . . És vajon hol vannak ma? Aki engem túlél, ne nagyon hencegjen velem, mert őt is túlélnek mások és talán hamarosan. . .

De nem ez az igazi válasz a kínzó kérdésre. Ez csak amolyan diákvizsgatás a diák apró keserveire. Az igazi válasz az, hogy ó, hát

hol van megírva, hogy az a jó, az a legjobb, ha itt vagyunk és sokáig itt lehetünk? Ebben van a roppant csalódás, a végzetes önámítás, a kába kábulat, a szédelő szédület! Olyanok vagyunk mi emberek, mint a vakondok, amelyek azt hiszik, csak odalent, a sötétben, a lyukban, az ő kis poros és sáros túrásukban van élet és fény, öröm és diadal! Olyanok vagyunk, mint az ázalagok, amelyek egy kis szennyos vízben, egypár csepp mocsárban lelik fel a maguk egész létbirodalmát. Kicsike, vaksi férgek mi, akik azt hisszük, mert mi nem látunk tovább az orrunknál, hát világ sincs az orrunkon túl! Mert mi nem látunk az evilágon túl, hát nincs is az evilágon túl semmi! Vagy ami van, kisebb, mint ami itt van! Mert a mi érdeklődési körünk csak hivatal, konyha, hálószoba és terített asztal, egy kis politika, egy kis irodalom, egy kis liliputi nagyozás, azért már a mi kis létszigetünkön be is van fejezve a lét, a lehetőségek s a valóságok birodalma. Csak az van és csak az lehet, ami két centiméternyire van tőlünk, vagy hát mondjunk többet: kétezer kilométernyi vagy két Andromeda-köd távolságra. És ezzel vége, ezen túl már nem lehet semmi! Holott, mi ez az evilági élet? Egy kis göröngy a lét Himalájához képest! Egy pillanat egy évrilliárd mellett!

Nem ott kezdődik az igazi Valóság odatúl, a Nagy Kapun túl? Micsoda távlatok nyílnak majd meg ott előttünk! Micsoda úrökbe pillantunk majd bele! Micsoda mélységekbe és magasságokba szédül bele a tekintetünk! Micsoda fényzőnőket fogunk látni, milyen fojtogatóan igéző szépségeket, milyen túlcsonduló gyönyörűségeket! Micsoda méretekké fognak odatúl mérni s milyen értékmérőkön a dolgok valódi mivoltát felbecsülni! Törpék és hangyák mi, ha egyszer majd lehántják törpeségünk béklyóit, ha majd az Isten fiainak látóképességével száguld végig a tekintetünk a földön s az örök javakon, problémákon és lehetőségeken, határokon és határtalanságokon: hogyan fogjuk szégyelni, hogy ideleln, a Nagy Kapun innen, vagy ahogy ott majd megint mondani fogjuk: túl, olyan szörnyű nagynak taksáltuk a semmit, és oly értetlenül ráztuk le figyelmünkről az igazán nagyot!

Fiatal valaki? Vagy öreg? Csak annyit jelent, hogy egyik valamivel korábban jelent meg a földkéreg felületén, a másik valamivel később. Az idő nagy óceánján ez a habocska itt loccsant fel, amaz egy arasznyival odébb. Egyik is csak apró loccsanás, a másik is. Egyik is csak egy hajszál, amely valahol az óceán tetején ring, a másik is.

Mi triumfálnivaló van abban, hogy valaki valamivel később jött? Hogy fiatalabb? Hogy e pillanatban még messzebb van a lefonyadástól és lebukástól, mint például mi? Csak annyi a különbség, hogy mi már korábban kezdtünk élni; mi egy csomó dolgot már akkor láttunk és végigcsináltunk, amikor ti, édes tudatlan fiatalok, még nem láttatok semmit. Mi például még azt a kort is láttuk, amikor nem volt sem autó, sem mozi, sem villanyvilágítás, sem telefon. Hogy ti, mai gyermekek, ha valami közbe nem jön, még megéritek a "nagy" pillanatot, amikor már 2000-et fognak írni az emberek, olyan nagy dolog ez? Olyan nagy pillanat lesz az?

Valami kínos szűkmellűség és elmetompító rövidlátás van abban, ahogy mi az időhöz és ehhez a nyomorék kis földhöz úgy ragaszkodunk, hogy "borzalomnak" érezzük az elmenetelt innen. Ha csak egy kicsit is okosabbak lennénk, nem ezen törnénk napestig a fejünket, hanem inkább azon, hogy odatúl mi van? Azon az igazán nagy pillanaton túl, amikor megszűnik bennünk és körülöttünk a kicsiség és vaksóság, az emlősökkel és egyéb állatokkal való sorsközösség, a táplálkozás, anyagcsere, szaporodás és hasonló nem nagyon előkelő biológiai funkciók, minden megalázó tarkaságukkal együtt; amikor majd kibontakozik bennünk az igazi lét, a *homo immortalis*, a lélek egyedulalma, az Isten országába belépni képes, megtisztult személyiség. . . Amikor majd nem milliméterekkel mérjük a távlatainkat, s nem másodpercekkel a jövőnket! Amikor nagyobb dolgok foglalkoztatnak majd minket, mint az, hogy mit mondott ez a külügyminiszter és az a színésznő, és hogyan bölcselkedtek a tudatlanok az ő kisdud egyetemeiken és akadémiának nevezett ábécé-iskoláikon! Amikor ezeken a bosszantóan szűk és kicsiny fontosságokon messze túl a metafizikai univerzum nagy titkai tárulnak fel majd előttünk, s ami mindennél nagyobb és fontosabb: az egy, a nagy, az igazán végtelen, az igazán fölséges, a minden lét kezdete és vége, éltetője és gondviselője, a mélység és erő, az élet és el nem múlás, a szikrázó, világokat perzselő, kegyelemvillámokat szóró és bűntetés-tűzözönt árasztó egyetlen úr, az Isten!

Isten! Te fény és báj, te örök szikla és édesség, te rettenet és révületbe ejtő varázs, te talány és megoldás, te érdekek kigondolója s létrehozója, te szép és szörnyű, te tisztaság és nagyság, te örvény és csúcs! te, akitől mindnyájan jövünk, s akihez mindnyájan megyünk! Akit elérni, meglátni, akiben elmerülni s akivel összeforrni: az

üdvözülés maga. Részegítő, forgószélként elkapó, minden idegros-tunkban megremegtető, örök édes élmény! Te, aki a poklot teremtetted s a mennyországot, borzalmait a kínnak és óceánjait az örömeknek! Te, aki lehajoltál hozzánk és magadhoz emeltél minket! Aki nekünk, vak embrióknak megadtad, hogy egykor ledobhassuk magunkról vakságunkat és kicsinységünket és emberi mivoltunkat, lerázzuk hitvány hajlamainkat és bűnös undokságainkat, és legyünk tiszták, mint te, fényesek, mint te, ragyogók, mint te, boldogok, mint te, isteniek, mint te, részesei a te megrémítő nagyságodnak, a te bűvöletes szeretetednek, felségednek és magaddal ragadó szépségednek! Ó, hogyan köszönjük meg neked majd odatúl, a Nagy Kapun túl egy örökkévalóságon át, ha majd egyszer látunk, ha majd egyszer fülünk megnyílik az örök szférák zenéje előtt, ha majd egyszer a szívünk igazán érezni fog s nemcsak képzeli, hogy érez: hogyan köszönjük majd meg neked, hogy semmi létünkre szerettél minket, létet adtál nekünk, országodba hívtál s kebledre fektettél minket, és mindent megadtál nekünk, amid csak neked magadnak van?

Mi van a Nagy Kapun túl? te vársz ott miránk, te egyedül! A többi semmi hozzád képest. Mennyország, szentek egysége, viszontlátás, egymásraborulás, örök ujjongás, paradicsom, fényes kert, amelyben boldogan járunk, mint Fra Fiesole édenképein a lejtő szentek. . . Nem! Mindez semmi tehozzád képest: te egyedül is mennyország vagy, duzzadó élet és bűvölő báj, örökre felajzó, el nem engedő, örökre betöltő, a boldogságnak sikoltó fokaira emelő szépség. . . Ó, bocsásd meg, hogy valaha mást is szerettünk, mint téged!

Hogyan van az, hogy nem értünk téged, s nem rajongunk érted már idelenn? Hogy itt a földön nem keresünk téged, nem örülünk neked, nem futunk utánad, sőt futunk előled? Holott itt is csak te vagy az út s az élet, a kezdet s a végcél, az egyetlen nagy és szép és kívánatos! Ahogy az a szegény osztrák költő írta rólad, aki pedig csak tapogatódzott utánad:

Lösch mir die Augen aus: ich kann dich sehen,
Wirf mir die Ohren zu: ich kann dich hören,
Und ohne Füsse kann ich zu dir gehn,
Und ohne Mund noch kann ich dich beschwören.
Brich mir die Arme ab, ich fasse dich
Mit meinem Herzen wie mit einer Hand,

Halt mir das Herz zu, und mein Hirn wird schlagen.
Und wirfst du in mein Hirn den Brand,
So werd ich dich auf meinem Blute tragen!

(Rilke)

A Nagy Kapun túl csak egy igazi, nagy, mindent betöltő élmény lesz: az Isten! A többi is, amit ott látunk s hallunk, amit szeretünk s akikkel együtt vagyunk, boldogan, otthonosan, kart karba fűzve s szívet szívben ölelve: már csak Ő rajta keresztül érdekel minket. Letekintünk a földre, az emberekre, akik a mieink voltak: de már csak az Úr szemével. Már csak úgy ítélünk róluk, mint ahogy Ő ítél; már csak az ragad meg bennünket rajtuk, ami az Ő szemét is megragadja, s amit Ő néz bennünk értékesnek vagy értéktelenségnek. Csodálatos átalakulás lesz az! Szinte magunk sem ismerünk magunkra: itt valóban elégetjük, amit eddig imádtunk, s imádjuk, amit eddig elégettünk: a gondolkozásunk, érzésünk, vágyunk és lángolásunk már csak mennyei és isteni lesz. Mint két szerelmes vagy mint az anya méhében élő magzat: úgy olvad eggyé az életünk a Céllal, a megbecsülésünk, az ítéletünk, a kívánságunk, az ízlésünk, az örvendezésünk és fájdalunk összeforr és eggyé lesz a tieddel, Uram!

Félünk a Nagy Kaputól? A nagy átmenettől? Hát hogyan félnénk. Hiszen ott mindenekelőtt egy nagy számonkérés vár ránk, egy minden eviláginál fontosabb és döntőbb főtárgyalás, egy roppant aktus, a legnagyobb és legsorsdöntőbb egy örökkévalóságra nézve. Nagy szentek is remegtek, ha arra a számadásra gondoltak, hát még mennyire van okunk remegni nekünk! De ha nyugodt a lelkiismeretünk, akkor remegésen innen és túl a Nagy Kapu előtt mégis másnak kell lenni az uralkodó érzésünknek: az örvendő és szinte bizalmasan bizakodó várakozásnak. Nincs az a felfedezés, az a csodalátás, az a váratlan meglepetés a földön, az a megdicsőülés és ráébredés, amelyet össze lehetne hasonlítani a kimondhatatlan élménnyel, amely itt az első pillanatban vár ránk. Még egypár perc, még egypár végső sóhaj, még néhány kínos csuklás és vonaglás, és összedől ennek a világnak minden kártyavárszerkezete köröttem, s megnyílik előttem egy új világ. Egy új táj és új levegő. Mint mikor sötét börtön fenekéről hirtelen szikrázó napfénybe és ujjongó szabadságba emelnek ki valakit. Mint mikor ködös éjszakára egyszerre tropikus nap derül, mint mikor szűk sziklahasadékok közül egyszerre

hegyromra ér a vándor, s egy tartomány tárul eléje, ametiszt színű gleccserekkel szegélyezett körkép, alul kígyózó ezüstoffolyók, piros tornyú falvak, domboldalnak csapott várak. . . Mint mikor halálos ájulásból kacagó, csattogó, hullámzó és mozgalmas életre ébred a beteg. . .

Félünk tőled, sötét és félelmetes Kapu. Titkok őrzője és sorsok betetőzője! Világok zárója és világok nyitója! Félünk tőled, mert azért érzés szerint bizony szörnyű az elmenetel innét, s érzés szerint oly idegen és ismeretlen az a táj, amely mögötted tárul elénk. És azért mégis hívó lelkünk egész életösztone sejtő, kíváncsi, türelmetlen dobogással áll pántjaid előtt, mint a gyermekek a karácsonyfát eltakaró titokzatos ajtó előtt, s várják a csengettyűszót: úgy várjuk mi is a lélekharangnak nevezett karácsonyi csengettyűszót, amikor megtárulsz előttünk, félelmetes, ígéretes Kapu, rettentő és kívánatos Átjáró, és bevezetsz minket abba az országba, amelyet a megtért latorral együtt félve, vágyva, bízva, remegve áhítunk. . .

(Nyisztor 368-374)

CSÁVOSSY ELEMÉR (1883–1972)

Petruch Antal S. J.: *Csávossy Elemér S. J. élete*

[Eredetileg Péteri János szerzői álnéven, "Ha szentté nem leszek, hiába születtem!" mottóval kis füzet jelent meg New Yorkban 1980-ban. – Péteri János, vagyis Petruch Antal, p. Csávossy naplói és egyéb források alapján állította össze p. Csávossy Elemér 436 oldalas életrajzát; ennek kivonata volt a kis füzet, amelyet még némileg rövidítettem. (Szabó Ferenc megjegyzt.)]

CSÁVOSSY ELEMÉR ÉLETE

(1883–1972)

Gyermekkora

Csávossy Elemér 1883. október 24-én született a Torontál vármegyei Bobdán. Jelenleg Jugoszláviához tartozik a község. Csak december 7-én keresztelték meg, nem a templomban, hanem "öreg kastélyukban". Felőtt korában nagyon sajnálta, hogy csak olyan későn lett Isten gyermeke. De részben örült is ennek, mert december 7-e éppen első péntekre, Jézus Szentséges Szívének napjára esett, s a Szeplőtelen Fogantatás vigíliája is volt, úgyhogy magán az ünnepen már a megszentelő kegyelem fehér ruhájában ragyogott a lelke – jegyezte meg páter korában. A keresztségben Béla, Elemér és Mária nevet kapta. Később latin levelezéseiben és beszédeiben Adalbertus Maria néven nevezte magát. Otthon Elemérnek szólították. Miért kapta a Béla nevet? Maga sem tudta. Talán Béla nagybátyja tiszteletére. Később örült, hogy Szent Adalbert (Béla) vértanú püspök a pártfogója. Ünnepeén ülte névnapját (április 23.).

Bobda (később Papd, most Carpinis) akkoriban mintegy ezer lelket számlált. Felénél több volt a román, a többi német. Egyházilag filiaként Gyertyánoshoz, politikailag pedig a csenei járáshoz tartozott. Idővel Csenén plébánia létesült, s akkor Bobdát hozzá csatolták. Csak ötször volt istentisztelet az évben: húsvét, pünkösd, karácsony másnapján, a templomszentelés ünnepén és még egyszer. Elemér már jezsuita volt, amikor édesapja Bobdán szép templomot építtetett, és fia buzdítására Jézus Szívének szentelte. Ez azonban nem volt a község temploma, hanem mauzóleumnak, a család temetkezési helyének szánták. Itt nyugszik a páter édesapja, mostohaanyja és Gyula bátyja. József öccse, Kanadába távozása előtt, az egyházközségnek ajándékozta a templomot.

Elemér édesanyja, Valéria Magdolna, kamjonkai Szemző János dúsgazdag nábob leánya, aki tíz gyermeket vallhatott magáénak:

három fiút és hét leányt. Egy fiú és egy leány még kiskorában elhunyt. Elemér volt az utolsó gyermek.

Elemér papája, Gyula nagybirtokos. A birtokot nagyapja, Ignác alapozta meg. Csávoson lakott. Innen a neve. Egyik őse, Wolfgang Peidlhauser 1546. július 29-én Regensburgban V. Károly császártól birtokadománnyal címet kapott: aranymezőben három lebegő medvefej, kilógó vörösnyelvel. Sisakdísz: ágaskodó fekete medve. Wolfgang egyik leszármazottja, Franz Joseph Peidlhauser 1770 körül az alsó-bajorországi Straubingban született. Hajós társaság igazgatója lett Kulán. Negyedik gyermeke, Peidlhauser Ignác Rudolf József Kulán született 1818. április 16-án. Ez Elemér apai nagyatyja, aki 1851. október 11-én Csávosyra változtatta nevét. 1867. július 1-én magyar nemességet szerzett maga és gyermekei számára. Ezentúl két s-sel: Csávossynak írhatta nevét, csávosi és bobdai előnévvel. Új címet is kapott. Csak jelmondatát idézzük: *Laborantes Deus adiuvat* – A dolgos embert megsegíti az Isten. Ez jellemezte Ignácot és utódait is.

Elemér nagyapja Torontál vármegye leggazdagabb földbirtokosává vált, és 1850-ben megvette a kincstártól Csávost. Kb. ugyanabban az időben vehette meg a bobdai birtokot is. Kb. 16 000 katasztális holdas birtokán kívül még volt hat háza Budapesten. Temesvárott egész utcasor képezte tulajdonát.

Ignác gazdagságából jótékony célra is jutott. Amikor 1861 húsvét napján szörnyű tűzvész pusztított Csávoson, és az 1863–64-es nagy éhínség alkalmával fényes tanújelét adta áldozatkészségének. Védőszentje, Loyolai Szent Ignác tiszteletére Csávoson templomot építtetett.

Ugyanakkor azonban fél évszázadon át nem járult a szentségekhez. Két unokája, a gimnazista Elemér és egy világi pap, meg mások is ostromolták az Eget, adja meg neki a megtérés kegyelmét. Éppen Budapesten tartózkodott, amikor érezte erejének hirtelen megfogyatkozását. Tomcsányi Lajos jezsuita atya, tudomást szerezvén erről, meglátogatta. Habozás nélkül késznek nyilatkozott a szentségek föl vételére. Két hónap múlva már nem lett volna erre alkalma: hirtelen szélhűdés végzett vele, majdnem 85 éves korában. Csávoson temették el.

Elemér édesapja Bécsben jelentős összeget őrzött a bankban, és Reichenauban villája volt. 1904. november 18-án megszerezte a maga és gyermekei számára (Gyula fiát kivéve) a bárói rangot és az örök főrendházi tagságot.

Elemér édesapja vásár- és ünnepnap nem járt misére. "Csak amikor édesapám másodszor megnősült – írja a páter –, a vallásos nevelésű mostohaanyám elérte, hogy az egész család rendszeresen elment kocsin Gyertyánosra a templomba." Mäderlik Antal plébános gyönyörű, basszus énekével megnyerte a fiú tetszését, és odahaza utánozta őt a misézésben. Vali unokahúga ministrált neki. Az új asszony hatására az édesapa is gyakorlatilag vallásosabb lett. Többször járult szentségekhez, főleg fia szerzetbe lépése után, vásárnapként pontosan részt vett a szentmisén. Minden szombaton áldozott – legalább ezt írta róla Elemér 1911. február 15-én. Évente, szeptember 12-re, Szűz Mária neve napjára elzarándokoltak Mariazellbe. A fiú mamája is fölkereste Mariazellt, Máriaradnát, sőt Lourdes-ban is megfordult. Az előbbi két helyre magával vitte beteg kisfiát, Elemért is, aki négyéves korában valami hátgerincvelő-bántalom miatt sántított, s így tolokocsiban vitték. Végül, még édesatyja második házassága előtt pár évvel, teljesen kigyógyult a bajból. "Eddig egész életemen át soha komolyan beteg nem voltam" – állapítja meg öregkorában (1962-ben) a páter.

Édesanyja 1889. július 17-én halt meg. A bobdai temetőben a sírboltban helyezték örök nyugalomra. Elemér ekkor hatéves volt.

Elemér makacs, dacos gyerek volt. Egyszer dühében még Istenel is perbe szállt, káromkodott, sőt a Szűzanya képét többször leköpte, mert valami nem úgy sikerült, ahogy ő szerette volna. "Ilyen voltam én, és mily gyengéd szeretettel viszonzta ő később ezeket a bántalmakat, az édes Szűzanya" – írja a páter szinte könnyek között.

Elemérben rettenetes szenvedélyek kavarogtak. Ezek elvették tisztánlátását, és megbénították szabad elhatározását, mint a háborgó hullámok dobálták kis sajkáját. Ennek ellenére olyan vonzalom fűzte a Szűzanyához és a szenvedő Jézushoz, hogy majdnem könnyezett. Ebben az időben, 1889 és 1892 között, régi kastélyuk hosszú folyósóján triciklivel föl-alá rohangászott, s közben meghatózott lélekkel félóra hosszát is dúdolta Jézus kínszenvedésének

történetét úgy, ahogy azt tanítójától hallotta. A zaj miatt mások nem értették. Volt úgy is, hogy az öreg Netinek, hajdani szakácsnőjüknek tollfosztás közben elmondta Krisztus kínszenvedését. "Mégis csak szerettem már akkor is Jézust, habár tele voltam bűnökkel" – állapítja meg élete vége felé.

Édesapja – mint már említettük – újra nősült. 1892. szeptember 5-én feleségül vette Spiegelfeld Josephine osztrák bárónőt. "Mostohaanyám. . . igazán anyaként szeretett engem. Én is nagyon szerettem őt, és őszinte bizalommal voltam hozzá" – jegyzi meg a páter.

A mama halála után Elemér először Olga nővére, majd a nevelők vezetése alá került. Az elemi iskolát magánúton végezte. Gyertyánszon vizsgázott.

A gimnáziumban

1893. szeptember elején ismerkedett meg először Elemér Jézus Társaságával, amikor szülei Kalocsára vitték a Stefáneum nevű konviktusba, hogy gimnáziumi tanulmányait megkezdje. A kalocsai intézet abban az időben szinte egyedülálló helyet foglalt el az országban. Hasonló nevelőintézet hazánkban még nemigen volt. A gimnázium is nagyon jó hírnévnek örvendett. Különösen dicsérték a jezsuiták nevelési módszerét. Kissé szigorú benyomást tett Elemérré.

A konviktusban a katonás francia-belga rendszer dívott. Kifejezésre jutott ez már az egyenruhán is.

Elemér idő múltán úgy találta, hogy Kalocsán tanulta meg az igazi vallásosságot. Főleg az iskolai év elején végzett lelkigyakorlatok voltak rá jó hatással. 1894. április 8-án az első szentáldozáshoz járult. Komolyan készült rá. P. Rosty Kálmán, az akkori "koszorús költő" készítette elő a jelentkezőket. Nála végezte Elemér első gyónását. Őszintén és nyíltan feltárta lelkiismeretét, és méltóan járult a szentáldozáshoz. Lelki békéje és öröme azonban nem tartott sokáig. Aggályok zavarták meg. Későbbi gyónásai után is, bár őszintén iparkodott azokat végezni, kételyek gyötörték mindig, hogy szentségtörést követett el. Miért? Okát nem tudta megadni. Így történt aztán, hogy este lefekvés után szakaszvezetője érdeklődött nála sírása oka iránt, és törekedett megnyugtatni őt. P. Schlick János ugyanazt tette. Gyónásról visszatérőben néha-néha behívta őt a szobájába, és szeretettel a lelkére beszélt.

Nagy hatással voltak Elemérre a halálesetek. Hirtelenül hunyt el szépírástanára, Németh Ernő. Még jobban megrendítette Vali nővérének elköltözése 1893-ban, de legerősebben gróf Sigray István esete rázta meg, kinek diftéria oltotta ki fiatal életét.

A bérmálás szentségében is Kalocsán részesült. Helyesebben: nem részesült, mert érvénytelenül szolgáltatták ki, ezért Elemért a noviciátusban újra bérmálták 1905-ben. Az történt ugyanis, hogy évek óta az a kereskedő, akitől a kalocsai érsekség a bérmáláshoz szükséges olajat vásárolta, nem olívaolajat szállított, pedig ez az érvényességhez tartozott. Erre az összes papjelölteket újból bérmálták. A többieket azonban botrány elkerülése végett nem.

A kisdíák magaviselete, főleg az iskolában, sok kifogás alá esett. A büntetést sem kerülte ki. Másodikos korában magaviseletből kettest, szabályszerűt kapott. Dacos, makacs és türelmetlen volt. Olykor pusztá dacból egyszerűen nem felelt az iskolában. Bár Elemér tehetségesnek bizonyult, bizonyítványa mégsem volt színjeles. Így a második osztály végén vallástan, magyar, latin, földrajz: jeles, mennyiségtan és ábrázoló geometria: jó, torna és szépírás: elégséges. Írása a fennmaradt levelek tanúsága szerint gyerekes, később a gimnázium IV. osztályától bizonyos megszakításokkal szinte haláláig markáns, de nehezen olvasható. Rómában sokat kínlódtak vele, s finoman tudtára is adták: "Ne gondolja Főtisztelendőséged, hogy levelezésben nem szabad írógépet használni!"

Kalocsa akkor még elég mocsaras volt. Szép időben rendkívül poros, ha pedig megeredt az eső, szörnyen latyakos. Ezért Elemér mostohája féltette a fiú egészségét. Azt is szeretne volna, ha Elemér tökéletesen elsajátítja a német nyelvet. Rávette tehát férjét, hogy féltett kincse a második osztály után a Bécs melletti Kalksburgban folytassa tanulmányait. Előzőleg felvételi vizsgát tett. Bár ez sikerült, a tanárok mégis azt tanácsolták, hogy ismételje meg a második osztályt az osztrák tanterv szerint, hiszen amúgy is fiatal még. (Kilencéves korában kezdte el a gimnáziumot.) Így a német nyelv tökéletes birtokában akadálytalanul haladhat a többi osztályban.

Sok magyar család neveltette fiait a kalksburgi intézetben. Onnan került ki gr. Apponyi Albert, gr. Mikes János, gr. Zichy Gyula és sok más magyar kiválóság, mint pl. az Apor testvérek.

Kalksburg egészen új állomást jelentett Elemér életében – nem utolsó helyen lelki szempontból. Kalksburgban a kapcsolat a tanárok és növendékek közt sokkal melegebb volt. Itt a bensőséges Mária-tisztelet (*Immaculata, Mater ter admirabilis*) a páter szavaival élve "különös illatot árasztott az egész életre. Bár ennek behatása alá kerültem kezdettől fogva, mégis itt sülyyedtem le lelki életem mélypontjára."

Elemér az 1895–96-i tanévben, a gimnázium második osztályában körülbelül a tanév közepén sajátos lelki válságba került. Probléma probléma után vetődött fel lelkében, s nem talált rájuk megoldást. Úgy érezte, hiába is kérne ezekre felvilágosítást. Megoldást úgysem találta. Külsőleg is meglátszhatott a fiún a belső vívódás, mert akkori gyóntatója, p. Velics László, többször is magához hívta, és iparkodott megnyugtatni, de siker nélkül.

Elemér eddig rendszeresen gyónt és áldozott. De végül is, a második osztály vége felé, nem látván kiutat a nehézségekből, félig kétségbeesett.

Problémáit félretéve, Istentől elfordulva, nagy terveket kovácsolt. Kiváló hadvezér és hódító akart lenni. Nagy Sándor, Hannibál és Caesar lebegett szeme előtt. Napóleon egyenesen elkápráztatta. May Károly könyveiből megszerette az indiánokat. Tervbe vette, hogy felszabadítja őket a fehérek igájából, s velük meghódítja az egész világot. Dél-Amerikában kezdi, átkel Észak-Amerikába, onnét Európába és Ázsiába. Világbirodalmat alapít. Úgy tervezte, hogy az 1930-as évek végéig be is fejezi művét.

Itt kiütközik Elemér őseinek vére, akár az apai, akár pedig az anyai ágat nézzük: szinte a semmiből az ország leggazdagabb és legelőkelőbb emberei közé küzdötték fel magukat. Elemér túl akarta szárnyalni őket. S amint ezek megtértek, ő is kitervezett művének befejezése után szándékozott megtérni és előkészülni a halálra.

Elemér, ahol csak lehetett, iparkodott első lenni. Éveken át ő volt az osztályelső. Elérte, hogy mintadiáknak, sőt példaképnek tekintették. A sportban szerette a vívást, s örült, ha ellenfelét legyőzhette.

Ilyen volt Elemér 13–17 éves koráig. Később erre az időszakra visszagondolva bevallja: "Súlyos bűnöket is elkövettem. Nővel azonban sohasem vétettem a tisztaság ellen. Nem is voltam komolyan

szerelmes senkibe se. Pár esetben előfordult az évek során, hogy fiú bűnre csábított. Mindent egybevetve azonban úgy látom, hogy Isten kegyelméből nem vétettem annyira a tisztaság ellen, főleg cselekedetben, mint sok más fiú az én koromban."

Megtérése

Vége a századfordulón, 1900-ban ütött Elemér számára a kegyelem órája. Ekkor történt a világ felajánlása Jézus Szentséges Szívének. Ezzel kapcsolatban júniusban háromnapos ájtatosságot rendeztek Kalksburgban. Nem is annyira a szentbeszédnek, mint inkább maga a triduum meg nem magyarázható hatást gyakorolt lelkére. Elhatározta, hogy az őszi lelkigyakorlatok idején megtér, és már most szakít a bűnnel, tökéletes bánatot indít, és nem áldozik addig. Gyónni még nem mert, mivel restellte eddigi életét az ismerős atyáknak feltárni. De közbejött még a júniusi kötelező havi áldozás. Ez alól valami ürüggyel ki akart bújni. Ezért az akkori főprefektushoz, p. Andlauhoz fordult, de nem sikerült. Azzal nyugtatta meg magát, hogy most áldozik utoljára méltatlanul. Bár mélyen megindította az 1900-as oberammergau-i passiójáték, melyet p. Andlau vezetése alatt több növendék végignézett a nyári szünetben, Elemér a szünetben mégis többször gyengének bizonyult. De esései után bánatot indított, és eltökélt szándéka szilárd maradt, hogy megtér.

Közvetlenül a tanév megkezdése előtt az a kísértés rohanta meg, hogy halassa el megtérését. Erre bensejében ezt az intó szótat hallotta: "Ha most is ellenállsz (a kegyelemnek), talán már késő lesz." Ez megerősítette. Bár még a megtérése előtti utolsó napokban is az a kísértő gondolat kínozza, hogy hagyjon fel mindennel.

Elérkezett október 13-a. Elemér nagy komolysággal és olyan odaadással végezte a lelkigyakorlatot, hogy az másoknak is feltűnt. Egy nagy fali feszület előtt, könnyek közt készült az életgyónásra. Szombati napon, úgy fél három óra táján fölkereste a lelkigyakorlatot vezető p. Wicklet.

"Könnyek áradata közt – p. Csávossy szavaival élve – végeztem el gyónásomat. P. Wickl nagyon kedves volt. Egy rózsafüzért adott fel penitenciául. Gyönyörű szép nap volt, s én boldog voltam."

Ezzel a gyónással annyira megváltozott, hogy semmiről sem irtózott annyira, mint a halálos büntől, és ettől a naptól kezdve Istent

halálos bűnnel nem bántotta meg többé. Sőt a kísértések is nagyobbrészt eltűntek. Egyedüli gondja volt, hogy Istennek eleget tegyen, és szentül éljen.

Az ördög azonban nem nyugodott bele a változásba. Csávossy boldogsága csak estig tartott. A gonoszlélek újból kezdte régi játékát. Estefelé aggodalom és szomorúság borult Elemérre: "Megint rosszul gyóntál!" Hogy miért, nem tudta. Iszonyúan kínozza ez a gondolat. Mihez kezdjen? Fölment a kongregációs kápolnába, s kiöntötte szívét a Szűzanya, a "Mater ter admirabilis" képe előtt. Ott vívódott. Nem tudott megnyugodni. Közelgett a vacsora ideje. Eltávozott a kápolnából. A folyosón p. Andlau szobája előtt haladt el. Egy belső hang ösztökelte: "Menj be hozzá!" Belépett, elmondta neki nagyjából keservét, és kérte: eszközölje ki neki p. Wicklnél azt, hogy másnap reggel, áldozás előtt még beszélhessen vele. Ez meg is történt. A szentmise előtt elmondta a páternek, mi bántja. Az határozottan, röviden válaszolt. Eloszlatta minden kétségét. Elemér megnyugodva és boldogan járult az Úr asztalához. P. Wickl maga mondta a szentmisét, és áldoztatott. "Több mint négy év után – állapítja meg a páter – megtérésem óta az első áldozás! Többet jelentett ez nekem, mint az igazi első áldozásom."

Később szinte minden évben megemlékezik naplójában október 13-ról. 1964. október 13-án pl. így hálálkodik: "*Quid retribuam Domino pro omnibus, quae tribuit mihi?!* [Miként viszonzozzam az Úrnak mindazt, amivel elhalmozott"] Megtérésem 64. évfordulója. Ez a nap oly elevenen áll még lelkem előtt minden körülményével együtt, mintha tegnap történt volna minden. Ó, mi minden függött ettől a naptól! Lelkem üdvössége és annyi lélek java; a hivatásom, az Unum és egy egész örökkévalóság. Ha elmulasztottam, kitoltam volna – talán már nem is volnék. Elveszttem volna valahol az embertömegben, elestem volna talán a világháború egyik harcterén, vagy emberhez nem méltó étellel belesüppedtem volna a világ posványába. Örök hála a megtérésem előtti benső figyelmeztetésért: Ha most elmulasztod, talán nem lesz rá többé alkalom!. . . Mindez elvonul ma lelkem előtt, és a hála legmélyebb érzelmeit kelti föl bennem. Ó, az a fél három órai gyónás a könnyek zápora közt p. Wickl szobájában. Egy Ágoston, egy Magdolna-féle megtérés kicsiben! Deo gratias, alleluja, alleluja! – ma, már közel 81 éves koromban."

Szerzetesi hivatás

A következő napokban új aggályok törtek Elemérre. Ezekkel p. Andlauhoz fordult. Azt tanácsolta neki, hogy végezzen nála általános gyónást, nem mintha szüksége volna rá, hanem megnyugtatására, és hogy ő, a gyónató jobban megismerje. Október 20-án, szombat este hét óra tájban el is végezte azt. Ezentúl ő lett a lelkiatyja. Gyónása után vele beszélgetve ezt kérdezte Elemértől: "Tulajdonképpen mi is akarsz lenni?"

Csávossy önkéntelenül minden gondolkozás vagy habozás nélkül, mintha a világ legtermészetesebb dolgáról lenne szó, így válaszolt: "Nincs kifogásom az ellen, hogy pap legyek." Ettől a pillanattól kezdve szilárd elhatározása volt, hogy jezsuita lesz. A "pap" szót ugyanis ilyen értelemben használta. "Ebben sohasem kételkedtem . . . Ez hivatásom története." Így p. Csávossy.

"Soha hivatásomban kételyem nem volt." Vallásos természetű volt ő, lelke legmélyén még a bűn állapotában is az maradt. Csak az akadálynak, a bűnös állapotnak kellett megszűnnie, hogy előtörjön, ami lelke mélyén volt. Egyszerű, csendes, nyugodt, de hirtelen belátásra történt a döntés. De éppen ez Isten megvilágosító kegyelmének műve. "Áldom az Istent, hogy ezt a hivatást adta nekem, mely a keresztség után minden boldogságom alapja" – olvassuk lelki naplójában 1964. október 20-i dátummal.

A hiúság sem halt ki még lelkéből. Ez szándékosan bocsánatos bűnre vitte. Bár nem ismerte ennek teljes gonoszságát. De csakhamar belátta, hogy mily bántó ez Istenre. Erre eltökélte, hogy a szándékos bocsánatos bűnt is minden áron kerüli.

Attól a pillanattól kezdve, hogy döntött hivatása felől, új élet, új távlatok nyíltak meg előtte. Eltűntek az ábrándok, a világhódító tervek. Más világ tárult föl előtte. A bűn gyűlölete tökéletes volt. Engedélyt kapott arra, hogy hét közben egyszer-kétszer szentáldozáshoz járulhasson. Ez sokat jelentett abban az időben, amikor a gyakori áldozás még nem volt szokásban. Elemér számára gazdag kegyelmek forrásává lett ez a kedvezmény. Apostolkodásra is vitte a bűnbánat, hogy amit magán tapasztalt, azt másokkal közölje.

A megtérést követő hónapok egyrészt a bűnbánat boldogságában, másrészt az aggályokkal való küszködésben teltek el. Most már

nem egyszerű problémákkal, hanem szorosan vett aggályokkal bajlódott. Ez nagyban előmozdította lelki megtisztulását. Így volt ez hetedikes és nyolcadikos gimnazista korában, sőt azontúl is. A Jézus Társaságba való belépése után aggályai hirtelenül megszűntek. Csak bizonyos hajlam maradt vissza élete végéig. Elemér minden vívódás ellenére is boldog volt, a bűnbánó boldogságával. "Legboldogabb napjaimat éltem. Hivatásom kegyelme oly nagy és erős volt, hogy a szüleim és mások részéről felmerülő nehézségeket könnyűszerrel legyőztem" – állapítja meg évek múltán.

Sokszor sírva imádkozott esténként. "Istenem, engedj inkább meghalnom, semhogy ismét súlyos bűnnel megbántsalak!" Kezdett haladni a tökéletesség útján.

Különben rendes mederben folyt külső élete. Szorgalmasan tanult. A tantárgyak közül legjobban az ókori történelmet szerette. Emlékezte vizuális típusú volt, mintegy szalagra rögzítette a történelem adatait. És ha valamire szüksége volt, csak leolvasta a szalagról. Franciául még a szülői házban megtanult. A francia nyelvnek, mondta később, "nemcsak szellemi, hanem lelki és apostoli téren is nagyon sokat köszönök." Negyedikes gimnazista kora óta német verseket is írt. A magyar rendtartományban való működése óta már csak ritkán költött német nyelven.

Színházi előadásokon és más nyilvános föllépéseken neki jutott a főszerep. Ő lett a Mária Kongregáció prefektusa. Az iskolai év végén ő mondta a búcsúbeszédet.

De azért még elég sok volt benne a gyávaság, emberi tekintet és a helytelen restelkedés (az emberek véleménye miatti aggodalmaskodás, kedvükben járni akarás) – állapítja meg később a páter.

Nyolcadikos korában p. Andlauer rendezésében Calderónnak *Az állhatatos herceg* című drámáját adták elő. Elemér játszotta a főszerepet, Don Fernando vértanú herceget alakította. Mély hatással volt ez rá. Neki is állhatatosnak kell lennie. Megkezdődött a küzdelem szüleivel hivatásáért. Megkapta már a felvételt a Jézus Társaságba. A fölvételi okmány 1902. március 25-ről kelt. Értesítette erről szüleit, akik egészen megrökönyödtek. Válaszuk negatív: nem adják meg hozzájárulásukat a belépéshez. Különösen mostohája ellenezte abból az okból, melyről Elemér csak később szerzett tudomást: attól

tartott, hogy az idősebb testvérek azt mondják majd, hogy ő, a mostoha beszélte rá a szerzetbe lépésre, hogy így az ő fiai, József és Endre legyenek a fő örökösök.

1902. július 2-án tette le az érettségi vizsgát fényes eredménnyel. Szülei kívánságára körutat tett Ausztriában és Németországban. Szükségesnek tartották, hogy a zárt intézeti élet után világot lásson. Hadd önállósuljon! Az a szándék is vezethette őket, hogy megismerkedve a világi élettel, elfelejti a szerzetbe lépés gondolatát. Tévedtek. Elemér arra használta fel az utazást, hogy fölkeresse a jezsuita rendházakat: Kalksburgot, Innsbruckot, Feldkirchet és a búcsújáróhelyeket: Bozent, Altöttinget. Itt a kapucinusok törekedtek őt maguknak megnyerni. Egyedül utazott. Nem keveredett társaságba. Nem kötött senkivel sem közelebbi ismeretséget. Vendéglőben, szállodában óvatos volt, úgyhogy semmit sem veszített jezsuita szándékából.

P. Pámer László magyartanárának tanácsára a magyar tárgyakból (magyar nyelv és irodalom, valamint magyar történelem) kiegészítő érettségi letételére határozta el magát. Karácsony előtt letette a kiegészítőt. Mindkét tárgyból jelest kapott.

Győri tartózkodása alatt, ahol a kiegészítő érettségire készült, sokszor fordult meg a dómban, naponta eljárt misére a kármeliták templomába. Ebben az időben ösztönzést érzett az évessel kapcsolatos élvezetről való lemondásra. Nem elfojtásról volt szó, hanem az ételek "kiélvezéséről". Kezdetben nehezebbé esett, többször gyöngének is bizonyult, de idővel mégis sikerült neki.

Közben, december 13-án nagy öröm érte: édesapja látva kitarását, megadta beleegyezését a belépéshez. Csak azt óhajtotta, hogy nagykorúsíttassa magát, és így rendezze a családi ügyeket. Belépése azért, mely január 6-ra volt tervezve, eltolódott. Minthogy azonban nagykorúsításra nem volt szükség, február 1-én jelentkezett a St. András-i jezsuita noviciátusban.

A családjától való búcsúzásnál mindneki könnyezett, szomorú volt, csak Elemér látszott megelégedettnék.

1967. január 29-én megállapítja a páter: "64 évvel ezelőtt Jézusért otthagytam otthonomat, mindent. Ó, mily jó volt irántam az Isten!

Nem bántam meg soha, különösen ma nem, mikor már életem vége felé járok. Boldog, aki a Társaságban hal meg!"

Jezsuita tanulmányok

Novícius

A régi püspöki palotában berendezett noviciátusban Grossheimann Ernő volt rektora és novíciusmestere.

Páter Csávossy későbbi visszatekintésében úgy látja, hogy noha a noviciátusban őszintén törekedett a szentté válásra, ebben azonban megfélekedett arról, hogy ez inkább függ Isten kegyelmétől, mint az emberi erőlködéstől. A noviciátus első napjaiban még gyötrődött az aggályosságtól és téves lelkiismerettől is, de miután a novíciusmester felvilágosította őt, megnyugodott. Aggályai sem tértek vissza többé.

Mikor Csávossy megérkezett a noviciátusba, az elsőéves újoncok már túl voltak a harmincnapos lelkigyakorlaton. Minthogy enélkül a noviciátus további képzése szinte nélkülözi az alapot, azért p. Grossheimann külön adta neki és egy horvát társának a lelkigyakorlatot 1903 február és március havában. Alatta még jobban elmélyült benne a halálos bűn utálatá. Éveken keresztül nem is tudta felfogni, hogy egy jezsuita halálos bűnt követhet el.

1903 Szent Ignác-ünnepére (július 31) szigorú böjtöléssel készült. E nap rendkívüli kegyelmeket hozott számára. Mikor reggel a szentségi misén szolgált, egyszerre csak könnyek között e kérésre érezte magát ellenállhatatlanul indítatva: "Uram, ne engedd, hogy valaha is azt tegyem, ami neked nem a *legjobban* tetszik!" Azt is érezte, hogy Isten megadja hozzá a kegyelmet. E naptól fogva így élt addig, amikor kezdett ellanyhulni.

Augusztus 30-án, vasárnap, mise közben – és akkor még csak Boldog Alacoque Margit életének olvasására – olyan fogadalom letételére érezte magát ösztönözve, hogy mindig a jobbat választja. Ezt a fogadalmat p. Grossheimann engedélyével október elején le is tette, bűn terhe alatt. 1905 novemberéig kötelezte a fogadalom. A nagy fogadalmat megelőzőleg előljárója megengedte, hogy ájtatosságból (nem hivatalosan) letehesse a szerzetesi fogadalmakat. Ezek csak őt kötelezték, a Társaságot nem.

1903 novemberében Csávossy hirtelenül úgy érezte, hogy a görögkeletiek megtérítésére van kiválasztva. 1904. január 16-án imatársulatot alapított a novíciusok és később a skolasztikusok között a görögkeletiek megtérítésére. Ez, bár sok áldozatába került, mégis lelkesítette az ellanyhulás bekövetkeztéig, de végleg nem halt ki belőle élete végéig. Csávossy később az orosz misszióba jelentkezett, de elöljárói nem fogadták el.

1903. november 13-án Szent Szaniszlótól levélben – amint az a novíciusoknál szokásban volt – három kegyelmet kért: 1. legyen mindig keresztje; 2. Isten akarata teljesedjék mindig rajta, és 3. hogy a görögkeletiek megtérjenek.

November végén részt vehetett az újonnan érkezett novíciusok lelkigyakorlatának második hetén. Ez idő alatt Jézus Szíve tanítványává és apostolává képződött olyannyira, hogy saját szavai szerint az Üdvözítő mint bélyeget rányomta lelkére azt a jelleget, mely másoknak is feltűnt. Jézus Szívének ájtatosságával tulajdonképpen csak a noviciátusban ismerkedett meg jobban, és mindjárt erősen vonzódott hozzá. Nagy fogadalma is alapjában Jézus Szíve-fogadalom volt. De csak e lelkigyakorlat, mely gazdag kegyelemmel és vigasztalással halmozta el, hozta meg azt, hogy ez az ájtatosság és tisztelet egész lelki életének rugója lett, teljes mivolta pedig ebben az ájtatosságban fejeződött ki. A noviciátus további időszakában sok felvilágosítást nyert erre az ájtatosságra vonatkozóan. Nem könyvből, hanem saját szívéből és isteni oktatásokból tanulta Jézus Szívét tisztelni, bár az ily irányú irodalommal is megismerkedett. Kibontakozott lelkében Jézus Szíve országának eszméje.

Ugyancsak a noviciátusban ismerte meg a Grignon-féle Mária-tiszteletet, és 1904. március 25-én megtette a felajánlást. "De ez akkor még nem volt olyan mélyreható. . . 1910. december 8-án volt igazi felajánlásom napja. Addig még sok dolog történt lelki életemben" – állapítja meg p. Csávossy.

Egy alkalommal azt az ígéretet tette, és vérével írta alá, hogy Szűz Máriának "minden kegyelmet közvetítő kiváltságát" mindig hirdetni fogja. 1904. május 8-án úgy érezte, hogy a Szűzanya homlokon csókolja, s ezt az élményét egész életében nem felejtette el, hanem mindig hálás volt érte.

Mióta a nagy fogadalommal egészen Jézus Szívée lett, lélekben állandóan érezte Jézus jelenlétét. Különösen erős volt ez a kápolnában, az Oltáriszentség előtt. Később sem hagyta el őt soha, még a legnagyobb ellanyhulás idején sem, de akkor csak kínozza, és folytonos szemrehányást jelentett, úgyhogy félt az Úr Jézus színe elé járulni. A noviciátusban ez a folyamatos és folytonos jelenlét minden vigasztalás forrása volt számára. Érezte Krisztus különös szeretetét és gondviselését.

Minden buzgósága és őszinte akarata ellenére "amilyen akkor voltam, nem lettem volna alkalmas az emberek megnyerésére – állapítja meg később önmagáról. – Főleg a meleg szeretet hányzott belőlem, az emberek iránt érzett gyengéd, megértő szeretet."

Szónoklattan-hallgató

1904 őszén, még mint novícius a retorikára került Csávossy. Ez is St. Andrásban volt. Közvetlen előjárója p. Schüth Ferdinánd lett. Az ékesszólástant adta elő. Másik tanáruk, Ferrari Guido vezetése mellett tanulmányozták Cicero, Ovidius, Vergilius, Horatius, Démoszthenész, Xenophón és Homérosz műveit. A magyarok külön kört alakítottak, ahol a honi irodalommal foglalkoztak. Csávossy is köztük volt.

1905. február 1-én Elemér letöltötte a kétévi noviciátust. Következő nap, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén, most már hivatalosan is letehetette az egyszerű szerzetesi fogadalmakat.

Fiatal rendtársai panaszkodtak, hogy Csávossy hideg és öntelt velük szemben, bár ő nem ébredt ennek tudatára, s azt gondolta magáról, hogy alázatos. Magabizását, hogy az életszentséget inkább saját erejéből, mint az ég kegyelmével iparkodott megvalósítani, Isten azzal törte le, hogy megtapasztaltatta vele, mily tehetetlen természetes erejére hagyatkozva.

Az ellanyhulás Elemér hamis aszkéziséből eredt: elfojtott magában minden gyengéd érzést. A rokonok iránti érzelmekkel is mos-tohán bánt. Ezt nem értették meg hozzátartozói, és fájt nekik. Endre öccsének még 1973-ban is sajtott a szíve.

"Jézust egyedül szeretni" – ez volt Elemér jelmondata. Ezért szaktított minden más szeretettel. Így már a természet rendje szerint is reakciónak kellett következnie. Be is következett.

Filozófiahallgató

Az előző beszámolóban már belenyúltunk pozsonyi éveibe. Oda küldték a bölcseleti tanulmányokra 1905 őszén, és 1908-ig maradt ott. A pozsonyi skolasztikátusba más rendtartományok is küldtek rendtagokat, de a német jelleg domborodott ki mindvégig. A latinon kívül németül folyt a társalgás, az asztali olvasás és az évi lelki-gyakorlat. De azért magyar társalgásra is volt alkalom. Akadt német, aki magyarul tanult, mások meg horvátul vagy csehül. A törekvés odairányult, hogy mindenki több, a monarchiában használatos nyelvet beszéljen. Ezek mellett nem hanyagolták el a franciát és az angolt sem.

A tanárok közül Timpt Henrik atya volt a legnagyobb hatással Csávossyra, nem ugyan tantárgyain keresztül (kozmológiát, lélektant és teodiceát adott elő), hanem mint lelkipásztor, aki belső megpróbáltatása idején óriási segítséget jelentett számára. "Nélküle – úgymond öregkorában – nem tudom, mi lett volna belőlem." (1965. június 17.)

Mai szemmel nézve a pozsonyi kiképzés ellen különösen három kifogást emelhetünk. Az első: a kor szellemének megfelelően erős racionalizmus jellemezte. Kelleténél jobban függetlenítette magát a reális élettől és a tapasztalati tényektől. Mintha elvesztette volna a kapcsolatot a való élettel. A másik: bizonyos szűkkeblűség a nem katolikus vagy katolikusellenes filozófiákkal szemben. Mintha féltették volna tőlük a fiatal rendtagokat. Azért röviden végeztek velük a tanárok; inkább a saját, mint a szerzők szavaival és műveivel ismertették őket. Nem utaltak jelentőségükre. A harmadik kifogás az, hogy a tanárok általában nem iparkodtak vonzóvá tenni a filozófiát, és nem tanították meg hallgatóikat arra, hogy mint hasznosítsák azt az életben, vonzó külsőbe öltöztetve. Pozsonyban a filozófia inkább finom, száraz és vékony pókháló maradt. Pedig milyen kár és mulasztás volt ez azzal a nemzedékkel szemben, melyhez hivatásuk szólt! El is különült az iskola, hogy ne mondjam, gettóba került. Csávossy működésén sokáig meglátszott ez a hátrányos örökség. És jellemző, amit később tanulmányi éveiről megállapított: az ő idejében sem a pozsonyi filozófián, sem az innsbrucki teológián a skolasztikusok részéről nem volt meg az az élénk érdeklődés a kor problémái iránt, mint később az önálló magyar rendtartományban.

Csávossy 1908-ban sikeresen tette le a záróvizsgát. Az volt a szokás, hogy a filozófia elvégzése után a fiatal rendtagok valamely nevelőintézetbe kerültek prefektusnak, felügyelőnek, ún. magiszternek a konviktorokhoz. Csávossyval kivételt tettek előjárói. Pedig a kalsburgi és a kalocsai gimnázium is versengett érte.

"Számomra megvolt ennek az előnye – állapítja meg p. Csávossy –, hogy pár évvel előbb kerültem felszentelésre. Viszont kis hátránya is volt, hogy tapasztalatból sohasem ismertem meg az ún. konvikтусi magiszterek életét." További hátránya is volt: Csávossy még átmenetileg sem ismerkedhetett meg a való élettel. Abban az időben ugyanis nagyon elzártan nevelték a fiatal rendtagokat, nemcsak a filozófián, hanem még a teológián is. Újságot nem olvashattak, nem jezsuitákkal csak előjárói engedéllyel beszélhettek, de még minden jezsuitával sem állhattak szóba; a nyári szünetekben sem mehettek haza. Így nagyon egyoldalú felfogásuk lehetett az életről, még annak a városnak életéről is, melyben tartózkodtak.

Innsbruckban

A teológiai főiskola Innsbruckban volt, az osztrák liberalizmus egyik legerősebb fellegvárában. Csávossy tapasztalhatta, mennyit kell a hithű katolikusoknak szenvedniük, nemegyszer életük kockázatásával is. Megtörtént, hogy a nagynémet érzelmű, szabadelvű, magát hitetlennek mondó egyetemi ifjúság behatolt a hittudományi karra, és megzavarta az előadást. Ha ellenállásra talált, tört-zúzott. Így volt ez másutt is Ausztria németlakta területén. Ezzel szemben a katolikusok hősiességgel igyekeztek a liberalizmus polipkarjai közül kiszabadulni. E mozgalmat Vogelsang Károly indította el. Irányzata konzervatív, de szociális volt. Hangoztatta, hogy a katolikus Egyház jövője attól függ, hogy a papság mennyire kapcsolódik be tevélegesen a társadalmi kérdések megoldásába.

A katolikus erjedés két irányba haladt: a konzervatív és a gyorsabb ütemű keresztény szocialista irányba. Ez mély szakadékot hasított a katolikusok közé, még a családokat és szerzetesi közösségeket is kettéosztotta.

A katolikus megújulás célzatával induló integralizmus vagy (más szóval) integráلكatolicizmus sokat ártott a korukat megértő katolikusoknak. Az irányzat hívei eltúlozták a pápai hatalomról szóló

tant, és csak magukat tekintették igazi katolikusoknak. Aki nem tartott velük, azt iparkodtak erkölcsileg tönkretenni. Úgyesen behálózták még a legfelsőbb egyházi vezető köröket is. A jezsuiták vörös posztó voltak a szemükben.

Elemér 1908 augusztusában került Innsbruckba. Hogy milyen hatással voltak rá ezek az irányzatok és küzdelmek, nem tudjuk. Az elzártság miatt aligha volt önálló felfogása róluk. Irataiban meg sem említi őket. Arról számol be, hogy innsbrucki élete első szakát bizonyos lazaság, fegyelmezetlenség, némi "naturalizmus" jellemezte. Még dohányzott is, bár nem kért rá engedélyt, mert ez akkor a skolasztikátusban, ha nem is vált szokássá, elég gyakran előfordult. Egy ideig ő is hódolt neki, mégpedig lelkiismeret-furdalás nélkül. "Magam sem tudom már, úgymond, honnét és hogyan szereztem a dohányt, a szivart. Azt tudom, hogy nem akartam soha tudatosan véteni szegénységi fogadalmam ellen."

Ebben az időszakban nem volt még eléggé "természetfölötti", de képes volt már imádkozni érte: "Uram, végy el tőlem mindent, amihez szívem rendetlenül ragaszkodik, és add meg mindazt, ami megöli bennem az ént!" [Ti. a bűnre hajló ént.] "Istenem, add meg nekem mindazt a szenvedést, melyet nekem rendeltél, és melyért akarod, hogy könyörögjek!"

Igazi fölemelkedése 1909. október 18-ával kezdődött. E napon indítást érzett magában, hogy térjen vissza (1903 októberében tett) tökéletességi fogadalmához, mely alól 1905-ben fölmentést kapott. Először félelem fogta el, de az isteni kegyelem nyugtató, enyhítő balzsamként érezte vele: nem lesz olyan nehéz, mint ahogy gondold! Csávossy előadta szándékát egykori novíciusmesterének, p. Grossheimann-nak, aki most mint rektor az innsbrucki kollégium élén állt. Ő helyeselte a tervet, így aztán október 25-én, Boldog Alacoque Margit ünnepén, újra letette a tökéletességi fogadalmat, de nem olyan terjedelemben, mint St. Andrásban. Ez azonban nem elégítette ki. "Bennem – úgymond – minden arra ösztönöz, hogy a régi novíciatusi fogadalmamat teljes terjedelmében felújítsam. De lassan, meggondoltan, és a Szentlélek indítását követve!"

"Ettől kezdve – írja p. Csávossy 1965. október 18-án – léptem ismét a szentség útjára, amelyről azóta Isten kegyelmével nem tértem le. A becskerekéi évek alatt talán nem állt ez oly élesen lelkem

gyűjtőpontjában, de azért nem tértem le a tökéletesség útjáról, és provinciálisságom első évében egy szentmise utáni hálaadás közben nyert indítás következtében ez a törekvés ismét teljes erővel lépett fel: szentnek kell lennem! Életem utolsó szakában láttam világosabban, hogy ez a szentség a lelki kicsiségben és a szeretetben áll egészen. Az 1909-i indítás mindennek új kiindulópontja volt."

A fölemelkedés útján sok nehézséget okozott Elemérnek természetes büszkesége, elsősége, szabadságra való törekvése. Hogy úrrá legyen rajta, 1910 szeptemberében ezt a két fogadalmat tette:

1. Sohasem sértődöm meg vagy panaszkodom, ha mellőzve érzem magamat, vagy szabadságomban korlátoznak.

2. Azonnal szakítok az olyan gondolattal, hogy kit szeretnek jobban, vagy ki tehetségesebb, ki ér el több eredményt.

A fogadalom azonban nem változtatta meg természetét. Naplójában ezentúl is ilyeneket olvasunk: "Elhagyatva, mindenki mögé helyezve érzem magamat, irigység gyötör. Most kitartani Jézus Szíve mellett a kereszten!" (1911. március 8.) "Másokat elém helyeznek, engem mellőznek. Fáj, Uram, de köszönöm, mert ez a kenyér való nekem." (1911. március 16.) "E napokban a megválás minden földi vigasztól nehezemre esik. Egyedülállónak érzem magamat és szomorúnak. De azért Isten kegyelmével mégis erős vagyok". (1911. április 3.)

Ha sok is a küzdelem, ha számos is a balsiker, de bízik, nem adja fel a harcot. "Ma este ismét roppantul megalázódtam. Nagyon aljas jellemnek mutatkoztam. Ez így tovább nem mehet! Valaminek történnie kell! Úgy vélem, hogy az isteni Üdvözítő Szentséges Szíve azt követeli tőlem, hogy szívem egész szegénységét, gyengeségét és alávaló voltát előljárom és lelki vezetőm előtt feltárjam, hogy végrevalahára megtanuljak alázatos lenni." (1911. március 13.)

"Három 'lumen' [meglátás] virradt fel tiszta fényben bensőmben e hó folyamán, és erősebben, meggyőzőbben, mélyebben hatott rám, mint valaha: 1) *gyakorlatilag* utolsónak kell tekintenem magamat, 2) *egyedüli* örömöm az legyen, hogy Isten szent akarata teljesül mindenben, 3) mindentől elválni, Istent keresni egyedül, és minden mást *csakis* őbenne és szeretetteljes, bölcs gondviselésére támaszkodva." (1911. március 31.)

1910. október végén, lelki lehangoltság után, illetve alatt Csávossy hirtelen ösztönzést érzett arra, hogy végezze el december 8-a előtt a Grignon-féle 33 napos előkészületi gyakorlatot. Az ünnepen újítsa meg felajánlását a Szent Szűznek, mely a noviciátus óta az évek során eléggé elhomályosult lelkében, bár kifejezetten soha vissza nem vonta. Nagy buzgósággal és a Szent Szűz iránt érzett gyermeki áhítattal kezdte meg a gyakorlatot november 5-én, úgy-hogy az épp december 8-ra fejeződött be. Ez már valamiképpen előkészületnek számított fölszentelésére is. "Tudtommal benne volt a szándék, hogy kilenc hónappal felszentelésem előtt elrejem magamat, lelkemet a Szűzanya szűzi szentélyébe, hogy abból kilenc hónap után mint Krisztus papja, mint második Krisztus szülessek meg" – számol be tervéről. Az egész lelkigyakorlatot nagy buzgósággal és vigasztalással végezte.

A 33 napos gyakorlat, de főleg a felajánlás alapvető és döntő jelentőséggel bírt egész további lelki életére. Naplójában így emlékezik meg róla: "1910. december 8. Szűz Máriának szentelem magamat – fönn tartás nélkül és teljesen. Szóljon az egész életre, szóljon mindenkorra, szóljon örökre, míg fáradt fejemet a halálban lehajtom, mindenkorra és örökre – a halálon túlra." "S valóban, életemben a kegyelmek egész sora, főleg 1911. december 29-e s minden, ami ezzel összefügg, ebből a felajánlásból veszi eredetét, ebben gyökerezik" – állapítja meg p. Csávossy.

"Már a következő napon – folytatja ugyanő –, december 9-én nagy kegyelmet kaptam: megvilágosításban megismertem Szent József tökéletes tiszteletét. Ezt később *Szent József tökéletes tisztelete* címmel kis füzetben közzétettem. E meglátásnak és a belőle fakadó mélységes Szent József-tiszteletnek is sokat köszönök."

Egy másik élmény is hatékonyan befolyásolta lelki fölemelkedését. Elemér így számol be róla: "1911. április 30-án este a bevezető májusi ájtatosság alatt egész életembe mélyen belevágó gondolat hatotta meg szívemet, és egész törekvésem testet öltött e mondatban: Elpazaroltam életemet, ha magamból szentet nem neveltem. Ezt a törekvésről kell érteni, nem az eredményről. Isten gondviselésébe belenyúlni nem szabad. Ha ő előbb küldi a halált, mielőtt még feljutottam az életszentség magaslatára, áldott legyen szent akarata! Én azonban minden pillanatban úgy akarok élni, mintha

egyedül tőlem függne, hogy szent legyek. Most, most itt az alkalmas idő. Üdvösséged kiművelését ne halaszd holnapra! Ki tudja: rád virrad-e a holnap? – Hála Istennek és Máriának! Ezt a nagy kegyelmet Szűz Mária közbenjárására kaptam, akinek felajánlottam volt e hónapot. A neki szentelt májusi hó előestéjén. Most megtaláltam azt a formát, melyben örökké lelkembe vésvé maradt az életelv, melyet április 30-án felismertem: *Sanctus nisi fuero, frustra natus ero* – ha szentté nem leszek, hiába születtem. – Másik jelszavam pedig: *Ab omnibus vincar in omnibus, in colendo Cor Sanctissimum vincar a nemine* – mindenki legyőzhet mindenben, a Szent Szív tiszteletében azonban senki le nem győzhet. Ez az utóbbi jelszó, ha jól emlékszem, még a noviciátusból származik." (1911. május 3.) Csávossy kezdett ismét határozottan életszentségre törekedni. Imaélete is más szint öltött. A buzdulatok imáját gyakorolta. Sokszor napközben is Jézus egy-egy mondása, főleg búcsúbeszédéből, foglalkoztatta, állandóan erős szeretetaktusoktól kísérvé, pl. *Manete in dilectione mea* (Maradjatok szeretetemben) és hasonlók.

Időről időre erős hajlamot érzett arra, hogy a világnak teljesen meghaljon, és egyedül Istennek éljen. "Szent akarnék lenni, de látom, hogy mily távol esem tőle. Belátom, hogy még ebben a városban is csak Isten akaratára szabad tekintenem. Tőle kell várnom, ha kegyelmének erejével szentté akar tenni; bele kell nyugodnom, ha meghagy gyarlóságomban. Belátom, hogy nagyon is a magam erejével kívánok feljutni a tökéletesség magaslatára, pedig Isten kegyelmére kell építenem egyedül; érzem, hogy nem bírom ki a szentség útján, ha saját erőmre támaszkodom. Belátom, hogy törekvésem még nagyon önző. Fáj, ha észreveszem, hogy mások jobbak nálam, ha érzem, hogy képtelen vagyok azokra az önmegtágadási gyakorlatokra, melyekre ők képesek. . ." (1911. április 11.)

1911. április 19-én oly hó vágy töltötte el az életszentség után, "hogy kész volnék – úgymond – akármit is feláldozni, csak hogy megszerezsem. Egyedüli örömöm e vágyban maga a szent élet szépsége, az a magasztos, eszményi szépség, mely a magunkról való teljes megfélekezésben rejlik, abban a fenntartás nélküli odaadásban, mellyel egész lényünket föláldozzuk örök célunknak, a legfőbb jósnak, egész valónkat fölemésztjük a szeretet tüzében, önmagunkat lekötjük a szeretet bilincseivel mindhalálíg."

"Istenem, ha csak e szót hallom: Szent, máris kitágul szívem és könnybe lábad szemem; oly hő vágy tölti be keblemet a szent élet után. . ." (1911. április 25.)

"Lassanként eljutok már oda – állapítja meg Csávossy –, hogy tökéletesedésem utáni vágyamban is egyedül csak azt keresem, hogy Istennek, mindenemnek tetszésére legyek, hogy neki, szerelmem egyedüli tárgyának, örömet szerezzek. Ezt a kegyelmet Szűzanyámnak köszönöm. Ó, mily nagy nap volt a december 8-a!"

"Lelki életem iránya mindinkább kifejlődik, és bensőm szellemi világa mindjobban kialakul. Minden törekvésem végcélja a végtelen fölségű Szentháromság, egy Isten. *Deus meus et omnia!* Az ő dicsősége életem és halálom, örömeim és szenvedéseim, munkáim és nyugalmam egyedüli célja. E célhoz annál közelebb jutok, minél hasonlóbb leszek isteni Megváltómhoz."

Történeti háttérként megemlítjük, hogy 1909. szeptember 7-én a kassai vértanúk ünnepén, a régi osztrák–magyar rendtartományt két részre osztották. Csávossy, bár osztrák rendtársait nagyon szerette, és közvetlenül több kötelék fűzte őt hozzájuk, mégis a magyar részt választotta. Ez azonban nem volt igazi választás, mert hiszen születésénél fogva természetesen a magyar rendtartományhoz tartozott.

P. Bús provinciális utasítására az 1909–10-es tél folyamán Elemér anyagi ügyeinek elintézése végett Bobdára utazott. Február 2-án megegyezett édesatyjával öröksége ügyében. Ez a szerződés idővel sok kellemetlenségnek lett a kiindulópontja.

1910. szeptember 4-én rossz hírt kapott hazulról mamája haláláról. Még 1908-ban mellrákkal operálták. Most kiújult a betegség. A bécsi Löw-szanatóriumban kezelték, és édesapja is ott lakott a betegség alatt. Elemér meglátogatta őket. Majd ismét a halál előtt, mely 1911. január 28-án következett be. A temetésen is részt vett.

A halál mély lelki hatással volt Csávossyra. Gyökeréig vésődött lelkébe minden földi dolog mulandóságának érzete.

1911. május 28-án Csávossy levelet írt a Szentatyának, X. Piusnak, melyben egészen az ő szándékára és rendelkezésére ajánlotta fel magát minden imával, jócselekedettel és szenvedéssel együtt. Vérével írta alá. Ezt azonban csak 1925-ben juttatta el XI. Pius kezébe

azzal a kérelemmel, hogy elolvasása után semmisítse meg. Ezzel a felajánlással és átnyújtással azt akarta elérni a páter, hogy az Egyház feje, Krisztus földi helytartója által egész valója az Egyházá legyjen.

A papszentelésre való előkészületül 1911. június 23-án ismét letette azt a fogadalmat, amely alól p. Milz annak idején Pozsonyban feloldotta. Ezen a napon volt Jézus Szívének ünnepe.

P. Bús úgy intézkedett, hogy a négy harmadéves teológust (Gramantik, Kramár, Lányi és Csávossy), aki a magyar provinciához tartozott, Budapesten a Jézus Szíve-templomban szentelik. Dr. Lányi József fölszentelt püspököt, a fölszentelendő Lányi édesbátyját kérték fel a papszentelésre. 1911. július 9-én szolgáltatta ki az alszerpapságot, 12-én a szerpapságot és pénteken, 14-én a papságot. Fölszentelésén édesapja is részt vett.

Másnap, július 15-én reggel fél nyolckor volt a primícia a Jézus Szíve-templom főoltáránál. P. Bús volt a kézvezető, p. Tomcsányi a primíciái szónok. Közvetlenül a mise megkezdése előtt egyik rokona azt a hírt hozta az újmisésnek, hogy édesapját elmegyógyintézetbe szállították. "Rokoni merénylet volt az egész, amelynek részleteire a dolog természeténél fogva nem akarok kitérni" – írja p. Csávossy. Elgondolható, milyen érzelmek közt mutatta be első szentmiséjét. Azevedo Boldog Ignác és vértanú társai ünnepe volt éppen. A mise szövege nagyon illett a helyzethez. "Fáj, igen, hogy ily csalódás ért legszentebb érzelmeimben – jegyzi fel négy nap múlva –, de egyszermind olyan boldognak érzem magamat, hogy a világ összes gyönyöreiért nem adnám oda azt a keresztet. Soha talán nem mondok életemben olyan misét, mint amilyen volt az első, és ujjongok örömben, hogy első misémet így mutathattam be Istennek."

Primíciája után azonnal megtette a lépéseket apjának kiszabadítására, és július 20-án el is érte ezt. Az öregurat nagyon megviselték a történetek, s betegen feküdt egy ideig a szállodában. Itt egyszer meg is áldoztatta a páter. Majd a városmajori szanatóriumban ápolták, utána pedig Bécsbe ment Adrienne lánya kíséretében, s a Cottage-szanatóriumban helyezkedett el. A páter meg Kikindára utazott a kényes ügyben.

A délvidéki út után a pesti jezsuita rendházban tartózkodott. Itt bekapcsolódott a lelkipásztorkodásba is. Augusztus 6-án, Jézus

Szíve vasárnapján tartotta az első esti ájtatosságot. "Amint magam elé állítottam az Oltáriszentséget – úgymond –, és letérdeltem az oltár lépcsőzetére, elmélyedtem annak szemléletébe, hogy mint barát állok Jézussal szemben. Barátokként tekintünk egymásra, és úgy érzem, mintha csodálatos erő sugározna ki Jézus Szívéből az én szívembe, és elválaszthatatlanul egybe fűzné a két szívet."

Augusztus 7-én a kalocsai kollégium kertés házába küldték előjárói pihenésre. Ott érte egy sürgöny: Haldoklik a papa! Szeptember 10-én felutazott hozzá a Cottage-szanatóriumba. Még életben, de már eszméletlenül találta. Feladta neki a kenet szentségét. Mellette maradt haláláig, s utána még reggelig. Temetése szeptember 17-én volt Bobdán a mauzóleumban. A páter maga végezte a temetési szertartást. Utána visszautazott Innsbruckba.

Útközben azon gondolkodott: "Amióta feláldoztam magamat neked, Jézus édes Szíve, csak kereszt és szenvedés volt osztályrészem. Kevésbé felvilágosodott lelkek, kik felajánlásuk és irántad tanúsított tiszteletük fejében földi javakat és lelki édességeket kívánnak, tán csodálkoznának rajta, és Jób barátaival azt mondanák: *Ubi est Deus tuus?* – Hát hol a te Istened? – Hálát adok neked, mert megtanítottál, hogy a keresztben lássam legnagyobb szeretetednek biztos zálogát. Látom, hogy kérésemnek fogantja volt, felajánlásomat elfogadtad, és biztos vagyok benne, hogy igazán szeretsz. Keressenek mások földi boldogságot és lelki vigasztalásokat Szent Szíved ígérete szerint, nekem keresztet add, Jézusom, csak tégy erőssé és alázatossá!" (1911. szeptember 24.)

Amint visszaért Innsbruckba, a páter rektor megtiltotta neki mindazokat az önsanyargatásokat, melyeket p. Csávossy leginkább kedvelt és szükségesnek ítelt saját szempontjából. Mert lelkében olthatatlan, égő, felemésztő vágyat érzett az életszentség után. (1911. szeptember 20.) Úgy látszott, mintha a rektori tilalom útját állná ennek a törekvésnek. Most már mihez kezdjen? Mit sem sejtve, p. Müller Lajos jött segítségére, aki a Kisded Jézusról nevezett Teréznek egyik írására hívta fel a figyelmét: *Appel aux "petites âmes"*. Itt olvasta: "Hogy a szentségre eljussunk, csak egyet kell tennünk: a kis áldozatok virágait Jézus elé szórunk, s utána teljesen ráhagyatkozunk." P. Csávossy megtalálta a lelki élet titkát, és felkiáltott: Kitűnően illik ez mostani lelkiállapotomhoz! Már csak azért is illik,

mert "azt kértem, hogy tökéletességem harmonikus és kedves legyen." (1911. szeptember 8,9).

"Az, aki lelkembe oltotta ezt az égő, mondhatnám felemésztő vágyat az életszentség után, megadja magát az életszentséget is. Meg vagyok győződve róla, és kimondom, hogy elérem az erény hősies fokait. De épp oly erős az a meggyőződésem is, hogy nem érem el saját erőmből, hanem csakis Isten kegyelméből imádság által, sok küzdelem útján." (1911. szeptember 20.)

P. Csávossy úgy érezte, már csak azért is szentté kell lennie, mert megérzése szerint Isten egy új szerzet alapítására hívta meg. A teológia második vagy harmadik évében ötlött fel Elemér előtt a *Világi aposto/ok* szerzetének gondolata. Eleinte így fogalmazta meg: "Ifjak tisztasági fogadalommal a világban." Ugyanakkor egyik rendtársa, Perica Péter lelkében is hasonló gondolatok születtek meg, s így egymásra találtak. Sokat tárgyaltak egymással tervük megvalósításáról, a későbbi években még levélben is.

Élete folyamán többször kísérletezett p. Csávossy az új szerzet alapításával, de nem sikerült. A gondolat élete végéig sem hagyta el soha.

1911. december 29-én este az örökkévalóságra gondolt, mikor lelkében Mária szavait hallotta: "Jegyese akarlak lenni!" "Egy pillanat alatt világos volt előttem – beszél p. Csávossy –, hogy összes kincseit egy örökkévalóságon át nekem akarja adni, ahogy az jegyesekhez illik, és amint én is odaajándékoztam magamat neki." "Ez a benső hang oly meggyőző volt, hogy nem halványult el az évek során, és valahányszor rá gondolok, mindig mély alázattal, örömmel, békével és nagy bizalommal és odaadással tölt el a Szűzanya iránt."

"E jegyesség révén – írja a páter – Szent Józsefhez is sokkal közelebb kerültem. Meg vagyok róla győződve, hogy az ő közbenjárására részesültem e kegyelemben. Minthogy egészen neki adtam át magamat, azért olyan szorosan fűződött Máriához, mint amennyire ő meghittje. . . Ettől kezdve mintegy egynek tekintettem magamat Szent Józseffel." (1912. január 7.)

1912 tavaszán p. Csávossy sikeresen letette a háromévi filozófiát és a négyévi teológiát felölelő vizsgát. Ennek alapján a római Ger-

gely Egyetem a bölcselet és hittudományok doktorává avatta. A vizsga után Budapestre ment.

Május 29-én életre szóló beosztást kapott: a Jézus Szíve-tiszteletet fogja terjeszteni. Első prédikációja Magyarországon Jézus Szíve szeretetéről és az élet megszenteléséről szólt. Magyarország Jézus Szíve országa. (1912. június 15.)

Szeptember 6-án változás történt p. Csávossy beosztásában: előjárója Nagyszombatba küldte.

A harmadik próbaév

Jézus Társaságának alkotmánya szerint a teológiai tanulmányok befejezése után, az utolsó fogadalmak előtt minden fölszentelt papnak egy ún. harmadik próbaévet kell lelkigyakorlatok közt eltöltenie. A páter provinciális azt akarta, hogy p. Csávossy Nagyszombatban mint a novíciustester kisegítője kezdje meg a próbaévet. Ebbe azonban a páter nagy lelki javára p. Wernz generális hatékonyan beleszólt. Utasította a provinciális, hogy p. Csávossyt rendes próbációs házba küldje. Szeptember 27-én p. Speiser provinciális közölte p. Csávossyval, hogy a belgiumi Drongenbe (Tronchiennes-be) kell mennie.

Ott Petit Ágoston volt a harmadik próbaév vezetője, aki nagy benyomást tett p. Csávossyra. Október 4-én érkezett meg, és 5-én este beszámolt p. Petit-nek lelkiállapotáról. Feltárta előtte egész életét, ami alapos megalázására szolgált.

Az október 10-én kezdődő lelkigyakorlatot megelőző napon Oostackerba, a belga Lourdes-ba zárandokoltak, mely De Rudder csodálatos gyógyulásáról híres. P. Csávossy különösen kettőt kért a Szűzanyától. Először pártfogását, hogy a magányt jól tudja használni, s így életét új alapokra helyezze. Ez, emberileg véve, nem fog sikerülni, ha továbbra is úgy fáj a feje, mint megérkezése óta. Az ettől való megszabadulás volt másik kérése a kegyhelyen. Megkapta mindkettőt.

A Belgiumban töltött idő, a páter véleménye szerint, talán életének legszebb időszaka. Pedig p. Petit vezetése mellett kemény munkát végzett. A nagylelkigyakorlat alatt minden másnap éjjel is elmélkedett egy órát a hideg szobában. Általában lelki szárazság jellemezte elmélkedéseit. Október 17-én, Boldog Alacoque Margit ünnepén

azonban megkapta a többször kért könnyek adományát, mikor azt szemlélte, hogy az emberek mennyire megbántják Istent. Ez az élmény oly mélyen vésődött lelkébe, hogy hatását még 1963-ban is érezte, amikor életrajzán dolgozott. "Azóta. . . az Ő végtelen kegyelméből egészen tudatos (bocsánatos) bűnt nem követtem el. Ahányszor erre az estére gondolok, megindul a lelkem. Ez volt az október 17-i nagy kegyelem."

Tíz nappal a könnyek adománya után kitört p. Csávossyból a kérdés: "Mikor foglak, Uram, téged szeretni?" Ezt a választ hallotta lelkében: "Tény, hogy szeretni fogsz engem!"

1963-ban, kitérve erre a válaszra, írja: "A természetfeletti szavaknak azzal a tulajdonságával bírt, hogy felejthetetlenül belevésődött lelkembe."

A lelkigyakorlat végén megkapta azt a kegyelmet, amelyet hét évvel azelőtt könnyelműen eldobott magától: "Senkit sem azért szeretni, mert valamiképp hozzám tartozik, hanem azért, mert Krisztushoz és az Ő révén hozzám is tartozik, ahogy minden hozzám tartozik, ami Krisztusé."

Áldozathozatala után szentségimádásra menve szíve mélyén oly békét élvezett, amilyenben már évek óta nem volt része.

November közepén fejeződött be a lelkigyakorlat. Más volt ez, mint a noviciátusban végzett harmincnapos. Egészen új élet kezdődött p. Csávossy számára.

Közeledett az advent. Szombatoként egy probációs Bruggébe szokott menni, hogy vasárnap az ottani jezsuita templomban a késői misét mondja. p. Csávossyra is sor került. Este a vonaton, adventi hangulatban, az adventi vesperás himnuszára gondolva, az ablakból egy csillagot nézett, s elgondolkodott: Ott fenn az égben, ott a csillagokon túl, ott lakik az én Istenem!

Erre a lelkében egy hang szólalt meg: "Ne ott fenn, hanem itt bent a szívedben, a lelkedben keresd az Istent!" Ez volt életében első megélése a benne lakó Istennek. Felejthetetlen emléket hagyott hátra lelkében. "Nem gondoltam – úgymond – akkor arra, hogy ez az élmény miként fog egyszer kivirágozni az Unumban, s hogy évek múltán találok egy lelket, akivel épp ez az élmény kapcsol majd össze Istenben egy egész életre."

Karácsony után januárban kezdődött a készülési idő a nagyböjti apostoli munkára. P. Csávossyt a nagyböjtre hazahívták. Először Kiskunmajsán tartott hat napon át böjti beszédeket, majd p. Jámbor László vezetésével első népmisszióját a Tolna megyei Szakcsón. Majd Pécsen nőknek adott háromnapos szentgyakorlatot. Innen Nagyváradra ment, ahol férfiaknak és nőknek lelkigyakorlatos beszédeket mondott március 5-től 9-ig. Sok megaláztatásban és vigasztalásban volt része. Isten megmutatta neki, mit művelne az Ő kegyelme, ha egészen ráhagyatkoznánk.

Utána Győrött férfiaknak lelkigyakorlatos előadásokat tartott. Utolsó állomása Nyitra volt. Itt böjti szentbeszédeket mondott a nagyhéten. Húsvétkor már Pesten találjuk. Innen hamarosan visszament Belgiumba. Január 31-től március 30-ig tartózkodott Magyarországon.

A zsoltókról elmélkedve megállapítja, hogy szemlélődésre van hivatva, amint már 1912. augusztus 22-én feljegyezte Nagyszombatban: "A misztikára vagyok hivatva."

Ezekben a napokban nagy vágy hevítette az Istennel való egyesülés után. Metsző fájdalom hasogatta, hogy még mindig oly messze van tőle. . . "Messze tőle, jaj, mert nem vagyok teljesen az övé, hanem még nagyon is a magamé, ó Istenem!"

Nem kellett sokáig várnia. Névnapiján, Szent Adalbert ünnepén érezte vele az Úr, hogy egészen az Övé. Másnap az esti ájtatosság alatt a kápolnában nagy határozottsággal hallotta az Úr szavát: "Egyesülni akarok veled!" A rákövetkező egész vacsora alatt Istenben volt elmerülve. Ettől fogva sokkal többre becsülte a keresztet, mint akármilyen más. (Április 27.)

A következő hetekben Isten jelenlétét érezte lelkében, és része lett a nyugalmi imában. Egy esti elmélkedésben Isten arról biztosította p. Csávossyt, hogy szent jelenlétével örökre benne marad, "ha hű marad". Erre nagy bensőséggel kérte, hogy hű maradjon örökre. "Lelkemben való jelenlétének ezt a kiváló kegyelmét Szűz Mária és Szent József kezébe tettem le, és biztos vagyok benne, hogy meg is őrzi azt."

Isten jelenlétének az lett a gyümölcse, hogy a páter mindenki közt a legkisebbnek és legutolsóknak érezte magát.

Júniusban két hétig a belga kollégiumokat látogathatta meg. Ezen az úton is elkísérte az Istennel való egyesülés, ami főleg Namurben ragadta el nagyobb erővel.

Szent Ignác napján, július 31-én fejeződött be a harmadik próbaév. Búcsúzásakor ezt mondta az instruktor p. Csávossynak: "*Deo Gloria!*" Hozzáfűzi a páter: "Talán ezen az utolsó napon részesültem a harmadik próbaév legnagyobb megvilágosításában. Ez a világosság a tökéletességre való törekvés módját illette. Még bizonyos novíciusszerűség volt bennem, törekvésem nem volt elég önzetlen, irigység könnyen kísértett. Mindezekre fényt vetettek a páter instruktor szavai – *gloria Dei* –: kilépni saját magamból, s Isten dicsőségére szegezni tekintetemet."

Augusztus 1-én p. Csávossy hazautazott.

Tanár

P. Csávossyval előjáróinak sokféle tervei voltak. Ki akarták őt képezni biológiában, majd egyháztörténelemből kellett volna doktorálnia. Mindkettő abbamaradt. P. Bús a *Jézus Szíve Hírnök* szerkesztését és a Jézus Szíve-tisztelet terjesztését akarta rábízni. Utána szóciusnak küldte a novíciusmester mellé. Az új provinciális, p. Speiser a kalocsei tanárok sürgetésére azt kívánta, hogy p. Csávossy matematika–fizika tanár legyen. P. Csávossy legszívesebben az oroszországi misszióba ment volna, de p. generális nem adta meg ehhez engedélyét. Szónoki pályára is tehetséget és kedvet érzett. Mégis engedelmesen elfogadta előjárójának döntését, és beiratkozott az egyetemre. Előjárója kívánsága szerint igyekezett azt minél előbb elvégezni.

Egyetemi tanulmányai alatt felügyelő is volt a budapesti kongregációs otthonban, amely egyetemi hallgatók internátusa is volt. Szeretett az egyetemi hallgatókkal foglalkozni, bár elég gondja volt velük. Különösen a fegyelem és szabadság okozott problémát.

Az elveket, melyek szerint prefektusi állásában eljár, írásban így foglalta össze:

1) Sohasem felindulás közben eljárni, hanem nyugodtsággal és határozottsággal. A szükséges szigor és erélyesség nem a hangban, hanem a következetes és elvszerű végrehajtásban nyilvánul meg.

2) Nem szabad a fegyelemből engedni azért, hogy ezáltal devócionális előnyöket érjünk el. A napi áldozót, ha megérdemli, éppúgy meg kell büntetni, mint bárki mást. Nem szabad az előljárónak azt a látszatot keltenie, hogy ő a gyakori áldozást önmagáért kívánja. Nem szabad zokon vennie, ha valaki nem járul gyakran a szentáldozáshoz.

3) Jobb szent tartózkodást tanúsítani, de őszinte, meleg szeretettel egyesítve, mint jószándékkal túlságos bizalmasságot ápolni.

4) Minden feddésben egy csöpp szeretet is legyen.

5) Saját személyét teljesen háttérbe kell szorítani; semmiféle hajlamot, gyengeséget valamivel szemben mutatni nem szabad; hízelgés iránt érzéketlennek kell lenni.

6) Nem rögtön és mindig, mintegy szenvedélytől elragadtatva fellépni, hanem annak idején és higgadt méltósággal.

7) Ahol a fegyelem megőrzése mellett lehetséges, magát az alattvalók szolgáivá tenni, s nem restelni nekik a legalacsonyabb szolgálatokat is megtenni.

Lelki életében a probáció hatása tovább tartott. A nyugalmi ima majdnem állandóan megmaradt október 1-ig. Azután egyre gyengült: a sok és különféle elfoglaltság zavarta, és november 13-ával megszűnt. De nem végleg. Itt-ott misztikus egyesülés is előfordult. Újra érezte hivatását: lemondván mindenről bensőleg megszentelődjék, Istennek legyen keresztre feszítve, és neki ajándékozza magát.

"Mint a Nap, mely csak az ormokat világítja meg, és a völgyeket sötétségben hagyja, úgy emelkedik ki lelkem csúcsa a mulandóságok közül mély békében és Isten szemléletében, míg alsóbb rétege az élet forgatagában vesződik, és a mulandó dolgok közepette maga is változik." (1915. február 28.)

1919. szeptember 21-én belátta, hogy eddig túlságosan sokat adott a külső szenvedésekre és fáradalmakra, és Krisztus követésének harmadik fokát nem annyira a sérelmek és megaláztatások elviselésében kereste.

1920. január 14-ével új irányt vesz lelki élete: kezd megnyílni előtte a Szentháromság titka. "Az utolsó napokban – jegyzi meg – ismét erősen éreztem Isten jelenlétét bensőmben. Ma este átalakult bennem ez az érzés; már nem az istenséget általánosságban, hanem

kifejezetten a három isteni személyt éreztem magamban mint jelenlevőt."

A csütörtök éjjeli szentórát nagyon szerette most is, később is, amíg ereje és a körülmények engedték.

A világháború nem volt különösebb hatással lelki életére. 1915 nyarán, még tanulmányai befejezése előtt, p. Csávossy Kalocsára került tanárnak. Először az alsóbb, később a felsőbb osztályokban is matematikát és fizikát tanított. 1917-ben főprefektus lett a konviktusban.

Szigorú volt, de igazságos. Mély benyomást tett tanítványaira. Hatása alól nehezen vonta ki magát valaki. Órái végén többször beszélt Jézus Szívéről. A fiúk áhítattal s lelki élvezettel hallgatták.

Az 1919. május 1-én kötelezővé tett kommunista ünnepélyen a kalocsai rektor őt bízta meg a beszéd mondásával. A Stefáneum internátus udvarán összegyűlt mindenfajta közönség előtt kijelentette, hogy semmit sem fog mondani meggyőződése ellenére. Előadást tartott nekik a "keresztény kommunizmus"-ról: az első keresztények, a paraguayi redukciók és a szerzetesek "kommunizmusáról." A végén az egyik fő kommunista (egyébként nem rosszindulatú ember) kijelentette: "Szép volt, csak kissé egyoldalú."

A június végi ellenforradalom leverését akasztások is kísérték. Tizenhat embert a kollégium előtt akasztottak fel a fákra. P. Csávossy és p. Alaker István az ablakból titokban feloldozták őket.

Június végén a megszállott területekről való növendékeket hazakísérte, és utána Temesváron tartózkodott, előljárói utasítására, akik jobbnak látták, ha távol marad egy ideig Kalocsától. Temesvárról szállt ki többféle lelkigyakorlatok adására, és Bobdára is ellátogatott öcséihez.

A proletárdiktatúra megszűnéséről csak egy hónappal később értesült. Szeptember 12-én érkezett vissza Kalocsára. Folytatta ismét a konviktusban a főprefektusi és a gimnáziumban tanári működését.

Közben 1920. március 25-én letette ünnepélyes fogadalmát. Képzületben maga előtt látta Jézust, királyi fenségében, amint átveszi fogadalmát.

Nagybecskereken

Édesapja halála után p. Csávossy 271 katasztrális hold birtokot örökölt a Torontál megyei Csene és Ürményháza község határában. A szerbek bevonulása és a birtokreform következtében ezeknek az ingatlanoknak sorsa válságossá lett. Azért p. Somogyi Jenő provinciális meghagyta a páternek, menjen át a határon, mert csak jelenléte mentheti meg azokat a Társaság és a jó ügy számára, melyek javára ünnepélyes fogadalma előtt lemondott. A világ előtt természetesen p. Csávossynak mint jogi birtokosnak kellett föllépnie, ugyanis a világi törvény, főleg Jugoszláviában, nem ismerte el az egyházi jogi és szerzetesi vonatkozásokat.

Az akkor szerb megszállás alatt levő Pécsen keresztül sikerült eljutnia Nagybecskerekre, ahol Kovács István apátplébános örömmel kapott a jezsuita "káplánon". Családja, neve közismert volt Nagybecskereken mint Torontál vármegye székhelyén, ahol még sokan emlékeztek édesapjára.

1921. február 2-én érkezett meg Nagybecskerekre, és itt tartózkodott 1923 nyaráig vagy őszéig. Utána Róma Rodics Ráfael ferencrendi szerzetest apostoli kormányzónak nevezte ki, s ő magához vette p. Csávossyt az apostoli adminisztratúra épületébe. A plébánián nagy buzgósággal teljesítette a lelkipásztori feladatokat, és ezek mellett más helyekre is elment lelkigyakorlatokat, missziókat tartani. Nagybecskereken vezette a női Mária Kongregációját, és megvetette az imaapostolság alapját. Nagypénteki és szilveszteri beszédei még a protestánsokat is vonzották.

Közben a birtok megmentésén, illetve annak eladásán is fáradozott, ami végül sikerült, de csak potom áron, értékének talán csak huszadrészét kapta érte. Most visszatérhetett Magyarországra. 1924 szeptemberében Budapestre érkezett mint kinevezett provinciális. A kinevezésről Bezdánon, a misszió alatt értesült.

Tartományi rendfőnök

P. Csávossyt 1924. szeptember 18-án iktatták be Budapesten a provinciális hivatalba. Ezzel ismét egészen új szakasz nyílt meg életében.

Azzal kezdte működését, hogy körlevélben köszöntötte alattvalóit, és felhívta figyelmüket a Jézus Szíve-tisztelet nagy jelentőségére. Amint ő teljes odaadással élt ennek az isteni Szívnek, úgy rendtársait is hasonló buzgóságra akarta lendíteni. Közölt is egy listát, hogy fegyelmi téren mihez tartsák magukat. Erős kézzel belenyúlt, operált, ahol hibát, gyarlóságot fedezett fel. A kalocsai és pécsi kollégium lakóit szinte egészen kicserélte. Egy előljárót, aki ellen jogosan panaszkodtak, leváltott.

Egyesek nem titkolták véleményüket, hogy az új provinciálist fiatalnak és tapasztalatlannak tartják; szerintük nem tud bánni az emberekkel. Később p. Csávossy is belátta, hogy a szerzetben nem szigorral és büntetéssel, hanem szeretettel és gondoskodással kell a szabályhűséget és fegyelmet elérni.

A lelkigyakorlatos-ház létesítése régi terve volt a magyar jezsuita tartománynak. Ennek megvalósítását főleg p. Bernhard Zsigmond, a rendtartomány gondnoka és p. Csávossy titkára szorgalmazta. Az ő váratlan halála nagy veszteség volt, de a terv mégis megvalósult. Megvették hozzá a telket, és felépítették a Manrézát. 1927 nyarán készen állt az épület. Homlokzatán ez állt: *Cordi Christi Regis* – Krisztus Király Szívének. Ide tervezték a vízellátási nehézségekkel küszködő érdi noviciátus áthelyezését, s ennek számára egy szárny építésébe kezdtek. Ennek alapkövét p. Csávossy 1927. november 13-án, Szent Szaniszló ünnepén délelőtt rakta le, délután pedig megvált hivatalától. Utódja, p. Bíró alatt 1928. június végére elkészült a noviciátus szárnya is. Az érdi házat a Magyarországon letelepedő vizitációs nővéreknek adták el, akik azonban nagy szegénységük miatt a vételárnak csak egy részét tudták törleszteni.

1919-ben p. Somogyi Jenő, az akkori tartományfőnök fogadalmat tett, hogy amennyiben az Úristen megmenti a magyar provinciát emberveszteségtől, külföldi missziót vállal, és minden évben két magyar jezsuitát küld oda. Előbb Finnország, majd Zambézi került szóba, de végül p. generális Kína mellett döntött. Szarvas Miklós 1922-ben, Gábor István 1924-ben indult a misszióba. P. Csávossy kormányzata idejében, 1926. szeptember 24-én p. Lischerong Gáspár és két tanuló rendtag: Horváth Sándor és Német József, a következő évben a szintén még tanuló Litványi György és Varga

Kálmán segítőtestvér ment a misszióba. 1926-ban tíz kalocsai nővér is vállalta ugyanott a missziós munkát.

A missziók támogatására és az utánpótlás biztosítására p. Csávossy megindította a *Katolikus Missziók* című folyóiratot. 1925. március havában jelent meg az első szám Budapesten.

P. Csávossy külföldi mintára jezsuita kisszemináriumokat létesített, Kalocsán Loyoleum, Pécsen pedig Ignatianum névvel. Szép számmal kerültek ki innen derék rendtagok.

A rendtartomány ügyeinek intézése mellett p. Csávossy derekasan kivette részét a lelkipásztorkodásból is: rendszeresen gyónatott, lelkigyakorlatot adott, stb. 1927. április 9-én a Szent Szívzárdában kezdett lelkigyakorlatot a kongreganistáknak. Itt találkozott össze először Mester Margittal, aki akkor húszéves volt, és véletlenül ebbe a csoportba osztották be őt. Margit úgy érezte, hogy p. Csávossyt Isten küldte számára lelki vezetőül. Ez a kapcsolat a Gondviselés folytán egész életén keresztül fennmaradt.

A római prokurátori kongregációra p. Bírót küldték le. Ő később elmondta p. Csávossynak, hogy páter generális kifogásolta kormányzatát, balkezesnek tartja, és utódjának őt nevezte ki. P. Csávossy sohasem tagadta, sőt beismerte: "Ebben igaza is lehetett sok tekintetben, mert hiányzik bennem – azt magam is látom – az a simulékonyság és megnyerő kedvesség modoromban és eljárásomban, melyek annyira előnyösek az emberekkel való érintkezésben és az ügyek intézésében." 1946. július 26-án visszatekint elmúlt életére, első provinciálisságára is, és bevallja: "Édesapámtól mindig – bár szerettem – valamiképpen félttem. Tőlem is, bár sokan szeretnek, mintha félnének az emberek, nem tudnak velem szemben felmelegedni. Talán ilyen természetet örököltem atyámtól. Fáj nekem ez, de nem tudom, mit tegyek, hogy ne legyen így. Ez is áldozat, melyet el kell fogadni." Mégis 1925. október 19-én feltette magában, hogy a köszöntésben másokat megelőz. Megindoklása: nagyon kell küzdenie a büszkeség és rátarti modor ellen.

Mikor p. Bíró 1927. november 13-án felváltotta p. Csávossyt, ő még aznap leutazott Szegedre. A szeretet és nagybecsülés szép kifejezése volt az a sorfal, amelyet a pesti páterek távozásakor a portán alkottak.

Szegeden

Este érkezett Szegedre, ahol szónoklat- és neveléstant kellett előadnia, s amellet lelkipásztorkodott. Másnap már megtartotta előadásait. "A Szegeden első ízben töltött nem is egészen tíz hónapra (novembertől augusztusig) örömmel emlékezem vissza – vallja be p. Csávossy. Nem a tanári működésre, hanem lelkipásztori tevékenységemre gondolok". Sokat prédikált, gyóntatott, és főleg az 1928 nagyböjtjében tartott misszióra gondolt vissza nagy lelki vigasszal. P. Bússal együtt dolgozott. Húsvét után Thurnfeldbe utazott Bogner Etel és még egy magyar jelölt beöltöztetésére, akik 1927 augusztusában léptek be a vizitációs rendbe. Ez a beöltözés igen szép emlék maradt a páter életében.

Milyen volt p. Csávossy lelki fejlődése ezekben az években? Iparkodott Kalocsán is, Becskereken is lelki életét a magaslaton tartani. Olykor mélyebb lelki élménye is volt.

Mikor 1924-ben Budapestre érkezett, a szentmise után, hálaadás közben hirtelen felújult benne a régi ösztönzés, hogy szentnek kell lennie. Részesült vigasztalásokban is, de "minden vigasztalásnál ezerszerre szebb és édesebb Jézus keresztje" – írja 1925. február 7-én.

"Úgy érzem – mondja a páter --, ha a kitett Szentség előtt imádkozom, mintha várakoznék, a várakozás nagy napját élném át, a csendben, a nagy estét, a virradást, mikor jön, és a fátyol lehull, és majd Ő áll előttem teljes szépségében és valóságában, és menyegzőre hív, a nagy vacsorára. Elrejtve imádtatja magát itt a '*servus vigilans*' (virrasztó szolga) által, míg csak egyszerre váratlanul megjelenik és mondja: *Intra in gaudium Domini tui* – Menj be Urad örömébe." (1926. október 3.)

A délvidéki tevékenység, az emberekkel való közvetlen érintkezés előnyösen hatott a páterre. A "vad" Csávossy megszéldült, humánus lett. Mikor látogatóba jött Kalocsára, nem lehetett a régi Csávossyra ráismerni: csupa kedvesség, megértés, humanitás. Testvér lett, kilépett önmagából. De azért ne gondoljuk, hogy már megtalálta a helyes közéletet, hogy már kiegyensúlyozott lett volna egészen.

A nagy lelki átalakulás

Szeretetélet

P. Csávossy 1928 augusztusában ismét Kalocsára került főprefektusnak és tanárnak. Elfogadta, bár szívesebben ment volna a görögkeleti misszióba, amire ismét ajánlkozott, de hiába. 1932-ben kollégiumi rektornak és gimnáziumi igazgatónak nevezték ki, ugyancsak Kalocsára. Nagy jelentőségűek ezek az évek lelki életében és külső működésében is. Főleg az előbbi szempontot hangsúlyozzuk. Belső életében ugyanis egészen új korszak kezdődik.

Az átalakulás az 1928–29-es iskolai évben vette kezdetét. Egy külső mozzanathoz kapcsolódik. Mint főprefektus reggelenként a beteg konviktoroknak vitte az Oltáriszentséget. Ilyenkor benső indításra mindig szívére szorította a szentségi Jézust. Sőt észrevétlenül a kendőn át gyengéden meg is csókolta. Ez nagyon növelte benne a szeretetet. E percek alatt mindig jobban átélt meggyőződéssé vált benne, hogy a lelkekben, az emberekben kell szeretnie Jézust, s hogy minél jobban szereti őket, érzelmileg is, annál jobban szereti Jézust. Ez a gondolat napközben is foglalkoztatta. Egész belső beállítottságát és ezzel külső viselkedését is befolyásolta. Lassanként egészen átalakította a következő évek során, főleg 1928 és 33 között.

Ezzel párhuzamosan járt, de valahogy benső összefüggésben vele, hogy jobban megismerte és tapasztalatilag átélte a *benne* és *bennünk* lakó Istent, a Szentháromságot, s a Jézussal egyesült, sőt némileg azonosult életet, a titokzatos Test és a kegyelem misztériumát, és hogy ő Jézus legyen a lelkeknek, folytassa az Ő életét és működését a lelkekkel szemben. De mindez a szeretet, a *mély szeretet*, az isteni és felebaráti szeretet légkörében, fényében, és ettől az izzó szeretettől áthatva. Nem könyvekből tanulta ezt, hanem lelki indításokból és tapasztalatból, bár utána könyvek olvasása is megerősítette és kiegészítette mindezt lelkében.

Mindig jobban átélte, hogy amint van egek Istene, természet Istene, Oltáriszentség Istene, úgy van lelkek Istene is, vagyis a kegyelem által a lélekben lakó Isten. És attól kezdve az utóbbi imádására és szeretetére érezte magát legjobban ösztönözve. Istennel egyesülni saját lelkében, és egyesülni vele mások lelkében, különösen

azokéban, akik Istent sugározzák magukból. Egymásnak adni Istent a szeretet által. Ez volt az új – nem gondolat, hanem tapasztalat a lelkében, amely egész benső életét átalakította. A lélek is szent-ségház és templom, amint Szent Pál mondja, de ez a templom "élő templom", s "ha benne Istent szeretem – mondja p. Csávossy –, nem úgy szeretem Őt, mint a kőből épült templomban, mely magában véve hidegen hagy, hanem a 'templommal', a lélekkel együtt szeretem a lakóját, mert hiszen ez a lakó a legbensőségesebben áthatja templomát, a legbensőbbben egyesül vele, és szereti azt kimondhatatlan szeretettel."

Maga az átalakulás nem, de annak teljes kifejlődése szorosan összefügg azzal, hogy *1927 áprilisában* – amint már említettük – *megismerkedett Mester Margittal*, akinek lelkében egészen hasonló meglátások és élmények játszódtak le. "Ez a megismerkedés – írja p. Csávossy – egész életemre nagy kihatással volt. Az évek során 1927-től 1961-ben bekövetkezett haláláig mérhetetlen sokat köszönök neki. Együtt éltük a 'szeretet életét', mely egészen Istenben gyökerezett, mert Istenből eredt. Egész további lelki életem csak ennek és a fent említett élményeknek a kifejezése, tisztulása és tökéletesedése volt."

A dolgozókért

Látszólag egészen függetlenül a vázolt lelki átalakulástól, és egészen más területen kezdődött meg 1931-ben p. Csávossy nyilvános szereplése: a *szociális kérdés* terén. Külsőleg a véletlennek lehetne tulajdonítani fellépését. Mégis benső összefüggésben állt a kettő lelkében. P. Bíró fedezte föl öntudatlanul az összefüggést, amikor egyszer azt mondta, ha nem is pontosan e szavakkal: "A szeretet vitte bele magát ebbe az egészbe."

Kerkai Jenő a harmadik szakasz magisztere volt Kalocsán 1931-ben, s nagyon beleélte magát a szociális kérdésbe. Erről egy cikket írt az *Osservatore Romano* A spanyolfal című cikkének hatására, amely keményen ostromozta azokat a keresztényeket, akik képmutatón az evangélium szavai mögé bújva kizsákmányolják a szegényeket. Horváth Győző püspök azonban nem engedte meg ennek a cikknek a közlését. Amikor p. Csávossy ennek oka iránt érdeklődött a püspöknél, látta, hogy az nem sokat ért a szociális kérdésekhez. A püspök azonban fölkerlte p. Csávossyt, hogy tartson e tárgyról elő-

adást a kalocsai urak Társadalom- és Természettudományi Körében, amelynek vezetője p. Komárik István, elnöke pedig Horváth püspök volt.

Itt tartotta meg p. Csávossy első szociális előadását. Nagy tettség aratott a hallgatóságnál, és jónak látták megjelentetését a *Magyar Kultúra*-ban. Meg is jelent *Túlvilági hit és gyakorlati élet* címmel 1931. április 5-én, éppen húsvét vasárnapján. Ebben p. Csávossy világosan rámutatott arra, hogy a hit következetes gyakorlása megköveteli a társadalmi igazságosság gyakorlását a munkások iránt, s a szegények kizsákmányolása éppoly égbekiáltó bűn, mint az ártatlanok meggyilkolása.

A cikk óriási feltűnést keltett országszerte. A *Magyar Kultúra* e számát az utolsó példányig elkapták, sőt még utána is kellett nyomtatni. A napilapok, elsősorban a *Magyarország*, Balla Borisz cikkével, de a többiek is az első lapon, vagy más feltűnő helyen behatóan és nagyon elismerően nyilatkoztak róla; a leghidegebben a *Nemzeti Újság*, és elfogult, ellenséges hangon a *Népszava*.

Ettől kezdve más cikkek írására is felkérték, vagy önként vállalkozott. Előadásokra hívták meg Szombathelyre, Sopronba, Pécsre, Kalocsára, Szegedre, Kecskemétre, Zalaegerszegre, Ceglédre, Bajára, a pesti Vigadóba (többször is), Debrecenbe. A rádióban is hallatta szavát. Így egy csapásra a szociális kérdések középpontjába került. A fiatal papság és a nép lelkesedett.

Serédi Jusztinián hercegprímás, nem hivatalosan, csak úgy mások által üzenté, hogy "ne bántsa a nagyokat". Glattfelder püspök kifogásolta a hangot, Zsitvay Tibor igazságügyi miniszter valaki előtt (tréfásan vagy komolyan?) így nyilatkozott: "Ha nem volna jezsuita, letartóztatnám." P. Csávossyt azonban nem zavarták az ilyen és hasonló kijelentések. 1939. december 5-én azonban a *Magyar Kultúra*-ban megfelelt a fölhozott vádakra *Tragikus tévedések és meghamisított kereszténység* címmel. A moszkvai rádió mondja – fűzi hozzá a páter –: "Magyarországon a papok szociális mozgalmat csinálnak. Meglátjuk, meddig fogják engedni!"

Bár p. Willekens vizitátor, aki éppen abban az időben tartózkodott Magyarországon, a páter egyik előadása után, melyben az OTI orvosok szociális beállítottságát erősen kritizálta, megjegyezte: "Ilyes-

miért Hollandiában pert indítanak ellene"; azonban sem a püspökök, sem rendi előjárói nem állították le. Sőt egy időben p. Bíró, az akkori provinciális arra is gondolt, hogy szociális kiképzésre Belgiumba küldi.

Szociális működése a további évek folyamán lassanként gyengült, bár végleg nem szűnt meg. A legyengülés oka nem a letiltás volt, hanem két másik ok. Az egyik az, hogy p. Csávossy voltaképp nem volt szociológus; azért inkább arra törekedett, hogy cikkeivel, előadásával felrázza az embereket közömbösségükből, s hangot adjon a keresztény felfogásnak, főleg a közben megjelent *Quadragesimo anno* enciklika alapján; de további ilyen irányú működéshez, főleg pozitív, építő irányban szaktudományok lettek volna szükségesek. Ilyenek elvégzésére pedig nem volt lehetősége. Így nem volt új mondanivalója. A másik ok pedig az volt, hogy 1935-től kezdve egészen más területre központosult tevékenysége. Ugyanis az 1932-től 1935-ig tartó kalocsai rektorsága után Szegedre helyezték át az akkori magyar provinciában kezdődő harmadik próbaév vezetőjének (instruktorának). Ezzel egy egészen új munkatér nyílt meg előtte, melyen bizonyos megszakítással 1949-ig működött.

Instruktor – Kassai rektor

A harmadik próbaév 1935-től 1939-ig Szegeden volt az erre külön berendezett házban. Az 1937–38-i évben szünetelt. P. Csávossy a probációs atyák vezetésén kívül szociológiát adott elő a hittudományi főiskolán. Itt is alkalma nyílt elvei hangoztatására. 1938 tavaszán, márciustól májusig, Rómában részt vett az egyetemes rendgyűlésen. Utána pedig a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson p. Bangha Bélával a férfiak éjjeli szentségimádását vezette. Még megelőzően ugyancsak p. Banghával az 1930-as első nagy budapesti misszióból is kivette részét a Bazilikában, 1935-ben pedig a Rózsák terén tartotta meg p. Polgár Andrással együtt beszédeit a második általános budapesti misszió alkalmával. Az első igen jól sikerült, a másik kevésbé.

1939 nyarán p. Csávossy a visszacsatolt Kassára került. Az ottani jezsuita kollégium rektora és a vele kapcsolatos bölcseleti főiskola igazgatója lett. Tanított filozófiát és szociológiát. S nem utolsó sorban lekipásztorkodott. A kis házi kápolnát a hívek számára is meg-

nyitotta. Sikerült neki ezt az igénytelen szentélyt a kassai hívek hitéletének egyik szerény központjává kifejlesztenie. A főiskolát pedig a szellemi élet kis gyűjtőpontjává tenni.

Sok lelki megmozdulás indult ki a kassai kollégiumból és a kápolnából. A legjelentősebb esemény Kassa akkori hitéletében a város felajánlása Jézus Szent Szívének, melyet p. Csávossy szorgalmazott. Példát mutatott az egész országnak, hogyan kell előkészíteni a felajánlást Jézus Szívének, s miként kell a hódolatot kifejezni az isteni Felség előtt.

A sajtó és a szószék, valamint az iskolák útján megindult a propaganda. A *Katolikus Egyházi Tudósító*, a napi és heti lapok hangoztatták a felajánlás jelentőségét. A lelki előkészítést az ún. családi triduum, a családok részére tartott háromnapos lelkigyakorlat szolgáltatta. A végén a családok külön felajánlották magukat Jézus Szívének. Ugyancsak háromnapos előadásokban ismertették az egyes intézmények vezetősége és alkalmazottai előtt ezt a felajánlást s a belőle származó köteleességeket, valamint a mérhetetlen hasznot. A MÁV, a pénzügyigazgatóság, a postahivatalok stb. személyzetét külön készítették elő a nagy napra. Júniusban a város összes templomában háromnapos előkészület folyt a nagyközönség részére. Az ifjúságot külön nagygyűlésen lelkesítették a csatlakozásra. Plakátok jelentek meg eddig soha nem hallott szöveggel: "Kassa Jézus Szíve városa!" "A felajánlás nem üres szó!" stb.

Maga a felajánlás 1941. június 22-én, vasárnap történt, az összes hatóságok, egyesületek, katonák, az ifjúság és ezernyi hívő jelenlétében a székesegyházban, a főoltárra kihelyezett Oltáriszentség előtt. A felajánló ima Pohl Sándor dr., a város polgármestere ajkáról hangzott el.

1942-ben ismét Szegeden találjuk p. Csávossyt a harmadik próbáció vezetőjeként. Ő szerette ezt a megbízást. Egész lélekkel és legjobb tehetsége szerint élt neki. Főleg a harmincnapos lelkigyakorlat adását kedvelte. Mindennek ellenére p. Csávossy mégsem bírt mindenkit magával sodorni. Okát részben benne kell keresni. Lelkigyakorlatos pontjai, konferenciás előadásai csupa logika és megalapozottság, de hiányzik belőlük a szárnyalás és érzelem. Még gazdag élettapasztalataival is ritkán fűszerezi őket. Ritkán ragadja el az a belső tűz, mely szívében lángol.

A lelki beszámolókon észrevették, hogy megismételtet valakit, amit előbb mondtak. Egyesek azt hitték, hogy sokat virraszt, és napközben elszendereg a beszámolók közben. Mások figyelmetlenséggel vádolták. Asztali beszélgetésnél is gyakran előfordult ez. Csak naplójából derül ki ennek igazi oka. Nem álmoságról, elszórakozásról vagy érdeklődés hiányáról van szó, hanem "olykor – úgy mond – hirtelen elragad valami, és Istenbe merít." (1944. november 14.) Elmondja azt is, hogy még étkezés közben is úgy elborítja az istenség hulláma, hogy nem tud magáról. Ilyenkor erőlködni kell, hogy lépést tarthasson a földi élettel.

Ilyen élményekben gazdagon miként magyarázható legtöbbször száraz, tüzet, lendületet nélkülöző előadása? Ő is hiánynak ismerte föl ezt, amit osztrák–német mestereitől sajátított el; de ő maga is erősen intellektuális típus lévén, mindenekelőtt az észet iparkodott meggyőzni. Akart is módszerén változtatni. Hogy nem sikerült egészen, hallgatóságán is múltott. Megegett, hogy cinikusan fogadták kijelentéseit és intelmét, sőt gúnyolódtak magatartásán.

Részben a páter is okot szolgáltatott rá. Így például bizonyos időközönként a probációsoknak írásban kellett beadniuk az egymáson észlelt hibákat, s a páter instruktor négy szemközt közölte azokat az érdekeltekkel. A mód, ahogy ezt tette, szinte szállóigévé vált: "Kedves páter, a következőket írták önről, mintha. . . talán. . . nem is tudom. . . de talán jó, ha tudja. . . nem mintha én mondanám. . ." és hasonló kijelentések, hogy soha senkit igazságtalanul meg ne sértsen.

Tudta, hogy mulatnak, gúnyolódnak rajta, de nem panaszkodott emiatt, senkivel nem érezte ugyan, de előadásaira lelkesítőleg nem hatott, akadályozta, hogy belsejét feltárva beszéljen. Saját maga is hiányolta ezt.

P. Csávossy osztatlan tekintélynek örvendett a probációsok előtt. Ez azonban nem akadályozta őket a humorizálásban. Így: Mit szeretnének egyszer életükben látni? Azt, hogy p. Csávossy kettőt lép a lépcsőn, és füttyülve halad fölfelé, ahogy azt a fiatal páter rektor néha megtette Szegeden.

A harmadik probáció vezetése mellett egyebekkel is foglalkozott: vállalt népmisziókat, lelki gyakorlatokat, amikor a probációs páterek,

főleg a nagybőjtben ki-kiszálltak lelkipásztori, missziós munkára. Előkészületre egy hónapot fordítottak. Ilyenkor nem unatkozott senki. A nagybőjt elején aztán szinte elnéptelenedett a ház.

Gimnazista kora óta p. Csávossy nem nyugtatta tollát. De úgy igazában csak mostanában lendült bele az írásba. Az Országos Széchényi Könyvtár 78 kartotéklapon őrzi műveinek jegyzékét. Tárgykörök: lelkigyakorlatok, elmélkedések, szentbeszéddek, előadások, cikkek, Jézus Szíve tisztelete, Oltáriszentség, Szűz Mária tisztelete, életrajzok, szentkilencedek, imakönyv, szentórák, fordítások.

Bogner Mária Margit boldoggáavatási perének megindításával kapcsolatban megjelentette a *Margitvirágok*-at, német változata a *Margaretenblatt*. Majd testvérlapot adott neki *Szent Magyarok Lapja* címen. Míg az előbbi elsősorban Bogner ügyével, addig az utóbbi komoly lelki életet élt magyarokkal foglalkozott. Ezeket a lapokat nemcsak elindította, hanem legnagyobb részben írta is. Azonkívül még nyolcvanas éveiben is figyelemre méltatott cikkeket jelentetett meg Kaszap István boldoggáavatási perének védelmében, Krisztus uralmának kozmikus jellegéről, a "kozmosz" Krisztusról és Krisztus Urunk feltámadásának bizonyíthatóságáról, az e körül hazánkban is fellángolt vitában.

1937-ben megindult Székesfehérvárott az eljárás Bogner Mária Margit, érdi vizitációs nővér boldoggáavatása ügyében. Ez maga után vonta egy egész sor boldoggáavatási per megkezdését. Így: Kaszap Istváné 1942-ben, Battyhány-Strattmann Lászlóé 1945-ben, Apor Vilmos püspöké 1946-ban, Tóth Tihaméré és Bódi Magdáé ugyancsak ezekben az években.

Mária Margit ügyében p. Csávossy volt az előmozdító, de a hivatalos posztulátor nem lehetett, mivel tanúként is szerepelt. Kaszap István perének megindításánál viszont posztulátor volt, az ügy lelkes előmozdítója pedig Endrődy László; Batthyány-Strattmann és Apor Vilmos ügyében nem szerepelt. [Valójában Apor Vilmos püspök ügyében posztulátorként p. Csávossy szervezte a tanúkihallgatásokat, amelyeket azonban 1948-ban abba kellett hagyni. Nagy Ferenc megjegyzése.] A szentéletű szatmári püspök, Hám János ügye után, amelyet a század elején szorgalmaztak, és Rómáig elvittek, de később teljesen elhanyagoltak, Bogner Mária Margit ügye az első,

melyet hivatalos alakban megkezdték és lefolytattak. E boldoggá-
avatási ügyek nagy lelki haszonnal és felbuzdulással jártak nemcsak
az országban, hanem részben külföldön is.

Az Unum

Az eucharisztikus világkongresszus előkészítő évében, 1937-ben
és magában a kongresszusi évben ősszel megalakult az *Unum Szö-
vetség* és maga az *Unum*.

Négy-öt év múlt el, amíg az Unum eszméje valamiképp kibonta-
kozott p. Csávossy és Mester Margit lelkében. Ez a kialakulás ugyanis
kettőjük lelkének közös gyümölcse.

P. Csávossy elmondja, hogy 1930. március 28-án szentmise után
hálaadás közben indítatva érezte magát arra, hogy április 18-án,
nagy�énteken Mester Margittal ezt a lelki szövetséget megkösse,
amely egész életére kihatással volt. "Egészen benső és mély lelki
kapcsolat létesült köztünk az Úr Jézus keresztségének árnyékában –
írja. – Az egészet magyarázat nélkül ez a szó fejezi ki: *Cor unum et
anima una in Cruce Domini nostri Jesu Christi* – Egy szív és egy lélek
a mi Urunk Jézus Krisztus keresztségében. Ez a szó, melyet egy Jézus-
Szíve képre a dátummal együtt vérünkkel írtunk le, s egymásnak
adtunk át, életünkben valósággá lett az egységgel és a kereszttel
együtt. S ez volt öntudatlanul az Unum igazi megfogalmazásának
napja. Születéséig még sok év telt el." Margit már a harmincas évek
elején p. Csávossyhoz intézett leveleiben kifejezte, hogy ami köztük
van, nem más, mint az Úr Jézus szavainak hangsúlyozott megva-
lósítása: *ut omnes unum sint* – hogy mindnyájan egyek legyenek. (Jn
17,21)

Teltek az évek. Egyikük sem szándékozott szerzetet alapítani.
Margitnak ugyan mondta a páter: Ha nem talál semmiféle szerzetesi
intézményt, mely neki megfelel, akkor alapítson magának egyet. De
ő szerénységében erre nem hajlott. A páter pedig mint jezsuita külön
engedély nélkül ilyesmire nem vállalkozhatott. Így tehát az egész
ügyet a jó Isten gondviselésére bízták. Csak az eszme élt bennük.

1934 szeptemberében a parádi Károlyi-féle kastély kis kápol-
nájában, ahol sok időt töltött Jézussal kettesben, kapta meg Margit
az indítást, amelyre szinte beleremegve igent mondott, és vállalta az
Unumot. Záráskor megkérte a sekrestyést, hogy hagyja őt a ká-

polnában a reggeli nyitásig. Mint egy perc, úgy telt el neki az éjszaka – mondotta. Úgy látszik, a Szentlélek értelmi látomásban közölte vele, hogy meglesz az Unum. "A Szentlélek elém rajzolta a kis közösség életét! – számolt be élményéről később. – Egyre világosabban látom, hogy mit kíván tőlem az Atya."

Erre p. Csávossy és Mester Margit rövid alapszabályzatot dolgozott ki egy kis csoport részére, hogyan rendezze be életét az evangéliumi tanácsok alapján, az Unum szellemében kint a világban. Ezt követően 1936. július 2-án Érden, a Vizitáció kápolnájában az első tagok kezdeti fogadalomtétele. Aki ezen a napon nem lehetett ott, utólag tette le a fogadalmat. Margitot 1937. február 2-án a kis közösség főnöknőjévé választották. Ő pedig ugyanezen év május 23-án, Szentháromság vasárnapján, örök fogadalommal kötötte le magát ugyancsak Érden, de csak szívének rejtekében az Unum eszméjéhez, s hűséget fogadott, hogy e szerint az eszme szerint rendezi be életét.

Most már csak a közös élet és a hivatalos jóváhagyás hiányzott, hogy az Unum igazán megszülessék a maga teljességében.

A közös élet először Budapesten valósult meg a Csaba utca 12. sz. alatti házban, három testvérrel. A fejlemények következtében esedékké vált, hogy p. Csávossy megismertesse p. Somogyi Jenő provinciálissal a helyzetet, hogy az tisztán lássa a páternek az Unumhoz való viszonyát. Még a közös élet megkezdése előtt közölte ezt vele. Erre p. Somogyi írásban megengedte neki, hogy az Unum alkotmányát kidolgozhassa, és a szegedi letelepedést előmozdíthassa, azzal a kikötéssel, hogy sem mint alapító, sem mint az Unum előljárója nem szerepelhet. Mester Margit közreműködésével az 1938–39. iskolaévben Szegeden megkezdte és be is fejezte az alkotmány első kiadását, amely az idők folyamán négy változatot ért meg.

Minthogy Szegeden elhúzódott az építkezés, s csak 1941 őszén fejeződött be, azért Kassa lett az első hely, ahol az Unum hivatalos jóváhagyással és megfelelő külső keretben megkezdhetette sajátos rendi életét és működését.

A Kassára áthelyezett p. Csávossy 1939 szeptemberében egy vasárnap a kápolnában mondott beszédében az Unum Szövetséget ismertette. Ez van hivatva az Unum eszméjének széles körben való

terjesztésére. Először 1937 nyarán Glattfelder Gyula püspöktől kapott jóváhagyást, később a többi egyházmegye főpásztorától is. P. Csávossy felszólítására, hogy aki tagja akar lenni, jelentse be szándékát, elsőnek Vilkovszky Armandné jelentkezett. Ő egészen magáévá tette az Unum ügyét, és a szegedi terv mintájára napközi otthon létesítését tervezte. A Hernádon túl fekvő, "Dzsungel"-nek nevezett, nyomortanyaszerű településen nyitotta meg a napközi óvodát, amelynek terme vasárnaponként kápolnául szolgált. P. Csávossy itt misézett, prédikált és gyóntatott. Nagybőjtben misszió folyt a telepen: először a felnőtteknek a páter, majd utána az iskolás kislányoknak Mester Margit vezetésével. Ez előkészület volt a város felajánlásához. Az önzetlen és sok lemondással járó apostoli munka nemsokára meglátzotta a telep arculatán. A "Dzsungel" hamarosan új nevet kapott: a Jézus Szíve-felajánlástól kezdve hivatalosan "Szent Szív-telep"-nek hívták.

A Manrézában

1944. március 19-én Hitler csapatai megkezdték hazánk megszállását. Ezzel megindult az ország bombázása is. A front egyre közeledett Szeged felé, ezért a harmadik probációt a Manrézába költöztették át. P. Csávossy szeptember 9-én hagyta el Szegedet. Október elején kezdték meg a nagylelkigyakorlatot, amely alatt p. Csávossy is elvégezte saját évi lelkigyakorlatát a harmadik hét alatt, a szenvedés jegyében. A bombázások miatt sok időt töltöttek az óvóhelyen.

Mester Margit több Unum-nővérrel együtt a Sophianum intézet zugligeti Szent József-villájában húzódott meg, s ott érte őket az oroszok bevonulása karácsony napján. A Sacré Coeur-apácák ugyanott menedéket nyújtottak kb. hetven Sion-nővérnek, akiket kiűldöztek sashegyi házukból. P. Jakab is itt tartózkodott már hosszabb idő óta mint miséző és gyóntató, mégis a vezetők jónak látták p. Csávossyt is felhívni, hogy ketten legyenek, és segítsék megvédeni az apácákat. Mivel a probáció egyelőre szünetelt, p. Csávossy előljárói megadták erre az engedélyt, és december 31-én ő is felköltözött a villába.

Az áldozatból, szenvedésből bőven kijutott mindenkinek, p. Csávossynak is. "Világosan beláttam – jegyzi meg –, hogy minden fele-

melő igazság, akármilyen legyen is az – Isten bennünk lakozása, Titokzatos Test, isteni eljegyzés stb. – gyakorlatilag csak akkor ér valamit, ha az önmegtágadás és az áldozat szelleme hatja át. Csak úgy tetterős minden legszentebb, legmagasztosabb érzés is. Világosan beláttam, mennyire igaza van Szent Ignácnak, hogy egész aszkézisét az önlegyőzésre építi fel. Erre főleg a mostani külső helyzet vezetett jobban rá. Voltaképpen nem is az önlegyőzés, hanem az Isten akaratát a döntő; vagyis minden szép, magasztos igazság és érzelem csak annyiban ér valamit gyakorlatilag, amennyiben jobban segít Isten akaratának teljesítésében. Erre azonban nélkülözhetetlen feltétel és eszköz az önlegyőzés és az áldozat. Isten akaratát ugyan nem minden esetben kívánja az áldozatot, de az áldozat és önmegtágadás szelleme nélkül lehetetlen Isten akaratát teljesíteni." (1945. január 3.)

Ágyúdörgés között dolgozott az Unum konstitúcióin, imádkozott a békéért és a népek egységéért. Valóban gondviselészerű volt az apácákra az ott levő két pap jelenléte, és Isten segítségével sikerült is megóvniuk őket az oroszok követelődésétől. Életük azonban nemegyszer veszélyben forgott emiatt. Közben néha belátogattak a városba is, hogy felkeressék a nővérek ott élő hozzátartozóit, s lássák, túléltek-e az ostromot. Ez is életveszélyes vállalkozás volt.

Február 21-én Mester Margittal együtt elindult Szeged felé, hogy megnézzék, mi van az ottaniakkal. Február 27-én érkeztek meg a vonaton és szekéren megtett fáradságos út után. Épp idejében, mert az Unum óvodáját már másoknak akarta a város átadni. Megmentésének érdekében odaköltözött egy időre p. Csávossy is, mert az óvodában kápolna is volt, amely a környező lakosságot is szolgált. Márciusban kétoldalas terjedelemmel még a *Margitvirágok* és a *Szent Magyarok* kiadását is újból elkezdte. Március 29-én eltemette a tífuszban meghalt p. Müller Lajost, aki hivatásának áldozata lett, amikor a betegeket gyóntatta és a szentkenettel ellátta.

Április 22-én ismét útnak indult Budapest felé, és 23-án már meg is érkezett. A probációs páterek a Szent József-villába költöztek, hogy a házat megmentésük, mert az apácák nagy része addig már eltávozott onnan. Itt fejezték be a 44–45-ös próbaévet.

A következő évek probációi már rendes mederben a Manrézában folytatódtak egészen 1949. Péter és Pál apostolok ünnepéig. Ez volt

a tizedik és p. Csávossy vezetése alatt az utolsó kurzus. Összesen 105 pátert formált a probációban.

A probáció vezetésén kívül p. Csávossy működése, az adott körülményekhez képest, olyan volt, mint azelőtt. Így közvetítésére a Gugger-hegy oldalán fekvő Vöröstorony utca 31. szám alatt 1945-ben letelepedett az Unum. Kápolnát is rendezett be, melyet július 31-én p. Csávossy szentelt fel. Ide jártak misére a környék hívói. P. Csávossy pasztorálta őket. Hétköznapi, ha maga nem ért rá, egy probációs atyát küldött. 1945. július 17-én nagy öröm érte: július 2-i keltezéssel megkapta azt az okmányt, mely az esztergomi főegyházmegye területére jóváhagyja az Unumot.

Hogy az újjáépítésben segítségére legyen a papságnak, 1945. augusztus elseji kezdettel harmincnapos lelkigyakorlatot adott papoknak Nagyorosziban.

1946-ban p. Csávossynak harmadszor kellett Rómába utaznia: a szeptember 6-án kezdődő, általános főnököt választó egyetemes gyűlésre várták. Augusztus 17-én p. Varga Lászlóval együtt indult útra Nagy Töhötöm vezetésével, és rövid innsbrucki tartózkodás után szeptember 1-én megérkezett az örök városba. Október végéig maradt ott, pontosan október 26-án hagyta el Rómát. Utolsó miséjét az Útmenti Szűzanya oltáránál mondta. Akkor úgy érezte lelkében, hogy a Szűzanya világossá, fényessé teszi élete útját s lelke különös útját, de megvédi és megőrzi a hazatérés nem veszélytelen útján is. Most már kíséret nélkül ment. Kis kalandozás és erdei útvesztés után november 7-én érkezett vissza a Manrézába. Távollétében p. Somogyi Jenő helyettesítette őt a harmadik probáció vezetésében.

A következő évben, 1947. május 16-án a Szent István Akadémia rendes tagjává választotta, miután az Aquinói Szent Tamás Társaság ezt már 1929-ben megtette.

Mondhatatlanul többet jelentett számára az a kitüntetés, melyben az Úristen részesítette 1948. június 2-án Bácsalmáson a Mária-napok befejező ájtatosságán, mikor a főoltárnál a kitett Oltáriszentség előtt térdelt. "Valahogy – olvassuk – a Szentháromság titka lett világosabb előttem: a három Személy, mely az egyetlen isteni természetet birtokolja; s ez a fény igen nagy boldogsággal töltött el, amely továbbra is megmaradt bizonyos állandósággal lelkemben, s különös inten-

zitással megújult, ha kifejezettebben ráesett gondolatom. De részletesen kifejezni nem tudnám, hogy miben állott ez a megismerés és a belőle fakadó boldogság." Másnap megjegyzi: "A tegnapi élmény folytatódik. Együtt birtokoljuk ugyanazt az egy istenséget – ez lépett ma még világosabban lelkem elé."

Szétszórátás

1949. augusztus 25-én a rendőrség őrizetbe vette p. Kovács Jenőt, a Manréza házfőnökét és a noviciátus mesterét. Mindkét hivatal p. Csávossyra hárult.

1949. augusztus végén letartóztatták a Mezőkövesdre internált p. Tüll Alajos helyettes tartományfőnököt, aki p. Borbély István külföldre távozása után kormányozta a magyar rendtartományt. P. Reisz Elemér, a kijelölt utódja szintén elhagyta az országot. Így p. Tüll meghagyása szerint p. Csávossyra nehezedett a helyettes tartományfőnökség. Érthető tehát, ha szeptember 2-án ezeket írta naplójába: "Az utolsó hét sok és nagy változásokat jelentett számomra. Egészen más hivatalokba kerültem, új felelősséggel, nagy(obb) felelősséggel, mint amilyen már régen vagy sohasem terhelte vállamat. Kilátás esetleg szenvedésre is. Helyt kell állnom, sok dolgról lemondanom: első a kötelesség. Ma este kaptam meg kinevezésemet, első pénteken! Mindjárt följajlottam mindent a Szent Szívnek, és áldását kértem mindenre, amit a jövő kíván és magával hoz. Így fogadtam a litánia utáni áldást. Nagy bizalom tölti be lelkemet."

Szeptember 3. (Manréza) "Ma, a hó első szombatján kezdem meg működésemet. Reggel mindjárt a tökéletes átadás szellemében mindent átadtam a Szűzanyának, jelent és jövőt, szóval mindent, a rábízottakat, az ügyeket, a nehézségeket és szenvedéseket. Anyám! A tiednek lenni, még ha esetleg Veled kell állni a kereszttel is, vagy akár függeni a kereszten, hacsak Te állsz mellettem a kereszttel. Óvj meg minden ballépéstől, add, hogy mindig Szíved és Szent Fiad Szíve szerint éljek, és tegyek mindent! Te légy erőm, vigaszom, bölcsességem, mindenem. Ámen."

Szeptember 15-én, a Fájdalmas Szűz ünnepén intézte első körlevélét alattvalóihoz. Azzal kezd, hogy éppen most jön a tárgyalásról, melyen p. Tüll Alajos volt viceprovinciálist és p. Kovács Jenőt, a manrézai rektort négyévi fegyházra és tíz évi hivatalvesztésre, két

novíciust pedig hat havi fogházbüntetésre ítélték. Elmondja, hogy az elítéltek mily példás lelkülettel fogadták az ítéletet, s előírja, hogy foglyainkért mindenki ajánljon fel egy szentmisét, és naponta imádkozzanak értük a litánia után. Kellő óvatosságra is inti őket beszédjükben az idegenekkel szemben.

Utána végiglátogatta a rendházakat, Szegeddel kezdve. A házak felülvizsgálata az év végéig tartott.

Az 1950-es szentév alkalmából kissé megkésve, február 20-án körlevélben buzdította a rendtagokat a tökéletességre törekvésre az ima, penitencia és munka szellemében. Mindez által engeszteljük Istent az emberek sok bűnéért. "Értsük meg – folytatja –, hogy az előbbi korszaknak társadalmi és gazdasági felfogásával együtt mindenkorra vége van, s ezért nem is tér vissza soha. De nem is kívánjuk, hogy visszatérjen, mert ha visszatérne, akkor nekünk magunknak kellene megakadályoznunk visszatérését." Kitér ennek a korszaknak a hibáira, s megemlíti, hogy "nevelésünkben – tisztelet a kivételnek – nagyobbára hiányzott a szolidaritás, a szociális vonatkozás. Nevelőintézeteink majdnem kizárólagosan a gazdagabb körök számára léteztek, és magas tartásdíjuk miatt mások (a nemzetnek esetleg sokkal értékesebb rétege) számára megközelíthetetlené tették azokat. Szűnjék meg végre mindenütt az a takarékosági eljárás is, amellyel nem adjuk meg alkalmazottainknak mindazt az anyagit és egyebet, amelyhez az állami rendeletek alapján joguk van. Kezelésükben is szűnjék meg az a mód, amely bennük nem tekinti ugyancsak Isten gyermekét és a testvért Krisztusban. Az előljáró hivatalát ne az uralkodás, hanem a szolgálat jellemezze!"

Szükség is volt ezekre a buzdító szavakra. 1950 elején jöttek már a rosszat sejtető hírek. A szegedi rendház földszintjét és első emeletét már 1948 őszén elvették. Azért a tanulóifjúság legnagyobb része tanáraikkal együtt, magasabb utasítást követve, kalandos körülmények között külföldre ment.

1950. február havában tették a párt részéről azt az ajánlatot: adják át a jezsuiták a Manrézát, s kapnak helyébe más házat, ahol munkájukat folytathatják. A Manrézában ugyanis még mindig folyt a lelkigyakorlat-adás. Erre az ajánlatra p. Csávossy a leghatározottabban azt válaszolta, hogy a Manrézát nem adják át.

Egy időre, egy-két hónapra, mintha elcsendesedett volna az ügy. De május 20-án, szombati napon, egy ezredes bement a Manrészába, és id. Varga László házfőnöknek kijelentette, hogy hétfőn, 22-én a házat bútorostul ki kell üríteni, mert a határvadászok számára igénybe veszik. Erre a hírre p. Csávossy elment az illetékes hatóságához, és kijelentette, hogy önként nem távoznak, csak az erőszaknak engedünk. Már vasárnap este kiment p. Csávossy a Manrészába, s ott búcsúlitániát tartott. Hétfőn reggel 8 órakor egy csapat katona érkezett a Manréza kertjébe. P. Csávossy odalépett a vezénylő tiszthez, aki nem mutatkozott rosszindulatúnak, s kijelentette, hogy a rendtagok nem fejtenek ki ellenállást. Egész nap folyt a hurcolkodás. Teherautók vitték a bútorokat Kispestre, Vácra, s ahová csak lehetett. Este 8 órára a jezsuiták végleg kivonultak a Manrészából, melyhez annyi szép emlék fűzte őket.

A Manréza elvétele csak bevezetés volt. Akkor nem is sejtették még, mit hoznak a közeli hetek, bár a szerzetek fölосzlatását a kormány már elhatározta.

Június első hetében p. Csávossy Szegedre utazott, hogy a Manrészából kizavart novíciusokat, és általában a még ott lakó rendtársait meglátogassa. Június 8-án tért vissza Budapestre, s ott tudta meg, hogy a szegedi rendtársakat még aznap éjjel teherautókra rakták, és kényszertartózkodási helyül Mezőkövesdre és Jászberénybe szállították. Hamarosan kitudódott, hogy nemcsak a jezsuitákkal, hanem a többi szerzetesekkel és szerzetesnőkkel is hasonlóképpen jártak el. Sőt nemcsak Szegeden, hanem az összes ún. határszéli helyeken és városokban: Pécsen, Szombathelyen, Nagykapornakon stb. is. Június 13-án p. Csávossy meglátogatta Mezőkövesdet. Az ottani rendházban zsúfolták össze nemcsak a szegedi, hanem a pécsi jezsuitákat is. A derék matyók látták el őket étellemmel. P. Csávossy még aznap délután visszautazott Budapestre.

Jézus Szívének ünnepén, június 16-án a provinciai tanács előzetes hozzájárulásával a pesti házban tartózkodó rendtagok jelenlétében fogadalmat tett a kápolnában a magyar rendtartomány nevében. Megígérte, hogy ha a rendtartomány lényegében átvészeli a jelen nehéz időket, és ha a ft. páter generális is jóváhagyja, nyilvános ünnepként fogják megülni minden házban Jézus Szívének ünnepét, éjszakai szentségimádással készülve fel rá. Munkás-lelkigyakorlatos-

házat létesítenek. A Boldogságos Szűz Szeplőtelen Szívének tiszteletére egy kápolnát építenek fel.

Utána pedig körlevelet intézett a rendtársakhoz, kifejtve benne, hogy a szétszórás idején mik a lelkiismereti kötelezettségeik, hogyan élhetnek a szabályok szerint, fogadalmaik szellemében, a tökéletességre törekedve.

Június 18-án utoljára tartották meg a Jézus Szíve-körmenetet. Vacsora után p. Csávossyt a Rigó utcai bencés rendházba hívták rendfőnöki megbeszélésre. Az utolsó napokban éjjel, biztonság kedvéért, már mindig a rendházon kívül, a Törökvész úton aludt, s reggelként lejött a Mária utcába. Mikor másnap lejött, zárva találta a rendház kapuját. Rosszat sejtve, azonnal eltávozott. Utána megtudta, hogy éjjel rátörtek a házra, és elhurcolták a rendtársakat. Nemcsak a jezsuitáknál tették ezt, hanem az összes budapesti szerzeteseket és apácákat is elhurcolták, pár kivétellel.

Ezentúl p. Csávossy a Törökvész úton tartózkodott állandóan inkognitóban. Az ügyek intézésére és a rendfőnöki gyűlésekre szabadon és nyíltan járt a városban. A rendfőnököket ugyanis rövid időn belül hazaengedték kényszertartózkodási helyükről. Egy ideig p. Petrich is ott élt, vele együtt, míg p. Lányi Ede hirtelen halála után őt nem küldte p. Csávossy előljárónak és tanárnak Szegedre.

A Törökvész utcai rejtekből kormányozta p. Csávossy a szétszórt rendtartományt. Senki sem ismerte tartózkodási helyét, csak az összekötő, aki felvitte a postát és az üzeneteket, vagy levitt ilyeneket. Így egy nap leforgása alatt mindenki találkozhatott vele, és ő is velük, előzetes megállapodás szerint. Azonkívül más és más helyen látogatói és megbeszélési órákat is biztosított.

1950 karácsonyán ismét körlevelet intézett rendtársaihoz, vigasztalva, buzdítva és tanácsaival ellátva őket.

1951 áprilisában vidékre ment az ott szétszórtan élő rendtagok meglátogatására. Bölcsen, körültekintően és nagy szeretettel gondoskodott övéiről, és kormányozta a rendtartományt. P. generális nagyon meg volt elégedve vele. Nemegetszer hozta szóba a római magyarok előtt. Csodálta bámulatos hitét, természetfölötti nyugalmat a legviharosabb időkben is. A német asszisztens, akihez a magyar jezsuiták is tartoztak, kijelentette 1951 februárjában p.

Reisznek: "A páter generálisnak egyik legnagyobb öröme és vigasztalása a Társaságban, hogy p. Csávossy oly biztos kézzel vezet ezekben a zavaros és bizonytalan időkben a magyar provinciát. A tagokban nincs semmi riadalom. Bölcsen és békében élnek."

Az utóbbi időben figyelmeztetést kapott p. Csávossy: vigyázzon, mert elfogatására gondolnak. Mivel azonban érdeklődése ellenére semmi nyomot nem talált, hogy keresték vagy érdeklődtek volna utána valahol, nem sokat hederített a híre. Így érkezett el a kegyelmi óra, mely után még 1945-ben epedett Mester Margittal, amikor nagy keresztet kért Istentől.

Letartóztatás – elítélés

Május elején p. Csávossy azt az üzenetet kapta virágnyelven, hogy Hamvas püspök május 7-én délután 4 órakor a budai Úri utcai érseki lakásban szeretne vele beszélni. Alig hagyta el a helyőrségi templomot, illetve annak romjait, s nem tett 50 vagy 100 lépést az út közepén, mikor jobbfelől egy ház kapujából egy magas, erős termetű férfi sietett feléje, karonfogta, s ezt mondta: "Csak egy pár szóra, Csávossy!"

Nem is telt bele egy fél perc vagy valamivel több, s máris ott termett egy autó egy másik férfival, s a páttert a közepére betesékelték, maguk pedig bal és jobb oldalára ültek. A táskát, amelyet p. Csávossy magával vitt, az egyik elkérte, s magánál tartotta. Az úton nem beszéltek. Hogy hova viszik, nem tudta a páter. Csak kb. két hétre elfogatása után sejtette az előadó szavából, és még később, június elején tudta meg egy akkor hozzá beosztott zárkatársától, hogy a Fő utcán van az Államvédelmi Hatóság börtönében. Hogy az ÁVH-val van dolga, elfogatása első pillanatától világos volt előtte, csak a helyet nem tudta, hova vitték.

"Nyugodt voltam, Istennek ajánlottam magamat, s tudtam, hogy most egészen új helyzetbe kerülök." Minden megadása ellenére mégis szerette volna tudni, honnan értesült az ÁVO, hogy ebben az időben és ezen az úton fog Hamvas püspökhöz menni.

Mester Margittól azzal búcsúzott, hogy háromnegyed nyolckor otthon lesz. Mivel sohasem szokott később érkezni a bejelentett időpontnál, Margit azonnal tudta, amikor nem érkezett haza, hogy valami baj van. Biztosra vette, hogy elfogták. Hamarosan megjelent

a háznál 6–8 ember. Margit nem is kételkedett abban, hogy érte jöttek. A hátsó ajtón még elmenekülhetett volna, de azzal bajba hozhatta volna rokonait, s idegzettel sem bírná a bujkálást. Azért inkább bevárta, míg az első ember odaért, és megkérdezte a nevét.

Mikor Margit megmondta, az kijelentette: "Igen, magát keressük!" Margit a nyugtalanság legkisebb jelét sem adta. "Attól a perctől kezdve felelősnek éreztem magamat azért, hogy tanúságot tegyek Jézus mellett, aki mindent megér" – írja később. "Nem kívántam semmi mást, mint menni a Golgota felé azzal és azokkal, akik lelkemhez legközelebb állnak. Meg voltam ugyanis akkor győződve, hogy mindketten és még többen a kezükbe kerülnek." "Beültettek az autóba, és hallottam, amikor mondták a sofőrnek, hogy a Fő utcába megyünk. Így első perctől tudtam, hogy hol vagyok."

P. Csávossyt hat vagy nyolc ÁVO-s nyomozó hallgatta ki egy hideg teremben, miután rabruhát adtak neki. Hideg volt még májusban, és erősen fázott, didergett, reszketett a hidegtől. Szégyellte, hogy talán azt hiszik, félelemből reszket. A kihallgatás hangja kissé gunyoros vagy csípős volt, de nem durva. Az ezredes megkérdezte, hogy elfogatásakor bántalmazták-e. Csávossy nemmel válaszolt, az igazságnak megfelelően. "Nem is fogják!" – így az ezredes. S be kell vallani, hogy a sok egyéb külső és belső megaláztatás, fenyegetés és egyéb testi-lelki kínzás mellett és ellenére az ÁVO-n rá kezet sohasem emeltek, nem ütötték meg. Megtartották tehát szavukat. Az ítélet meghozatala után azonban más volt a helyzet. Az okot, hogy miért jártak el így vele, mikor másoktól hallotta, hogy mint bántak velük, sohasem tudta megmondani.

Irattáskájában leveleket találtak, s így bizonyos dolgokat nem lehetett letagadni, pl. a római levelezést. Egyébként még lefogatása előtt két rendtársával beszélgetve, ők annak a felfogásnak adtak kifejezést, hogy legjobban mindent bevallani.

"Azt hiszem – mondja p. Csávossy –, hogy a jó Isten kegyelméből sohasem állítottam valamit lelkiismeretem ellenére." De később, már a szabadulás után nemegyszer fölmerült benne a kérdés: nem lett volna-e jobb egyszerűen minden felvilágosítást megtagadni, és teljesen elzárkózni minden kérdéssel szemben? Természetesen akkor számolni kellett volna azzal is, hogy az embert esetleg egész életére tönkreteszik. "Nem tudom végleg eldöntnei – ismeri be a páter –, mi

lett volna végül is a jobb, de most majdnem afelé hajlok, jobb lett volna teljes hallgatásba burkolózni, akkor talán Mester Margitot sem fogták volna el. De viszont ott voltak a levelek, melyek kezükbe kerültek, s ha a tagadás és hallgatás után mégis rájöttek volna a valóságra, nem lett volna-e nemcsak nekem, hanem másoknak is rosszabb? De mindezt most már csak a jó Isten ítéletére és irgalmára kell bíznom, magamat pedig csak megaláznom, ha feleleteimben ügyetlen, esetleg gyáva is voltam."

A kihallgatások órákon át folytak, éjjel és nappal. Ez volt az ÁVO-n töltött időnek a legkínzóbb része. Emellett a teljes kiszolgáltatottság: egyedül egy egész sor emberrel szemben, akik egymást váltják. Nincs kitől tanácsot kérni. Teljes bizonytalanság, hogy kint mi van, mások mit vallottak, a házkutatások mit eredményeztek. A hazugságok áradata, amellyel el akarják hitetni az emberrel, hogy kint mi van, hogy már mindent tudnak, hogy mások mit mondtak, hogyan nyilatkoztak az emberről, stb.

A másik módszer a várakoztatás, amikor három-négy hétig vagy még tovább is az embert ki sem hallgatják, s nem tudja senki, hogy mi van, s mi lesz vele.

Augusztus 15-e után az ún. "sötétbe" vitték: három-négy lépésnyi hosszúságú s talán két és fél lépésnyi szélességű zárkába csukták öt napra azért, mert a kihallgatáson nem voltak válaszaival megelegedve. Csak egy Thonet-féle karosszék volt a teljesen sötét helyiségben. Ezen kellett ülnie éjjel-nappal, ezen ülve aludnia. Enni rendszeresen kapott.

Mindez, hozzászámítva az állandó legtrágárabb és istentelenebb káromkodásokat majdnem minden második szónál, ha nem is teljes pokollá, de valóságos purgatóriumná tette az ottani tartózkodást. "Be kell azonban vallanom – állapítja meg p. Csávossy –, hogy kihallgatóim velem szemben nem káromkodtak, s voltak felügyelők is, egyik-másik, de nagy kivétellel, akiket sohasem hallottam káromkodni."

A lefogatása utáni napon kihallgatása alkalmával p. Csávossy megpillantotta a kihallgató asztalán azt a kis zöld gömböt, amelyet Mester Margit hordott mindig magánál, annak emlékeztetőjéül, hogy

az egész világot, az összes lelkeket mint lelki anyjuk szívében hordozza. Erről sejtette, hogy Mester Margitot is letartóztatták.

Letartóztatása után p. Csávossyt először a Pestvidéki Fogház VI. emeletének 602. számú zárkájába csukták. Majd a pincészerű ún. kislejtőbe került, amelynek kétharmad része a föld alatt van. Napot egész nyáron csak akkor látott, amikor az udvaron át kihallgatásra vezették. Október elsején az V. emelet egyik délre fekvő zárkájának lett lakója.

Földi szabadulásra már nem is gondolt. Erre nagyon távoli kilátás volt akkor.

Június 4-ig egyedül volt a zárkában. De Istenbe merült lelke könnyen bírta a magányt. Június 4-én társat kapott a zárkába. A rabtárssal szemben az ember nem tudja mindig, hányadán van. Hátha kikérelésével van megbízva. . .

A börtönben nem misézhetett. Az igazi misét az ún. "száraz-misével" pótolta. Naponta a szentmise szövege képezte elméjének tárgyát. Az ÁVO-n kezdte, a Gyűjtőben folytatta, míg végre igazi misét mondhatott.

A felajánlás mindig nagyon bensőséges volt. Mindennap belefoglalta miséjébe az egész világot, szeretteit, az Egyházat, a Társaságot, az Unumot stb. Különösen alkalmas elméjének anyag volt számára a *Lavabo* zsoltár és a miatyánk.

És jött a lelki áldozás. Több éven át az egyedül lehetséges áldozás! A végén az áldás szeretteire és az egész világra.

Gyónásra először a gombüzemben nyílt alkalma 1952-ben. Ezen túl hetenként kihasználta a lehetőséget.

1951. december 22-én lezárták p. Csávossy vizsgálati fogságát, és áttették a Markóba a bírósághoz ítéletozatalra.

A Markóban töltötte a karácsonyt. A maga nemében szép ünnep volt. A zárkában 10–15 ember, általában jóindulatú mind. Közösen énekeltek karácsonyi énekeket. Akadt, aki meggyónt p. Csávossynál. Lelki dolgokról beszélt egyesekkel. Fölkérésre előadást tartott.

Az ítélet 1952. január 16-án hangzott el: hét és fél évi börtönre, vagyonelkobzásra és a politikai jogoktól való tízéves megfosztásra

ítélték. Megbilincselve vitték vissza a börtönbe. "Ennek nagyon örültem" – írta később. Egyesek csodálkoztak, hogy csak ennyit kapott. A bírói tanács elnöke, Jónás eldicsekedett utána: "Elbántam a jezsuita provinciálissal!"

A Gyűjtőben

A büntetés kitöltésére 1952. január 16-án Csávossy atyát a Gyűjtőfogházba vitték (Kőbányai Állami Börtön, Kozma utca 13). Először az ún. Kisfogházba zárták. Utána a "bal csillag" földszintjére került magánzárkára.

Február közepén két társat kapott a bal csillag harmadik emeleti 53-as zárkájában: egy Curilla nevű egri egyházmegyei plébánost és Kovács Endre világi férfit. Később többek között társai voltak Sigmond (Strecke) Ernő, Baranyai Jusztin ciszterci egyetemi tanár és Payr Hugó, akivel gyümölcsöző társalgást folytatott vallási, etikai és szociálpolitikai kérdésekről. Nagyon becsülte őt a páter. Általában jó benyomást tettek rá a bebörtönzött szociáldemokraták, épült összetartásukon, kölcsönös érdeklődésükön és segítésükön.

Március vége felé a bal l-be, a 97-es zárkába került Czettler Jenővel, a neves katolikus politikussal, aki akkor már nagyon beteg volt, és hamarosan meg is halt a börtönben.

P. Csávossyt fizikai munkára fogták. A gombüzembe osztották be. Először géppel próbálkozott. De nem lévén elég ügyes, itt nem vált be. Rostáló lett. Lélekölő munka! Természete szerint irtózott tőle. De legyőzte undorát, s meglátta benne az apostoli érdemszerzés lehetőségét.

Az első pofont egy tizedestől kapta, aki dühbe gurult, amikor p. Csávossy összerogyott a vállára tett fűrészporos zsák súlya alatt. Mivel ez a tizedes előbb a Szűzanyát káromolta, a páter felajánlotta a pofont engesztelésül. Ez 1952. április 12-én, nagyszombat napján történt.

Nem haragudott arra, akitől az első pofont kapta életében. De hozzáfűzi: ez tisztára a kegyelem és nem a természet dolga. Mert amikor másodszor és harmadszor felpofozták a börtönben, már tiltakozott természetes önérzete, és harag dúlt benne, amely ellen azonban küzdött.

"A másik élmény húsvét keddjén, április 15-én este volt. Két óráig 'vas'-ba vertek, mert nem vettem le azonnal a sapkámot, amikor az egyik felügyelő a gombüzemben megszólított. A jobb csuklót a bal bokához, a bal csuklót a jobb bokához láncolták, és úgy kellett ülni. A jó Isten megadta, hogy ezt a fájdalmas büntetést megízleljem a húsvéti ünnepek alatt. Az én büntetésem össze sem hasonlítható azokéval, akik sokszor állták ki ezt a tortúrát, és nem két, hanem négy vagy hat órán át. Így tudomásomra jutott később, hogy p. Tüll Alajos és a szívbajos p. Vid József ugyancsak a Gyűjtőben előző év (1951) augusztus 25-től szeptember 25-ig felváltva az egyik napon hat órán át, tehát összesen, úgy emlékszem, 906 órán át vasban ültek, a másik napon sötét zárkába voltak becsukva. 1953 júliusában végleg eltörölték ezt a büntetést, és a vasláncokat eltávolították az intézetből."

Június 17-ig maradt p. Csávossy a gombüzemben. Akkor egy százados jóvoltából a könyvkötőbe került. Ennek köszönhette, hogy megszabadult a gyötrelemtől, amikor egy rab szökése miatt végigverték a Gyűjtő összes rabját, kivéve a könyvkötőket. Július 15-én az étel megvetése címén még kegyetlenebbül verték végig a bal I rabjait. Különösen a papokkal bántak el irgalmatlanul. "A szenvedésben – mondja p. Csávossy –, amelyben Isten kegyelme életem vége felé oly nagy jóssággal és irgalommal részesített, annak biztosítékát látom, mégpedig nagyobb biztosítékát, mint bármi mást, hogy az út, melyen eddig jártam, az Ő akaratára volt." (1957. január.)

P. Csávossy börtönéletének utolsó éveiben, mint minden rab, kis lapot viselt a mellén törzsszámával és nevének kezdőbetűivel: 215 Cs. B. Nem a nevükön szólították őket, hanem törzsszámukat kiáltották, sokszor hozzátéve a kezdőbetűket. Ez Jézus keresztjét jelképezte számára, melyet lélekben vállán hordott. Ezt a lapocskát csókolta meg reggel ébredéskor és este lefekvéskor. Az ágyban is úgy pihent, mintha Jézussal feküdne a kereszten, főleg ha a vasba vertek üvöltését hallotta.

1952. augusztus hó utolsó napjaiban a könyvkötőből magánzárkába tették a pátert. Ez nem jelentette okvetlenül, hogy az ember egyedül van, hanem hogy vagy egyedül, vagy társaival egészen el van zárva. Munkába nem megy, hanem a zárkában dolgozik. Nem a többivel, hanem magánzárkánként fürödnek. Szóval teljes elszigeteltség.

Szeptember 10-én vagy 15-én p. Csávossy egy zárkába került Kerkai Jenővel, s együtt maradtak 1952. március 1-ig. "Ez volt a börtönéletemnek talán legszebb ideje – jegyzi meg. – Nagyon örülünk egymásnak." Így zavartalanul beszélgethettek egymással. Közös megállapodással szépen beosztották a napot. Munkájuk gombvarrás, ti. az egyes gombféléket mintára, kartonra kellett felvarrniok. Kellemes és egyáltalán nem fárasztó munka. Szívesen végezték. A normát teljesítették, úgy, hogy "spájzolhattak": vehettek időközönként hagymát, margarint, cukrot stb.

Szabad idejüket lelkiekre, témák megbeszélésére, olvasásra és nyelvtanulásra fordították. Itt ugyanis már kaptak könyveket. Végigtárgyalták egymással Jézus Társasága egész alkotmányát, megbeszéltek társadalmi és más érdekes kérdéseket. A jövőről is szóttek terveket.

Itt ismerkedett meg Kerkai az Unum gondolatával, szervezetével, és nagyon megszerette azt. Elhatározta, hogy jövő szociális munkájában női vonalon az Unum tagjait használja fel. Bevallotta, hogy gyakran olvassa, illetve imádkozza Jézus főpapi imáját, annak az egységre vonatkozó részét. A dolgok persze szabadulásuk után másképp alakultak.

Nyelveket is tanultak, főleg orosz. P. Csávossy később az olaszra is rávetette magát. De ez már 1954-ben volt. Ádám László nagy segítségére volt ebben. A finn és a szerbhorvát nyelvvel is foglalkozott.

Egy időben a breviáriumot is imádkozhatta a páter. Így a Fő utcán 1951 decemberében, aztán a Gyűjtőben is egy ideig 1954–55-ben. Ekkor egy kis misekönyv volt nála. Később azonban elvették mindezt. Amikor nem volt breviáriuma, fejből mondta a zsolozsmát, amennyire tudta. Az ünnepi laudest és kompletóriumot fejből tudta, azonkívül több más zsolnárt és lectiót.

"Isten kegyelméből a rendes, a rendházban szokásos imákat – mondja p. Csávossy –, sőt azokon túl a magam által választottakat (pl. napi 15 tizedes rózsafüzért) egész börtönéletemben sohasem kellett elmulasztanom. . . Éjjel felébredve végeztem az elmélkedést, becslésem szerint egy óra hosszat. . . A rózsafüzéreket munka (rostálás) közben mondtam el, sőt a nagy zajban, a gépek zakatolása

közepette hangosan énekeltem is, mégpedig előszeretettel a *Tota pulchra* szép Mária-éneket, főleg májusban, de mást is. Az éjjeli imádságok felejtethetetlenek maradnak számomra a börtön szalmazsákján."

Csütörtök éjjel, különösen ha nem tudott aludni, virrasztott a Getszemáni-kertben virrasztó Jézussal "a beteg világ fölött."

Isten közel volt hozzá az imában egész nap, de főleg a csendes éjszakán, amikor vele lehetett egyedül, és elmékedését végezte.

Ott volt vele Jézus az Oltáriszentségben, főleg akkor, mikor nem misézhetett; éjnek idején megáldozott. A szalmazsákon kellett elhelyeznie a Szentséget, mert ha fölkel, mások s az örök is észrevehetik, s ez veszéllyel járhatott rá és a Szentségre nézve.

"Ítéletem után – számol be p. Csávossy – a Gyűjtőben inkább külső szenvedések voltak, hajszolt munka, teljes kiszolgáltatottság, megaláztatások, az emberi méltóságból való kifosztottság, 'egy szám' – nem személy. De emellett nagyon boldog voltam, bár olykor-olykor sötétség, nagy elhagyatottság borult rövid időre lelkemre."

A börtönben sokszor érzett ihletést arra, hogy versben fejezze ki vallásos gondolatait. Mivel nem volt a kezdetben lehetősége arra, hogy ezeket leírja, naponta elismételte őket magában, amíg el nem érkezett a Gyűjtőben a lehetősége annak, hogy WC-papírra vesse, elrejtse és kimentse a börtönből. Minden versnél a hely (még a zárka száma is) és a pontos idő is föl van jegyezve.

1953. február 1-én ötven éve volt annak, hogy P. Csávossy belépett a Jézus Társaságába, október 24-én pedig betöltötte 70. életévét. Visszatekintve életére, úgy látja, hogy "rózsát vetett", vagyis mindent meg akart tenni, hogy az embereknek örömet szerezzen, ez akarata ellenére mégsem sikerült; "tövis volt szürete". Önkéntelenül fájdalmat okozott az embereknek. Ezért úgy érezte, akkor a legjobb, ha távozik már az élők sorából, hogy a szebb hazában szeretetét semmi se zavarja.

Szerzetesi jubileuma után egy hónappal, 1953. március 1-én Kerkai Jenőt váratlanul magánzárkára vitték. P. Csávossy ettől kezdve egyedül maradt. Nem kellett azonban sokat várnia, ő is barátja sorsára jutott. A magánzárkában megkezdte a 33 napos Grignon-féle lelkigyakorlatot a "Minden kegyelem Közvetítője" ünnepe előtt (május

31). Sok kegyelmet kapott e lelkigyakorlatos hónapban. A lelki-gyakorlat végén, május 31-én önmagát és mindenét egészen a Szűz-anjának szentelte úgy, mint egykor 1910. december 8-án.

Minden nehézség ellenére és közepette p. Csávossy éli Istennel egyesült életét. A lélek ebben a szent és szellemi egyesülésben Isten jegyese, sőt hitvese lesz. Ennél többet valóban "csak a mennyország adhat".

1954. január legvégén p. Csávossyt visszavitték a Fő utcába, a régi Pestvidéki Börtönbe. Különzárkában egyedül április 12-ig maradt. Újabb, de nem sűrű, összesen hat kihallgatáson esett át. "Hogy mi célból – kérdi a páter –, máig sem tudom. Azt hiszem, csak azt akarták tudni, hogy a börtönben töltött évek miként hatottak rám, megváltoztattam-e álláspontomat. Mikor meggyőződtek róla, hogy nem, visszaküldtek. A bánásmód a Fő utcán, bár a fegyelmi előírások ugyanazok voltak, mint régen, mégis sokkal emberségesebb volt már: a priccsen matrac, külön pohár a fogmosásra, külön törülköző stb. Megéreződött az 1953-as kinti változás."

Visszatérve a Gyűjtőbe a legnagyobb esemény az volt, hogy július 3-án, a hó első szombatján először nyílt lehetősége misézésre. Ettől kezdve először csak elszórtan, később – az 1955 őszén a Fő utcán eltöltött időt leszámítva – állandóan. A Szentség lassanként állandóan a páter zárkájában volt. Ha nem misézhetett, legalább áldozhatott, leginkább éjjel, amikor a Szentség ott volt nála a szalmazsákon.

Gyönyörű élmények! Miként vált lehetségessé a misézés nemcsak p. Csávossy, hanem mások számára is? "Erről nem beszélek – mondja. – Nem jó a titkot haragra kötni. A rubricistákat se botránkoztassuk meg!"

Hivatalosan sokáig semmit sem lehetett tudni p. Csávossy hol-létéről. 1954. június 27-én írhatott először. Két unokahúgának jelezte, hogy a Gyűjtőben van. Negyedévenként írhatott 16 sort egy lapon, s ők is hasonlóképpen válaszolhattak. Küldhettek neki július 20 és 25 között háromkilós ételmiszercsomagot. Könyveket máskor is küld-hettek. Szerbhorvát nyelvtant kér. Második levelében pedig (1954. augusztus 17-én) szemüveget és a breviárium őszi és téli részét kéri.

A válaszban burkoltan közölték vele, hogy Mester Margit kiszabadulását a télen várják.

1954. szeptember 4-én írt lapján kis misszálóját kéri.

Mester Margitról azt remélték, hogy méltányos elbírálás, harmadolás révén előbb szabadulhat. Azonban a kapott öt évet az utolsó percig ki kellett töltenie, jóllehet kitűnő munkájával büntetésének egy részét ledolgozta. Margit szeretetfogadalma értelmében szinte kiszolgáltatta magát társainak. Mindig azt kereste, ami másnak jó, nem pedig saját javát. Mindenkinek mindene lett. Szerették nemcsak a rab apácák, hanem a világiak is. Mondták is: ez igazi szerzetesnő, mert semmiben sem keresi önmagát!

P. Csávossy is megosztotta csomagjának tartalmát rabtársaival, sőt egyes dolgokat az ő számukra kért, mint pl. poloskaírtó szert, cigarettát.

1954. december 5-i levele már 32 soros. A válasz is ugyanannyi lehet. P. Csávossy főleg a viszketegségtől, kiütésektől szenvedett, s vitaminokat kért. Ezek azonban nem segítettek, és még szabadulása után is szenvedett tőle élete végéig.

1954-ben letartóztatták p. Csávossy utódját, Pálos Antalt, s 1955 februárjában ő is a Gyűjtőbe került, nemsokára rá pedig p. Petruch is megérkezett. Összesen hét jezsuita volt ekkor a Gyűjtőben, jól megértették egymást p. Csávossyval. Levelében virágnyelven minderről értesítette a kintieket, még arról is, hogy p. Petruch tíz évet kapott, pedig ez "államtitoknak" számított.

1955. április 4-re nagyon várták az amnesztiát valami tévhír alapján, s nagy volt a rabok csalódása, amikor ebből semmi sem lett. 1956. május 7-én töltötte le p. Csávossy ötödik évét, s kérvényt adott be a harmadolás tárgyában, de ebből sem lett semmi, nagy csalódására.

1955 decemberében és 1956 januárjában látogathatták meg őt először. Gerő Éva járt nála Gia megbízásából. (Gia p. Csávossy unokahúga volt.) Csak virágnyelven beszélhettek, mert a mellettük álló őr kihallgatta beszélgetésüket. Megtudta, hogy Margit csak május 7-én szabadul a kalocsai női börtönből.

Margit július 8-án látogatóban megjelent a Gyűjtőben. Ekkor már benne volt a halál csírája.

1956. augusztus végén p. Csávossy öt napi sötétzárkát kapott azért, mert egy felügyelőre rászólt, hogy ne káromkodjék. Ő önként ötnapi szigorított zárkát választott félkoszttal, abban a reményben, hogy ott misézni tud, amit a sötétben nem tudott volna. Azonban ott sem sikerült ez neki, mert egy társánál felfedezték a misebort, s nála is kutattak utána. Augusztus 31-én, pénteken reggel egész váratlanul s minden előzmény nélkül elragadtatva érezte magát. Jézus kimondhatatlan szeretettel ajkon csókolta, és lelki közléssel megértette vele, hogy így fogadja majd egyszer az égben. Istenhez emelve érezte magát, s csak ezt tudta mondani: "Istenem, Istenem!" Az egész csak pár percig tartott, de kitörölhetetlen nyomot hagyott lelkében. Előző lelki szenvedése és kételye, hogy Jézus miként fogja majd fogadni az égben, egy pillanat alatt eltűnt. "Ó áldott 23-as zárka – mondta később –, melyben ily kegyelemben részesültem!"

1956. október elején elterjedt a hír, hogy Vácra viszik a rabokat. Akik Vácott jártak már, féltek ettől. Október 11-én teherautóra rakták a Gyújtó legtöbb rabját, és Vácra vitték. Köztük p. Csávossyt is.

Vácra érve szabadabb levegő csapta meg őket. A zárkákat nem őrizték annyira, könnyen kijuthattak a folyosóra. Az étkezés meglepően jó és kiadós volt. Míg a Gyújtóban állandó kenyérhiányban szenvedtek, addig Vácott reggelenként egy-egy kisebb cipót kaptak. Sokan meg sem ették. Még kalácsban, palacsintában sem volt hiány.

Vácra érkezve a második vagy harmadik nap reggelén az újonnan érkezettek sorozáson estek át a börtön udvarán: kiválogatták azokat, akiket alkalmasnak ítélték a gombüzem számára. P. Petrich bevált, p. Csávossy azonban nem. Ezzel elváltak útjaik. Akik beváltak, a börtönnek egy más szárnyába kerültek.

Szabadulás (1956)

Egyik délután a rabok a Duna-parton dolgoztak a börtön vízművein, amikor egy személyszállító elhúzott mellettük. Egy férfi torcaszakadtából kiáltotta feléjük: "Testvérek, már csak rövid az idő! . . ." Mint futótűz terjedt ez a hír. Hamarosan megindult a suttogás és az újságok csempészése. Mert civilek is dolgoztak a gombüzemben. A titkos suttogás nyomában még nagyobb lett a feszültség. Valami készül.

Messzi detonációk. . . Mi lehet ez? Bennfentesek úgy tudták, hogy egy kőbányában robbantanak. . . Csak az volt a furcsa, hogy reggeltől estig, sőt még éjszaka is robbantják a követ. . .

1956. október 25-én lehetett: reggel fél ötkor nem ébresztenek. Már világosodik, s mi még mindig ágyban. A gombüzem ablakai sötéten bámulnak ránk. Mintha azt kérdeznék: "Hát nem jöttök dolgozni?" Nem mentünk, mert nem vittek. Örnek nyoma sem volt.

Napközben híre terjedt: Pesten föllázadt az ifjúság. Folyik a harc a fővárosban. Innen a detonációk.

27-én reggel az örök a börtön udvarán egy kupacban álltak. Némelyik letépte sapkájáról a vörös csillagot, s helyébe a nemzeti kokárdát tűzte. Ezeket megéjlenezték a rabok.

Majd felhangzott az ének: "Boldogasszony Anyánk . . ." Utána a Szózat és a Himnusz.

Minthogy az örök nem voltak hajlandók kinyitni a zárkákat, következett a kitörés. A dolgozó rabok zárkáiban az emeletes ágyakhoz vaslétrák szolgáltak. Ezek segítségével bezúzták az első ajtót. Következett a többi. Majd átmentek a nem dolgozó tagok épületszárnyába, s ezeket is kiszabadították. Utána a kórházba siettek, de itt egy főorvos revolverrel útjukat állta. Az egyik rabot le is lőtte.

P. Csávossy így mondja el élményét: "Jött a kiszabadulás órája 1956. október 27-én, Krisztus Király ünnepének előestéjén. . . 27-én reggel zárkában még miséztem. . . Kitörték a zárkaajtókat, a rabok meg kiléptek zárkáikból. Mi is, hiszen az ő maga mondta, ha mind elmennek, menjünk mi is. Csak holmimat és irataimat kellett megkapnom. Ruháimat megkaptam, de a zsákot, amelyben elfogatásomkor elkobzott irataim voltak, nem tudtam akkor megszerezni, mert veszély volt, és a börtönt kora délután el kellett hagynom."

Az ÁVO-s őrségnek már nyoma sem volt. Üresen álltak a gépfegyverfészkek. Az otthagytott fegyvereket kamaszok kerítették hatalmukba, és a börtön bejáratánál őrt álltak velük.

A börtönben töltött öt és fél évet p. Csávossy így jellemzi: "Általában azt mondhatom, életem egyik legnagyobb kegyelmének tartottam mindig, s most is annak tartom, hogy életem utolsó szakaszában ezzel az ajándékkal ajándékozott meg a jó Isten, az Úr Jézus,

az Ő Szent Szívének végtelen irgalma. Ezért a kegyelemért és kitüntetésért soha eléggé hálás nem lehetek. Sok szenvedéssel járt ez az öt és fél év, de az Úr Jézus mindig velem volt, előbb lelkiileg, később szentségileg is. S másokhoz hasonlítva sokkal jobb sorsom volt, mint sok-sok másnak, akiket a börtön és az ott tapasztalt bánásmód teljesen tönkretett."

P. Csávossy többedmagával, köztük p. Petruchhal a váci püspöki palotában talált menedéket. P. Csávossy visszament a börtönbe, hogy megkeresse iratait. Egy halomból végre kihalászta legértékesebb iratait, de nem mindet. Szinte Isten gondviselésének tartotta, hogy legfontosabb papírjaihoz mégis hozzájutott.

Amíg nem lehetett Pestre menni, ellátogatott Nógrádverőcére a szociális otthonba. Oda jött ki érte Mester Margit, H. Judit testvér kíséretében. Milyen találkozás! November 2-án reggel, éppen szentmiséje után, halottak napján.

Bementek Vácra. Oda Pestről autót küldtek eléje. Nagy reményekkel tért vissza a fővárosba. Akkor kezdődtek ott a rémséges napok: az orosz közbelépés; az ágyúzások és harcok napjai. Eleinte a Körtéren lakott. Mikor a körtéri lakás is lakhatatlanná vált, a Himfy utca 1. alá költözött. A harcok végével is ott maradt 1957. március 1-ig.

Ekkor elterjedt a hír, hogy a kiszabadult rabokat, akik büntetésük idejét még nem töltötték ki, összefogdossák. Ezért március 1-én Pannonhalmára költözött a szociális otthonba. Még aznap éjjel kereste a rendőrség a Himfy utcában, de már csak hűlt helyét találta.

November 26-ig Pannonhalmán maradt. Akkor híre terjedt, hogy megkaphatja a feltételes szabadlábra helyezését. Mivel ez azzal járt, hogy az embernek állandóan ott kellett maradnia bejelentett lakhelyén, és csak rendőri engedéllyel távozhathott, azért ezt megelőzve az említett napon Budapestre utazott, ahol véglegesen bejelentkezett. Megkapta a szabadlábra helyezési iratot, és így állandó budapesti lakos lett. Először a Himfy utcában lakott ismét, de 1958. március 1-én a Mikszáth Kálmán tér 2. alá költözött, s ott volt 1961. március 9-ig.

Közben két ízben volt a Széher úti kórházban kivizsgáláson. Nagyobb bajt nem állapítottak meg.

Tisztítótűz

"1959 őszén Isten nagy sötétséget bocsátott rám, teli kételyekkel, bizonytalanságokkal, töprengésekkel és aggályokkal – írja p. Csávossy –, aminőket eddig életemben nem tapasztaltam. Ezek voltak életem legfájdalmasabb napjai, összehasonlíthatatlanul fájdalmasabbak, mint börtönéletem legfájdalmasabb napjai. . . Egész lelki életemet nagy tévedésnek láttam, az Unumot ugyancsak. Emellett a megtérésem után tapasztalt aggályosság, de egészen más alakban, visszatért. Igazán összetörtem, és lelkileg semmivé váltam. Soha jobban nem éreztem kicsi voltomat, semmiségemet. Ebből a szempontból igen sokat használt."

A páter szavai szerint "egészen váratlanul és hirtelenül jött a felszabadulás. December 22-én este egy belső megvilágosítás eloszlaltott minden kételyt és sötétséget. A Gonosz párszor törekedett még utána is megzavarni ezt a békét, de nem sikerült." "Nemcsak javuló tendencia volt, hanem hirtelen változás. Boldog karácsonyunk volt. Örök hála ezért a purgatóriumért is Istennek!"

Az egyik évben amolyan harmadik próbációs mester hivatalát látta el egy páterrel kapcsolatban. Adta neki a nagylelkigyakorlat pontjait, és bevezette a jezsuita alkotmány belsőbb ismeretébe. Irodalmilag is tevékenykedett: ekkor írta meg az elmélkedéseket Krisztus titokzatos Testéről és a második Szent Ignác-kilencedet, s egyebeket. Írta naplóját. Sok az Unummal kapcsolatos iratot szerkesztett.

1961. február elején teljesen váratlanul, villámcsapásként házkutatásokat tartottak az egész országban, a 6-ról 7-re virradó éjszakán, egészen hallatlan számban és mértékben. P. Csávossy naplóját és egyéb iratait mind elvitték, és nem kapott belőlük vissza semmit sem.

"Boldogító gondolat – írja a páter –, hogy még aggkoromban is az Egyház ellenségeinek bizonyos tekintetben üldözöttje vagyok, akit el kell szigetelni, hatásképtelenné tenni, elzárni, megbénítani, hogy befolyását másokra lehetetlenné tegyék." (1963. július 8.)

Elöljárói tanácsára március 9-én megint Pannonhalmára költözött a szociális otthonba. Ott töltötte hátralevő napjait, egészen haláláig. Pannonhalmán sem érezhette magát egészen biztonságban. Többször esett szó arról, hogy újból letartóztatják.

Pannonhalmán

Miután két előzőleg készített naplója elveszett a házkutatások következtében, nem akart többé ezekről a dolgokról írni. "Túlságosan jelentéktelennek tartom magamat, hogy bármit is leírjak – írja, mikor mégis rászánta magát, hogy harmadszor is nekiáll a naplóírásnak –, de azt hiszem, hogy többeknek, főleg rendtársaimnak és lelki gyermekeimnek hasznára lehet, ha Isten kegyelmeinek és irgalmasságának útját leírom. Ezzel a szándékkal teszek mindent az Ő nagyobb dicsőségére és a lelkek javára. Természetesen már nem élnek a dolgok oly eleveiséggel és részletességgel emlékezetemben, mint akkor, amikor azokat először leírtam." (1961. szeptember 19.)

Az 1961-es év mélyrehatóan jelentős p. Csávossy életében: ekkor lett aranymisés. Ezt az aranymisét úgy készítette elő a mennyei Atya, hogy életének legnagyobb áldozata legyen.

P. Csávossy hite szerint Mester Margit még elhalálózása napján a mennybe szállt. Mester Margit még élt, mikor a páter már gondolt boldoggá avatására. A boldoggá avatáshoz életrajz is szükséges. 1962. november 14-én látott megírásához. 718 sűrűn gépelt féloldal lett.

A boldoggáavatási per megindítására az akkori idő nem látszott alkalmasnak. S ha beköszönt az alkalmas óra, életben lesz-e még p. Csávossy, aki mindenkinél jobban ismerte Margitot? Sírba vigye magával értékes tudását? Ezért kérte az esztergomi főhatóságot, hogy az egyszer, alkalmas időben megindítandó perhez legalább őt hallgassák ki hivatalosan mint tanút.

Ujjongott örömeiben a páter, amikor megkapta a hírt, hogy Esztergom engedélyezte a boldoggáavatási ügyben kihallgatását. A főhatóság megengedte, hogy p. Csávossyt Pannonhalmán lehessen kihallgatni. Május 2-án este megkezdte tanúvallomásának leírását. Május 25-én fejezte be. Elég sok időt fordított rá. Tekintve azt, hogy általában nagyon gyorsan dolgozott a páter, azt kell mondani, hogy tekintélyes anyagot hordhatott össze. Július 9-én élőlőszóval tett vallomást a bíróság előtt, melynek elnöke Legányi Norbert főapát volt. "Istennek hála – sóhajtott fel P. Csávossy –, hogy ezt megtehettem. Mester Margit az égben örülhetett neki. Így némileg meghálálhatom neki, amit tőle életében és holta után kaptam." (1966. július 9.)

P. Csávossy 1961. július 14-én az angolkisasszonyok templomában mutatta be aranymiséjét a Jézus Szíve-oltárnál. Primíciájának 50. évfordulóján, július 15-én a Jézus Szíve templom Mária-oltáránál misézett, arra gondolva, hogy mily sokszor térdelt ott Mester Margit. Megújította családjuk felajánlását Jézus Szívének, amelyet 50 évvel azelőtt tett.

Július 16-án Pannonhalmán a Márvány-kápolnában mutatta be aranymiséjét. "Gyönyörű nap – írja. – A szeretet napja, a hála napja, de az áldozat napja is: a paténára tettem offertóriumkor azt, ami legkedvesebb volt nekem a világon; de könnyek közt örömmel adtam oda Annak, Aki maga a Szeretet."

Pappá szentelésére később is visszatért a páter. Egy évben sem felejt el azt a napot, amikor az Úr fölkentje lett. Így pl. 1965. július 14-én ezt írja: "Pappá szentelésem 54. évfordulója. Jézus papja vagyok. A papság fényében még jobban érvényesül Jézus szava: 'Kiválasztottalak, hogy Velem örökké egy légy.'"

Ismét ráirányul figyelme a Jézus Szíve-tiszteletre: "A tisztelet alatt pedig nem elsősorban és főleg a tisztelet külső gyakorlatait, hanem a benső átadást értem. Ebben a szívben találok meg az egész Szentháromságot, az egységet és szeretetet Isten és az emberek iránt; s mindezt a Szűzanyával együtt, az ő Szeplőtelen Szívével akarom tenni." (1961. április 17.)

Az egész Szentháromság, az egység és szeretet Isten és emberek iránt a Szűzanyával és Szent Józseffel – ezek a valóságok foglalkoztatták az utolsó években p. Csávossyt. Hátralevő napjaiban ezeket akarja kibontakoztatni Jézus Szent Szívében: Jézus belső világát magáévá tenni, mert "ez az igazi, mély Jézus Szíve-tisztelet is." (1961. július 5.)

"Jézusom, ki élsz énbennem, add, hogy én is mindig jobban Tebenned éljek szentséged szellemében, szereteted mélységében, tisztaságod fényében, engedelmességed alázatosságában, türelmed szelídségében, imádságod állhatatosságában Atyád dicsőségére, Szűzanyád öröme, a lelkek megszentelésére és boldogítására. Már sok évtized óta részletes lelkiismeret-vizsgálatom tárgya a bizalom és szeretet felindítása Jézus Szíve iránt. Igen sok és nagy kegyelmet kaptam ezáltal." (1964. november 23.)

"Olyan jó egészen Jézus Szívére hagyatkozni – állapítja meg p. Csávossy –, minden vágyamat Őbelé helyezni, Őbenne megpihenni, mindent Őtőle várni, minden hibámért és gyarlóságomért Őt engesztelésül és kárpótlásul felajánlani, egyszerűen: Őbenne élni, Őbenne dolgozni és szenvedni, Őbenne meghalni és Őbenne megdicsőülni, Őbenne örökké boldognak lenni!" (1963. június 19.)

"Jézus az én egyetlen utam, Szíve az én egyetlen kincsem. Vele és Általa megyek az Atyához a Szentlélekben, a Szűzanya adja őt át nekem, Szent József segít őt és Máriát megtalálni. Így élek én békében és biztonságban, és várom a nagy virradatot, mikor a földi élet homálya után rám ragyog az ég boldogsága. Halálomban ők mind ott lesznek nálam. Ez biztos reményem és bizodalمام, mely soha meg nem csal. Mikor jössz el, boldog óra, mikor enyém lesz minden, amit a földön annyira szerettem?" (1964. október 8.)

"Jézus Szíve iránti szeretetemet nem azzal mutatom ki elsősorban, hogy minden ügyemet-bajomat neki ajánlom, bár ez a bizalom is nagyon tetszik neki, hanem azzal, hogy az Ő érdekeit magamévá teszem, és azok megvalósulását szorgalmazom, ha tehát az Ő apostola vagyok. De mindebben szem előtt kell tartanom, hogy először Jézus személyével, és csak azután kell az Ő országával foglalkoznom. Ezzel bensőségesse teszem lelki életemet és apostolkodásomat, és elkerülöm az 'aktivitás herezisé't'. Az Ő országa csak az Ő személye miatt szent és kedves nekem, bár mint az Ő alkotása önmagában is szép és fenséges." (1963. október 4.)

"Az ember legnagyobb baja és szenvedése – állapítja meg p. Csávossy – az egyedüllét, az élet minden társ nélkül, a teljes elhagyatottság. De amióta az Isten emberré lett, Krisztusnak világba lépése óta már nem vagyunk elhagyatottak, nem vagyunk élettárs nélkül, mégha a sivatagban, a börtönben, a betegágyon elhagyatottan élünk is. Krisztus által és Krisztusban velünk és bennünk van, bennünk él az egész Szentháromság. Oly boldogság ezt nemcsak tudni, hanem megélni is! Ő, mennyire hálásnak kell lennem, hogy velem az Ő állandó jelenlétének kegyelmét, az egész Szentháromság jelenlétének kegyelmét, annak belső hatását és megízlelését közölte! Mennyire kell nekem is Vele, Velük, az Ő állandó jelenlétükben élnem – élnem úgy, amint az Nekik tetszik, róluk soha meg nem feledkezniem – meg nem feledkezniem arról, hogy az Ő szentélyük vagyok!

Ó, add, Jézusom, Istenem, hogy már a földön mindig Veled és Benned éljek, Benned haljak meg, hogy örökké Veled és Benned éljek! Ámen." (1966. április 23.)

"Vigyáznom kell, hogy jelenlétét ne veszítsem el túlságos kiöntöttség által, viszont ne legyek annyira magamba merülve, hogy ne tudjak másokkal kedvesen, fesztelenül és természetesen érintkezni. Olyan ujjongás fog el, ha rágondolok, hogy bennem lakik a Három!" (1965. május 20.)

"Már mindig örülök – olvassuk – a reggeli elmélkedés idejére, mert akkor megnyílik az élő vizek forrása, és együtt vagyok Jézus Szívében a Hárommal, ami napközben a foglalkozások miatt megszakad, csak időről időre újul meg lelkemben." (1965. május 24.)

"Áldozócsütörtök. Mennybemenetel. Mily boldogság rágondolni, hogy Vele egyszer örökké együtt leszek. S ennek a kezdete már most megvan, mikor a lelkemben érzem jelenlétét és az egységet Vele. Ez az egység felbonthatatlan, sokkal inkább, mint a földi házasság. Záloga és kezdete a túlvilági együttlétnek, de lényegében ugyanaz, úgyhogy (az) utóbbi (az) előbbinek csak folytatása és beteljesedése. Ó, Jézusom, Veled egynek lenni mily boldogság! Add, hogy soha ne feledjem el jelenlétedet bennem, mindig lássalak, mindig ízeljelek, mindig jobban a tied legyek! Megkezdődött az örökkévalóság." (1966. május 27.)

"Milyen lesz egyszer – nemsokára – (színről színre) a találkozás Azzal, Aki most bennem él, Akit magamban érzek, Akivel együtt élek, Akiben benne vagyok, Akit ebben a meghittségben szeretek, Akié vagyok, és Aki már most egészen az enyém! Az Atyával, a Fiúval, a Szentlélekkel, a végtelen háromszemélyű Istennel, az örök Szépséggel és örök Szeretettel! Istenem, ne engeddd, hogy bűneim gátat emeljenek Közted és énköztem, hogy csak egy pillanatig is késleltessék a mi boldog egyesülésünket! Benned bízom, Terád hagyatkozom, hogy így lesz, hogy a Te csókodban megyek át Tehozzád" – csordul túl p. Csávossy lelke. (1964. augusztus 27.)

"Nagyon érzem, hogy a lelki élet lényege nem a vigasztaló és örömteli élményekben áll, bár ezek nagyon segítenek Isten szeretetében. A lelki élet lényege az Isten akaratával való megegyezésben

és főleg az Érte hozott és viselt áldozatokban van" – írja p. Csávossy 1970. január 21-én.

Emberileg megható, hogy ez a roppant tekintély, elismert, biztos lelkivezető, ez a nagy tudású ember a saját ügyeiben bizonytalanodik, vergődik, s máshoz fordul, hogy megtudja az Úr Jézus elgondolását, szándékát és akaratát.

Már évtizedek óta levelezett egy szerzetes tanárnővel, akit úgy jellemzett, hogy száraz, nyugodt, kiegyensúlyozott egyéniség, akiben p. Csávossy föltétlenül megbízott, mert "szoros kapcsolatát Jézussal már sok év óta" kipróbálta. "Jézusom, hogy köszönjem meg neked, hogy valaki által személyesen szólsz hozzám!" (1964. május 16.) Nem lehet állítani, hogy ez a szerzetesnő sose tévedett volna, amikor Jézus nevében tanácsokat adott p. Csávossynak, de képtelen, hogy leveleiből sok és nagy józanság sugárzik. Megnyugtatja p. Csávossyt, amikor az nyugtalankodik, vagy attól fél, hogy túl bizalmas a viszonya Máriához. Amikor p. Csávossy aggodalmasodik, hogy nem érez mély vágyat nagy szenvedések után, E. (a szerzetesnő) így válaszol neki: "A nagy szenvedések után nem is kell vágyódní. Ez nem növeli az aláztatosságot bennünk. Hagyjuk csak az isteni Gondviselésre jövönket." Máskor megnyugtatja: "A halálos ágyánál ott lesz a Szent Szűz és Szent József, Szent Borbála és minden kedves szentje, őrzőangyala stb., és nem lesz itt már ideje aggályoskodni." (1967. február 10.)

1963. január 18-án p. Csávossy olvasott valamit, ami most különösen gondolkodóba ejtette: azt a kételyt vetette föl benne, vajon igazi Szent Ignác-i lelkisége van-e? "Azt olvastam ugyanis, hogy a kármelita lelkiség az 'egyesülés', a Szent Ignác-i lelkiség pedig a 'szolgálat' lelkisége. Gondolkodtam felette, s úgy találom, hogy a kettő egymással jól megegyeztethető, és a magam lelkiségében ezt a megegyeztetést élem át. Az én lelkemben ugyanis úgy él a kettő, hogy az egyesülés, az 'eljegyzettség' okvetlenül tevékeny 'szolgálatra' készítet: dolgozni Azért és Annak érdekében, akivel el van jegyezve a lelkem, 'tevékeny érdekközösség'." "Azt sem szabad, hogy a szemlélődés élvezetébe annyira belemerüljek, hogy ne érdekeljenek az Egyház és a Társaság ügyei, a világ mai nagy átalakulása, és ne legyen időm olvasni azt, ami erre vonatkozóan szükségesnek

látszik. Ezt kívánja tőlem – úgy vélem – apostoli hivatásom. Ez termékenyíti meg imáimat is." (1965. július 4.)

P. Csávossy meggyőződése szerint "van néha olyan válság egy nép életében, mikor egy ember nagyobb tud lenni, mint az egész ország; de ezt nem azzal mutatja meg, amit alkot, hanem a föltétlen elszántsággal teljes földi pusztulásra. Mert ez a legfőbb tehetség bennünk: megőrlődni, elszakadni, tiport féreggá lenni az igazságért, a veszendő hazáért, sőt a hitvány csőcselékért is egészen úgy, amint az Isten megmutatta, mikor emberré lett, és kimúlt a keresztfán." (1966. január 26.)

Az örökkévalóság hajnala

Naplójának nyolcadik füzetében, 1969-ben az Unum tagjaihoz írt levelében, mintegy végrendeletként Szent Pálnak a Filippiekhez intézett leveléből idéz hosszasan (1,21–2,18).

"Nem akarom magamat Szent Pállal azonosítani, de mégis azt kérem, olvassák ezt a részt úgy, mintha én írtam volna maguknak saját kezemmel – írja. – Mert tartalmát egészen magamévá teszem."

1970. február 20-án megkezdte naplójának kilencedik füzetét is, melyet 1972. január 1-én már más fejezett be. Elgondolkozva azon, miért adott neki Isten ilyen hosszú életet, ezt írja: "A jó Isten azért ad nekem hosszú életet – bár nem tudom, meddig –, hogy a szeretetet terjesszem 'intensive' és 'extensive', a szeretet országát mélységében és szélességében. Gyönyörű feladat és hivatás, tele boldogsággal és áldozattal. A szeretet országa áldozatokon épül fel. Ferdén gondolkodik az, aki a szeretetnek csak édességét kívánja élvezni. Minél áldozatosabb a szeretet, tulajdonképpen annál edesebb és boldogítóbb." (1966. január 26.)

P. Csávossy még életének utolsó két évében is sokat utazik. A boldoggá avatások továbbra is foglalkoztatják. Január 14-én Pestre utazik egy napra ebben az ügyben.

1970. július 4-én p. Tüll-lel együtt az érseki autón Veszprémen, Székesfehérváron, Dunaföldváron és Solton át Kalocsára utazik egy 50 éves érettségi találkozóra. Utána Szegedre megy, majd vonaton vissza Budapestre és Pannonhalmára.

November 21-én egy 40 éves érettségi találkozóra viszik le autón Kalocsára.

December 28-án Pestre utazik két kísérővel orvosi vizsgálatra, s meglátogatja p. Petrucho is, aki szívinfarktussal fekszik a klinikán. Elmegy Mester Margit sírjához is. 1971. január 5-én tér vissza Pannonhalmára.

1971. április 26-án ismét Budapestre megy, utána Szegedre, és május 5-én vissza Pannonhalmára. Június 16-án ismét Pesten van, s Mester Margit halálának tizedik évfordulóján, 17-én kimegy sírjához. 19-én megy vissza Pannonhalmára. 30-án már megint utazik, Pesten át Kalocsára, p. Tüll-lel egy 50 éves érettségi találkozóra, s július 3-án megy vissza Pannonhalmára.

Július 13-án autóval P. Tüll-lel megint Pestre utazik gyémántmiséjére. A Jézus Szíve-templomban mutatja be az igazi gyémántmisét reggel hétkor. Július 16-án ünnepélyes gyémántmisét mond a Krisztus Király-templomban. 19-én megy vissza Pannonhalmára, s ott 31-én, Loyolai Szent Ignác ünnepén megint megünneplik gyémántmiséjét koncelebrációval.

Egyéb évfordulóit is megünnepli ezekben az években: 1970. március 25-én ünnepélyes fogadalmának 50. évfordulóját, október 20-án hivatásának 70. évfordulóját, és 1971. október 13-án megtérésének 71. évfordulóját. Október 24-én tölti be 88. életévét.

P. Csávossy túlbecsülte fizikai erejét. A gyémántmisék alaposan kimerítették. Érezte, hogy nagyon gyöngül. December 8-án misézett utoljára önállóan. Utána beköltözött a betegterembe. Járása teljesen bizonytalan volt, minduntalan összecsuklott.

Abban a betegszobában volt, ahol koncelebráltak. Misénél saját asztalánál maradt, ülve. December 18-án Bús Ida Unum testvér meglátogatta, mert p. Csávossynál kívánta megünnepelni fogadalmának 25. évfordulóját. Vele érkezett Éva testvér is.

December 22-én felvette a szentkenet szentségét.

December 25-én, karácsony napján sajnálkozott, hogy csak két szentmisét mondhatott. Aznap meglátogatta őt Erzsébet Katalin és Klára testvér is, s Erzsébet Rózsa testvér már előzőleg ott volt. Hárman körülülték ágyát. Boldogok voltak, hogy jobban van. Halkan

karácsonyi énekeket énekeltek. Velük dúdolta kedvenc énekét, melyet ő ültetett át magyarra: "Fenség, hogy Te szalmán fekszel. . ." Pár napig ott maradtak a testvérek, s időnként rövid időre meglátogatták.

P. Csávossy nagyon szenvedett kínzó éjszakai álmoktól. Panaszkodott, hogy nem tud imádkozni. Eddig szenvedéseiben, elhagyatottságában is titokzatos módon élte az egységet az Atyával, a Fiúval, a Szentlélekkel, a teljes Szentháromsággal, a Szűzanyával, Szent Józseffel – most mindennek vége. Ő is mondhatta a kereszten függő Jézussal: "Atyám, miért hagytál el engem?" Mintha a páter a betegteremben szenvedte volna le a tisztítótüzet.

Meglátogatták legidősebb nővérének hozzátartozói is. Örült a rokoni látogatásnak. 1972. július 1-én és 2-án meglátogatta őt Erzsébet Katalin testvér.

Október 7-én az esti busszal érkezett Bús Ida, Koronghy Erzsébettal és Máriával, p. Csávossy rokonaival. Másnap nagyon gyenge volt a páter, de azért támogatva elment a kápolnába. Délután lázas volt. Az orvos, p. Kardas influenzát állapított meg, ami október 10-re már tüdőgyulladásba ment át. De jó, erős gyógyszerek hatására elmúlt. Míg magas láza volt, a szentmisén nem tudott részt venni, de áldozott. 12-én vagy 13-án már teljes figyelemmel bekapcsolódott a misébe. Azonban nehezen nyelte le a szentostyát.

Tizenkettedike óta láztalan. Látogatói érkeznek Nagybecskerek-ről: Jung Tamás bánáti püspök (a páter egykori tanítványa) bátyjával és egy kísérő pappal. Mindkét részről nagy volt az öröm. Egymáson akartak túltenni az áldásosztásban. Végül p. Csávossy is és a püspök is megáldották egymást. Ezután szállóige lett: "Csávossy atyát püspöki áldás gyógyította meg!"

Október hónap folyamán minden délután 4 órakor imádkozták a rózsafüzért a betegteremben. Utána litánia és szentségi áldás. Megható volt 13-án, pénteken, amikor az ájtatosság alatt énekeltek: "A keresztfához megyek." P. Csávossy is énekelt. Mindig nagyon figyelte és várta a szentségi áldást. Mély tisztelettel hajtotta meg fejét az ágya mellett elhaladó szentségi Jézus előtt.

Október 21-én délután p. Kardas ismét feladta neki a szentkenet szentségét, p. Csávossy vele együtt mondta a szöveget.

22-én reggel, amikor Ida érdeklődött p. Csávossynál, tudott-e aludni, azt felelte: "Nem aludtam." Olyan komoly, méltóságteljes volt. Egész lénye Istenbe merült. Reggelire csak kevés folyadékot vett magához. Utána imádkozott, majd elaludt.

Ebéd előtt Klára testvér érkezett Budapestről. Nagyon örült neki. Leveleket olvasott fel. Mind születésnap köszöntő (24-én született). Virágot is hozott. Jól esett a páternek a figyelem.

Elérkezett a vacsora ideje. Csak egy kanál tejbedarát evett, azt is nehezen. Utána bevette az orvosságot.

1972. X. 22: Háromnegyed hétkor Ida nővér elment, hogy behozza a páter talárisát. Mikor visszatért, p. Csávossy a nővér kezébe hajtotta fejét, sóhajtott egyet, és meghalt . . . háromnegyed 7-kor, életének 89., szerzetesi hivatásának 69., papságának 61. évében.

Földi maradványait egyszerű fekete szerzetesi ruhában ravatalozták fel a pannonhalmi temető kis kápolnájában. Kezében rózsafüzértől körülfonva az a kopottas feszület, melyet beöltözésekor szerzetesi élete hajnalán kapott; az a feszület, mely végigkísérte hosszú pályáján, s látta tengernyi küzdelmét, szenvedését; mely tanúja volt a rendíthetetlen hűségnek, a végsőkig való kitartásnak; az a feszület, melyből p. Csávossynak minden mértéket felülmúló öröme és boldogsága patakzott már itt a földön. Hervadhatatlan szeretetvirágai övezték Krisztus Királynak szerető, nagylelkű és bátor katonáját.

A temetést 1972. október 25-én három jezsuita helyettes provinciális végezte: Kollár Ferenc, Tüll Alajos és Pálos Antal.

Elhantolása után, amikor az Unum-testvérek magukra maradtak, fölcsendült ajkukról a háladal:

. *Magnificat anima mea Dominum . . .*
quia fecit mihi magna, qui potens est . . .

Magasztalja Ielkem az Urat . . .

Mily nagy dolgot művelt velem

Ő, a Hatalmas és a Szent!

FÜGGELÉK P. CSÁVOSSYTÓL

Életem állomásai és beosztásaim

1883. okt. 24–1893. szept. – Bobda, gyermekkorom
- 1893–1895 – Kalocsa, Stefáneum, gimnázium
- 1895–1902 – Kalksburg, gimnázium
1902. júl.–1903. jún. – Bobda, Lócs, Győr (pótérettségi), Bobda
1903. febr. 1–1905. aug. – St. Andrä, noviciátus, retorika
- 1905–1908 – Pozsony, filozófia
- 1908–1912 – Innsbruck, teológia
1912. jún.–okt. – Budapest, Nagyszombat (socius-helyettes)
1912. okt.–1913. júl. – Tronchiennes, harmadik próbaév
1913. aug.–1915 – Budapest, egyetem
- 1915–1921. jan. – Kalocsa, gimn. tanár, főprefektus, super. schol., filozófiatanár
1921. febr.–1924. szept. – Nagybecskerek (családi ügyek, lelki-pásztor, missziók)
1924. szept. 18–1927. nov. 13. – Budapest, tartományfőnök
1927. nov. 13–1928. aug. – Szeged, retorikatanár, operárius
- 1928–1935 – Kalocsa, gimn. tanár, főprefektus, rektor
- 1935–1939 – Szeged, instructor, szociológiatanár
- 1939–1942 – Kassa, rektor, filozófiatanár
- 1942–1944 – Szeged, instructor, szociológiatanár
- 1944–1949 – Budapest, Manréza, instructor
1949. szept. 15–1951. máj. 7. – Budapest, Mária utca, Törökvész út, helyettes tartományfőnök
1951. május 7–1956. okt. 27. – Letartóztatva (Fő utca, Markó, Gyűjtő, Vác)

1956. nov.–1957. márc 1. – Budapest, Himfy utca 1.

1957. márc 1–nov. 26. – Pannonhalma, Szociális Otthon

1957. nov. 26–1961. márc. 9. – Budapest, Himfy utca 1, Mikszáth Kálmán tér 2.

1961. márc. 9–1972. okt. 22. – Pannonhalma, Szociális Otthon

Lelki életem korszakai

I. 1883. okt. 24–1900. okt 13. – gyermekkorom, bűnös életem

– 1. 1883–1896. tavasz – gyermekkorom minden bűnével együtt

– 2. 1896. tavasz–1900. okt 13. – állandóan kegyelem nélkül

II. 1900. okt. 13–1912. okt. 17. – megtérésem, első buzgóságom, hűtlenségem, fokozatos felemelkedésem

– 1. 1900. okt. 13–1903.febr 1. – megtérésem és hivatásom korszaka

– 2. 1903. febr 1–1905. aug. 16. – noviciátusi buzgóságom

– 3. 1905. aug. 16–1912. okt. 17. – hűtlenségem és lassú, fokozatos felemelkedésem

III. 1912. okt. 17–1927. ápr.13. – haladás és kezdődő egyesülés korszaka

IV. 1927. ápr. 13–1961. jún. 17. – egyesülés korszaka

V. 1961. jún. 17-től – gyümölcsözés; várakozás és készület a nagy találkozóra

8.

KOLLÁR FERENC (1912–1978)

Pálos Antal S.J.: *Kollár Ferenc S.J.*

KOLLÁR FERENC S.J.

(1912–1970)

Az Úr Jézusról mondja Szent János evangélista: ő tudta, hogy mi lakik az emberben (2,25). Valóban, csak Isten látja tökéletesen az ember belső életét. Mi, emberek, csak sejtésekre vagyunk utalva. Az ember egész lényében a külső és a belső között kétségtelen van szoros összefüggés, mégsem lehet teljességgel a külsőről a belsőre következtetni. Mi, amikor valakinek az életpályáját föl akarjuk vázolni, leginkább a külső, a látható és rögzíthető történéseket és eseményeket írhatjuk le, a belsőről legföljebb ki-ki maga adhatna számot. Mivel p. Kollár Ferencnek semmiféle lelki naplója, belső életéről feljegyzése mindezeideig nem került elő, kénytelenek vagyunk a külső adatokkal megelégedni, és ezekből megsejteni, milyen is volt ő valójában. Persze, ha valakinek lelki portréját meg akarjuk festeni, döntő fontosságú az alapmagatartás, mellyel a megrajzolandóhoz közeledünk. Jelen esetben ez a magatartás csak a megbecsülés és a kegyeletes megemlékezés lehet.

Pécsett született 1912-ben, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján, febr. 2-án. Édesapja, Kollár Károly nagyon becsült hentesüzlet tulajdonosa volt Pécsett, a Szigeti országút nevű utcában, a 6. sz. alatt. Két nagybátyja, Antal és Ferenc, szintén e szakmában dolgoztak. Az iparosok között a tehetősek közé tartoztak. Feri édesapja 1925. okt. 11-én, 46 éves korában szívizomelfajulás következtében meghalt. Egy ideig édesanyja vezeti tovább az üzletet az egyik nagybácsi segítségével. Édesanyja, Burics (Burits) Teréz szigetvári iparoscsaládból származott, a szülők esküvője is ott volt. Az anya híres pék család sarja. Igazi erős asszony, Feri fia sokat örökölt tőle. Körültekintő, őszinte és erélyes, mélységes hitében elmélyült, vonzó egyéniség. Aki csak megismerte, megszerette. Csodálatos lelki erővel tudta elviselni a megpróbáltatásokat. Már előrehaladott korú volt, amikor egy éven belül elveszítette két leányát: először Máriát (Manci), aki Szabó Kázmér postaigazgató felesége volt, aztán Terézt (Trucsi), aki nem ment férjhez, beteges volt, és édesanyja mellett maradt. A két leányt a gyerekek sorában két fiú követte. Elsőnek Károly, aki később a ferencesek közé lépve a Kázmér nevet kapta, több helyen

végzett eredményes lelkipásztorkodás után aránylag fiatalon megrokkant, és hosszas betegeskedés után, 1977 januárjában Pannonhalmán halt meg, a szerzetesek Szociális Otthonában. A legkisebb gyermek, Feri, gyerekkorában élvezte a legkisebbnek kijáró anyai és testvéri szeretetet, s később, miután az iskolákban kiderült tehetsége, szorgalma és minden jóra irányuló törekvése, ez szinte féltő rajongássá változott. Édesanyja, amíg élt, büszkeséggel és féltő aggodalommal kísérte Feri életének minden fordulatát, igaz, a legkisebb fiú is mindent megtett, hogy édesanyjáról gondoskodjék. A két nővér halála után úgy intézte, hogy édesanyja a pécsi Prohászka Otthonban biztonságos és szeretetteljes környezetben élhessen. Ott Kollár mama élő hittel és bizalommal várta a halált, mely 1970. febr. 23-án következett be.

Az iskolákban

1918. szeptember 1-én kezdi meg Feri az elemi iskolát a pécsi belvárosi fiúiskolában. Bizonyítványa négy éven keresztül csupa kitűnő. 1922. szeptember elsejével lesz gimnazista a Jézus Társasága pécsi alapítványi főgimnáziumban. Igazgatója p. Kerling János, elsős korában osztályfőnöke p. Cséfalvay Nándor. Ez utóbbi nagyszerű temperamentumú, kiváló nevelő. Latint, magyart és hittant tanított ekkor. Sugárzó egyéniségével, őszinteségével vonzotta és eredményesen nevelte a fiúkat. Későbbi hittanárai p. Adamszky, a harmadik osztályban p. Vukov, majd az ötödikben p. Somogyi. Mindezeknek a kiváló nevelőknek és szerzeteseknek Feri előtt élt élete és magatartása eredményezte, hogy a Pius csakhamar második otthona lett, ahol mindenkor szívesen tartózkodott.

Feri mint gimnazista igen jámbor gyerek volt. Érzelgősség és túlzás nélkül magáévá tette, gyakorolta, amit tanáraitól hallott. Elsős korától kezdve naponta szentáldozáshoz járult. Tízpercekben mindig felment a kongregációs kápolnába szentséglátogatásra. Kongreganista volt, sőt a kongregációnak prefektusa is egy-egy évben. Már ekkor megvolt benne az apostolkodás iránti érzék. Diáktársai közül nem egyet beszervezett a ferenceseknél működő Rózsafüzér Társulatba. Tanulmányi eredménye harmadikos koráig színjeles volt, aztán mindig becsúszott egy-egy jó is, németből vagy matematikából. Nem volt kifejezetten könyvmoly: sok mindent szeretett csinálni. Páratlan

szókészsége és irodalmi szándékolásai már ekkor kezdtek kibontakozni.

Elsős korában sokat zongorázott, majd örömmel és sokat harmóniumozott. Zenei érzéke, szép és kulturált hangja, állandóan fejlesztett zenei ismerete élete végéig hozzákötötték a hangjegyek világához. Sokat és rendszeresen olvasott, és harmadikos korában már számos elbeszélést olvasott föl az önképzőkörben. A tornát, sportot nem szerette. A kirándulások alkalmával sem szeretett játszani, inkább a tanár beszélgetésére figyelt, és őt kérdezgette. Jól táplált, dundi volt, a betegséget csak hírből ismerte. Később se volt soha beteg, így szinte hihetetlennek tűnt mindannyiunk számára, amikor 1976 szeptemberében kórházi kezelésre szorult.

A hivatás útján

Tanárai, főként Cséfalvay Nádor és mások példája, a napi szentáldozások megérlelték benne a vágyat, hogy kövesse azokat, akiket annyira tisztelt és szeretett. Ötödikes korában jelentkezett a Jézus Társaságába, 1927. jún. 7-én p. Csávossy Elemér tartományfőnök fel is veszi, és így az érdi noviciátusban jelentkezik az év július 30-án. Itt p. Müller Lajos vezetése alatt elvégezte a noviciátus első évét. Józan, minden túlzástól mentes lelkiesség volt, amit itt Feri magába szívott, gyakorlatias beállítottsága, közvetlen természete, vidám, beszédes modora, gazdag ötletessége itt is mindenki előtt kedveltté tette. A noviciátus második évét p. Vukov vezetésével a Manrézában töltötte, de csak februárig, mert akkor Kalocsára ment nem érettségizett társaival együtt, hogy ott fölkészüljön a gimnázium VI. osztályának elvégzésére. A vizsgára való készülés közben, július 31-én letette az egyszerű és örök fogadalmakat. Majd következett a gimnázium VII. és VIII. osztálya. A tanulás itt is jól ment neki, akárcsak Pécssett. Egy tárgyból sem volt rendkívüli, de jó emlékezőképessége, gyors felfogása, gazdag kifejezőkészsége biztosította helyét a legjobbak között. Ő volt a duktör, önképzőköri vezető, a diáklap szerkesztője, segédkantör, és minden diákmegmozdulás lelke és irányítója. Itt is hamarosan felismerték, hogy vezetésre termett, és ilyen irányban is foglalkoztatták. De a sokféle érdeklődés és tevékenység mellett már itt is nyilvánvaló lett zárkózottsága és magányossága, melyből egész élete folyamán nem tudott szabadulni. Valóban, ebből a szempontból "eszményi" volt, mert senkihez nem vonzódott különösen, és úgy

tűnik, hogy sem akkor, sem később nem volt igazi barátja. Sokszor úgy tűnt azok előtt, akikkel együtt dolgozott, hogy valahogy elég volt önmagának.

1931 őszén kezdte el Szegeden p. Resch vezetésével bölcseleti tanulmányait. Fr. Kollár nem nagyon lelkesedett a filozófiáért, a gyakorlati élet jobban érdekelte; s mivel előjárói már ekkor *A Szív* szerkesztőségébe szánták, szorgalmas és átgondolt munkával gyűjtötte az adatokat, melyeket – elképzelése szerint – mint szerkesztő föl tud majd használni (*silva rerum*). De becsületből és kötelességteljesítésből a bölcseleti anyagot is annyira elsajátította, hogy vizsgáit mindig eredményesen tette le. E tanulmányok közepette, 1934. január közepén megkapta az ún. kisebb rendeket.

Fiúk között

1935 őszén újra Kalocsán találjuk őt mint "magister" Kollárt. Kisegítő tanár, osztályfőnök, az énekkar vezetője, a templomban sokat orgonál, diákszínarabokat ír (*Hetedik osztály*), rendez, cserkészcsapatot vezet, cserkésztszti táborban vesz részt, szívesen látogatja növendékei szüleit. Tanítványai szerették, mert értük élt, és semmi nem volt meg benne a rettegett tanárfajtából, soha nem volt fáradt, ideges vagy türelmetlen. Igazán eszményi pedagógus volt.

Sok és eredményes munkája jutalmául p. Ambrus Pál rektor kieszközölte számára, hogy 1937 júliusában és augusztusában Németországba utazhasson. Seckauban és Regensburgban járt, főként az egyházi zenét tanulmányozta. Ettől a stúdiumtól haláláig el nem szakadt.

Útban a papság felé

1937 őszén kezdi meg fr. Kollár Szegeden teológiai tanulmányait. A rektor p. Müller Lajos, majd p. Borbély István. A teológiát szívesebben tanulta, mint a filozófiát, de itt is szeretett mással is foglalkozni. Volt bidellus, kántusprefektus, szívgárdát vezetett, cikket írt *A Szív* ifjúsági mellékletében és más hitbuzgalmi lapokban. A közösség hangulatának is mozgatója volt. Névnapi köszöntőket rendezett, versikéket írt, és azokat szívesen meg is zenésítette. A sport, a kirándulás nem érdekelte, és sétára is csak annyi időt fordított, amennyit okvetlenül megkívántak tőle.

Közben elérkezett a várva várt papszentelés is. A teológia harmadik éve után, 1940. június 9-én szubdiakónus, 21-én diakónus, és 23-án dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök felszenteli őt pappá a szegedi dómban. Másnap, hétfői napon, a Szent Imre-kápolnában mutatja be első szentmiséjét. Majd Péter-Pál napján Pécssett, a Pius-templomban édesanyja, két nővére, ferences bátyja, rokonai, ismerősei, osztálytársai jelenlétében tartja első ünnepélyes szentmiséjét. A primiciás szentbeszédet lelki testvére, mindvégig hűséges és szerető barátja, Nyárádi (Staub) Ádám, pécsi egyházmegyes áldozópap mondja.

"Ifjú levitánk most itt áll, mint Sámuel a tornácban: Szólj, Uram, és hallja a te szolgád. Itt áll, mint Mózes: Uram én félek. . . Elszántan, mint Péter apostol: Uram, hova mennénk? Az örök élet igéi nálad vannak. . . Apostoli lélekkel, mint Szent Pál: Mit akarsz, hogy cselekedjem? . . . De te, Testvérem, ne félj! Örömd a hívek öröme, a mi örömünk. Most majd általad is árad bőségesebben Isten kegyelme. De bánatod a hívek bánata is. . . Kemény, fegyelmezett életet választottál, de ne félj, sose leszel egyedül. És most örömd az édesanyád öröme is, és bánatod az ő bánata is. . . Amikor 15 éves voltál, és a család reménye voltál, édesanyád fájdalmas szívvel, de boldog örömmel adott oda, mert lelkedben érezte a te lelken át áradó jézusi szót: Hát nem tudjátok, hogy nekem abban kell lennem, ami Atyámé? . . ."

Az ünnepi napok elmúltával ismét Szegedre került, most már p. Kollár, hogy a teológiát befejezze. Nem voltak tudományos ambíciói. Nem akart tudós lenni. Élvezte és szerette az emberekkel való kapcsolatot, szívesen és örömmel beszélgetett el mindenfajta emberekkel, vonzódott az egyszerűekhez, ezért a Szeged vidéki tanyai lelkipásztorkodás nagy és fölemelő érzést váltott ki benne. Leginkább Árpádközpontba, a mai Üllésre járt, és hazajövet kifogyhatatlan volt élményei elbeszélésében (Annus néni!).

Az ifjúság között Szatmárnémetiben

Miután 1941. június elején sikeresen leteszi a grádus-vizsgát, már június 19-én Szatmárnémetiben találjuk, ahol két éven keresztül vezeti a Hám János püspök által alapított Püspöki Konviklust. Az intézet célja az alapító szándéka szerint az volt, hogy az egyházmegye számára a papi utánpótlást biztosítsa, tanítói és kántori hiva-

tásokat fakasszon, és a falusi gyermekek közül a falu jó szellemű intelligenciájának pótlásáról gondoskodják. Az intézetet a Jézus Társaságára bízta, de a magyar rendtartomány az 1919-ben bekövetkezett változások és határkiigazítások miatt ezt a feladatot többé nem vállalhatta, így átmenetileg az intézetet az egyházmegyei papság vette át. Az 1941-es újabb határkiigazítás lehetővé tette, hogy a nagy múltú intézet ismét jezsuita irányítás alá kerüljön. A munka elindítását, megszervezését p. Kollárra bízta, segítői voltak Tamás János és Fenyővári Antal magiszteri minőségben.

P. Kollár megérkezése után azonnal munkához látott. Mindezekelőtt anyagi biztonságra és rendezettségre törekedett – és ez nem volt könnyű, hiszen ekkor már javában dühöngött az esztelen háború. Világos, korszerű és átgondolt elveket dolgozott ki, melyek alapját képezték az otthonban folyó nevelési munkának. Mindenekelőtt az alapvető emberi erények, főként a becsületesség megvalósítását hangsúlyozta és gyakoroltatta; megkívánta a gyermekek nagy tiszteletét, önállóságra és szabadságra való nevelését. Mindezeket a célkitűzéseket sokféle módon és eszközzel hajtotta végre. Mindennap tartott a fiúk számára ún. világnézeti negyedórát, ahol a nap eseményeinek kiértékelése, a közösségi ember helyes magatartása került többek között megbeszélére. Célja megvalósítása érdekében vállalta a hittanárságot a gimnáziumban. Ott igyekezett érdekesen, nívósan tanítani és így tanítványai látókörét tágítani. Mint a Kongregáció prézese igyekezett azoknak a tanítványainak lelki és szellemi igényeit kielégíteni, akik többre vágytak, vagy megítélése szerint többre voltak hivatva. A napi szentmise mindig élményszerű, közösségi és átélt volt, és azért növendékei szívesen vettek részt azon, bár egyáltalán nem volt kötelező. Így tehát p. Kollár, mint konviktusi igazgató, mint a Mária Kongregáció prézese, döntő hatással tudott lenni a város ifjúságára, s így már eleve sikere volt az általa a Városi Színházban rendezett diáknapoknak, a Püspöki Konviktus nyilvános ünnepeinek. Nyugodtan el lehet mondani, hogy működése nyomán az egész város élete telítődött friss, igazi és átélt evangéliumi szellemmel.

Szatmárnémetiben másik, nem ilyen látványos, de fontos és eredményes volt a világi papsággal való őszinte barátság kiépítése. A konviktus melletti rendház valóságos otthona lett a vidékről gyakorta belátogató papságnak, akik rendszerint lovaskocsival jöttek a heti-

piacra. A bevásárlás és az ügyek elintézése után a rendházban került sor a lelkek rendbehozására, rekollekciókra, gyóntatásokra. Különös szeretettel fogadta és látta vendégül a görög és ruszin szertartású papokat, akik feleségestül és gyerekestül gyakran élvezhették vendégszeretetét. Ő volt a kezdeményezője annak is, hogy a konviktus kelet-magyarországi bázisa legyen a KALOT mozgalomnak. Itt voltak a KALOT Népfőiskolák rendezvényei, háromnapos vagy egyhetes lelkigyakorlatok falusi legények számára. P. Kollár fáradhatatlan energiájából még arra is futotta, hogy a környék templomaiban missziókat vagy lelkigyakorlatokat tartson.

1943. augusztus 23-án hagyja el sok szép munkával háta mögött és emlékekkel szívében Szatmárnémetit, hogy két héttel később p. Csávossy vezetésével Szegeden elvégezze a harmadik próbaévet. A szatmári nagyszerű két év után nem nagyon ízlett neki a probáció passzív életritmusa, s mi tagadás, már nagyon várta annak végét, hogy végre azt csinálhassa, amihez igazán kedve volt, és amire annyi esztendőn keresztül készült.

A Szív főszerkesztője

1944. szeptember 1-jén érkezik a budapesti jezsuita rendházba, és abba a szobába költözik, mely közel két évtizeden keresztül p. Bangha szobája volt. Dispozíciója szerint ő a Jézus Szíve Szövetség országos igazgatója, *A Szív* főszerkesztője, gyóntató és szónok a templomban stb. *A Szív* szerkesztését közvetlenül p. Reisztől vette át. Nyugodtan hozzátehetjük, hogy teljesen zökkenőmentesen. Nem hiába készült erre a munkára! Érett, átgondolt terve volt, a szerkesztés és nyomdára való előkészítés csínját-bínját szinte napok alatt elsajátította. Megnyerő modora, tájékozottsága, jóindulata, vidám és beszédes természete csakhamar egyéniségének vonzásába állította azokat, akik környezetében éltek és dolgoztak. Igaz, ekkor nem sokáig élvezhette szerkesztői munkáját, mert a nyilas hatalom átvétele után (okt.15.) *A Szív*-et is betiltották. Néhány hét múlva újra engedélyezték, de erős cenzúra alá vonták; egyébként is a háborús arcvonalak előrehaladásával csakhamar lehetetlenné vált a lap vidékre küldése, úgyhogy december elején átmenetileg megszűnt.

Ekkor p. Kollár minden erejét és ügyességét a szerkesztőség és kiadóhivatal értékeinek megőrzésére, a menekültek, a katonák és

üldözöttek megmentésére fordította. A rendelkezésére álló helyiségeket e célra átengedte.

Budapest körülvételével (dec.24.) és az ostrom testközelbe érkezésével p. Kollár átköltözött a szomszédos Marianumba (egyetemista leányok konviktusa) az ott lévő szerzetesnők, növendékeik és egyéb menekültek védelmére. A mindig optimizmust sugárzó egyénisége, vidám alaptermészete, nyugalma ezekben a válságos és nehéz hetekben sok ember számára jelentett biztonságot és erőt. Az ostrom "szüneteiben" sokszor és sok helyre járt az óvóhelyekre, hogy ott gyóntasson, szentmisét mutasson be, és szavaival lelkiert sugározzon a sok meggyötört, reményvesztett ember felé. Az ostrom elmúltával, a romok és halottak eltakarításával lassan megindult az élet. P. Kollár ekkor minden követ megmozgatott, hogy *A Szív* mielőbb megjelenhessen. Sokan az akkori budapesti katolikus vezetők közül ezt nem szorgalmazták, sőt elleneztek, és egy új katolikus hetilap megjelenését sürgették. De p. Kollár erélye és ügyessége azt eredményezte, hogy Mindszenty veszprémi püspök és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár sürgetésére és közreműködésével mégis az egyes pártok lapjai után, de minden más lap előtt a szovjet ellenőrző bizottság hozzájárulásával 1945. május 15-én újra megjelenhetett *A Szív*, eleinte csak 5000 példányban. Ez a példányszám az anyagi erőforrások (papír, elektromos energia) növekedésével az év végére elérte a 20 000 példányt. Az olvasótábor hűségének nagy és feledhetetlen próbája volt a lassan kialakuló és hatalmas méreteket öltő pénzromlás, amikor is a vidéken élő hűséges terjesztők és munkatársak élelmiszerekkel (főként tojással, liszttel, szalonnával) fizettek, és így mentették meg kedves lapjukat.

Az 1946-ra következő néhány év volt p. Kollár életében a legsikeresebb. Persze, csak ami a külső munkákat illeti. Az igazi értéket csak az Isten látja. Az ő irányításával és munkájával a lap egyre népszerűbb lett, mondanivalója visszhangot keltett a lelkekben, sokoldalúsága, érdekessége sok olyan ember kezébe és szívébe csalta a lapot, akik azelőtt nem érdeklődtek tartalma után. Így történt aztán, hogy 1946 őszétől kezdve a lap példányszáma egyre növekedett, és 1948-ban elérte a 200 000-et. 1947-től kezdve vagy másfél évig képes melléklete is volt, és nem az érdeklődés hiánya vagy csökkenése volt az oka annak, hogy aztán a példányszám egyre kevesebb lett.

Közben p. Kollár 1946. február 2-án a budapesti Jézus Szíve-templomban letette az ünnepélyes négyes fogadalmait, és ezzel végelegesen a Jézus Társasága tagja lett.

A lapszerkesztés mellett még sok másra is futotta p. Kollár szinte kifogyhatatlannak tűnő erejéből. A budapesti templomban nagyon megszerették beszédsorozatait, a helyi Jézus Szíve Szövetséget újjászervezte, ennek keretében az ostrom után közvetlenül népkonyhát létesített a Horánszky utcában, ahol sok idős és tehetetlen ember jutott több éven át meleg ételhez. Közben megjelentette az *Isten Városa* c. kiadványsorozatot (sajnos, csak két szám jelent meg), mellyel a Jézus Szíve mélyebb értelmét és összefüggéseit akarta korszerűen és elmélyülten megmutatni. Nagy része volt az ún. apostolképző táborok létrehozásában, szervezésében, és személyes jelenlétével is biztosította azok színvonalát. Neve egyre ismertebb lett, és a Mária utcai irodája keresett találkozó helyévé vált a fővárosi, de a vidéki papságnak is. A *Tájékozódás* c. füzetsorozata sok ember számára jelentett szellemi táplálékot és eligazítást. Az 1948-as változás az ő munkakörét is szűkebbre szorította. A lap száma egyre csökkent papírhiány miatt. A szerkesztőségi munka is megnehezült az egyre erősödő cenzúra következtében.

1949. február végén p. Tüll Alajos provinciális néhány hónapra p. Kollárt Kaposvárra küldi, hogy ott a p. Kerkai Jenő akadályoztatása miatt az alig fél éve megnyílt rendházat irányítsa, és az ott megindult munkákat vezesse. Itt volt alkalmá felújítani szatmári tapasztalatait: munkatársaival együtt igen szép, eredményes munkát végez az ifjúság körében, és ezt a rendházat is a környező papság otthonává formálja.

Szeptemberben már újból Budapesten találjuk. P. Csávossy Elemér kinevezi őt a budapesti rendház superiorjává (1949. szeptember 8.), majd egy héttel később provinciái konzultorrá. Munkája nyomán és irányításával igen magasrendű lelkipásztori munka folyik a budapesti Jézus Szíve-templomban. Egy kiváló kollektíva élén fellendíti a liturgikus életet, színesebbé és átéltebbé teszi az istentiszteleteket, folytatja a már jól bevált októberi és májusi beszédsorozatokat, és mindent megtesz, hogy bőven jusson a híveknek szellemi és lelki táplálék.

Ez a "virágzás" csak rövid életű, mert 1950. június 18-ával megszűnt. P. Kollárt rendtársaival együtt Homokra, Szolnok megyébe internálják, mert ez "közérdekből szükségessé vált". Őt azonban feloldják az internálás alól a következő napon, Budapestre hozzák, és felkéri, hogy szerkessze tovább *A Szív*-et. A templomot az esztergomi főegyházmege veszi át, és hamarosan megjelenik ott az új templomigazgató. P. Kollár viszonylag nyugodtan szerkeszti tovább a lapot, és gondosan őrködik, hogy annak eddigi jellegén ne változtasson. A *Szív*-et szeptember 2-án átveszi az esztergomi főegyházmege, és Hamvas püspök mint esztergomi adminisztrátor felveszi p. Kollárt papjai közé, és megbízza *A Szív* további szerkesztésével. Mindez csupán egy évig tart, mert 1951. júl. 6-án a lap megjelenési engedélyét visszavonják. Augusztus 16-án Hamvas püspök közli vele, hogy elbocsátja egyházmegyéjéből, és számára tilos minden lelkipásztori munka. Csupán a szentmise bemutatása van engedélyezve, de az is csak istentiszteleti renden kívül. Ekkor több helyen próbálkozik kántorként elhelyezkedni, de mivel ez Budapesten nem sikerül, szülővárosába, Pécsre távozik, és ott a Pius-templomban lesz karnagy és kántor, sőt 1952. február 2-án ugyanitt kántori oklevelet is szerez.

Pécsett mindössze két évig marad, majd újra Budapestre utazik, ahol – bár Hamvas püspök közli vele, hogy nem tudja kántorként sem alkalmazni – mégis sikerül neki kántori állást szereznie először Kelenföldön és Makkos Márián, majd 1961-től kezdve betegsége elhatalmasodásáig a külső-ferencvárosi Szent Kereszt-plébániatemplomban. Itt lesz kántor-karnagy. E helyen a szakmai munkán kívül, mely az átlagosnál jóval nívósabb volt, csakhamar megszerettette magát. Ennek titka az volt, hogy valóban mindenkinek mindene akart lenni, és az ő esetében ez nem csupán vágy maradt. Az énekpróbákon mindig ő jelent meg elsőnek, rendszeren ő fogadta az érkezőket. Mindenkire volt kedves, érdeklődő szava, lelket vidámító kérdése. Csakhamar megismerte az énekkari tagok családi körülményeit, s így mindig megvolt a beszéd tárgya, s így lett a társalgás egyedi és valóban érdekes. Szép, derűs és tevékeny keresztény közösséget alakított ki az énekkari tagokból. Nagyszerűen értett ahhoz, hogy a liturgia adta lehetőségeket felhasználva igazán bensőséges, élményszerűvé varázsolja a közösség minden tagja számára az ünnepeket és megemlékezéseket. Nagyon szerette ezt a munkát, az itt

lévő embereket, és nyugdíjba való vonulása után is megőrizte kapcsolatait ezzel az egyházközösséggel mindaddig, míg betegsége súlyosbodásával fájó szívvel le kellett mondania róluk. De a személyeket, az itteni fiatalokat, családokat a szívébe zárta, és kevéssel halála előtt is szeretettel beszélt róluk. Úgy hisszük, hogy a "szentkereszti" hívei gyakran szerepeltek imáiban és szentmiséiben. Persze, amikor ezt a munkát vállalta, már nem ez volt a fő feladata. Erejét, figyelmét legfőképpen rendtársai gondja-baja nagymértékben kötötte le.

Szíves szolgálatban

Mikor p. Kollár 1953 őszén kétéves pécsi kántorkodás után újra Budapestre jött, fokozatosan bekapcsolódott a rendi fiatalság nevelésébe, vezetésébe. Szívesen és értő módon tette ezt, hiszen kalocsai és szatmári tapasztalatai éltek még benne. Ez a munkája 1954 nyaratól kezdve még intenzívebb lett. Meleg szíve, embersége és mindenki iránt megnyilatkozó jóakarata, a rendje iránti őszinte szeretete eredményeként a fiatalok bíztak benne, szerették őt, és szívesen fogadták irányítását. 1955. augusztus 24-én házkutatást tartanak nála, néhány könyvét, jegyzetét lefoglalják, de mivel semmi inkriminált dolgot nem találnak, a további eljárástól tartózkodnak. Ekkor néhány hónapig a fővárosban és vidéken bujkál, majd lassan előmerészkedik, és megkezdi működését mint tartományfőnök. Mivel úgy tudja, hogy nincs kinevezett tartományfőnök, azt jelenti Rómába a rendi elöljárónak, hogy mivel "e consultoribus solus remansi" (a konzultorok, tartományi tanácsosok közül egyedül én maradtam), kötelességének érzi törődni testvéreivel. Később pozícióját Rómából megerősítették mondván, hogy "az intézze a dolgokat, aki eddig is intézte".

Ettől kezdve közel 23 éven át (nem tudjuk, van-e hasonló eset a Társaságban, hogy valaki ilyen hosszú ideig legyen tartományfőnök) egészen haláláig ő állt a magyar rendtartomány élén, és legjobb tudása és ambíciója szerint szolgálta az Urat testvéreiben. Lehetetlen sorokba, mondatokba sűríteni azt a sokoldalú szolgálatot, munkát és fáradozást, amit több mint két évtizeden keresztül végzett. Valóban, valamennyiünk gondját, baját magára vette, és segítő készsége szinte határtalan volt. Könnyen, gyorsan és szívesen levelezett, s szinte megszámlálhatatlan levelet írt vigaszul, eligazításul, biztatásul.

Nagy volt a figyelmes szeretetben: karácsonykor, húsvétkor minden rendtársa kapott tőle kis csomagot, néhány üdvözlő sort, és senki névnapjáról, jubileumáról nem akart megfélemlíteni. Mindig mindenkit fogadott, tőle aligha hallhattuk a szót, hogy "nem érek rá." A lelki hívó megtartása érdekében is igyekezett sokat tenni könyvek beszerzésével, kéziratok fölkinálásával és átengedésével. Megírt számos rekollekciós, exhortációs anyagot, sőt egy terjedelmes lelkigyakorlatot is rendtársai, főként a laikus testvérek lelki megsegítésére. Amikor ez már lehetségessé vált, nagy gondja volt a rendi ünnepek, jubileumok megrendezése és lebonyolítása. Hacsak tehetett, évenként mindenkit meglátogatott, és a látogatás alkalmával nemcsak a lelki dolgok érdekelték, figyelme kiterjedt a rendtársak egészségi állapotára, anyagi helyzetére, környezetére egyképpen. Különös figyelemmel és szeretettel vette körül az öregeket, a betegeket és a magukra maradtakat, és rajtuk minden tőle telhető módon segíteni igyekezett. A rendtagoktól összegyűjtött pénzt lelkiismeretesen, a szeretet törvényének szemmeltartásával osztotta szét, nem is csak a rendtársainak, ha azok rászorultak, hanem másoknak is. Véleményünk szerint több százezer forint az az összeg, melyet több mint két évtized alatt kiosztott sokgyermekes családoknak, szűkös körülmények között élő papoknak. Szívesen adott épülő vagy megújításra szoruló templomokra és kápolnákra.

Nem kedvelte a konfliktusokat, a kiélezett helyzeteket; bámulatos képessége volt, hogy az ilyen helyzeteket elsimítsa, vagy legalábbis csökkentse. Ösztönös józansága, sokszor szinte túlzott optimizmusa mindig megnyugtatólag hatott a sérült vagy megbántott lelkű emberekre. Rendkívül szerényen élt, magára keveset költött, étkezésben igénytelen volt, de ünnepi alkalmakkor nem vetette meg a jó falatokat. Munkájában szigorú rendet tartott, napi, heti föladatait aprólékosan feljegyezte, és annak elvégzését esténként ellenőrizte. Szigorú és fegyelmezett munkamódszere tette lehetővé, hogy oly sokat tudott dolgozni.

Sikerember volt tehát? Bizonyos értelemben igen. Neki is, mint minden embernek, megvoltak a maga hiányosságai és keresztjei. Sokan nem értették meg, sőt félreértették. Sokat beszélt és szívesen, de mindig voltak titkai is, amiket nem kívánt megosztani senkivel. Alapjában véve, minden külső látszat ellenére, zárkózott, magányos, igazi barát nélküli ember volt. Belső életéről nem beszélt, és jegy-

zeteiben csak néhány odavetett mondattal találkozunk. Ezeket már betegsége előrehaladtával írta le. Ezek az odavetett mondatok egy szenvedő ember kiáltásai. "Félek az estétől és az álmatlan éjszaktól." "Nem merek pihenni!" És a nagy fölshóllítás: "Nézz szembe a halállal!" És megsejti a megoldást is: "Többet kellene imádkozni!" Minden bizonnyal a hit és a jószándék vezette tetteiben, de azt is sejtette, hogy többen nem értik meg, és nem is helyeslik, amit tett. Ez súlyos keresztje volt, de becsülettel kívánta hordozni. Belső alázatát és odaadását segítette.

Betegsége

Ez 1976 nyarán-őszén kezdődött komolyabb formában, és kórházba kényszerítette. Mi, akik évtizedek óta ismertük, egyszerűen el sem tudtuk képzelni, hogy ez az ember beteg is lehet, és amikor három hét után, szeptember 10-én elhagyta a kórházat, mindannyian megnyugodtunk, hogy betegsége csak valami véletlen félreértés lehetett. Sajnos, nem így volt. Az orvosi zárójelentés már ekkor cardiosclerosisról, azaz szívkoszorúér-elmeszesedésről, keringési elégtelenségről és ezek kísérőjelenségeiről szól. Külön kiemeli a jelentés a nagymértékű tüdőtágulást. Igaz, állapota itt még úgyahogy rendeződött, de néhány hónap múlva, 1977 februárjában újra súlyos formában jelentkezett a baj. A második kórházi kezelés ismét talpra állítja, de az orvos tartós és teljes pihenést és kikapcsolódást ajánl.

Ekkor megy egy jó hónapra Verőcemarosra, hogy ott alaposan kipihenje magát. A nyár elején újra visszatér a fővárosba, és folytatja munkáját, mintha mi sem történt volna. Ekkortájt nyílik lehetőség számára, hogy Rómába menjen. Június 3-án levelet ír az örök városba, és bejelenti, hogy ősszel szeretne odautazni, és kér meghívólevelet. Közben július 30-án vagy félszáz rendtársa és tisztelői jelenlétében Makkos Márián ünnepli 50 éves szerzetesi jubileumát mély bensőségességgel és együttérzéssel mindazok részéről, akik ott jelen vannak. Legfőbb előljárónk szép levéllel gratulál neki. Ősztől kezdve már előkészületeket tesz a római útra. Október 14-én megérkezik a kereszténység fővárosába, ahol, mint írja, egészen megtisztelő és kitüntető szeretettel fogadták. Itt ismételten tárgyalt p. generálissal, az asszisztensekkel, Poggi érsekkel, sőt, mintegy búcsúzóul, maga a szentatya, VI. Pál pápa is fogadta őt külön-

kihallgatáson. Bár a Rómában élő magyar rendtársak mindent megtettek, hogy ott valóban jól érezze magát, a sok elfoglaltság és a sok élmény alaposan igénybe vette beteg szívét, és bár nagy lelkesedéssel, mégis igen-igen fáradtan érkezett haza.

A látogatás

A római tartózkodása közben merült föl az a terv, hogy legfőbb előjárónk rövid látogatásra esetleg hazánkba jöjjön. Ezt a gondolatot p. generális szívesen magáévá tette, hiszen nagy híve a személyes találkozásoknak. Neki szinte évi programjához tartozott, hogy fölkeresse egy-egy országban élő rendtársait. Egy magyarországi látogatásának a tervét tárja föl p. Arrupe p. Kollár előtt, egy 1978. február 9-én írt levelében. Arra kéri p. Kollárt, hogy mielőbb írja meg, ha lehetségesnek tart egy ilyen látogatást. "A pontosabb időről még beszélhetnénk – írja. – A látogatás mindenesetre csak rövid lehet, mert elő kell készítenem a prokurátor-kongregációt, melyet szeptemberben itt Rómában tartunk." Válaszlevelében (március 2-án) p. Kollár türelmet kér. Mihelyt érdemleges választ tud, azonnal értesítést küld majd Rómába. Ezt a reménykeltő választ nagy örömmel fogadta p. generális, és nem is hiába. Május 12-i levelében p. Kollár arról értesíti p. asszisztenst, hogy p. Arrupét Lékai László bíboros, prímás vendégeként szívesen látják Magyarországon. Maga a bíboros fogja őt meghívni és palotájában vendégül látni. Az elvi kérdések tisztázása után sor kerülhetett a látogatás egyes részleteinek meghatározására. Minden nem ment izgalom és fizikai-szellemi megterhelés nélkül. Május második felében p. Kollár egészségi állapota ismét rosszabbra fordult, ami főként légzési elégtelenségben és nagy fáradtságban jelentkezett. Most Makkos Máriára vonult, és próbált pihenni, hiszen erre itt a lehetőség megvolt. Kéthetenként orvosi ellenőrzésre járt. Ezek az ellenőrzések – sajnos – nem mutattak tartós javulást. Közben p. generális látogatásának időpontját a július 12. és 15. közötti időre rögzítették. Ez időpont közeledtével p. Kollár ismét erőt vett magán, és a látogatás minden apró részletét megbeszélte, megtervezte, és meg is szervezte nem minden nehézség nélkül. ("Jaj! Csak ezt még valahogy bírjam ki!" – mondta félig tréfásan, félig komolyan.) Július első napjaiban akaratereje még egyszer mozgósította minden megmaradt energiáját, hogy minden a legnagyobb rendben történjék. Talán különösnek tetszik, hogy ezzel a látogatással aránytalanul sokat foglalkozunk, de ezt tesszük egyrészt azért,

hogy e valóban történelmi esemény emlékét szívünkben melengessük, másrészt úgy ítéljük, hogy ez volt p. Kollár több mint két évtizedes munkájának megkoronázása, kiteljesítése.

Július 12-én a délutáni órákban érkezett meg p. generális a Ferihegyi repülőtérré p. Johannes Schasching asszisztens és p. Hegyi János provinciális kíséretében. Fogadására megjelent a bíboros prímás képviselőjében dr. Kacziba József püspök, néhány atyától és testvértől körülvéve p. Kollár, és az Állami Egyházügyi Hivatal egy képviselője. A fogadás és a kávézás után a vendégek azonnal Esztergomba utaztak, ahol a bíboros prímás nagy szívéllyességgel fogadta őket. Az érseki palota és a bazilika megtekintése után vacsora, majd pihenés következett. Másnap, júl. 13-án került sor p. generális és magyarországi rendtársai találkozására Makkos Márián. Ide elkísérte őt Lékai bíboros prímás. A 101 Magyarországon élő rendtag közül valamivel többen, mint hatvanan gyűltünk itt össze, hogy a szentmise keretében találkozzunk legfőbb rendi előjárónkkal, és Krisztus szent Áldozatába belekapcsolódva újítsuk meg hűségünket szent hivatásunkhoz, a Társasághoz és rajta keresztül az Anyaszentegyházhoz. A jelenlévő papok technikai okokból nem koncelebrálhattak, de így is az egység és szeretet nagy manifesztációja volt ez a szentmise.

A bevonulás után p. Kollár a következő latin beszéddel köszöntötte a magas vendégeket:

Főmagasságú Bíboros Úr! Magyarország Prímása!

Szeretett Atyánk, Péter Generális!

Köszöntöm Önöket a szétszóratásban élő magyar jezsuiták nevében. Mélységes hálámot fejezem ki a magyar katolikusok vezetőjének, hogy oly nagy szeretettel hívta meg és látta vendégül szeretett Atyánkat, és megjelenésével még minket is ennyire megtisztelt. A szétszóratás szomorúságában nagy és drága ajándék ez az együttérzés. Ez az a nap, melyet az Úr készített nekünk! – hogy annyi börtön és zaklatás után ilyen kegyelemben részesülhettünk, hogy szeretett Atyánk még a magyar kormány részéről is ilyen tiszteletteljes fogadtatásban részesült. A Boldogságos Szűz e szentélyében fogadjuk Atyánkat, melyet a trinitárius szerzetesek építettek, és a szervita atyák romjaiból újjá emeltek, hogy mintegy első jele legyen meggyőződésünknek, mintegy nyilvános megjelenítése, sőt kifejezése leg-

belsőbb tudatunknak: Oltalmad alá futunk, Istennek Szent Anyja! – mert hisz mi minden természetes eszköztől megfosztattunk, egyetlen reményünk és erősségünk Krisztus szeretete a Gondviselés által, és a Boldogságos Szűznek, Édesanyánknak oltalma.

Mi nem tudunk fölmutatni Főtisztelendő Atyánknak nagyszerű egyetemeket, kiadott könyvek sokaságát, hatalmas tanulmányi házakat vagy nagyszerű apostoli munkákat, mi csupán hűségünket hozzuk ide és Krisztusért elszenvedett sebeinket. Régi munkálkodásaink akadályozva voltak, most ugyan már egyénenként végezhetjük azokat, de rendtartományunk fő feladata mégis inkább az, hogy alázattal és engedelmességgel, fegyelmezett szeretettel és áldozatos lélekkel Krisztust szolgáljuk. A nagy vizek nem olthatták ki a szeretetet! Közel harminc éve Krisztus tanúi vagyunk – ahogy Szent Pál írja a rómaiakhoz: "Ki szakíthat el bennünket Krisztus szeretetétől? Nyomor vagy szükség? Üldöztetés vagy éhínség, ruhátlanság, életveszély vagy kard? De mindezeken diadalmaskodunk őáltala, aki szeret minket." (8,35.37.)

Azt kérem nagyon tisztelendő Atyánktól a szétszórásban élő testvéreim nevében, három dolgot kérjen most itt az önmagát újra följajánló Krisztustól:

– emlékezzék meg arról a 110 testvérünkről, akik a szétszórás óta az Úrhoz költöztek;

– kérje számunkra, hogy hivatásunkhoz való ragaszkodásunk korunk előrehaladtával ne csökkenjen, hanem inkább növekedjék;

– kérje azt is, hogy rendtartományunk most megtépázott fája valamilyen módon újjáéledjen.

És amint Krisztus áldozatában följajánljuk Krisztus szenvedését és halálát, úgy helyezze Atyánk ennek a kicsinyke provinciának és e kicsiny népnek a hűségét a paténára és az áldás kelyhébe, hogy – ha már a mi földi Atyánk olyan jóságos, hogy minket öregedőket és megfáradtakat ilyen nagy szeretettel meglátogatott – annál szívesebben fogadja el a mennyei Atya a mi méltatlan áldozatunkat az ő dicsőségére, nemcsak a magyar egyház, hanem az egész Anyaszentegyház javára, különösen Szent Ignác az egész világon dolgozó fiainak javára. Most pedig arra kérem a Főmagasságú Bíboros Urat, hogy velünk egyesülve kezdje meg az ige liturgiáját, melyet a

Boldogságos Szűz Máriának, a Jézus Társasága Édesanyjának tiszteletére mondunk. Az Úr nevében!

Az ige liturgiáját magyarul mondtuk, de latinul a könyörgéseket, a hálaadó éneket és az eucharisztikus imádságot. Igen emlékezetes marad a válaszos zsoltár helyett énekelt Magnificat. Ezt maga Kollár atya választotta ki, és énekelte szép, átélt és kulturált hangján. Csak utólag tudjuk, hogy ez volt háladala egész életéért.

Az evangélium után p. Arrupe mondotta el német nyelven homíliáját, melyet magyarul az alábbiakban közlünk:

Kedves Testvérek!

Beszédemet a zsoltáros szavaival szeretném kezdeni: Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit spiritus meus in Deo salutari meo! Szívem teli örömmel és hálával ezért az óráért, amelyet az Úr nekünk ajándékozott.

Rómából csak két ajándékot hoztam magammal Magyarországra. Az első a több, mint 100 kötetes Monumenta historica S.J. két kötete: Monumenta Antiquae Hungariae. Ezt a jelentős művet testvérünk, p. Lukács László szerkesztette és írta. Ez lenne az én személyes ajándékom Lécai Bíboros Úr számára. Az elmúlt hetek folyamán magam is bele-beleolvastam ebbe a könyvbe. Különösen nagy benyomást tett rám, hogyan telepedett le a Társaság Magyarországon. Amikor hazájuk nagy részét a török elfoglalta, sőt az a veszély is fennállt, hogy az egész országot megszállja, pontosan abban az időben kezdte el a Társaság apostoli munkáját egyedül Istenre hagyatkozva. Éppen úgy, mint az ősegyház élete, ez az apostoli tevékenység is a kereszt és a vértanúság jegyét viselte. Alig van még egy ország, ahol a Társaság megtelepedése annyi önfeláldozással és hősiek áldozattal lenne egybekötve, mint ezen a földön. Gondolok például az első magyar jezsuita, p. Hernáth Péter esetére, aki Pécs környékéről származott; 1558-ban belépett a Társaságba, és kiváló eredménnyel elvégzett római tanulmányai után 1564-ben Dillingenben teológiát tanított, sőt rektor is lett. Ott érte a hazuról jött segélykiáltás: az alighogy megalakult nagyszombati kollégiumot összeomlás fenyegeti. P. Hernáth otthagya Dillingent, és sietett haza, hogy megmentse a nagyszombati kollégiumot. Miközben minden erejével ezen fáradozott, a törökök egész családját kiirtották. Egyedül leg-

kisebb öccse menekült meg. Ő maga egyéves nagyon kemény munka után huszonnyolc éves korában a pestis áldozata lett.

De tulajdonképpen mit is akarok én mindezzel mondani? Miért beszélek arról a keresztről, mely a Jézus Társaság első lépéseit kísérte Magyarországon? Miért beszélek az első társak önzetlen önfeláldozásáról az Egyház szolgálatában, a Társaság iránt tanúsított hűségükről? Szent Pál mély meghatódottsággal írt híveinek, amikor a távolból hallotta, hogy milyen bátran állták a próbát, és milyen hűséggel tartottak ki hivatásukban minden nehézség ellenére. Szent Pállal én is köszönetet mondok Urunknak mindenért, amit maguk, kedves testvéreim, az Ő nagyobb dicsőségéért dolgoznak, imádkoznak és szenvednek. A Társaság magyarországi története, a Monumenta Historiae S.J. Hungariae még nincs lezárva. Maguk írják azt tovább, Testvéreim, nem holt betűkkel, hanem életükkel.

Egy másik ajándékot is hoztam magammal: ezt a kelyhet, amellyel mai közös áldozatunkat bemutatjuk. Jól tudjuk, hogy a Társaság sorsdöntő óráiban Szent Ignác és első társai mindig az Eucharisziából merítették erőt és kegyelmet: a Montmartre-on, a Szent Pál-bazilikában, valamint azokban a döntő napokban is, amikor az első atyák hosszú vívódásban a Társaság létrejöttéről tanácskoztak és döntöttek (deliberatio primorum patrum). Szent Ignác atyánk, valahányszor döntő lépés előtt állt, az egész Társasággal szentmiséket mondatott. Szent Ignác sajátos kifejezésmódja mögött – az Úrban, az Úr közelében, "in Domino" – mindig a szentmiseáldozat állt. Az Úrnak ezt a közelségét éljük meg ma is ebben a szentmisében és ebben a testvéri közösségben. Maga az Úr az, aki evangéliumában meghirdeti nekünk az üdvösséget; maga az Úr az, aki ebben a vértelen áldozatban fölvesz bennünket a megváltottak közösségébe, és ezáltal a mi kereszttáldozatunkat is elfogadja, és egész országa számára gyümölcsözővé teszi. Maga az Úr az, aki ebben az eucharisztikus lakomában már most részesít bennünket az örök élet boldogságában. Az Úrnak ebben a meghitt közelségében halljuk mi is, mint egykor Szent Ignác a La Storta-i látomásban, biztató szavát: "Propitius vobis ero!" – "Irgalmas leszek hozzátok!"

Kedves Testvéreim! Maradjunk az Úr meghitt közelében, így leszünk igazán Jézus Társasága, bárhol vagyunk is, bárhol élünk is,

bármit rejt is számunkra a jövő. Minden az Úrban történik, "in Domino". Benső együvé tartozásunk tudatában és a jelen óra emlékére, amikor is a Jézus Társasága generálisa a történelem folyamán először látogatja meg hazájukat, szeretném ezt a kelyhet itthagyni Makkos Márián. A Boldogságos Szűz, az Úti Boldogasszony kísérfje magukat életútjukon úgy, amint Szent Fiát, Krisztust is elkísérte: Názáretbe, a Golgotára, a húsvéti küldetésbe. Csak egy a fontos: legyünk mélyen meggyőződve arról, hogy minden Isten nagyobb dicsőségére, ad majorem Dei gloriam történik.

A homília után a hívek imája következett, majd a följajnlás, ahol a lehető legtöbbben bekapcsolódtak a szent cselekménybe. A szentáldozáskor valamennyi jelenlévő maga járult az oltárhoz, és ott a rendtagok mindannyian két szín alatt vették magukhoz Urunk szent Testét és Véréf. A szentáldozás utáni háladást p. Kollár vezette. Teljes egészében közöljük ennek szövegét, melyet úgy is tekinthetünk, mint p. Kollár hálaadását hivatásáért, papságáért, szolgálataért.

Hálát adunk neked, Jézus Krisztus, hogy boldoggá tettél minket, és szívünkben hordozhatunk Téged, mint Édesanyád, a Szűzanya, és hogy Lelked által meghívtál minket Társaságodba, hallhattuk szavadat, és mindeddig megőrizhettük azt.

Hálát adunk Neked, Jézus Krisztus, hogy velünk maradtál a kenyér és bor színében, belőled éltünk a börtönben, betegségben, elhagyatottságban. Őrizz meg minket továbbra is hűségés szeretetben!

Hálát adunk Neked, Jézus Krisztus, hogy már a földi megpróbáltatásokban is Testeddél és Véreddél erősítettél és tápláltál minket. Viszonzásul mi mást adhatunk neked, mint szívünk egyszerű köszönetét: Égből szállott szent Kenyér, értünk ontott drága Vér – áldunk és imádunk Téged!

A szentmise után az oltár mögötti kápolnában a bíboros prímás jelenlétében p. Arrupe fogadta rendtársait, ott a föltett kérdésekre egyszerű és közvetlen hangon felelt, majd mindegyikünknek külön-külön emlékérfmet adott át. Ebéd után 1/2 4 órakor a kormány kezdeményezésére fogadta p. generálist Aczél György miniszterelnök-helyettes, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének társaságában. A

fogadáson részt vett Lékai bíboros primás is. A szívélyes hangú tárgyalás több órán át tartott.

Másnap p. generálist fogadta a magyar püspöki kar állandó bizottsága a budai primási palotában. Majd Pannonhalma meglátogatása következett. Erre az útra p. Kollár már nem tudta elkísérni előljáróját, mert annyira fáradt volt. Itt a vendégek megnézték a temetőt, ahol oly sok rendtársunk piheni örök álmát, majd fölkeresték és megtekintették a főapátság nevezetességeit, együtt ebédeltek rendtársaikkal és elbeszélgettek velük. Aznap este még sor kerülhetett egy rövid együttes beszélgetésre p. generális és néhány rendtag között. Ez alkalommal p. Arrupe nyomatékosan kérte p. Kollárt, hogy tegyen meg mindent egészsége helyreállításáért.

Halála, temetése

Ennek a kérésnek p. Kollár igyekezett eleget tenni, mert másnap, július 15-én ugyan még kikísérte p. generálist a repülőtérré, de hazajövet megtette a lépéseket, hogy mielőbb kórházba jusson. A formások elintézése után, július 18-án bevonult a Széher úti kórházba, ahol már két ízben is hosszabban kezelést kapott. Ez volt földi élete utolsó állomása. Szíve egyre elégtelenebbül dolgozott. A vize nyó elhatalmasodott lassanként egész testében. Amíg tudott, naponta misézett, s amikor ez hatalmassá dagadt lábai miatt már nem volt lehetséges, paptársai reggelenként áldoztatták. Fizikai fájdalmai nem voltak, csak undorodott minden ételtől, és igen elesettnek, fáradtnak érezte magát. Július 23-án, vasárnap még tele volt tervekkel, szívesen beszélgetett elgondolásairól. Nem gondolt közeli halálára. De azt számításba vette, hogy eddigi munkáját esetleg nem tudja folytatni. Ez esetre azt kérte, hogy Pannonhalmára vigyűk, idős testvérei közé. Nem akar senki terhére lenni. S most következék a szemtanú beszámolója utolsó napjairól:

"Kollár atya megérkezéssel 'hárompapos' lett a szobánk, s bizony újonnan érkezett társunk gyors búcsúzására nem számítottunk. Kicsit még nehezményeztük is, hogy Kollár atya oly szívesen issza a 'jó budai vizet', mert szervezete akkor már orvosi segédlettel sem tudta kiadni a fölgyülemllett vízmennyiséget. Ezért nem is tiltották meg neki az ivást az orvosi vizit alkalmával. Fájdalmai nem voltak, de ahogy a víz közeledett a szívhez, úgy nőtt egyre nyugtalansága, idegfeszültsége. Július 27-én este még elvonszolta magát az ablakig.

Talán sejtette, hogy földi szemekkel utoljára tekint ki az ablakból Budapestre. Délután különösen is nagy feszültséget érzett. Akkor kezdte érezni a halál közelségét. Mellette voltunk, teljesítettük kérését. Felolvastuk az *Új Ember*-ből Arrupe generális atya válaszait, melyeket a neki föltett kérdésekre adott. Előző napon még boldogan mutatta a színes fotókat a koncelebrált szentmiséről. Aggódó szeretettel beszélt még akkor egyik-másik rendtársának életéről. Az éjszákát aggódással vártuk, és nem is alaptalanul. Hajnalban már nem volt egészen öntudatnál. Fölkelt, de az altató hatására bódultan visszafeküdt. Reggel korábban miséztem, utána megáldoztattam. Akkor még öntudatnál volt. Megköszönte. (A betegek szentségét már bejövetele előtt fölvette.) Reggeli után voltunk, amikor szobatársammal a folyosói beszélgetésből visszatértünk, hogy ellenőrizzük hogylétét. Behúnyt szemmel feküdt, már öntudatlanul, és nehezen lélegzett. Két nagy sóhajtás, és meghalt előttünk. . ."

Halálhíre mindannyiunkat meglepett. Bár tudtunk súlyos betegségéről, de senki nem gondolt a közeli végre. A gyertya csonkig égett, és ellobbant. Tartóra helyezett gyertya volt ez az élet, szívesen világított mindenkinek, és boldogan adott mindenkinek abból, amit kapott. Hogy a gyertyának füstje is volt? – ez természetes. Ilyen a gyertya. Csak Isten fényének nincs soha füstje, és nem kormoz be senkit. Az emberi élet folyama szükségképpen iszapot is hord magával. De a füst és az iszap ittmarad. Csak a tiszta lobogás megy tovább, hogy örökké lobogjon Isten színe előtt.

Pécsett a köztemetőben a kápolnával szemben a Kollár családnak sírboltja van. Az elhunyt szándékát tiszteletben tartva azonban inkább Pannonhalmára temettük tanárai, testvérei mellé. De méltányosnak látszott, hogy előbb budapesti ismerőseitől, barátaitól is elbúcsúztassuk. És ezért 1978. augusztus 7-én délután fél kettő órakor a budai Farkasréti temetőben gyászszertartás keretében búcsúztatta el őt dr. Tóth János apát, plébános, pártfogója és barátja és megbecsült munkatársa. Mintegy hetven rendtársa, sok budapesti pap, köztük az érseki helynök, és a hívek, ismerősök, barátok nagy közössége vette körül koporsóját. Nem némán, hanem a közös ima és ének erejével mutatták ki hálájukat a jó Isten iránt, hogy p. Kollár által így vagy úgy részesülhettek a jó Isten szeretetében. Ugyanez nap délutánján, 5 órakor, szeretett templomában, a VIII. kerületi Jézus Szíve-templomban koncelebrált szentmisét mutattunk be lelki-

üdvéért; a főcelebráns ugyancsak Tóth János apát úr volt. Az engesztelő szentmiseáldozat befejeztével a templom énekkara szép hangversennyel hódolt a megboldogult zenei tudásának és emlékének.

Három nappal később, augusztus 10-én du. 3 órakor temettük el Pannonhalmán a községi temetőben. A temetési szertartást p. Tamás János végezte. P. Tüll Alajos a következő imával búcsúzott tőle mindannyiunk nevében:

Mindenható, örök Isten! Hozzád fordulunk, mennyei Atyánk, bánatunkban: szolgád, Ferenc rendtársunk elnémult . . . szólunk hozzá, és nem válaszol, mintha elvesztettük volna. Fájdalmas ezt tapasztalunk, hiszen bármelyikünk kérdésére, kívánságaira eddig mindig volt válasza, vigasza, segítsége, tanácsa, néhány szép, jó szava, ha többre nem tellett. Meghalt, nyugovóra tért, magadhoz vetted, Urunk!

Köszönjük, hogy nekünk adtad, legyen érte áldott szent neved! Áldott azért is, hogy elvetted, mert tudjuk, hogy nem feledkezik meg rólunk ezután sem, hogy gondjaink emlékét magában hordja az örök hazában is, és képvisel bennünket színed előtt – mert szeretett bennünket.

Jézus Társaságába hívtad meg szolgálatodra, Urunk, hogy terjessze dicsőségedet hazánkban. Volt idő, amikor hetente 200 000-nél több hívednek hirdette Fiad, Jézusunk Szíve titkait, és amikor ezt az apostoli munkáját már nem folytathatta, orgona mellé ült, énekkart szervezett, és a liturgia népszerűsítésével igyekezett a hívek segítségére lenni. Közben eltűntek rendi életünk külső keretei. És ekkor áldozatkész szolgálatával a tagok együvértartozásának tudatát, közösségének szellemi épségét, a testvériesség érzületének elmélyítésével igyekezett biztosítani. Sikerral!

Tanúi lehettünk ennek nemrégén – egy hónapja sincs – a Makkos Mária kegytemplomban, amikor Admodum Reverendus P. Generálisunk jelenlétében a szent miseáldozat bemutatása után a Suscipe kezdetű imánkat intonálta, fáradtan ugyan, de a meggyőződés határozott hangján. Hallatára a jelenlévő hatvankét férfi, valamennyi az élet viharában, harcaiban edzett rendtárs, ajkára vette a szót; lelkesen harsogott az ének, visszhangzott tőle a tágas templom: egy szívvel, egy lélekkel megújította hűségesküjét Jézus zászlajára.

Nem törtünk ugyan meg, nem bátortalanodtunk ugyan el, de tudatában vagyunk emberi erőtlenségünknek is. Tudjuk, hogy a kegyelmek kegyelmét, holtig való állhatatosságunkat Istenhez való hűségünkben semmivel sem érdemelhetjük ki; ez mennyei Atyánk ingyen juttatott kegyelme. Ezt a kegyelmet kértük vallomásunk ünnepélyes perceiben Makkos Márián, ezt a kérésünket újítjuk meg a búcsúzás jelen pillanatában, és kérjük Ferenc atyánkat, vigye magával az égbe, és terjessze elő mennyei Atyánknak. Hálás rendtagjaid helyezik koszorújukat koporsódra. Köszönjük, hogy nyugvóhelyedül sírkertünket jelölted meg. Sírodat gondozzuk, emlékedet kegyelettel őrizzük – a viszontlátásig.

Isten veled!

9.

PETRUCH ANTAL (1901–1978)

Pálos Antal S.J.: *Petruch Antal S.J.*

PETRUCH ANTAL S.J.

(1901–1978)

Minden keresztény ember életműve a kegyelem és a természet gyümölcse. A kegyelem ugyan mértékében nagyon különböző, de természetében ugyanaz: a teremtő, a megváltó és megszentelő Isten jósága és emberszeretete. A természet viszont csak elméletben azonos, tényleges megjelenési formában végelethatalatlan változottságot mutat, és szinte egyedi sokszerűséggel teljesedik ki. A gének szállította öröklött jó és hátrányos tulajdonságok halmazától kezdve a kisgyermekre ható első benyomásokon, környezeten, szülők, testvérek ráhatásán, a társadalmi közegen, a gyermeket ért élményvilágon keresztül alakul ki az emberi szellem, és várja a kegyelem irányítását. . .

Így volt ez p. Petruch Antal sorsában is. Egész életében magával hordozta édesanyja zárkózottságát, hallgatagságát, saját nehéz fiatalságának keménységét, és így csak azok számára tudta föltárni szívének meleg sugárzását, a mindent odaadni lelkületének elszántságát, akik tartósan közelében voltak, és így jobban megismerhették őt. Életműve hiteles keresztényi, papi és szerzetesi életet mutatott, mert a legmegbízhatóbb mércével, a fegyelmezett, a minden panasz nélkül vállalt és elviselt szenvedéssel hitelesítette.

Élete megrajzolása nem nehéz: a reá jellemző pontossággal és tapintattal maga állította össze önéletrajzát. Természetesen csak vázlatosan. Ezt kell sorjában idehelyezni, s legfeljebb itt-ott kiegészíteni néhány adattal, melyeket szerénysége és egyre elhatalmasodó betegsége miatt már nem tudott följegyezni. Olvassuk tehát saját sorait.

* * *

"Amikor 1901. október 16-án először pillantottam meg a Privigyei-uccáról a Visegrádot (nem azonos a Pest megyei Visegráddal), szülőhelyem, Németpróna már nem szerepelt a városok lajstromában, a XIX. század vége felé a nagyközségek sorába degradáltak,

pedig Hollós Mátyás korában Aranypróna (Prona Aurea) névvel büszkélkedhetett, mert e község lakói valamikor aranymosással és aranybányászattal foglalkoztak. Lehet, hogy őseim is ezt tették, de az arany elapadása után tekintélyes lakatosműhelyük volt, a szükséges vasat maguk szerezték be a Garam völgyében. Mindez tekintélyes jólétet biztosított a családnak. De dédapám idejében egy hamis vád következtében elúszott a vagyon, s így nagyapámnak már tímárságot kellett tanulnia Gyöngyösön, apám meg kőműves lett, s mivel ügyes ember volt, csakhamar pallér vált belőle, ami mai nyelvhasználat szerint magasépítési művezetőnek felel meg.

Akkoriban húsvétól mindenszentekig terjedt az építkezési szezon, apám távollétében anyám vezette a gazdaságot. Már 12–13 éves koromban kaszáltam, mintegy két évvel később arattam, nem muszájból, hanem mert segíteni akartam szüleimnek. Erőn felül dolgoztam, mert jólesett, hogy felnőttnek néznek. Szüleim frigyéből 11 gyermek született, öt egészen pici korában halt meg. Négy fiú és két leány azonban nagykorúsáig jutott. Szüleim jelszava a takarékoság volt, hogy gyűljön a pénz a bankban, és növekedjenek a szántók. Mindez azonban csakhamar hiábavalónak bizonyult: a pénzt elnyelte az infláció. A fiúkat mind taníttatták szüleim, és mind egyetemet végeztek. A leányokat még abban az időben nem szokták Prónán taníttatni.

Szüleink értünk, gyermekeikért éltek-haltak. Felejthetetlenek gyermekkorom téli estéi, amikor édesapánk térdére ültetett minket, és mesélt-mesélt szebbnél szebb meséket. Édesapám kitűnő előadó volt. Ezt aztán igazán nem örököltöm tőle. Inkább édesanyámra ütöttem, aki zárkózott, kevészavú, külsőleg rideg ember volt. Soha nem hallottam énekelni. Nekem sincs semmiféle zenei adottságom. Szüleim túlságosan szigorúak voltak. Ha anyánk valami miatt bepanaszolt minket, apánk nem ismert tréfát. Ennek következtében zárkózott természetem méginkább becsukódott – egy életre. Így apámtól inkább félttem, mint szerettem.

Az elemi iskola elvégzése után a Prónától mintegy 10 km-re lévő privigyei piarista gimnáziumba kerültem. Tanáraimat akkor kevés hit, alapos szigor és hazafiság jellemezte. A hittant valósággal mellék-tárgyként kezelték. . . Szerencsére Szalézi Szt. Ferenc *Filótea*-ja nyomán iparkodtam lelki életet élni. Tanáraim becsültek, mert meg-

bízhatónak találtak, és jól tanultam. Az első osztály végén még két kettesem volt, de aztán belépésemig a Jézus Társaságába mindig kitűnő voltam. Mindig visszavonult voltam, még játék és kirándulás közben is tanultam. Ez fejlődésem szempontjából nagyon hátrányosnak bizonyult. A tanulás nem volt számomra egyszerű. Mint vonattal bejáró sok időt veszítettem. Hazaérve a házi munkában kellett segédkeznem. Villany nem volt, s bizony megesett, hogy istállólámpás fényénél készültem másnapra. Az ötödik osztály elvégzése után, 1918 júniusában jelentkeztem fölvételre a nagyszombati jezsuitáknál. Ekkor láttam először élő jezsuitát. Nemsokára értesítettek a fölvételről, és tudatták, hogy augusztus 14-én várnak a nagyszombati újoncházba.

Szüleim nem lelkesedtek a gondolatért, mert Zafi bátyám már pap volt. De azért nehézséget nem gördítettek utamba. A noviciátusban a kiváló p. Müller Lajos lett a mesterem. Noviciustársaim közül megemlítem Napholc Pált, aki később tartományfőnök lett, és Varga Lászlót, akit ritka előadókészséggel áldott meg az Úr.

1918 őszétől nagy politikai változásoknak voltunk tanúi. Megszületett Csehszlovákia. Ez Társaságunkra is visszahatással volt. A magyar és osztrák rendtartományból a legfelsőbb rendi előjáróság kihasította a csehszlovák viceprovinciát. Személyi hovatartozás szempontjából az volt az elv: mindenki oda tartozik, ahol született, ha jelenleg ott tartózkodik. Eszerint a csehszlovák viceprovinciának lettem volna tagja. Azonban kultúráim és beállítottságom magyar lévén, s minthogy se csehül, se szlovákul nem tudtam, a magyar provinciához osztottak be. 1919. július 30-án búcsúztunk Nagyszombattól, és másnap már Szegeden voltunk. Egy konviktusban szállásoltak el minket, ahol csupa piszok és szemét volt minden. Nagyszombat pedig ragyogott a tisztaságtól. Itt minden sivár és egyhangú volt, s ezért sokat szenvedtünk e helyen. Minden nehézség ellenére jól éreztem magam, boldog voltam, és eszembe se jutott, hogy másutt próbáljak szerencsét. Vártam a napot, amikor fogadalommal köthetem le magam Istennek. Ez 1920. augusztus 15-én következett be, és másnap már indultunk is Kalocsára. Szép és boldog idő volt ez a két év. Társaimra csak szeretettel és hálával gondolok vissza.

Kalocsán elvégeztem a gimnázium három évét két év alatt, és 1922-ben érettségiztem. Közvetlen előljáróm a szentéletű és tudós

p. Csávossy Elemér volt, aki később kitüntetett meghitt és bensőséges lelki barátságával. Már ekkor gondoltam arra, hogy a magyar rendtartomány történetével kellene foglalkoznom. De előjáróim intézkedésére a kalocsai konviktusba kerültem. Szerettem a fiúkat, de úgy éreztem, nekik én nem hiányoztam. Kicsinyes drill alatt tartottam őket, és rosszul estek nekik csípős megjegyzéseim. Két év után Pécsre helyeztek ugyanilyen minőségben.

Végre 1925 júliusában Szegedre kerültem a hároméves filozófiai kurzusra. Szerettem a bölcseletet; egyik tanárom, P. Lányi Ede földim is volt. 1928-ban p. Bíró Ferenc provinciális azzal a meghagyással küldött Innsbruckba, hogy az ottani teológiai fakultáson doktorátust szerezzek. Tanáraink közül csak kettőt említek: a világhírű liturgikus p. J. A. Jungmannt és p. Pangerlt, a kiváló egyháztörténészt."

* * *

Itt szakítsuk meg az önvallomást, és kérdezzük meg teológus társát, milyen teológus volt fr. Petruch Innsbruckban. "Az atya csendes, szorgalmas tanuló, eléggé zárkózott volt. A hegymászást, sportot nem kedvelte, a játékokon nem vett részt, hanem sétálgatva a beszélgetők között volt. A villanapi magyar összejöveteleken részt vett, de egyformán becsülték őt az osztrákok, németek és más nemzetiségűek is."

"1931. július 26-án – folytatja p. Petruch visszaemlékezéseit – Sigismund Weitz püspök több mint 30 jezsuita társammal együtt – köztük p. Karl Rahner – pappá szentelt. Két év múlva, előjáróm meghagyása szerint, megszereztem a teológiai doktorátust. Majd a harmadik probáció következett, amit p. Hatteyr vezetésével az ausztriai St. Andräban végeztem. Ezt 1934 nyarán fejeztem be, és azonnal a rend szegedi főiskolájára kerültem. Szaktárgyakként az egyháztörténetet és az egyházjogot kaptam. Mellékesen mást is tanítottam. A tanítás mellett a csanádi egyházmegyében szentszéki bíróként is szerepeltem. 1935. február 2-án letettem az utolsó fogadalmakat. Tanárkodás lett a kenyérem."

Milyen tanár is volt p. Petruch? Anyagában elmélyült, lelkiismeretesen készülő tanár volt, de állandó küszködés jellemezte előadását. Gátlásos, befelé forduló egyénisége éppen nem volt vonzó hallgatói számára. Tanítványai úgy érezték, hogy nem meri, de nem

is tudja önmaga igazi énjét megmutatni. Szinte félt tanítványai közé menni, és a tanár és tanítvány kapcsolatán kívül nem volt képes más kapcsolatot is teremteni. Ha ez olykor-olykor mégis megtörtént, szinte szégyellte, hogy fölismerik, mennyire vágyik az emberek megbecsülésére és szeretetére. Szaktudása miatt igen becsülték tanítványai. A neki föltett kérdésekkel nem lehetett őt zavarba hozni. Bár az egyháztörténelem inkább vonzotta, mégis mint egyházjogásznak volt nagyobb tekintélye. A jog száraz paragrafusait jobban ki tudta fejteni, mint az egyháztörténelem összefüggéseit.

Soha nem kívánt csak tanár lenni, tisztában volt papi elhivatottságával, és lelkipásztori kötelességtudatból sokat gyóntatott. "Sokat gyóntattam – írja –, a szegedi Szent József-templomban mintegy ezret havonta. Évente néhány lelkipraktort vezettem. Prédikálásra ritkán került sor. Nem voltam keresett szónok. Az egyetemi és főiskolai hallgatónők Mária Kongregációját irányítottam."

Lelkivezetésében, tanácsadásaiban az egyszerű megoldások felé egyengette "híveit", az önként értetődő józanság felé. Nemcsak szaktudás, a jogi és aszketikus előírások pontos ismerete, hanem az egész ember sorsa, küzdelmei és adottságai is érdekelték. Ezért bíztak benne vezetettjei, fájlalták a Szent József-templom hívei, amikor ott már nem működhetett.

"Közben szorgalmasan írtam, és tanulmányoztam a rendtartományunkra vonatkozó forrásokat."

Irodalmi munkálkodása mindössze néhány kötet. (*Jézus Szíve apostola*, P. Bíró Ferenc; Péteri János álnéven: *Az első jezsuiták Magyarországon*; számos cikk folyóiratokban, lexikonokban.) Talán kevesen tudják, hogy *A Szív* hetilap Fényszóró rovatának tetemes részét közel tíz éven át ő írta meg. Mindezekben a munkákban legfőbb erénye a pontosság volt. Minden írásában félelmetes pontossággal járt utána minden egyes adatnak, és csak azok bizonyító ereje alakította ki erről vagy arról a véleményét. Az 1950. évi júniusi események kiszakították megszokott környezetéből és munkaköréből. Elveszítette hosszú tudományos kutató munkájának minden anyagát. Nem volt szokása sem ekkor, sem máskor a nyafogás vagy panaszkodás.

Számára nagy megnyugvás volt, amikor 1950 őszén – p. Lányi Ede hirtelenül bekövetkezett halála után – őt nevezték ki a Szegedi Hittudományi Főiskola élére. A növendékekre felejtethetlen benyomást tett. Még ma is sokan emlegetik bemutatkozó beszédét, amely e szavakkal kezdődött: "Küldtek. Jöttem. Nem szívesen? De szívesen." Utána kifejtette programját.

"Mint tanárt nagyon szerettük – emlékezik vissza rá egyik volt tanítványa. – Morálist tanított nekünk abban az esztendőben. Sokan emlékszünk még, amikor a *De Principiis* [az erkölcsiség alapelvei] traktátusban a *fons moralitatis* [az erkölcsiség forrása] kérdést kezdte boncolgatni, és egy álló órán át beszélt a Szentháromságról úgy, hogy tátott szájjal, megfeszített figyelemmel hallgattuk, úgyszólván még a csengőszó is alig tudott visszahozni bennünket ebbe a világba."

Mint előljáró igen szigorú volt, de igazságos. Ha valami becstelenséget tapasztalt, akkor tudott kíméletlen is lenni. Ha úgy látta, hogy valaki nem papnak való, igen gyorsan elküldte. Szinte minden időben be lehetett hozzá menni. Még ha növendék kopogtatott is be hozzá, azonnal fölállt íróasztalától, és úgy fogadta. Amikor a kialakult körülmények következtében a rektorságot át kellett engednie másnak, soha, egyetlen szóval sem jelezte, hogy ezt igazságtalanságnak tartja, vagy fáj neki. Fegyelmezetten végezte dolgát, amíg engedték neki.

"1951. november 2-án távoztam Szegedről – folytatódik a visszaemlékezés –, és Budapesten segéd munkásként helyezkedtem el egy gyárban. Majd a Papírelosztó Vállalatnál dolgoztam. Egy év múlva pedig a Fővárosi Villamos Vállalatnál helyezkedtem el. Annak egyik gyermekotthonában voltam fűtő és beszerző."

A szemtanú erről az időszakról így ír: "Az atya nagyszerűen eltalálta a munkahelyi helyzetet. Soha nem okozott gondot. Munkáját a lehető leggondosabban végezte. A másik fűtővel, aki nagyon primitív ember volt, soha nem érezte fölényét. Mindig mindenkihez jó volt, kedves, meleg szavú. A munkahelyen egyszerűen, kopott ruhában volt egy közülünk. Három év múlva innen elbocsájtották, és egy bölcsődébe, majd egy óvodába került hasonló munkakörben. Itt szintén nagyon megszerették munkatársai."

De ez már 1955-ben történt, és ez év nyarán érkezett augusztus 25-ike, mikor is letartóztatták. Közel öt hónapi vizsgálati fogság után ítélték el 10 évre államellenes szervezkedés és izgatás címén. Érzékeny idegrendszerű csak nagyon nehezen bírta a börtön zártságát, lelkileg sokat szenvedett, de annál inkább bámulatra méltó, hogy soha nem elégedetlenkedett és nem panaszkodott.

"1956 februárjában – folytatódik a visszaemlékezés – a Kozma uccai Gyűjtő-fogházba szállítottak, innen júliusban Vácra vittek, ahol a gombüzemben dolgoztam. Október 27-én szabadlábba kerültem, és az új bírósági tárgyaláson már civilként és nem rabként vettem részt. Itt 14 hónapot kaptam, a büntetést pedig letöltöttnek vették; ennyit ültem eddig a börtönben. Ezentúl rendtörténettel foglalkoztam, és egy magánháznál mindeneként szolgáltam."

Ez a tizenhárom év, 1957-től 1970-ig életének viszonylag nyugodt szakasza. Albérletben él, sokat segít a háziaknak, szentmisére kijár a közeli templomba, ott néha gyóntat, de különben teljesen visszavonultan él, és egész energiáját történeti kutatómunkára fordítja. Bámulatos szívóssággal és precizitással dolgozik elég mostoha körülmények között és nem lankadó buzgósággal. Hangyaszorgalommal gyűjti adatait egy-egy készülő munkájához. Még az a tudat se tudja elkedvetleníteni, hogy írásai örökre ott maradnak az íróasztala fiókjában, vagy végső sorsuk egy égő kályha vagy egy kuka lesz. Egyetlen könyve jelenik meg ebből az időből, a fentebb említett *Az első jezsuiták Magyarországon* című, az is Rómában. E munkájában is legfőbb erénye a pontosság. Szakértői tollból származik az alábbi méltatás: "A felületes, tényeket fogalmazó ügyeskedéssel takarékos megoldás helyett félelmetes gondossággal járt utána minden adatnak. Magamnak mint irodalomtörténésznek egész revelációt jelentett az Oláh Miklósról és az első nagyszombati telepről szóló kötet, annyi félreértés, tévedés él erre nézve az újabb munkákban is. Az pedig, amit a könyv jegyzetanyaga nyújt, a történetírói gondosságnak ritkán tapasztalható példája."

A pontos és lelkiismeretes szellemi és fizikai munka, a lelki gyermekeivel való rendszeres foglalkozás röpitették a hónapokat és az éveket. És elérkezik élete utolsó szakasza, amit talán legjobban egy Kosztolányi-verssel jellemezhetnénk: *A vad kovács, a szenvedés / sötét pörölyvel döngöl engem, / szikrázva visszanézek, és / kormos*

*dalát óvéle zengem. / Beh jó nekem, hogy nem kell élni, / csak az
üllőre ráalélni, / engedni szépen, mit se tenni, / csak fájni így és várni,
lenni. / Verj, vad kovács, világfutóvá, / érzéstelenné és meredtté, /
tökéletessé és tudóvá, / kemény, fájdalmas műremekké. (A vad
kovács)*

Milyen kimérten, tárgyilagosan, szinte "érzéketlenül" fogalmaz p. Petruch, amikor saját szenvedéséről van szó: "1970. október végén súlyos szívinfarktusba estem. 1973-ban béltumorral megoperáltak. Azóta félévenként bevonulok a kórházba, hogy felerősítsenek." Mint-ha egy tőle idegen esetről volna szó. Pedig nagyon érzi, nem is csak a fizikai fájdalmat, hanem, ami még ennél is súlyosabb, megalázottságát, tehetetlenségét. Ezt írja valakinek, aki mosta ruháit: "Ne undorodjék nagyon fehérneműimtől. Ez tanúskodik arról, hogy ez év (1974) február 19-ike óta "stigmát" viselek testemen, mellyel nem büszkélkedhetem, mert mélyen megaláz." Cukorbetegsége is egyre jobban elhatalmasodik szervezetében, s így egyre kínosabb feladat számára az étkezés.

"Bizonny sokat, nagyon sokat szenvedett – írja valaki, aki naponta ebédet vitt neki. – Ráadásul még saját maga látta el magát, ami elmondhatatlan áldozatába kerülhetett. De nem panaszkodott soha senkire." Zárkózottsága és a természetében rejlő visszavonultsága okozta, hogy nem szívesen beszélt magáról, bajáról, fájdalmairól, betegségéről, sőt valósággal bosszantotta, ha ilyen irányú kérdéseket tettek föl neki.

Papságában két dolog volt feltűnő és felemelő. Az egyik: a szentmise bemutatása, a szentmiséhez való ragaszkodása. Ha csak lehetni erő volt benne, misézett. "Súlyos betegségében, megtéve előtte saját keresztútját – lakásától a templomig és vissza – nem egyszer láttam – írja valaki – oszlopnak dőlve állni, tántorogva menni, de ő misézett." Talán a szentmiséhez való ragaszkodásért kapta meg a kegyelmet, hogy élete utolsó napján is bemutathatta Krisztus áldozatát. Egy ferences atya segítette őt, és szinte vele mondta a szöveget, és így is roppant erőfeszítésbe került a szentmisét befejezni. A mise után csendesen megjegyezte: "Ez volt utolsó szentmisém!"

A másik jellemző papi tulajdonsága volt: a kiengesztelődés szentiségének hűséges szolgálata egész papi élete folyamán. "Nem beszélt sokat a gyónáskor – írja egyik vezetettje –, de az a néhány

mondat elég volt. Nagyon komolyan vette lelki gyermekei lelki fejlődését. Tudott kemény és szigorú is lenni, ha kellett, de szinte anyai megértés és jóság is fölcsillant benne, ha éppen arra volt szükség. Vezetettjei egész élete érdekelte: egészsége, idegállapota, munkaköre stb. . . . Nemcsak hallgatni tudta övéit, hanem tudott együtt-szenvedni is velük."

Érdekes, hogy ez az alapján fegyelmezett, mindenre kész ember milyen beteges idegenkedéssel félt a szociális otthonba való elhelyezkedéstől. Inkább minden kellemetlenséget elviselt, amellyel a maga kezelése járt, de otthonba nem akart menni. Egy-két megnyilatkozásából arra következtetünk, hogy ennek nemcsak tárgyi, hanem személyi okai is voltak. Csak halála előtt mutatkozott benne némi készség, amikor kinti tartózkodása csaknem tarthatatlanná vált. Egyre sűrűsödő rosszullete esetében is iszonyodott a kórháztól, kivéve az utolsó alkalommal, amikor maga kérte, hogy szállítsák kórházba. "Ha nem dolgozhatunk Isten országáért, akkor legalább szenvedjünk valamit érte" – írja egyik levelében. Most már csak ez maradt. De amíg ereje volt, szakadatlanul dolgozott. Bámulatra méltó precizitással, szakszerűséggel másolta és rendezte p. Csávossy naplóját, és megírta terjedelmes életrajzát. (Ennek rövid változatát tartalmazza jelen kötetünk.) A rendtörténet iránti őszinte érdeklődésén túl a hála és a barátság is vezette, amely egyre jobban hozzákapcsolta p. Csávossy életéhez és művéhez. Ha rendtartományunk néhány évtizednyi történetének e kiváló tagja ismertté lesz az utókor előtt, ez nagyban p. Petrich szorgalmának, kitartó és elmélyült munkájának is köszönhető. Nagy hűséggel valósította meg a kitűzött célt: "Tovább dolgozom a magyar rendtartomány történetén. Meddig? Azt az Úristen tudja. Annyit azonban én is tudok: végtelenül irgalmas és jó volt hozzám a mennyei Atya. Boldog is voltam egész szerzetes életemben." Megvalósult benne az evangélium szelleme, élte és érezte tehát a jézusi ígéret szépségét és erejét.

1978-ban az egyre jobban elhatalmasodó rák kikezdte alapján véve szívós természetét, vérképe ijesztővé vált, erősen lefogyott: egyre gyakrabban kellett kórházba vinni. Eleinte iszonyodva és kissé ellenkezve. Nem a rá váró kellemetlenségek miatt, hanem inkább munkája akadályoztatása miatt. Utolsó alkalommal, december közepén azonban már szíves örömet ment, annyira gyöngének, elesettnek érezte magát.

A kórházban a sokszerű kezelés hatására ismét kissé jobban lett. Szívesen elbeszélgetett szobatársaival, érdeklődése nem lanyhult. A napi szentmiséhez mindenképpen ragaszkodott, még halála napján is elmondotta a szentmisét, igaz, hogy csak nagy segítséggel és támogatással. A nap (december 20-ika volt) viszonylag nyugodtan telt el. Délután 5 óra körül látogatója volt. Beszélgetni próbált. A látogató kérdéseket tett föl neki. De a beteg ekkor már artikulátlan hangon igyekezett válaszolni, majd elvesztette öntudatát. Az azonnali orvosi beavatkozás sem tudott már rajta segíteni. Este 3/4 9 órakor meghalt.

December 29-én délután 1/2 2 órakor mintegy negyven rendtársa és körülbelül ugyanannyi ismerőse, barátja állta körül koporsóját a budapesti Farkasréti temetőben. A temetés előtt a rózsafüzért imádkoztuk. P. Tamás János elvégezte a temetési szertartást, és búcsúzott tőle. Fölvázolta gyermekkorát, tanári munkálkodását, elsorolta irodalmi műveit, majd folytatta: "Mind e szép munka közepébe csapott bele a villám. Mintha nem lenne szüksége a Gondviselésnek Petruch atya ilyen irányú munkájára, és inkább arra irányítja életútját, hogy ő maga tökéletesedjék, csiszolódjék, és legyen olyan, amilyennek az Úr eltervezte. Jönnek a rendkívüli napok és idők, tele keserű szenvedésekkel. Petruch atyának itt is helyt kell állni, és helyt is állt. . . Ismétlődik az egyiptomi menekülés. Minden kutatási anyaga, jegyzete, történelmi adata odavész. . . Ez ismétlődik életében többször is. És mindezt Petruch atya, bár nehezen, elviselte. Az Úr kezét látta benne. Számára a kifosztott Krisztus követése lett a feladat. Idős korában mindezt hősiezen viselte. . . A kétkezi munka ízét is megismerte, hogy követhesse a názáretit. Aztán jött a szívinfarktus és a béltumor-operáció, és ennek következményeit viselte az utolsó perig. Utolsó napjaiban és óráiban is vele volt az Úr, vette Szent Testét, utolsó nap is misézett, és hazatért az Úrhoz.

A Gondviselő Atya vezette, irányította, szenvedéssel tisztogatta, szeretetével elhalmozta. Most magához vette az örök hazába; legyen ott neki békesség, boldogság. Ámen."

A szertartás befejezéseként a jelenlevő rendtársak Szent Ignác felajánló imájával, a *Suscipé*-vel búcsúztak el tőle. Ugyanaznap délutánján együttesen szentmisét mutattak be érte a budapesti VIII. kerületi Szent Rita-kápolnában.

A temetésre 1979. január 4-én került sor a pannonhalmi községi temetőben. A gyászszertartást p. Tamás János végezte p. Tüll és p. Kardas segédletével. Mivel hideg, szeles idő volt, Budapestről csak 3–4 rendtársa, néhány ismerőse volt jelen. Részt vettek a temetésen p. András Imre és p. Anton Pinsker Bécsből és p. Óry Miklós Klagenfurtból. Jelen volt néhány testvére a pannonhalmi Szociális Otthonból is. A koporsót Kollár Ferenc sírja mellé helyezték. Egyik szemtanú írja: "Temetéskor elnéztem a kemény, fagyos földet; mínusz 10 fok körül volt a hőmérséklet. Az ő élete is ilyen kemény volt. Akarata is vasakarat volt. . . Mindent a fehér, tiszta hó borított. A lemenő nap még rászórta fényét a sír fölé helyezett koporsóra. A benne nyugvó egészen Istennek átadott életet élt. Az Ő kegyelmével tudta így megélni az életet. Valóra váltotta a *Suscipé*-t."

10.

ÓRY MIKLÓS (1909-1984)

Óry Miklós S.J.: *Egy hivatás bölcsőjénél*

A Szolgálat (Kardos Klára és Benkő Antal) *megemlékezése p.
Óryról*

EGY HIVATÁS BÖLCSŐJÉNÉL

Több nagy emlékem van családom vallásosságáról. 1) Szüleim a polgári kötés után az anyakönyvvezető előtt megtagadták az aláírást, mondván: mi csak az egyházi esküvő után vagyunk házastársak. 2) Édesanyám menyasszonyi ruhájából legalább három gyerekének saját maga varrta az elsőáldozási ruhát. 3) Októberben minden este közösen elmondtuk az rózsafüzért. A legkisebb volt az előimádkozó. 4) Az új templom számára a Jézus Szíve-oltárt édesapám adományozta. Ebben a vallásos humuszban csírázott ki az első gondolat. A szokásos próbamisézések (törülközőket összekötve csináltuk a miseruhát), ministrálás stb. persze nálam is nagy szerepet játszottak. 5) Otthon minden gyónás előtt bocsánatkérés a szülőktől és nagyobb testvérektől.

Gimnáziumba a kőszegi bencésekhez kerültem, és a Kelcz (jezsuita)–Adelffy (szolgabíró) alapította fiúinternátusba a Csókavárba. Ez utóbbinak az igazgatója nagyon kemény ember volt, de mihelyt elhagytuk az intézetet, munkakabátot öltött magára, és végigsöpörte a folyosókat és termeket. De főleg két iskolatársam (hat évvel fölöttem) ébresztette föl bennem az első, éspedig jezsuita hivatást. A szőke Német József (komolyan tárgyalt mindig a tanárokkal) és a barna Horváth Sándor, roppant vulkanikus ember. Az első az önképzőkör elnöke volt, a második a kongregáció prefektusa. Sétákon mindig maga köré gyűjtötte a kisebb diákokat, és a róti völgyben sokat mesélt nekünk a missziókról. Bizonyára akkor hallottam először Xavéri Szent Ferenc nevét, és a szót, hogy jezsuita. Egyébként ő volt az alsós konviktorok főduktora. Mikor az érettségiről hazajött, a mosókonyhában (ez volt a diákok szokásos találkozóhelye) odalépett a tűzhöz, lerántotta a kezéről a kemény mandzsettát és a nyakáról a keményített gallért, és bedobta a tűzbe: "Ez most már nem kell, én elmegyek jezsuitának!" Roppantul tetszett nekem ez a "világ-megvetés". Csak akkor tudtam meg, hogy mind a ketten az érdi jezsuita noviciátusba tartanak, akik előtte egy évvel még mind a

ketten bencések akartak lenni. Ugyanabban az évben, 1921 őszén az első Mária-kongregációs ájtatosságon Czingerber Peti bá (ma-gunk között csak így szólítottuk a tanárokat) Berchmans Szent Jánosról beszélt. Nevét is nehezen tudtuk kimondani, de nagyon imponált ennek a fiatal római skolasztikusnak az élete. A harmadik osztály végén – nem tudom, honnan – kaptam meg Jablonkai Gábor két vastos kötetét: *Szent Ignác élete és működése*. Az első kötetet három nap alatt elolvastam. Édesanyám kérdezte is, hogy micsoda érdekesítő regényt falog én megállás nélkül. Később bevallotta, hogy akkori elbeszéléseim nyomán kereszteltette utolsó fiát Ignácra. Azt hiszem, ez az olvasmány döntő hatást gyakorolt későbbi elhatározásomra.

Főleg a gimnázium két egyesülete: a Mária Kongregáció és a cserkészlet táplálta bennem a hivatás csíráját. 1920. december 8-án lettem kongreganista, és ott sok buzgó tagot ismertem meg, de főleg a már említett Peti bá volt ránk nagy hatással. Cserkész harmadik gimnazista koromban lettem, és a répceszentgyörgyi tábor (Mikes püspök birtokán) felért egy nyolcnapos lelki gyakorlattal. Kádár Titusz, a remek pedagógus, később a budapesti gimnázium igazgatója, elsőrangúan nevelt bennünket. Jól emlékszem, hogy az ún. tábortűznél elmondott napiparancsai fölértek egy meditációs ponttal: ezekkel a gondolatokkal telítve halálos csöndben vonultunk be a sátrakba, és így feküdtünk le. Volt pedagógiai érzéke. Vékony, filigrán ember volt, csak a szemével vezényelt. De olyan rendet tartott, hogy azt hiszem, abban a táborban valóban mindenki azonnal nyugovóra tért. Mikes püspök időnként odalopózkodott a tábortűzhöz, csak akkor vettük észre, amikor velünk együtt énekelt.

Később, felsős diák koromban magam is tevékenyen részt vettem mind a két egyesületben. Sanyi bá utóda, (a kongregáció prefektusaként) Kurbály Vince bá lett; az ő kérésére sokat foglalkoztam a szívgyárdistákkal. Én is meséltem nekik a missziókról, hegedültem nekik, folyóiratokat terjesztettünk, stb. Egyébként abban az időben volt Gonzaga Szent Alajos szentté avatásának a jubileuma, s a diákság nevében nekem kellett róla beszélnem. Ezek az alkalmak persze mindig közelebb hozták hozzám a jezsuita eszményt. De élő jezsuitát az érettségiiig csak egyet láttam: p. Bangha Bélát, amikor az 1925-ös szentévben a cserkészcsapattal lent jártunk Rómában, és a Collegium Germanicum Hungaricumban meglátogattuk az ott tanuló

Winkler Józsit. A portán beleütköztünk p. Banghába. Szóba elegyedett velünk, kérdezte, honnan jöttünk, mit akarunk, stb. Érettségi előtt volt a gimnázium (jezsuita alapítás, Faludi Ferenc volt egykor az igazgatója) 250 éves jubileuma. Ezen is nekem kellett beszélnem a diákok nevében. P. Csávossy pedig mint provinciális olyan tüzes előadást tartott, hogy az egész lépcsőház zengett tőle. Jól emlékszem, ahogy aposztrofálta a közben Kínába került két kőszegi diákot, Horváth Sándort és Németh Józsit, és mondta, hogy most ott tombol a vörös tűztenger, nem tudni, mikor csap át Európába. Az egész jubileumi ünnepségről a kőszegi újság legföljebb egy kolumnát hozott, de Csávossy beszédét egészében leköszölte.

Akkori beszédem alatt Nagy Balázs igazgató odahajolt a mellette ülő Csávossy provinciálishoz, és súgott neki valamit. Csak az ünnepség után az állomáson találkoztam vele, mondtam el tervemet, és akkor mondta, hogy menjek fölvételre Budapestre.

Tanáraim közül a már említett Czingraber, Kurbély és Kádár Tituszon kívül Nagy Balázs igazgató tett rám nagy benyomást. Ő lelki író volt, könyveit szívesen olvastuk. Nyolcadikos koromban valami előimádkozó lehettem, az igazgató mellett ültem a templomban, és egyszer kérdezte, mit olvasok mise alatt. Hát mutatom neki: Kempis: *De imitatione Christi*. (Krisztus követése.) Latinul olvastam, Pista bátyám küldte az internátusba. Ezen nagyon csodálkozott.

Szunyogh Xavér a liturgikus és aszkétikus írásaival táplált bennünket. Később ő volt a cserkészparancsnok. Inkább jó szervező volt, mint nevelő. A többi tanár nem volt rám különösebb hatással, sem pozitív, sem negatív irányban. Emlékszem, első osztályban osztályfőnökünk év közben egy színésznővel megszökött; jött egy másik, az egész dolog nem nagyon izgatott minket.

Kongregációs prefektus koromban minden hónapban volt egy ún. iskolai gyűlésünk (mellette havonként egy templomi, azon a prézes beszélt). Azon nekem kellett tartanom legnagyobbrészt a bevezető beszédet és a gyűlést lefolytatni. Ez gyakorlatnak is jó volt, de a kongreganistákkal, tehát nemcsak osztálytársaimmal, is föl kellett így vennem a kapcsolatot. Persze meghozattuk az akkor ismert ifjúsági folyóiratokat: a *Zászlónk*, *Mária-Kongregáció*, *Katolikus Missziók*, *Magyar Kultúra*. A kongregáció keretén belül különböző szakosztályok működtek: hitbuzgalmi, missziós, szociális-karitatív és

sajtószakosztály, s missziósokkal is összeköttetésben voltunk, de főleg Pista bátyám közvetítésével: leveleket kaptunk, írtunk stb. Később, jezsuita koromban is Szent Ignác, Xavéri Szent Ferenc és Berchmans voltak kedves szentjeim, hisz ők egyengették utamat a Társaságba.

Közben azonban hetedik koromban egy diákszerelem majdnem kettétörte az egész hivatásvonalat. De ez amolyan plátói szerelem volt.

Érdekes volt a fölvétel is. Ha jól emlékszem, examinátoraink között volt a szigorú p. Fiedler, akinek a szőrös kezétől nagyon féltünk, p. Knézy és p. Tüll. Ez utóbbi nagyon tetszett nekem, mert az examinálás után egyszerűen meghívott egy kis könyvtárrendezésre: "Fiatalúr, most ráér, segítenek nekem!" És egyből átrendeztünk egy egész nagy polcot.

Egyébként az examinálás után találkoztam az egész novíciusi bandával. P. Müller vezetésével valahol kirándultak, és magukkal vittek Érdre. Éjszakára a provinciálisi szobában helyeztek el. Egykettőre még jól emlékszem: Róth Tóni nagy kamasz volt, amolyan sittyó viselkedésű. Ez a közvetlen stílus nagyon megfogott.

Ha egy kicsit összefoglalnám, azt mondhatnám: a családi vallásos nevelés után a kőszegi tanárok és diákok egy csoportja és a két egyesület: a Mária Kongregáció és a cserkészlet táplálták bennem kívülről a hivatást. Belülről persze az Úristen művelte. Azt tudom, hogy minden elsöpénteken, de lehet, hogy egy időben naponként mentem a bencés templomba reggeli misére és áldozni. Ez nem kis áldozatot kívánt, mert korábban kellett fölkelni. És a hivatás keltésében persze egyik fő tényező volt a Mária-tisztelet, a már említett kongregáció keretén belül.

ÓRY MIKLÓS S.J.

(1909–1984)

"Deo gratias! Sok nagy szentnek volt ez a kedves mondása – és az édesapámé." P. Órynek e szavai már jól festik családi környezetét. Édesapja, Wachter József, kisbirtokos és kereskedő volt Németlövőn (ma Deutsch-Schützen, Burgenland). Mint képviselő sokat dolgozott a közért. Az 1921-es szavazáskor területük Magyarországhoz való csatolása mellett foglalt állást, és ameddig lehetett, gyermekeit Magyarországon nevelte. Egyenes, hajthatatlan jellemű férfi volt. Édesanyjától, Gaberhall Máriától mély érzelmvilágát örökölte. Mint "erős asszony" irányította a házat az első világháború éveiben, míg az apa katonáskodott. A mély vallásosság az otthon természetes légköre volt. Kilenc gyermekük közül még egy pap került ki: István, aki az Isten Ige Társaságába lépett, később Einsiedelnben élt, és szintén nagy jótevője volt az hazai meg a misszióban dolgozó magyaroknak (+ 1979). József pedig 1944. január 1-jén, a második világháborúban orosz földön halt hősi halált. A kilenc testvér csak egyszer volt teljes számban otthon: Miklós primíciáján.

P. Óry (nevét szülőföldjéről, az Órség vidékéről magyarosította 1944-ben) 1909. szeptember 9-én született, s így a keresztségben szeptember 11-én Tolentinói Miklósról kapta nevét. Ezt persze kevesen tudták, általában az ajándékosztó Mikulás napjára érkeztek a névnap gratulációk, holott – szokta mondogatni – az ő védőszentje a szigorú remete. Élete végéig büszkén emlegette első szentáldozásának nevezetes napját, 1917. május 13-át: ugyanaznap volt az első fatimai jelenés és XII. Pius püspökké szentelése. Később ez a nap egy ideig Bellarmino Szent Róbert ünnepe volt, akivel p. Óry sokat foglalkozott.

Középiskoláit a kőszegi bencés gimnáziumban végezte, és a híres Kelcz-Adelffy fiúinternátusban lakott. Tanárait, nevelőit élete végéig hálással emlegette. Utolsó éveiben nagy örömmel fedezte föl első prefektusát, Willesits Ferencet, és levelezett vele annak haláláig. Nekrológjában (l. *Szolgálat* 52.sz.) lefesti a "csókavári" életet. Az iskolában jól és könnyen tanult, élénk részt vett a cserkészletben és

a Mária Kongregációban, az utóbbinak nyolcadikos korában prefektusa is volt. A kőszegi bencések cserkészcsapatával látogat el 1925-ben Rómába, a következő évben pedig társaival gyalog zarándokol Mariazellbe. A családban októberben minden este közösen imádkozták a szentolvasót (a legkisebb volt az előimádkozó); ide nyúlnak vissza bensőséges, mély Mária-tiszteletének gyökerei.

Második gimnazista kora óta fejlődött jezsuita hivatása két érettségire készülő diáktársa, Németh József és Horváth Sándor (későbbi jezsuita misszionáriusok) révén. Az utóbbi ekkor döntötte el, hogy jezsuita misszionárius akar lenni. "Roppant vulkanikus ember volt" – írja róla p. Óry feljegyzéseiben. "Sétákon mindig maga köré gyűjtötte a kisebb diákokat, és a róti völgyben sokat mesélt nekünk a missziókról. Bizonyára akkor hallottam először Xavéri Szent Ferenc nevét, és a szót, hogy jezsuita." A harmadik osztály végén pedig Jablonkay Gábor Szent Ignácra írt könyvét kapta meg. "Az 1. kötetet három nap alatt elolvastam. . . Azt hiszem, ez az olvasmány döntő hatást gyakorolt későbbi elhatározásomra." Érettségi után, 1927. július 30-án lépett a rendbe. P. Müller Lajos volt akkor Erden a novíciusmester. A második évet a Manrézában végezte p. Vukov János irányítása alatt. 1929-ben, Szent Ignác ünnepén tett fogadalmat. Szeptembertől 1932-ig Szegeden végezte a filozófiát, 1932 és 35 között Kalocsán a magisztériumot: tanított és a missziós diákszakosztályt vezette a gimnáziumban, prefektus és diáklapszerkesztő volt a konviktusban. Teológiára Innsbruckba akarták küldeni, de mivel ez valutzárlat miatt meghiúsult, Szegeden tanult 1935 és 39 között, közben a Szív-gárdát is vezette. Gárdistája volt többek között Prokop Péter, a papfestő, meg Paskai bíboros. Glattfelder Gyula püspök szentelte pappá 1938. június 26-án. Ezután harmadik próbaévre Firenzébe, bienniumra (a doktorátusra előkészítő két tanulmányi évre) pedig (1940–43) Rómába küldték. Előbb filozófiatörténeti tanulmányokra jelölte ki provinciálisa, de hamarosan sikerült cserélniük p. Békésivel, s így dogmatikát és theologia fundamentalist tanult.

Ekkor hívta fel figyelmét doktorátusát irányító tanára, p. Sebastian Tromp egy latin munkára, amely a könyvtárban Pázmány Péter neve alatt szerepelt, jöllehet szerzőnek Fridericus Brenner volt feltüntetve. A *Diatriba Theologica* volt ez. P. Óry bizonyította be róla végképp, hogy valóban Pázmány műve. Ennek alapján írta meg disszertációját: *Doctrina Petri Card. Pázmány de notis Ecclesiae*. Nyom-

tatásban a háború miatt csak később (Chieri, 1952) és csak egy része jelent meg. Tanára jól ismerhette, mert megjósolta neki, hogy "ehhez az első szerelméhez élete végéig hű marad". Így is történt: egy életen át kutatta Pázmány pályáját, korát, teológiáját, kisebb könyvtárra való jegyzetet halmozott fel – terveit azonban, sajnos, csak igen töredékesen tudta megvalósítani. Ahogy 1955-ben írta provinciálisának: "Gyűjtögettem, gyűjtögettem, de sohasem jutottam időhöz, hogy valamit ki is dolgozzak. Mindig az volt az érzésem, mint ha egy asszony kihordja gyermekét, de sose szüli meg." (No azért lett egy pár "gyerek". . .)

Hazájába visszatérve, 1944. augusztus 15-én tette le ünnepélyes négyes fogadalmát a szegedi Szent József-templomban. 1943-tól a rendi skolasztikusokat (papnövendékeket) tanította különböző tárgyakra, főleg dogmatikára. 1944 októberétől 1945 májusáig ugyanezt disperzióban, a háborús zavarok miatt bekövetkezett szétszóratásban folytatta Nagykapornakon, és lelkipásztorkodott Almásházán, egy kis zalai faluban. A háború után fő feladata a koldulás lett, annál is inkább, mert a legnehezebb inflációs időben háromnegyed évig a jezsuiták szegedi tanulmányi házában házgondnok és házminiszter is volt. Nem csoda, hogy 1947 februárjában a szegedi belklinikán kötött ki, ahol tüdőrák volt a diagnózis, és közeli halált jósoltak neki! (Valószínűleg erős tbc-s fertőzésről lehetett szó.) Három hónapig tartózkodott a klinikán, utána ugyanennyi ideig bátyjánál, aki akkor az Isteni Ige Társaság (S.V.D.) kőszegi tanulmányi házában rektora volt. Ott összeszedte magát, úgyhogy folytathatta a tanítást és a skolasztikusok vezetését.

Szent Józsefet mindig nagyon tisztelte, minden vizsgáját az ő pártfogása alá helyezte; hűséges, csendes, férfias egyénisége közel állt szívéhez. Az ő ünnepén lépte át 1949-ben a határt, s ezzel kezdetét vette életének második korszaka. Nehéz szívvel vált meg hazájától, de előljáróinak készséggel engedelmeskedett. Mivel németül és olaszul beszélt, őt bízták meg avval, hogy a rendi fiatalság külföldön való tanulását előkészítse. Ekkor ugyanis már előrelátható volt, hogy a szerzetesrendek nem működhetnek szabadon a Rákosi-rendszer alatt.

Első nagyobb állomása skolasztikusaival együtt a Villa Luigina volt Chieriben: tanított és spirituális volt. Közbeesett egy bonyo-

dalmas mandulakivétel vérzésekkel és idült szemgyulladással, ami miatt Nápolyba küldték. Szeme gyógyulását Szent Januárius közbenjárásának tulajdonította, akinek vérereklyéjét az ottani székesegyházban őrzik. – 1951. szeptemberében a skolasztikátussal átköltözött a Leuven melletti Eegenhovenbe. Folytatta sokféle működését: a magyaroknak tartott lelkigyakorlatokat, előadásokat, és vezette a brüsszeli "Margit-kör"-t (háztartási alkalmazottak körét). Velük is hűségesen tartotta a kapcsolatot élete végéig.

1954-ben ismét a fáradtság jelei mutatkoznak nála, hosszabb pihenőre kell mennie. Egészségére később is ügyelnie kellett. Sokat dolgozott mindig, de erejével gazdálkodnia kellett. – 1954 őszén az innsbrucki nemzetközi szemináriumba, a Canisianumba került repetítornak, tanársegédnek. Vezeti az ismétlési és gyakorlati órákat, felkészíti a hallgatókat a szigorlatokra. Ugyanakkor habilitációt, magántanári vizsgát vártak tőle theologia fundamentalisból. Csakhogy 1956 után két menekülttábor lelki gondozása szakadt a nyakába, majd a Wiesenhofban alapított magyar gimnázium ifjúságának lelki gondozása és egyéb munkák. A főnős éghajlatot is nehezen bírta. Örömmel tanított, a tudományos munka vonzotta, ugyanakkor szerette a közvetlen lelkipásztori munkát is. ". . . én mindig népszónok és misszionárius akartam lenni, nem pedig tanárember. Ezért nem mentem bencésnek" – írja hivatásának történetével kapcsolatban. Ez a bizonyos kettősség magyarázza meg azt, hogy nem habilitált, és nem is írt annyi könyvet, mint amennyit tervezett. 1958 szeptemberében provinciálisa "egy évre" a klagenfurti egyházmegyei papnevelőbe küldte dogmatikatanárnak. Az egy évből 26 lett, egészen haláláig. Különböző tárgyakat tanított a szemináriumban, míg csak 1971-ben a kispapok át nem költöztek Salzburgba; azután a hitoktatóknak tartott tanulmányi napokat, és vizsgáztatta őket. Évekig segített a régensnek az intézet irányításában. Amellett, amíg győzte, teológiai előadásokat, rekollekciós napokat tartott osztrákoknak, előadásokat, lelkigyakorlatokat magyaroknak. 1971-ben a kanadai Hamiltonban is ő adta a szokásos évi lelkigyakorlatokat egyéb előadásokkal, és az USA-ban is járt. Rendszeresen misézett és gyónatott a klagenfurti rendház templomában, sokan keresték föl gyónáson kívül is, előszeretettel azok a "furcsa jámborok", akiket más nem nagyon vállalt. P. Német Béla halála után, 1971-től rá maradt Klagenfurt és környéke magyarjainak lelki gondozása is. Sok gondjába,

idejébe, erejébe került ez, de igazán családjának érezte az idegenbe szakadt magyarokat; rendszeresen látogatta a családokat (az egyháztól távolállók is), bibliaköröket szervezett, előadássorozatokat tartott; főként pedig kifogyhatatlan volt a tervekben, hogy lelki téren is segítse, emelje őket.

És mindaz, amit felsoroltunk, 1955-től úgyszólván "mellékfoglalkozása" volt. Akkor szeptember 26. és 29. között egy "fél apostoli kollégiumra való" magyar papnak tartott lelkigyakorlatot. Itt fordult hozzá Marosi László, p. Hunya Dániel volt tanítványa az indítással: össze kellene fogni valamiképpen a külföldön élő magyar papokat és rajtuk keresztül a híveket, különben oldott kévéként széthullanak. December 14-én Innsbruckban tartották meg az első "egységnapot", amelyiken 17 magyar pap vett részt. Elhatározták, hogy naponta imádkoznak egymásért, paptestvéreikért, a magyar papok egységéért, hogy így leküzdjék az emigrációba került magyarság – és vele a magyar papság – rákfénéjét, a széthúzást. Ezenfelül lelki napokat, lelkigyakorlatokat fognak szervezni számukra. Ezzel vette kezdetét életének nagy, igazi missziója. Zavartalan, szent papi barátságban együttműködve Marosival, először fáradságos munka, levelezés, utazgatás árán felkutattak kb. 1000 külföldön élő magyar papot és kb. 1200 nővért. Összefogásuk érdekében p. Varga László indítványára indult el a *Magyar Papi Egység*, előbb sokszorosított kis röpirat, utóbb vastag folyóirat. Közben kialakult az érintkezés és a szellemi-lelki táplálék közvetítése Erdély s a többi utódállam meg Magyarország felé is. 1968-ig összesen 44 szám jelent meg a *Magyar Papi Egység*-ből. Ez alakult át 1969-től a II. vatikáni zsinat szellemében a *Szolgalat* c. évnegyedes lelkiségi folyóirattá. Egy sor teológiai meg lelkiségi könyv kiadása koronázta meg a munkát. Hozzá papi rekollekciók, zsinati kurzusok, hazai és külföldi vendégek seregének testi-lelki ellátása, kiterjedt levelezés, a magyar misszionáriusok támogatása – ki győzné felsorolni a sokágú tevékenység minden részletét? Hálának és örömmek – gondnak és kinnak megannyi forrása. Életet elégető tevékenység. A kiadás és terjesztés munkája elsősorban Marosi László vállára nehezedett. A szerkesztést azonban – egy baráti írógárda támogatásával – p. Óry végezte, annak ellenére, hogy az ő neve nem szerepelt mint szerkesztő. A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején ugyanis a jezsuiták még vörös posztó voltak a kommunista rezsim szemében. P. Óry

semmiképpen sem akarta veszélyeztetni a folyóirat magyarországi terjesztését. Másrészt éppen a *Magyar Papi Egység* előmozdítására sűrgette, hogy a lap és a papságot összefogó munka az egész magyar papság feladata legyen: szerzeteseké és megyéspapoké. 1971-ben került sor a *Magyar Papi Egység* hivatalos bejegyzésére Ausztriában "Trägerverein der Unio Cleri Hungarici" címén. Az eredeti szellem értelmében ebben is paritásosan vannak képviselve a megyéspapok és jezsuiták. – A halálba Marosi, a fiatalabb ment előre: 1981. március 12-én p. Órynek búcsút kellett vennie legjobb barátjától. A munka a 70-es évektől egyre nőtt, terebélyesedett, s ő már évek óta zörgetett barátainál, előljáróinál egy munkatársért. Elsőnek Kardos Klára jött p. Óry segítségére. Ezért vállalta az emigrációt, és (elsősorban Sántha Máté néven) szentelte idejét és energiáját a Magyar Papi Egység támogatására, 1984-ben, p. Óry elhunytá után alig pár hónappal bekövetkezett haláláig. Jelen megemlékezésünk nagy részét még ő állította össze. A második szerző 1975-ben került p. Óry mellé munkatársnak.

P. Óry, amint láttuk, sohasem örvendett jó egészségnek. 1968-ban, a *Szolgálat* megindítása előtt Rómában súlyos autóbaleset érte, de ennek következményeiből csodával határosan felépült. 1979-ben kapta egymás után az első két szívinfarktust. Kettős hasműtéten (epekö és bél) és két hályogoperáción is átesett. 1981 augusztusának végén szívütemezőt (*pace-maker*) kapott. E száraz adatok mögött sok szenvedés, sok türelemgyakorlat ("szokatlan ez a 'papríkavérnek'" – írja egyik levelében), Isten akaratának való nagy odaadás húzódik meg. A Willesits-nekrológban van néhány áruló mondat, hiszen Feri bácsi ilyesmiről nem írt neki: "Sokat foglalkoztatta a halál gondolata. Évről évre érezte erői gyengülését, és remegve gondolt a Bíróval való elszámolásra. Ugyanakkor vágyva vágyott a Mesterrel való találkozásra."

1983. december 28-án került ismét kórházba a harmadik infarktusával. 1984. február 19-én hajnalban következett be halála. Csendesen, diszkréten távozott közülünk – a saját stílusában.

"Hobbija", ahogy mondani szokta, Pázmánynak és korának teológiai-történeti-tudományos kutatása volt. Disszertációja után még három könyvet adott ki róla: *Pázmány Péter tanulmányi évei* (1970), ebben a továbbiak alapvetéseként a nagy magyar bíboros gyermek-

és ifjúkorát elemzi; *Pázmány Péter lelkisége* (antológia bevezető tanulmányokkal, köztük az övével is, Klagenfurt 1964, II. kiadás 1975); végül a *Diatriba Theologica* facsimile kiadása alapos bevezetéssel (1975). P. Szabó Ferencsel együtt 1982-ben állítottak össze egy nagy, háromkötetes Pázmány-antológiát, amely a budapesti Szent István Társulatnál jelent meg. Egy sor cikket is írt a nagy bíborosról; legfontosabb a római *Katolikus Szemlé*-ben megjelent három tanulmány (Pázmány a szív főiskoláján 1951; A fiatal Pázmány Lengyelországban 1963; Pázmány Péter és a lelkigyakorlatok 1967), "Pázmány az ige szolgálatában" (*Szolgálat* 2.) és a müncheni *Ungarn-jahrbuch*-ba írt két német nyelvű kortörténeti értekezése (1973, 1976). Ausztriától Zürichig és Londonig, sőt Kanadáig és Amerikáig tartott Pázmány-előadásokat, utóbbit (*Pázmány Péter, a nemzet-nevelő*) kis füzetben is kiadták. Legközelebbi, már meg nem valósult terve Pázmány gráci éveinek, tanárkodásának és teológiájának feldolgozása lett volna. Ezt már p. Szabó Ferenc segítségével akarta megvalósítani. Ennek előjátékként készült kiadni két (a göttweigi könyvtárban fölfedezett) nagyobb kiegészítést Pázmány teológiai előadásainak jegyzeteihez, amelyek a latin összkiadásból hiányoznak. A bevezetés nagyobb részét már lediktálta. Még betegágyn is kért valakit, hogy nézze át. (P. Szabó végezte el az utolsó simításokat.)

Pázmányon túl természetyszerűen irányult figyelme nagy kor- és rendtársára, Francisco Suárezre; róla két nagyobb tanulmányt írt német nyelven a *Zeitschrift für katholische Theologie*-be (1959) és az Elorduy-émlékkönyvbe (Bilbao 1978). Ő készítette a Pázmány- és Szántó (Arator) István-szócikket a *Lexikon für Theologie und Kirche* VIII., ill. IX. kötetébe, s több szócikket írt a most készülő jezsuita lexikonba. Kisebb teológiai és lelkiségi írásai és több mint 30 alapos könyvismertetése főleg a *Magyar Papi Egység*-ben és a *Szolgálat*-ban jelentek meg. Nagyon szerette Prohászkt és p. Hunyát, akinek lelki örökségét lényegében átvette; mindkettőről külön füzetet szerkesztett a *Magyar Papi Egység* sorozatában, három kötetben adta ki p. Hunya elmélkedési pontjait. Végző betegségében csak egyet sajnált: hogy nem tud már írni róla most készülő életrajz-sorozatunkba.

P. Óry komoly teológiai szaktudással és irodalmi érzékkel rendelkezett, ami hittudományi és irodalmi szakkörökben csendes elis-

merést hozott neki. Munkáinak igen széles alapot rakott, a legapróbb részletekre is kiterjedő pontosságra törekedett. Nem volt azonban a nagy szintézisek és az elvont eszme-futtatások híve. Így azután nehezen, kínos lassúsággal haladt a munka, újra meg újra átdolgozta, javíttgatta írásait, s ha a határidő nem sürgeti, talán ki sem adja kezéből. Izgatta minden pontatlanság, pongyolaság, fölösleges bőbeszédűség, mind magánál, mind másnál. De bármilyen lelkes bele-mélyedéssel tudott is dolgozni teológiai téren, szívéhez mégis a nagy egyéniségek, a "sugárzó emberek" bemutatása állt legközelebb. Nagyon szerette például XXIII. János pápát, akiről többször is írt.

A II. vatikáni zsinatban boldogan ismerte föl a Szentlélek művét; behatóan tanulmányozta, mélyremenően elsajátította teológiáját, s már a zsinat lefolyása alatt igyekezett tovább is adni kispapjainak. Meglepő nyíltságot mutatott az újabb teológiai irányzatok iránt, minden túlzás mellőzésével. Több ismertető cikket írt a zsinatról, 1967-ben pedig egy hazafelé szánt gyűjtőkötetet szerkesztett róla, amelyben – Szegedi József álnéven – ő ismertette az Egyházzól szóló dogmatikai konstitúciót. Európai paptársainak kétévenként ún. "zsinati teológiai kurzusokat" rendezett.

Megkérdeztük néhány volt tanítványát: milyen professzor volt p. Óry. Egybehangzóan kiemelték, hogy egész valójával, személyiségének teljes súlyával és meggyőződéssel mögötte állt annak, amit mondott. Nem annyira "előadás", mint "igehirdetés" volt ez, s talán ezzel tette hallgatóira a legmélyebb benyomást. Élénken, gesztikulálva beszélt, a sokszor bizony száraz anyagba egyéni élményeket szőtt bele. Igaz, egyik volt diákja szerint nem volt képes eléggé átadni tudását. Bármit mondott, legbensejéből fakadó mosollyal kísérte. Szívesen állt a hallgatók rendelkezésére órán kívül is. Gazdag anyagot adott le, vizsgára is sok tételt jelölt ki, és megkívánta a tudást. De "igen emberi vizsgáztató" volt, készséggel segített, ha valaki belezavarodott a tételbe, minden kezdeményezést továbbvitt. Egyik tanítványa a szemináriumi évek után is gyakran találkozott vele, s némi betekintést nyert magyar munkájába. Ő mint legerősebb benyomását hangsúlyozta: ekkor látta, hogy amit hirdetett, azt élte is.

P. Óry vallásosságában szerencsés egyensúlyban volt értelem és szív: komolyan megalapozott hit és meleg, bensőséges jámborság (sohasem jámborkodás!). A papi lelkiség lényege állt a közép-

pontban: Eucharisztia, breviárium, Szentírás. A szentmise bemutatására mindig gondosan készült ("nem lehet az ágyból az oltárhoz menni"), a templomban mondott miséi előtt 4–5 perces bevezetőt tartott, s a legszentebb áldozat bemutatásába egész lelkét beleadta. Örömmel használta ki az új liturgia gazdag lehetőségeit. A szabályok megtartására gondosan ügyelt, de pl. házi miséken kedvesen közvetlen is tudott lenni. Beszédeit nagy hévvel, átéléssel mondta, úgy-hogy kifáradt, kiizzadt. Német prédikációt a templomban nem vállalt. Magyar miséin a prédikáció kicsit hosszúra nyúlt, mintha mindent bele akart volna zsúfolni a témába, s ez nem vált javára sem a formának, sem a meggyőző hatásnak. Minden lendülete mellett talán elsősorban mégis inkább szűkebb körben volt helyén, családi misén, lelkigyakorlaton. Ilyenkor tudott néha kristályosan egyszerű lenni, a jó apa, a jóbarát hangján szólni. – Mint gyóntatót roppant diszkrétció, személyiségtszetelet és kifogyhatatlan türelem jellemezte. A levélbeli lelkiségvezetést nem szerette (különben sem szeretett levelet írni), s hacsak lehetett, nem vállalta, vagy egy idő múltán abbahagyta. Mint lelkivezető elsősorban a Szentlélekre épített. (Érdekes különben, hogy bár személy szerint nem csatlakozott a karizmatikus mozgalomhoz, tisztelettel és vonzódással nézte, és tanult is tőle.) Nem sokkal a harmadik infarktus után azzal a kérdéssel lepte meg egy látogatóba jövő lelkigyermekét: nem akar-e gyónni? Mikor az elképedve tiltakozott, kézlegyintéssel fejezte ki, hogy: a betegség nem fontos, a gyónás viszont igen.

Gyakran időzött a kápolnában: ott beszélte meg Urával minden ügyét. Különösen szerette az Oltáriszentség előtt olvasni a Szentírást, mert – úgymond – akkor egészen más az íze, olyan, mintha magától Jézustól hallaná. Elmélkedésre is elsősorban az Írást ajánlotta, s bizonyára maga is így tett. A nap folyamán többször lehetett látni, amint a kertben fel-alá járva breviáriumát végzi, s ha ez valami okból eltolódott, nagyon idegesítette. Egy-egy lelki élményt jelentő mondatot külön följegyzett a könyv végén. Őrült, amikor betegágyán "fülébe mondtak" egy-egy zsoltárt. Különös áhítat fűzte a Főpapakrisztushoz; a főpapi imát (Jn 17) szinte naponként elmondta. A Szentháromság hittitka is nagy helyet foglalt el lelkiségében, bizonyára Szent Ignác példájára. Papi áldó hatalmát igen komolyan vette; leveleit is így szerette befejezni: "áldással-szeretettel."

Szívvél-lélekkel jezsuita volt. Mindig újra tanulmányozta a rendalapító írásait, olvasta a rendi szentek életét, a szabályokat, az általános gyűlések határozatait. Az egyházi vezetők, a rendi előljárók iránti mély pietásában rendje legjobb hagyományát képviselte. A missziókat és munkáikat szíve közepén őrizte. Zárkózott ember volt, nehezebbre esett beszámolnia magáról, de készséggel tette magánál jóval fiatalabb előljáróknak is. Elevenen élt benne a magyar provincia múltja – amelynél csak két nappal volt fiatalabb –, nagyjainak élete. Könyvtárát is rendtársainak őrizte-gyűjtötte, leendő hazakerülésre. Egy életen át vezérelte Szent Ignác elve, amit még végső erejével is makacsul ismételtgetett: "Az Isten akaratát jól megismerni, és maradéktalanul teljesíteni." A közösségi életet tudatosan, áldozatkészen élte, ahová csak helyezték. A Társasághoz való ragaszkodásának meghatározó bizonyossága az a levél, amit a szerzetesi aranyjubiléumára gratuláló p. Arrupénak írt. Ebben édesanyjának nevezi "a szeretet Társaságát", amelynek lelki érését és szép munkaterületeit köszönheti, s bocsánatot kér, hogy előljáróin keresztül nem bízta rá még jobban magát minden gondjában-nehézségében.

Okos, bölcs lelkipásztor volt, ami kitűnt a magyarországi egyházi helyzettel kapcsolatban is. Igyekezett komoly, megbízható információkat szerezni. Felszólalásaiban, beszédeiben nyíltan vallotta meggyőződését. Nem szerette azonban az üres, hazafiaskodó mondasokat. A *Szolgálat* szerkesztésénél törekedett az arany középut megőrzésére mind a teológiai irányok, mind pedig a magyarországi lelkipásztori helyzet értékelésénél. A szerves fejlődés embere volt: nyitogatta az ajtókat, de nem akart ajtóstul betörni. Kínosan ügyelt arra is, hogy megőrizze a lap függetlenségét. 1975-ben, Mindszenty bíboros halálakor világosan látta, hogy nem írhatja meg a *Szolgálat*-ban azt, amit lelkiismerete kíván: a cenzúra nem engedné be a lapot Magyarországra. Ezért úgy döntött, hogy semmi "méltatást" nem közöl. Bízott abban, hogy olvasói megértik szótlán tanúbizonyságát.

Mindig ápolt megjelenése, élénk, barátságos, kedves modora, pompás csevegő képessége mindenkit meghódított, akivel csak összekerült. Ugyanakkor egyik legfőbb tulajdonsága volt a hűség: életformához, ügyekhez, emberekhez. Családja mindig számíthatott rá, régi barátaival, lelki gyermekeivel, ismerőseivel meleg érintkezésben maradt, bár már alig győzte a levelezést. Hű volt második hazájához, Ausztriához, azért is megtett mindent, amit tudott – és

mindenekfölött magyarságához. Egyik legkedvesebb gondolata volt a sajátos magyar lelkeséggel való foglalkozás. Sajnos, nem sok valósult meg belőle.

Általános műveltsége és sokirányú adatszerű tudása sokszor ejtette csodálkozásba a vele beszélőt. Mindamellet szerény maradt és mélyen alázatos, ami sajátosan párosult benne csendes, férfias öntudattal. Kívül-belül mozgékony, intuitív típus volt, szerette a közvetlen hangulatú összejöveteleket fehér asztalnál; nem állhatta a végeérhetetlen gyűléseket, kongresszusokat. De nem hiába emelte ki annyira Pázmány "submelancholiá"-ját; magyaros vidámsága, mindig kész tréfálkozása mögött nagyfokú érzékenység, melankólikus hajlam is meghúzódott. Minden látszat ellenére befelé élő ember volt, mindent szívére vett, minden meggyötörte. Érzéseit szemérmesen titkolta, csak nagyritkán törtek elő. Alapjában véve heves, lobbanékony természetét nagy önuralommal fékezte.

A hála és a diszkréciónak embere volt. A legkisebb szívességet is megköszönte. Emlékeiben, imádságában mindig megőrizte azokat, akiknek hálaival tartozott. Másokról nagy tapintattal nyilatkozott, és aki rábizott a lelkéből valamit, biztos lehetett benne: szívébe zárva marad.

Realitásérzéke is volt. Nem szerette az elvont stílust, annál inkább Jézus szemléletes példabeszédeit, Pázmány képi stílusát. Szívesen beszélt el, hogy egyszer idézte Hugo Rahnernek Pázmány mondanását Jézusról: ". . . Ő is velünk egy igába fogta magát, hogy minket segítsen." Rahner elámult: itt úgy van kifejezve a megtestesülés titka, hogy egy kötetét szívesen odaadná érte. – Érdekelte a sokszorosító technika, időnként szívesen pepecselt kézügyességet kívánó munkákkal, pl. egyszerű könyvkötéssel. Érzéke volt a gazdasági kérdésekhez is. Ezt, úgy mondotta, még családjában tanulta meg. Nevetve mesélte, hogy már kőszegi diák korában figyelte az osztrák és a magyar áruk közötti különbséget, és kisebb üzletek lebonyolításával segíthetett zsebpénzén. A *Magyar Papi Egység* és *Szolgálat* anyagi fedezetének megteremtésében jól kamatoztatta ezt az érzékét. Bár ebben a munkában Marosi atya is segítségére volt, a fő terhet p. Öry viselte: tárgyalt a jótevőkkel, intézményekkel, és kutatott újabb támogatók után. Vallotta, hogy ha a *Magyar Papi Egység*nek és a *Szolgálat*-nak valóban van feladata a magyar katolikus életben, akkor a

Gondviselés megadja az anyagi eszközöket. Talán kisebb csodának is tekinthető, hogy több mint 30 éven át évről évre jöttek az adományok, biztosították a kiadványok fedezetét, bár a *Magyar Papi Egység* semmi saját anyagi fedezettel nem rendelkezett. P. Óry egyrészt jól beosztotta az adományokat; csak addig nyújtózkodott, amíg a takaró ért. Nemezszer kellett neki kisebb kiadvánnyal megelegednie, mert többre nem jutott. Másrészt hangoztatta, hogy az az igazi keresztény, aki keveséből is ad. Ezért igyekezett segíteni a magyar misszionáriusokon is az adományokból. Mindenekfölött az embereket mérte föl reális szemmel. Rossz oldalaikról nem beszélt, és nem is hagyott beszélni, de tudta, kitől mi várható, s eszerint dolgozott együtt velük. Munkatársaiban megbízott. Megbeszélte velük az irányelveket, de utána szabad kezét adott nekik.

Volt hajlama a művészet iránt; fiatal korában hegedült, később is szerette a zenét. De ha színházba ment vagy zenét hallgatott, órákba telt, míg érzékeny idegrendszerén "végigzsongott" az élmény; így igen szűkmarkú volt az efféle "kiruccanásokkal".

Mindenekfölött halálosan komolyan vette és valóban hősiesen gyakorolta a főparancsot, a szeretetet. Igazán mindenkinek mindene akart lenni, mindenkinek eleget tenni, mindenkinek szolgálni. Világrányúra igyekezett tágítani szívét: állandó imával, Isten előtti tuskodással kísérte az Egyház nagy ügyeit, az emberiség sorsát, a háborútól sanyargatott népeket, a földkerekség szegényeit, szenvedőit. Utoljára is a világbékéért ajánlotta életét. Ugyanakkor mindezentül konkrét is volt ez a szeretet. Egy alkalmatlan látogató, egy frissen érkezett magyar ügyeiben való szaladgálás fontosabb volt neki egész Pázmány-kutatásánál. Amikor – főleg utolsó éveiben – figyelmeztették, hogy kímélje jobban idejét, erejét, rendszerint egyszerűen az utolsó ítélet mércéjére (Mt 25) hivatkozott. Ha levertség, belső szenvedés kínozza, az volt a gyógymódja, hogy igyekezett különösen kedves lenni, valami különös jót tenni mással. Alig tudott valakinek is nemet mondani – nem is akart. Szemefénye voltak a betegek, állandóan látogatta őket. Nagyon látta, átérezte a családi élet fontosságát. Utolsó nagyobb tanulmányát is erről írta a "Teológiai kiskönyvtár" *Kereszténység és közösség* című füzetébe (A keresztény család Pázmány szemléletében). Az egységért, a békeességért nemcsak küzdött és dolgozott, hanem minden áldozatra is hajlandó volt.

Jellemző, hogy nem volt személyes ellensége; azok is becsülték, akik nem voltak egy véleményen vele.

* * *

Búcsúzzunk tőle p. Léonce de Grandmaison S.J. imájával, amelyet nagyon szeretett:

Imádság igaz hívekért

Szentséges Szűz Mária, Istennek Anyja, őrizd meg szívemet gyermekinek, tisztának és átlátszónak, mint a forrás! Adj nekem egyszerű szívet, amelynek nincs kedvére a komor töprengés, szívet, amely nagylelkűen odaajándékozta magát, és bensőségesen osztozkodik a fájdalomban, hű és nemesen érző szívet, amely semmi jót nem feled, és semmi rosszért nem neheztel! Tedd, hogy szívem szelíd és alázatos legyen, szeressen a viszontszeretés igénye nélkül, boldog legyen, ha más szívekben háttérbe szorul az isteni Szív mögött! Adj nekem nagy, győzhetetlen szívet, amelyet semmi hálátlanság be nem zár, semmi közömbösség ki nem fáraszt, szívet, amely Jézus dicsőségéért fölemészti magát, és szeretetétől olyan sebet hord, amely csak a mennyben gyógyul be!

TARTALOMJEGYZÉK

Szabó Ferenc: Bevezető	5
1. BEVEZETŐ HELYETT	7
Bagaméri József: Emlékezzünk régiekről	9
2. BÚS JAKAB (1861–1935)	33
Dr. Döry Ferenc: Bús Jakab S.J. emlékezete	35
3. KASZAP ISTVÁN (1916–1935)	51
Pálos Antal: Kaszap István	53
4. TORMA KÁLMÁN (1914–1937)	63
Pálos Antal: Torma Kálmán	65
Kővágószőlős és Pécs	66
. . . Kezdtem az életet megismerni. . .	70
Kialakul a hivatás	76
Az új családban	79
A nagy kohóban	80
Egy levél édesanyjához	81
A kanyarodón	83
Jöjj, Uram Jézus!	86
A fogadalom	88
Szanatóriumi napok	90
Apostoli szellemben	91
Megnyílik a lélek	93
Bővül a program	97
Betegek között	99
A legnagyobb fájdalom	101
Szenvedni és szeretni	103

"Úgy gondolom"	104
"Mindent odaadtam!"	106
A nagyon szilárd fán	109
"Jöjj, Uram Jézus!"	112
"Én leszek a te jutalmad"	113
5. BÍRÓ FERENC (1869–1938)	117
Horváth Erzsébet: Szívedé egészen	119
A Sajgó-erdőben	119
Pályaválasztás	120
A noviciátusban	122
Tanulmányi évek	124
A gyöngélkedő	126
A harmadik próbaév	127
A kalocsai konviktus élén	128
A budapesti fiatalság között	129
Tanyákon, falvakban, munkásnegyedekben	132
Apostolnőképző	133
A Szent Ignác-i lelkiyakorlatok	135
Felajánlás, engesztelés, apostolkodás	137
Jézus Szíve Társulat, Jézus Szíve Szövetség	139
A szívgyárda	142
A hivatásos apostolnők feladatai	143
A Jézus Szíve Népleányai Társasága	146
Élőszóban	147
Sajtó és kereskedelem	148
Iskolák	149
Külföld	150
A Jézus Társaság hú fia	150
A lelki vezetés művésze	155

Szentnek kell lennünk. . .	159
A szenvedés útja	160
A Golgotán	163
"Hazavígy Te az egekbe. . ."	164
"Mindenkivel jót téve. . ."	166
Pálos Antal: Ötven éve halt meg p. Bíró Ferenc S.J.	166
6. BANGHA BÉLA (1880–1940)	171
Pálos Antal: Ötven évvel ezelőtt halt meg Bangha Béla	173
Morel Gyula: Bangha Béla életműve	179
Bangha életének főbb állomásai	179
Bangha jelentősége a katolikus újjáéledésben	182
A Világhódító kereszténység – 40 év távlatából	185
A Világhódító kereszténység és jelen feladataink	192
Részletek p. Bangha Béla vallomásaiból	194
Naplórészletek	194
A Nagy Kapu előtt	198
7. CSÁVOSSY ELEMÉR (1883–1972)	207
Petruch Antal: Csávossy Elemér élete	209
Gyermekkora	209
A gimnáziumban	212
Megtérése	215
Szerzetesi hivatás	217
Jezsuita tanulmányok	220
Tanár	236
Nagybecskereken	239
Tartományi rendfőnök	239
Szegeden	242
A nagy lelki átalakulás	243
Instruktor – Kassai rektor	246

Az Unum	250
A Manrézában	252
Szétszóratás	255
Letartóztatás -- elítélés	159
A Gyűjtőben	263
Szabadulás (1956)	269
Tisztítótűz	272
Pannonhalmán	273
Az örökkévalóság hajnala	278
Függelék p. Csávossytól	282
Életem állomásai és beosztásaim	282
Lelki életem korszakai	283
8. KOLLÁR FERENC (1912–1978)	285
Pálos Antal: Kollár Ferenc	287
Az iskolákban	288
A hivatás útján	289
Fiúk között	290
Útban a papság felé	290
Az ifjúság között Szatmárnémetiben	291
A Szív főszerkesztője	293
Szíves szolgálatban	297
Betegsége	299
A látogatás	300
Halála, temetése	306
9. PETRUCH ANTAL (1901–1978)	311
Pálos Antal: Petruch Antal S.J.	313
10. ÓRY MIKLÓS (1909–1984)	325
Óry Miklós: Egy hivatás bölcsőjénél	327
Kardos Klára -- Benkó Antal: Óry Miklós S.J.	331

BÚS JAKAB (1861–1935)
KASZAP ISTVÁN (1916–1935)
TORMA KÁLMÁN (1914–1937)
BÍRÓ FERENC (1869–1938)
BANGHA BÉLA (1880–1940)
CSÁVOSSY ELEMÉR (1883–1972)
KOLLÁR FERENC (1912–1978)
PETRUCH ANTAL (1901–1978)
ŐRY MIKLÓS (1909–1984)